

જમોગ્યુ જ સમજસ્સ મમઘમો મહાવીરસ્સ

શ્રી જીન પ્રવચનના સને ૧૯૫૨ ના આઠકોને લેટ

શ્રી ધર્મરત્ન પ્રકરણમ્

[જીને આચારીને આપાએવા પ્રવચનોનું
મારભૂત અવતરણ]

પહેલો ભાગ

પ્રવચનકાર

પૂ સકલામમરહસ્યવેદી પરમ ગીતાર્થ, સ્વ આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજયરામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી પ-પ્રભાકર, પૂ સિદ્ધાન્ત-
મહોદધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ નિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી
મહારાજના પાલકાર-પૂ પરમ શાસનપ્રભાવક, મહારાષ્ટ્ર
દેશાધિકારક બ્રાહ્મણ વાચસ્પતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્

વિજયરામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

છટક નકલનું મૂલ્ય-ત્રણ રૂપીઆ

શ્રીવીરસવત્ ૨૪૭૮ સને ૧૯૫૧ વિક્રમ સવત્ ૨૦૦૨

પ્રકાશક

નવાબ ચહુલાલ મોતીલાલ
અ શ્રી જૈન પ્રવચન
શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલય
૬ દક્ષિણની પોળ, અમદાવાદ

[પુસ્તકાકારે પ્રથમાવધિ]

મુદ્રક

મોવિદલાલ મોદનલાલ જાની
શ્રી કિશોર પ્રિન્ટરી રતનપોળ,
અમદાવાદ.

નિવેદન

આ પુસ્તકમાં અપાએલ સારભૂત અવતરણ,
શ્રી જૈન પ્રવચન સાપ્તાહિકના વર્ષ દશમાના ઠેટલાક
અઠોમા પ્રગટ થયું હતું તેને આજે પુસ્તકાકારે
પ્રગટ કરવાની શુભ તક સાપડી છે

અમારા અનુપયોગાદિથી, આ પુસ્તકમાં જે
ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોની આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ કાંઈ પણ
છપાઈ જવા પામ્યું હોય, તો તે બદલ તેમ જ પૂ
પ્રવચનકાર મહાત્માના વાસ્તવિક આશયથી વિરૂદ્ધ
આશયને જણાવે તેવી કાંઈ પક્ષિત પ્રગટ થઈ જવા
પામી હોય, તો તે બદલ પણ મિમ્હા મિ દુઃકંડ
દઈએ છીએ

શ્રી જૈન પ્રવચન સાપ્તાહિકના વાર્ષિક ગ્રાહકોને
લેટ પુસ્તક આપવાની પ્રથા નહોતી, પરંતુ ગયા
વર્ષથી તે સ્વીકારવામાં આવી છે દર વર્ષે વાર્ષિક
ગ્રાહકોને લેટ પુસ્તક આપવાની પ્રથા ચાલુ રાખવાની
અમારી આવના છે

—મહાશક.

આભાર-દર્શન

આ પુસ્તકના પ્રકાશનમા -

(૧) સ્વ શ્રી અનુભાઈ અમૃતલાલ, કે જેમના પુણ્યાર્થે તેમના પિતાશ્રી શ્રીયુત અમૃતલાલ (બુધાભાઈ) મગનલાલ શાહે રૂ. ૧૦૦૦ આ કે એક હજાર રૂપીઆ ઠાઠયા હતા અને જે તેમની સૂચનાનુસાર શ્રી વીરશાસન કાર્યાલય તરફથી અમને સુપ્રત કરાયા હતા, તેનો તથા-

(૨) સ્વ એક શ્રી શાન્તિદામ ખેતશીભાઈ (જામ નગરવાળા) તરફથી આવા સાહિત્યના પ્રકાશન અને પ્રચાર માટે અપાએલી રકમના વ્યાજની આવકમાથી ખર્ચ કરવામા આવ્યો છે ,

આ માટે તેમનો આભાર માનીએ છીએ

-પ્રકાશક.

નમોઽયુ ણ સમજસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ

‘ચન્દ્રકાન્ન નિગાહર તર્કિ સુવિખ્યાત પરમ
દિપકારી આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિવરી
શ્રી મહાનગ્ન દ્વારા સ્વોપગ
વૃત્તિ સમેત મગ્નિત

શ્રી ધર્મરત્ન પ્રકરણમ્ ।

નેના ઉગર મમર્થ વિદ્વાન આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્ર
સુગીશ્વર મહા ભગ્વે પશુ વૃત્તિ રચી છે, કે જે
વૃત્તિ ત્રી જોન શાસ્ત્રના ‘૪૬, વૃત્તિ તર્કિક
પ્રખ્યાત થયેલી છે

એને આશ્રયીને અપાયેલાં પ્રવચનો

પ્રવચનકાર

પૂ મકનામ મહાવેળી પગ મીલાઈ એ આચાર્યેવ
 શ્રીમ વિજય નામદીશ્વર - ૫ પ્રભાકર પૂ સિદ્ધાન્ત
 મહોદધિ આચાર્યદેવ તોમર વિજયપ્રેમમુદીશ્વર
 મહા જ્ઞાના પટલકાર પૂ પરમ શામનપ્રભાવક, મહારાટ
 દેશોદ્ધારક વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્

વિજયરામચન્દ્રમૂગીશ્વર મહારાજ

નમિઝળ પ્તયલગુણરયણકુન્નહર-ાવમલકવલ વાર ।

ધમ્મરયણત્થિઆણ જણાણ રિયરમિ ઉરણ્ણ ॥ ૧ ॥ ,

આજથી, અહીં જે શાસ્ત્રરત્નને આશ્રયીને ધર્મોપદેશનું
દાર્ય શેર કરવામા આવે છે, તે શાસ્ત્રરત્નનું નામ-શ્રી
'ધર્મરત્નપ્રવર્ણમ્' છે અનન્ત ઉપકારી, અનન્તજ્ઞાની ત્રી
જિનેશ્વરદેવોએ મુમુક્ષુ આત્માઓના ઉપકારને અર્થે પ્રરૂપેલા
સુવિશુદ્ધ ત્રિહ્રદાન્તના દોહન રૂપે, પગ્મોપમાગી પરમર્ષિ
ઓએ અનેકવિધ શાસ્ત્રરત્નોની વ્યવના કરી છે પ મોપકારી
પગ્મર્ષિઓએ રથેવા એવા શાસ્ત્રરત્નોમા, આ શાસ્ત્રરત્ન
પણ, ઘણું જ અગત્યનું સ્થાન હોગવે છે બ-આત્માઓને
વસ્તુતરત્નનું મધ્યાવસ્થિત જ્ઞાન સરલતાથી પ્રાપ્ત થાય અને
એ દ્વારાએ સ્વ-પર-ઉપકારક ત્વત્તિમા અપસ સારી બન્યા
ત્માઓ જોડાય, એ જ આવા શ્રી જિનાગમમારગમિત
પ્રકરણો રચવાનો એક માત્ર પ્રધાન હેતુ હોય છે આવા પવિત્ર
હેતુને હૃદય બહાર થવા દીધા વિના, કેવળ સ્વ-પરના આત્મિક
કેન્દ્ર્યાણના જ આશ્રયથી, આવા શાસ્ત્રરત્નો વચ્ચાવા જોઈએ
અને સક્ષણાવા જોઈએ શ્રી જિનશાસનના રહસ્યને પામેલો
સુધી વક્તા જો વાચના હોય અને શ્રાતા જો શ્રદ્ધાળુ બનીને
સાબગના હોય, તો આવા શાસ્ત્રરત્નનું વાચન અને શ્રવણ,
કોઈ અનુપમ પરિણામ નિપમ-યા વિના રહે નહિ કારણ
કે-એવા વક્તા અને એવા શ્રોતા હશે હશે ચોક્કસ કર્મ
નિર્જનને કરનારા પણ બની શકે છે આપણે ત્યાં વિદ્વાન્ને

દર્શાવવાને માટે કે હોદ્દાના મનોરજનાદિને માટે ઉપદેશનું વિધાન નથી એ જ રીતિએ, જ્ઞાન સંપાદન કરવાના જ એક માત્ર હેતુથી શાસ્ત્રશ્રવણનું વિધાન પણ નથી ઉપદેશદાન અને ઉપદેશ શ્રવણ-એ ઉભયનું લક્ષ્ય આત્મકલ્યાણની સાધના, એ જ એક હોયું જોઈએ જ્ઞાન એ કેવળ જાણકાર બનવાને માટે જ નથી, પણ સ્વ-પરના ઉપકારક બનવાને માટે છે અને સુચારિત્ર શીલ બન્યા વિના, વાસ્તવિક રીતિએ સ્વ-પર-ઉપકારક બની શકાતું નથી જ્ઞાન-આદાન અને જ્ઞાનદાન-ઉભયનું ધ્યેય, સ્વયં સુચારિત્રશીલ બનવું અને બીજાઓને સુચારિત્રશીલ બનાવવા, એ જ એક હોયું જોઈએ આથી વિપરીત ધ્યેય હાનિકારક અને છે વિપરીત થેય ઉત્તમ કોટિની પણ પ્રવૃત્તિને, તેના આચરનારને માટે, અધમ કોટિની પ્રવૃત્તિ રૂપ બનાવી દે છે આ કા જે વિપરીત ધ્યેયથી સર્વથા પર બનીને અને પરોપકારી પરમર્ષિઓએ પોતાને માટે સિદ્ધ કરીને, સુમુક્ષુ આત્માઓના ઉપકારાર્થે પ્રતિજોષેલા ધ્યેયને લક્ષ્યમા રાખીને, શાસ્ત્રશ્રવણની અગર તે બીજી કોઈ પણ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરવી, એ જ એકાન્તે સ્વ-પરને માટે હિતાવહ છે-એ તરફ તમારું પ્રારબંભ જ લક્ષ્ય દોરવામા આવે છે

સ્વોપજ્ઞાત્રિની રચનાનો હેતુ :

શ્રી ધર્મરત્નપ્રકરણમ્ । નામના શાસ્ત્રરત્નના મૂલ પ્રણેતા આચાર્યજીવવાન શ્રીમત્ શાન્તિસૂરીશ્વરજી મહોદયજી છે આ શાસ્ત્રરત્નની રચના કોઈ મન કલ્પિત રીતિએ કરવામા આવી નથી, પણ આ પ્રકરણના પ્રણેતા પરમર્ષિએ

આ પ્રકરણને મહા શુતમાગરમાથી સમુદ્ધત કરેતુ છે એ કારણે, આ પ્રકરણ ગભીર અર્થોથી ભરેતુ હોય, તે સ્વાભાવિક જ છે આવા અર્થગભીર પ્રકરણના ભાવને જડ મતિવાળા આત્માઓ એકદમ પામી શકે એ શક્ય જ નથી પરંતુ શાસ્ત્રકાર મહાપુરુષો તો, જડ મતિવાળા પણ યોગ્ય આત્માઓને તત્ત્વબોધ કરાવીને સચ્ચારિત્રશીલ બનાવવાની ભાવનાથી ભરેલા અન્ત કરણવાળા હોય છે આ શાસ્ત્રરત્નના રચયિતા આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિમૂર્તિશ્રુરજી મહારાજ પણ, એવા જ પરોપકારની ભાવનાથી ભરેલા અન્ત કરણવાળા મહાપુરુષોમાના એક છે પોતે રચેલા આ અર્થગભીર પ્રકરણના ભાવને જડ મતિવાળા પણ આત્માઓ પામી શકે, એ હેતુથી એ મહાપુરુષે આ શાસ્ત્રરત્ન ઉપર, પરિભાષામા સ્વ પ છતાં અભ્યાસિઓને સુગમતાથી ભાવના વિજ્ઞાનને પમાડનારી, એક વૃત્તિ પણ રચી છે આ વાતને તેઓ શીએ પોતે જ ક્યદ કહી છે પોતે રચેલી ‘સ્વરૂપા’ છતાં ‘સુગમા’ વૃત્તિની પ્રશસ્તિના પ્રથમ શ્લોકમા, આ પ્રકરણ કોના આધારે રચાયુ તે, આ પ્રકરણ ગમ્ભીરાર્થવાળુ છે તે અને પોતે આ પ્રકરણની વૃત્તિ કયા હેતુથી રચી છે તે વિગેરે હર્ષાભ્યુ છે તેઓશ્રી પોતે રચેલી વૃત્તિને સમાપ્ત કરીને, તેની પ્રશસ્તિના પ્રથમ શ્લોક રૂપે ક્ર માવે છે કે—

“ પ્રકરણમિદં ગમ્ભીરં ચ મુદ્ધાત્મલક્ષણમ્—

કુપરુદ્ધિફલે સન્લોક્યતા સમુદ્ધતમાનુભૂત ।

મ નન્મતિમિર્ઞાનં ગમ્ય યતો વિશ્વતિ વિના

તદિતિ સુગતા સ્વયં જિનિર્વ્યા પારિનિર્ણતા ॥૧૧॥

દર્શાવવામે માટે કે હોઠોના મનોરજનાદિને માટે ઉપદેશનું વિધાન નથી એ જ રીતિએ, જ્ઞાન સંપાદન કરવાના જ એક માત્ર હેતુથી શાસ્ત્રશ્રવણનું વિધાન પણ નથી ઉપદેશના અને ઉપદેશ શ્રવણ-એ ઉભયનું લક્ષ્ય આત્મકવ્યાધુની સાધના, એ જ એક હોતું જોઈએ જ્ઞાન એ કેવળ જાણકાર બનવાને માટે જ નથી, પણ સ્વ-પરના ઉપકારક બનવાને માટે છે અને સુચારિત્ર શીલ બન્યા વિના, વાસ્તવિક રીતિએ સ્વ-પ-ઉપકારક બની શકાતું નથી જ્ઞાન-આદાન અને જ્ઞાનનાન-ઉભયનું ધ્યેય, સ્વયં સુચારિત્રશીલ બનવું અને બીજાઓને સુચારિત્રશીલ બનાવવા, એ જ એક હોતું જોઈએ આથી વિપરીત ધ્યેય હાનિકારક અને છે વિપરીત થેય ઉત્તમ કાટિની પણ પ્રવૃત્તિને, તેના આચરનારને માટે, અધમ કાટિની પ્રવૃત્તિ રૂપ બનાવી દે છે આ કા-એ વિપરીત ધ્યેયથી સર્વથા થર બનીને અને પરોપકારી પન્મર્ષિઓએ પોતાને માટે સિદ્ધ કરીને, સુખાત્મા આત્મા ઓના ઉપમારાયે પ્રતિજોધેલા ધ્યેયને લક્ષ્ય રાખીને, શાસ્ત્ર શ્રવણની અગર તો બીજું કંઈ પણ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરવી, એ જ એકાને સ્વ-પરને માટે હિતાવહ છે-એ તરફ તમારું મારભમા જ લક્ષ્ય દોરવામા આવે છે

સ્વોપજનૃતિની સ્થનાનો હેતુ :

શ્રી ધર્મરત્નપ્રકરણમાં નામના શાસ્ત્રરત્નના મૂલ પ્રણેતા આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિસૂરીચરણ મહોરાજ છે આ શાસ્ત્રરત્નની ન્યના કંઈ મન કલ્પિત રીતિએ કરવામા આવી નથી, પણ આ પ્રકરણના પ્રણેતા પન્મર્ષિઓ

આ પ્રકચ્છને મહા સુતમાગરમાથી સમુદ્ધૃત કરેલુ છે એ કારણે, આ પ્રકચ્છ ગલીર અર્થોથી લેરેલુ હોય, તે સ્વાભાવિક જ છે આવા અર્થગલીર પ્રકચ્છના ભાવને જડ મતિવાળા આત્માઓ એકદમ પામી શકે એ શક્ય જ નથી પરંતુ શાસ્ત્રકાર મહાપુરુષો તો, જડ મતિવાળા પણ યોગ્ય આત્માઓને તત્ત્વબોધ કળાવીને સમ્યક્ચિત્રશીલ બનાવવાની ભાવનાથી ભરેલા અન્ત કરણવાળા હોય છે આ શાસ્ત્રરત્નના રચયિતા આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિસૂરીશ્વરજી મહારાજ પણ, એવા જ પદોપકારની ભાવનાથી ભરેલા અન્ત કરણવાળા મહાપુરુષોમાના એક છે પોતે રચેલા આ અર્થગલીર પ્રકચ્છના ભાવને જડ મતિવાળા પણ આત્માઓ પામી શકે, એ હેતુથી એ મહાપુરુષે આ શાસ્ત્રરત્ન ઉપર, પરિમાણમા સ્વયં છતા અભ્યાસિઓને સુગમનાથી ભાવના વિજ્ઞાનને પમાડનારી, એક વૃત્તિ પણ રચી છે આ વાતને તેઓ શ્રીએ પોતે જ ક્ષપ્ટ કરી છે પોતે જોવી ‘અવસ્થા’ છતાં જ ‘સુગમા’ વૃત્તિની પ્રશસ્તિના પ્રથમ શ્લોકમા, આ પ્રકચ્છ દેના આધારે આપ્યું તે, આ પ્રકચ્છ ગમ્ભીરર્થવાળું છે તે અને પોતે આ પ્રકચ્છની વૃત્તિ કયા હેતુથી રચી છે તે વિગેરે દર્શાવ્યું છે તેઓથી પોતે જોવી વૃત્તિને સમાપ્ત કરીને, તેની પ્રશસ્તિના પ્રથમ શ્લોક રૂપે કૃપાભાવે છે કે—

“ પ્રકચ્છમિદ ગમ્ભીરાર્થ મહામુતસાગરા—

રૂપકૃતિકૃત મન્ત્રોક્તિના સમુદૃતમાન્તરાત્ ।

ન વન્મનિર્ભેદિ શાસ્ત્ર્ય યતી વિવર્તિ કિન્ના

સદિતિ સુગમા સ્વપ્ના જાગ્રમયા પરિચિન્તિતા ॥૧૫

આચાર્ય મહાનંદ આચાર્ય ભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિ
સુનેશ્વરજી મહારાજ, સૌથી પહેલી વાત તો એ જ કરમાવે
છે કે- 'જ્ઞ પ્રકરણ ગમ્મીરાયમસ્મિ । અર્થાત્-આ પ્રકરણ
ગભીર અર્થોથી ભરેલું છે તે પછી, 'આચાર્ય' ભગવાને આ પ્રકરણ
ગણ્ય કોના આધારે બનાવ્યું ? 'એવા પ્રશ્નનું નિગાહરણ કરવાને
માટે જ જાણે કરમાવતા હોય, તેમ તેઓશ્રી કરમાવે છે કે-
'ગભીર અર્થોથી ભરેલું આ પ્રકરણ મહા શ્રુતસાગરમાથ
આદરપૂર્વક સમુદ્ધૃત કરેલું છે ' એ પ્રત્ય ઉદ્ભવવો એ પા
સુભવિત છે કે- 'આચાર્ય' ભગવાને આ પ્રકરણ કયા હેતુથી
રચ્યું ? ' તો તેવા પ્રશ્નનું પણ નિગાહરણ થઈ જાય, એ માં
તેઓશ્રી કરમાવે છે કે- 'ગભીર અર્થોથી ભરેલું અને મહા
શ્રુતસાગરમાથ આદર પૂર્વક સમુદ્ધૃત કરેલું આ પ્રકરણ મત્તજ
હોઈ ઉપર ઉપકાર કે વાના હેતુથી જ રચવામા આવ્યું છે

અહીં એ વાત યાદ રાખવાની છે કે-આ પ્રકારના
પરોપકારના હેતુમા સ્વોપકારનો હેતુ ગર્ભિતપણે રહેલો
છે નાના મહાપુરુષો તેવી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમા આદરવાપ
બનતા જ નથી, કે જે પ્રવૃત્તિ સ્વોપકારગર્ભિત હોય નહિ
આ જ કારણે, પોતે જહણ કરેલી ધર્મપ્રતિષ્ઠાઓના સોં
પરોપકાર કરવાની વાતને શ્રી જૈન શામનના ગૃહસ્થજ્ઞાતાઓ
દેશ પણ મથક આપી નથી પરંતુ પોતે જહણ કરેલ
ધર્મપ્રતિષ્ઠાઓને શરીરનાશની પણ પરવા કર્યા વિના જ વળ
રહેવાનું સાચા તરવજા મહાપુરુષોએ કરમાવ્યું છે પરોપકાર
સાધનાનું ક્યેય પણ, સ્વોપકારની સાધના એ જ હોવું જોઈ
અને વાસ્તવિક દાટિના પરોપકારમા સ્વોપકારને આવકા

ન હોય, એ તો અસંભવિત જ વસ્તુ છે આને પદોપકારના નામે, ઝહણ કહેલી ધર્મપ્રતિજ્ઞાઓથી પણ બ્રહ્મ થવાની કેટલાકે હિમાયત કરી રહ્યા છે અને-‘ઝહણ કહેલી ધર્મપ્રતિજ્ઞાઓના પાલન કરતા પણ તે પ્રતિજ્ઞાઓથી બ્રહ્મ થઈને પદોપકાર કરવો, એ જ સાચો કદ્યાણુમાર્ગ છે’-એવી એવી સ્વ-પર-હિતધાતવ માન્યતાઓનો કેટલાકે પ્રચાર કરી રહ્યા છે માટે જ આ વસ્તુ તત્ત્વ તમારૂં લલચ હોરવામા આવ્યું છે પ્રમજે પ્રસજે આ અને બીજી પણ વર્તમાનમા પ્રચારાતી મિથ્યા માન્યતાઓ ઉપર પ્રકાશ ફેંકવાનો ઈરાદો રાખવામા આ યો છે, કે જેથી યોગ્ય આત્માઓ તેવી બ્રહ્મ જાલમા ફમાઈને, પોતાના અને બીજાઓના પણ આત્મહિતાનું નિઠ્ઠન દાઢવાના પાપમા પડતા બચી શકે અને બીજાઓને પણ યથાશક્યપણે બચાવી શકે

‘ગભીર અર્થોથી ભરેલું આ પ્રકરણ મહાશ્રુતસાગર માથી આદરપૂર્વક નમુદ્ધૃત કરીને સન્ન હોઈ ઉપર ઉપકાર કરવાના હેતુથી રચવામા આ યું છે’-એ વાત તો થઈ જ િ, પણ તે પછી એ પ્રશ્ન ઉઠવો એ પણ સંભવિત છે કે-‘આચાર્યજીવવાને આ પ્રકરણ ઉપર વૃત્તિ રચવાનું કારણ શું ?’ આથી પોતે જોઈ વૃત્તિને રચવાના કારણને જણાવતા, આચાર્યજીવવાને કહેવા છે કે-‘વિશિષ્ટ પ્રકારના વિવરણ વિના જડ મતિવાળા આત્માઓ આ અર્થગભીર પ્રકરણને સમજી શકે એ શક્ય નહિ હોવાથી, એ આ વૃત્તિને રચી છે’ આ રીતિએ વૃત્તિરચનાના કારણનો નિર્દેશ કરવા સાથે, આચાર્યજીવવાને એ પણ દરમાવ્યુ છે કે-‘આ

વૃત્તિ સુગમ અને સ્વરૂપ છે' અર્થાત્-આ વૃત્તિ સ્વરૂપ હોવા છતાં પણ મૂળ કથનને સુગમતાથી મમજાવનારી છે. કાગળ કે-આ વૃત્તિની સ્વ-પતાના યોગે જો મૂળ કથનનો ભાવ સુગમ ન બને, તો તો જડ મતિવાળા આત્માઓને પણ વસ્તુ તત્ત્વનો બ્રાહ્મ કથાવવાનો જો હેતુ છે, તે બર આવે નહિ આથી જ, આચાર્યભગવાને એ વાત સ્પષ્ટ કરી છે કે-આ વૃત્તિ પરિભાષ્યમાં સ્વરૂપ હોવા છતાં પણ, જડ મતિવાળા આત્માઓને તત્ત્વભાવ સુગમતાથી પમાડી શકે તેવી છે.

બૃહ્મ શ્રુતિ

આ શ્રી ધર્મત્વ પ્રકરણ નામના શાસ્ત્રરત્ન ઉપર, એક બીજી પણ વૃત્તિ રચાયેલી છે એ વૃત્તિ, શ્રી ધર્મત્વ પ્રકરણની બૃહ્મવૃત્તિ તરીકે જોત મમાજમા સુપ્રસિદ્ધ છે. આ બૃહ્મવૃત્તિના રચયિતા આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરી સ્વરૂપ મહારાજ છે. આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરી સ્વરૂપ મહારાજ પણ-

શ્રી ધર્માત્મજાત વંશસ્વ સ્વ ન્યાયસ મન ।

-એમ કદમાવીને જણાવે છે કે- 'આ શ્રી ધર્મત્વ નામનું શાસ્ત્રરત્ન જો કે અત્યંત શબ્દોથી રચાયેલું છે, તો પણ ઘણા જ અર્થોથી ભરેલું છે' આ ઉપરથી પણ મમજા શકાય તેમ છે કે-આ શ્રી ધર્મત્વ નામનો શાસ્ત્રઅન્ય, એ કોઈ સામાન્ય કોટિનો અર્થ નથી, પણ આ અન્ય ગંભીર અર્થોથી ભરેલો છે. બીજી આપણે મુખ્યત્વે બૃહ્મ વૃત્તિનો વિસ્તાર કરીશું, છતાં સ્વોપદા લઘુવૃત્તિનો પણ ઉપયોગ કરવાને સૂચીશું નહિ.

ધર્મના ઉપદેશની કલ્યાણ-ગતતા

આ શાસ્ત્રરત્નની ન્યના ધર્મ ઉપર રત્નના અર્થાં આત્મા
 ઓને ધર્મનેા ઉપદેશ આપવાના હેતુથી જ કરવામા અવી
 છે ' સ્વમારવર્તી પ્રાણિઓ મદ્ધર્મને પામો અને તેનું પાલન
 કરવા દ્વારા અવિનાશી સુખાનુભવને પ્રાપ્ત કરો '-એવી અનુ
 મદ્ધુદિધી આ અન્વરત્નનું નિર્માણ વ્યુ છે આ નિર્માણમા
 પોતાના આત્મા પ્રત્યેની પણ તેવી જ અનુમદ્ધુદિધિ મન્થપ્રણેતા
 મહાત્માની છે આત્મામા લ્પાડે વાન્તવિક પ્રકારની અનુમદ્ધુ
 દિધિ પ્રગટે છે, ત્યારે આત્મા કયી દિશાએ સ્વને અને પરને
 દોગ્ધવાને ઈચ્છે છે, તે અમજવા જોવું છે જેના અન્તરમા માની
 અનુમદ્ધુદિધિ પ્રગટે છે, તે આત્મા સ્વય જોમ શ્રી જિને
 શ્વરદેવોએ કુમાવેવા ધર્મની જ આનધનામા ઉગ્રજા બન
 વાને ઈચ્છે છે, તેમ બીજા પણ સમારવર્તી આત્માઓ શ્રી
 જિનભાષિત ધર્મને જ આનધનારા બનેા એમ ઈચ્છે છે
 કારણ કે-શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ કુમાવેવા સુક્ષિતસાધક ધર્મની,
 મોક્ષના અભિપ્રાયથી, મધાવિધિ આરાધના મ્યાં વિના, કોઈ
 પણ જીવનું કોઈ પણ કળે નાનું કન્યાણ મધાયુ નથી, સધાર્ણ
 નથી અને સધારે પણ નહિ, એ વાત એ પુણ્યાત્માના
 હૃદયપદ્મ ઉપર સ્પષ્ટ રીતિએ માલેખાઈ બાથ છે આ જ
 કારણે ઉચામા ઉની કોટિની અનુમદ્ધુદિધિને ધરનારા અને
 વિશ્વના દન માનનું નિરપવાદપણે કન્યાણ ઈચ્છનારા ધર્મો
 ચાથ આઠ મહાત્માઓ કલ્યાણના અર્થાં જીવોને વિવિધ
 સ્વરૂપે પણ એક જ જાતિનેા ઉપદેશ આપે છે અને તે એ
 જ કે-"અનન્ત-ઉપકાળી અનન્ત-જ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ

ક્રમાવેલા ધર્મને તમે યથાવત્ સ્વીકારો અને તે ધર્મનું
યથાવત્ પાલન કરો !” મુખ્નિસાધક ધર્મના ઉપદેશ સિવાય
બીજી કોઈ પણ વસ્તુનો ઉપદેશ આપવાનું કામ ધર્મોચાર્ય
આદિ મહાત્માઓનું હોતું જ નથી ખરેખર, ‘કલ્યાણ’
અને ‘કલ્યાણમાર્ગ’ એ બેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જે પુણ્યા
ત્માઓને યથારિચતપણે દૃઢ્યગમ થઈ ગયું હોય છે, તેવા
પુણ્યાત્માઓ તો જ્યારે જ્યારે ઉપદેશ આપવાનો પ્રસંગ
ઉપસ્થિત થાય છે, ત્યારે ત્યારે કેવળ મુખ્નિસાધક ધર્મના
જ સ્વીકાર અને પાલનનો ઉપદેશ આપવાનું પમદ કરે છે
અવનરે અવસર એ પ્રકારનો ઉપદેશ દેવામાં જ પોતાનું
અને ઈતિ હોવાનું પણ કંઈક સમાજોનું છે, એમ માન
ધર્મોચાર્ય આદિ મહાત્માઓ જ માને છે એમ નથી, વસ્તુ
ધર્મને યથાર્થપણે મમજેલા જુહુઓ પણ અવશ્યમેવ એમ
જ માને છે

મુખ્નિસાધક ધર્મ નિવારણ ઉપદેશ ૨ નહિ

શ્રી જૈન શાસ્ત્રને મુશુદ્ધના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કે તા જેમ
એ ક્રમાયુ છે કે—“તેઓ મહામતોને ધર્મના હોય છે,
પોતે સ્વીકારેલા તે મહાનતોના પાલનમાં ધીર હોય છે,
લિસા માનથી આશ્ચર્યિકા કે નાન હોય છે અને સામાયિક
ક્રમા એટલે કે સમજાવમાં અગત્ય તો કહો કે સમ્યક્
દશન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચાત્રિ રૂપ ન્તનયીની
આગવનામાં હેનાત હોય છે” —તેમ એ પણ ક્રમાયુ
છે કે—“તેઓ ધર્મનો જ ઉપદેશ દેના હોય છે” આથી,

ત્વ-પન્ના કલ્યાણના અભિલાષી મહાત્માઓ જેમ પોતે સ્વી
કારેલા મહાવતાની પ્રતિજ્ઞાઓના યગિપાલનને માટે મુસજ્જ
બન્યા હો છે અને મમભાવમા હોવાનો પરિશ્રમ સેવ્યા
કરે છે, તેમ ન્યાયે ન્યાયે ઉપદેશ આપવાનો પ્રયત્ન આવી
લાગે છે, ત્યારે ત્યારે સ્વ-પન્ના અધિકારનો ખ્યાલ
ગમીને, એક માત્ર મુક્તિસાધક ધર્મનો જ ઉપદેશ આપ
વામા પ્રવૃત્ત થાય છે આ કાલે સાચા જોનો પણ, મુક્તિ
સાધક ધર્મની આગવનાદિ ત્રિવાચનો ઉપદેશ આપનારોઓને
સાધુ તરીકે માનતા નથી, પણ તેઓને માત્ર વેપધારી તરીકે
જ માને છે એવા વેપધારિઓ જેમ પોતાના આત્માનું
અકલ્યાણ કરના । બને છે, તેમ તેવાઓના સ સર્ગમા આવના
બીજા પણ ભદ્રિક અને અજ્ઞાન આત્માઓનું અકલ્યાણ કરનારા
બને છે આ કાળે, એવા વેપધારિઓની અકલ્યાણકારક
તાને જાહેર કરી, એ પણ એક પ્રકારનો કલ્યાણકારી
જ પ્રયત્ન છે, એમ શ્રી જોત શાસનને વક્ષાદા હોવાને ઈચ્છતા
નાધુઓ અને શ્રાવકો માને છે આવો કલ્યાણકારી પ્રયત્ન
ક નારાઓ પણ જોઓને ‘ કલ્યાણોગ ’ અને ‘ કલ્યાણી ’
ભામે છે, તેઓ પણ જ આત્માઓના કલ્યાણના વિષયમા
ભયકર કોટિના શત્રુની જ ગરજને સારનારા બને છે
આથી સ્પષ્ટ છે કે-તેવી કામિક શાન્તિના નામે જોઓ કલ્યા
ણમાર્ગથી સ્વયં બ્રહ્મ બની, બીજાઓને પણ કલ્યાણમાર્ગથી
બ્રહ્મ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હોય, તેવા અદ્ભુત
કલ્યાણુર વેપધારિઓ આદિથી પણ કલ્યાણકારિઓએ સાવધ
બન્યા રહેવાની જરૂર છે

અર્થ-કામની વાસના નહિ પાસવી એ એ :

હુનિયામા-‘ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ ’-એમ ચાર પુરુષાર્થો ગણાય છે પરંતુ એ ચાર પુરુષાર્થોમા અર્થ અને કામ એ બે પુરુષાર્થો તો નામ માત્રના જ પુરુષાર્થો છે, એમ શ્રી જૈન શાસન કરમાવે છે એટલું જ નહિ, પણ શ્રી જૈન શાસન તો સ્પષ્ટપણે કરમાવે છે કે-‘ અર્થ અને કામ એ બે પુરુષાર્થો પરમાર્થદષ્ટિએ અનર્થભૂત છે વાન્તવિક રીતિએ તો મોક્ષ એ જ એક માત્રો પુરુષાર્થ છે અને ધર્મ તનુ કારણ છે ’ તે જ ધર્મ વાન્તવિક રીતિએ ધર્મ છે, કે જે ધર્મના વીકાર અને પાલનના પ્રતાપે, પરિણામે મોક્ષની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય જે ધર્મ પરિણામે મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવનાર નથી, તે ધર્મ વન્તુત ધર્મપુરુષાર્થમા ગણાવે જ નથી આથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે-અર્થ અને પર, ઉપાધના ક વાણના અર્થ આત્માએ જેમ ધર્મ મિવાય બીજાનો ઉપદેશ દેવાનો નથી, તેમ તે જ ધર્મનો ઉપદેશ દેવાનો છે, કે જે ધર્મ મોક્ષના કારણભૂત હોય અર્થ અને કામના ઉપદેશને તો દેવાનો હોય જ નહિ અને ધર્મનો ઉપદેશ પણ તે મોક્ષના કારણભૂત અને એવી જ રીતિએ દેવાનો હોય આથી ધર્મના ઉપદેશમા પણ અર્થ અને કામની વાસના પોષાઈ ન જાય, તેનો ચ ધર્મોપદેશકે આજ્ઞા પાલ રાખવાનો હોય છે

અર્થદગ્ધોથી મોક્ષમાર્ગ નહિવો અશક્ય છે

આ નિયતિમા માયા માધુર્યો મુક્તિનાયક ધર્મના ઉપ

દેશ ત્રિપાચનો ઉપદેશ કેમ જ દર્દ શકે ? જલ દર્દ શકે
 મુક્તિમાધક ધર્મથી વિપરીત ઉપદેશને દેનારને નેમજ હવે-
 ની અર્થ અને કામની વાસના પોષાય એ પ્રકારને ધર્મના
 નામે ઉપદેશ દેનારાઓને, તેઓ સાધુવેશના હાથ નો ફલ,
 તેમને સાધુ તરીકે કેમ જ સ્વીકારી શકાય ? અર્થાત્-આશ
 ધર્મોપદેશક સાધુથી ન તો મુક્તિમાધક ધર્મથી વિપરીત ઉપદેશ
 દર્દ શકાય અને ન તો હવેની અર્થની અને કામની વાસના
 પોષાય એ રીતિએ ઉપદેશ દર્દ શકાય એ નહીં-આમ
 વચનને શ્રી જૈન શાસનમા ટકાયાળી વચન તરીકે કહેવાને
 સ્વીકારવામા આવે છે, તે ન્યાયાચાર્ય, ન્યાયજિજ્ઞાસુ, મહા-
 મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ બચોવિજયજી મહેશ્વરજી, જેદ, જેદે
 કે-અર્થની દેશના દેનાર સાધુવેશના 'દેદર'ને 'જલ
 પદના ચોર' તરીકે ઓળખાવે છે એ નહીં-આમ કહેવાને
 છે કે- 'જે સાધુઓ અર્થની દેશના કરે છે, તેઓ ધર્મના
 અર્થને ઓળખનારા છે અને મોક્ષપદ્ધતિ કદાચ છે
 ધર્મના અર્થને ઓળખનારા અને નેમજના કેવળ એવા
 તે આત્માઓથી મોક્ષમાર્ગનું વર્ણન દેનાર શકે ? અર્થાત્-
 'એવા અર્થદેશક સાધુઓથી નહીં-આમ વર્ણન થવું એ
 શક્ય નથી' વાત પણ સાચી છે કે-જે આત્માઓ, આત્મા-
 નવાના કારણે, લોકવાદવાદને પ્રાપ્ત દેશની અધમ લાલ
 સાના કારણે અગર નો બીજ ન જ દેણું કાઢે, મોક્ષ
 માર્ગના શત્રુબૂત અર્થ નેમજના નિર્જોનો પ્રવાર મોક્ષ
 પ્રદાતા ધાય છે, તે આત્માઓ સાધુના વેશમા હોવા
 પણ, મોક્ષમાર્ગના શત્રુને જ મોક્ષ સારના

એટલું જ નહિ, પણ એવા વેવધાઓ તો દેટલીક વાર
ઈતર દશ નને માનના વિરોધોના કષ્ટા પણ વધારે
ભય કર નિવડે છે

સાધુઓ મોક્ષમાર્ગના શત્રુ કેમ બને ?

મઠ સાધુઓ અને 'મોક્ષમાર્ગના શત્રુ' એ કંપના હું ખ
હાયક નથી ?

કોઈ પણ કંપના કે વિચારણા, હું ખદાયક હોવા માત્રથી
જ, તેનો અભાવ સિદ્ધ થઈ શકતો નથી 'સાધુઓ' અને
'મોક્ષમાર્ગના શત્રુ'—એ કંપના અવશ્ય હું ખદાયક છે પણ
એના ઠરતા ય વધુ હું ખદાયક તો એવી સ્થિતિનું અસ્તિત્વ
છે શ્રી જૈન શાસન જેના હેથે વસ્યું છે, તે તો એ જ ઈચ્છે
કે—'કોઈ પણ સાધુ મોક્ષમાર્ગના શત્રુ ન બને' પશ્ચાત્ત
જ્યારે એવું પણ બનતું જ હોય, ત્યારે એ પાપથી બચવા
અને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવો, એ પણ ઈર્ષ્યા રૂપ થઈ
પડે કે સમારના ક્ષય અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે સાધુપણને
સ્વીકારનાર આત્મા મોક્ષમાર્ગનો શત્રુ બને, એ ઘણું ભયકર
છે, પણ તે અશક્ય નથી સાધુ બન્યા બાદ લેઓ શુરકુલ
વામના સેવનપૂરક મોક્ષમાર્ગનો અભ્યાસ નથી કરતા,
મદ્યશુરની આજ્ઞા વિના ઉપદેશક બની બેસે છે અને લોક
પ્રશસાના લોભી બની જાય છે, તેઓ મોક્ષમાર્ગના શત્રુ બન
વાની ઈચ્છા નહિ હોવા છતાં પણ, માર્ગના હન્યથી નનાત
હોવાના ઠાણે અને સ્વચ્છન્દતાના પ્રતાપે, મોક્ષમાર્ગના
શત્રુ બની જાય એ તદ્દન સહજ છે શુદ્ધ હેતુથી પણ માધુ

બનેલા જે આત્માઓમાં મિત્રપણમાં રહેલા છે તેને કદાચ પ્રગટે છે અને એના યોગે જેઓ દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ પ્રતી જઈને વોકાને ૧૭ નાખવાનું થઈ જાય છે તેને કદાચ દેવે છે, તે આત્માઓ સમજાઈ દેવા જાય છે તેને મના દેવ થયું બની ગયું છે આત્માઓને કદાચ વેપમાં જોવાઓ પણ મોગમાંથી કદાચ થઈ જાય છે આત્મા આત્મિક પામવા જેવું કદાચ છે તેને કદાચ આવધ બનવા જેવું છે તેને કદાચ આવધ બનવા જેવું ન હોત, તો તા શામેમાં બાહ્ય દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ કુશુર એવા આત્માઓના જે વર્તન અને જે-કદાચ કદાચ આવધ નહિ !

અમુક પામનના જ સચરિત્ર દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ

૧૧મી ગીતિએ અર્થ કદાચ દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ વેપમાં જોવા કુશુરઓને એ-દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ સમગ્રથી કયાણકામી યોગ્ય કદાચ દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ એ કાર્યે છે કે સુરકેત તો છે જ દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ વધારે સુરકેત કાર્યે તો, ધર્મને કદાચ દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ કામની વામના પોષામ તેવે કદાચ દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ જોગથી લેવા અને તેવાઓના કદાચ દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ આત્માઓને બચાવી લેવા, કદાચ દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ જોની ખ્યાતિ 'માર્ગ-વૃક્ષ' ને કદાચ દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ અને પ્રાય બને છે પણ કદાચ દેવ-વૃક્ષ-વૃક્ષ-વૃક્ષ છોડીને તેઓ ખીણ બચાવી લેવા

મહાત્માને શોભે એવો જ ઉપદેશ આપનારા અને એવો જ વર્તાવ રાખનારા હોય છે આ દશામા તેવા આત્માઓની સાચી દશાને પિછાનવી એ સહેલું કામ નથી, પણ શાસનના નુકસાને પામેલા વિવક્ષુ આત્માઓ તો તેવી દશાને સહ જમા પિછાની શકે છે એટલી પિછાન થયા પછી પણ, ક્રપાણના અર્થી આત્માઓને એ પિછાન કરાવવી, એ કાર્ય વધારે મુશ્કેલીભર્યું છે અમુક અમુક તિવચોમા તેઓ સૂત્ર વિરુદ્ધ ઉપદેશ આપનારા હોવા છતાં પણ, તમની માર્ગશ્ય તરીકેની જે ખ્યાતિ હોય છે તેથી અને બીજી બાજતોમા માર્ગશ્ય સદા ઉપદેશ અને વર્તાવ હોય છે તેથી, ઘણાઓ જામમા પડે છે તેવાના અગત રાગિઓ તો સત્યપ્રકૃષ્ટોને દેખી માનીને માલજના જ નથી અને ધર્મની જેને પડી નથી તેવાઓ સાચા અને ખોટા બેબને કલ્યાણોર માને છે આ રિધિતિમા પણ શાસનના નિર્મલ સત્યના ઉપાસક મહાત્માઓ, આવતી ભયકર પણ આક્રોતોને અકિચિત્કર બનાવીને, પોતાના કર્તવ્યનું પાલન તો કરે જ છે પરંતુ એથી પ્રાય ગુદ્ધ વિચારક આત્માઓ સિવાય બીજાઓને લાભ થતો નથી વધુમા, એવા બ્રહ્મજ્ઞાપિઓ જે વિદ્વાન હોય છે, તો તો વળી શાસનના અર્થોમા પણ કારમી ઉચ્ચપાયલ કયાં વિના રહેના નથી અને એથી અર્થી જનોમા પણ મુઝવણ વધી પડે છે એ નિશ્ચિત છે કે-‘જીવોની અર્થ અને કામની વાસનાને પોષણ મળે તેવા પ્રકારે નો ઉપદેશ માર્ગોનુસારી ધર્મોપદેશકથી ધર્મના નામે પણ આપી શકાય જ નહિ ’ આમ છતાં પણ, આજે પોતાને માર્ગશ્ય ગણાવનાર ઘેઘ

દોષ દેવા પ્રકારનો સૂત્રવિદ્ય ઉપદેશ દેવામાં પણ પોતાનું
ગી વ માની -હેલ છે

ના વિવિધનાનું નિર્ણય

નર પદ્ય ગીતિએ માં ધેના જેમે ઉપદેશ અને વત વ પણ
જાના અમુક અમુક પ્રાણમાં જ આ પ્રમાણે સૂત્રવિદ્ય
ઉપદેશના પ્રાણિ આચર, તેમાં કયુ કો નુ સંભવિત છે
વ્યક્તિવિશેરે ઠારણવિગપતા હોવી, એ સંભવિત વસ્તુ
છે અને એથી વિશિષ્ટ જ્ઞાની મહાત્માઓ ન જે વ્યક્તિ
મટે જે કા જુ દોષ તે નિશ્ચિતપણે કહી શકે હતા પણ,
જાનાં વ્ય રીતિએ એમ અને કે—એક વાચ અજ્ઞાનાદિના યોગે
બૂલ થઈ જાય અને દોષ તે બૂલને બૂલ ઉપે દર્શાવે ત્યારે
દુર્ગતિને આધીન બનીને આત્મા બૂલને સ્વીકારીને સુધારવાને
માટે ઉત્સાહિત ન બને તે એથી એ બૂલ એ બૂલ નથી એવું
દર્શાવવાને શાન્તવચનોનો દુરુપયોગ કરવા માટે આમ અજ્ઞાન
અને અભિનિવેશ આત્મા પ્રતાપે, આત્મા બચકર પ્રકારનો
પણ ઝસનભાષી બની જાય ત શ્વાભાવિક છે નિહાવ
બનેલા આત્માઓના હવનવૃત્તો શા રમા આવેખાએલા છે
તે વાચનારને આવનુની પ્રતીતિ ધયા વિના નહિ રહે ખરેખર,
જાનાંતા કે તા પદ્ય ધમ ઠીપણુ એ મહા બચકર છે અજ્ઞાન
આ મા ને મા રીત્ય સુવિદિત મહાત્માની નિશ્ચાને સ્વીકારીને
પણ ના શકે છે ત્યારે વિદ્વાન પદ્ય ધનકી આ મા તો
મહાનર બચકર પ્રકારનો, આ મા રીત્ય બનીને અગેક રીતિ
આત્માનાના કિર્તને પદ્ય મા રી રીતિએ સદ્ધારના બન હ
૨

ધર્મની ઉપાદેયતા મોખને અંગે છે

આપણે તો એ વિચારી રહ્યા છીએ કે-ધર્મના ઉપદેશમાં પણ મૂલવિરુદ્ધ ઉપદેશ ગી ગીતિએ આવી જાય છે? સાચા ધર્મોપદેશના યોગે તો આત્માના મોક્ષની જ એક માત્ર ભાવના પોષાવી જોઈ એ ઉપદેશકની ભૂલથી કોઈ ધર્મને અર્થ અને કામનું કાલુ ન બનાવી દે, એની ધર્મોપદેશકે કાળજી રાખવી જોઈ એ એટલું જ નહિ, પણ ધર્મ આત્માના મોક્ષની અભિનાયકી જ કરવો જોઈ એ, એ વાત એતાએના ૧૬થમા જથાવવાનો ધર્મોપદેશકે સ્વયં પ્રયત્ન કરવો જોઈ એ ધર્મના યોગે અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ થતી નથી એમ નહિ, ધર્મના યોગે નુકસાન પ્રાપ્ત ન થાય તે દુઃખાન ઉત્તમ કોટિના અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે પણ ધર્મને અર્થ અને કામના સાધન રૂપ બનાવવાનો ઉપદેશ અપાય નહિ એવો ઉપદેશ, એ તો વસ્તુતઃ અનયગારી એવા અર્થ અને કામનો જ ઉપદેશ છે ધર્મપુરુષાર્થની ઉપાદેયતા તો મોક્ષને અંગે છે, પણ અર્થ-કામને અંગે નથી જ આથી સ્પષ્ટ છે કે-જે ઠટેવાતા ધર્મમાં પણ મોક્ષનું કાન્ધપણું નથી, તે ધર્મ પણ વસ્તુતઃ સાચા અર્થ રૂપ ગણાતો નથી અને એથી તે ઉપાદેય નહિ રહેતો હેન જ બની જાય છે

અનુષ્ઠાનોના રૂઠની માગણી ન હોય

મામ જતા પણ સુવિશુદ્ધ મિદ્ધાન્તની દષ્ટિએ હેય ગણાતા ધર્મને પણ, ઉપાદેય ધર્મ તરીકે ઓળખાવવાનો

આને પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે અને એથી પણ સાવધ રહેવાની જરૂર છે અર્થ અને કામની સાધનામાં પડેલા ભુવોને એવો ઉપદેશ ગમી જાય એ સહજ છે, પણ આત્મહિતના અર્થાં આત્માઓએ તો પોતે આચરેલા અગર પોતા દ્વારા આચરતા ધર્મને અર્થ-કામના સાધન રૂપ બનાવતા પડેલા હોવાની જરૂર છે અનન્ત ઉપકારી, અનન્તજ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ દુઃખાવેલા ધર્માનુષ્ઠાનો ઉપર જેમ શ્રદ્ધાની જરૂર છે, તેમ એ ધર્માનુષ્ઠાનોત્ત એ તારકાએ જે જે ફલ વર્ણવ્યું છે, તેના ઉપર પણ શ્રદ્ધા રાખવાની જરૂર છે અને જો એવી મુન્દર શ્રદ્ધા ફેળવાઈ જાય, તો આચરેલા અગર આચરતા ધર્માનુષ્ઠાનોનો પૌદ્ગલિક બદલો માગવાની ઈચ્છા કેમ જ જાગે? કારણ કે-શ્રી જિનોપદિષ્ટ અનુષ્ઠાનો કેવળ મોક્ષને માટે જ નેવાવા જોઈએ એવો અને એ અનુષ્ઠાનોના આચરણના યોગે જે દ્રવ્યપ્રાપ્તિ થવી જ્ઞાનિઓએ વર્ણવેલી છે, તે નિયમા પ્રાપ્ત થશે એવો વિશ્વાસ, સુશ્રદ્ધાળુ આત્મામાં હોવો તે પણ સ્વાભાવિક જ છે.

સઠ મોક્ષમાર્ગની આરાધના વધુ થાય, એ દષ્ટિએ તો અભિલાષા થઈ શકે ને?

મોક્ષપ્રાપ્તિની તીવ્ર અભિલાષાના યોગે મુક્તિમાર્ગની આરાધનામાં સહાયક સામગ્રી મેળવવાની કે માગવાની ઈચ્છા થાય તો તે વસ્તુ જ જૂદી છે, પણ દુન્યવી લાલસાના યોગે કોઈ પણ દુન્યવી સામગ્રી મેળવવાને માટે ધર્મને સાધન બનાવવાનો પ્રયત્ન નહિ જ કરવો જોઈએ મોક્ષમાર્ગનો આરાધનાના હેતુથી થતી માગણીમાં તો મુક્તિની શાવના

જ પ્રબલ કારણ રૂપ છે, બ્યારે આવરેલા અગર આવરાતા ધર્મના ક્ષણ તરીકે થવી બીજી માણીઓમા અગર અપાતી બીજી ઇચ્છાઓમા પૌદ્ગલિક ભાવનાની જ પ્રધાનતા છે અને એ જ કારણી ભાવનાની પુષ્ટિ છે મોક્ષાર્થ આત્માએ તો પૌદ્ગલિક ભાવનાથી સદા અને સર્વથા મુક્ત રહેવાનો જ પ્રયત્ન કર્યો જોઈએ અને એક મુક્તિને માટે જ ધર્માનુષ્ઠાનોને આવરવામા પ્રમત્ત બનવા ઉપગ્રીહ બનવું જોઈએ

અનંતના નામે વિધાનને ન ઉગાધાય

વિવેકપૂર્વક વિચારાય, તો આ વાત જોઈમા મમજી ચક્રાય નેવી છે પરંતુ અજ્ઞાન કે અભિનિવેશ આદિના પ્રતાપે નવત્રને જુવેલા આત્માઓને આ વાત વિવેકપૂર્વક વિચારવી હોય તો ને ? આજે તો, ઉપકાન્ધોએ ધર્મના ૨૫ તરીકે વર્ણવેની વસ્તુઓને આગળ ઢરીને, સામાનિક વસ્તુઓને માટે પણ ધર્મને આવરવાનો ઉપદેશ વમદેશક મહાત્માઓથી આપી શકાય, એવું સિદ્ધ કરવાને માટેનો ધર્મ જ અભિવેક્ષી પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે આવી સૂત્રવિરૂદ્ધ પ્રવૃત્તિને સૂત્રસિદ્ધ કરાવવાની ખૂરી લેતે ચએવા, પોતાની સમજશક્તિને બાજુએ રાખીને, કેટલાક દૃષ્ટાન્તોનો ઉપયોગ પણ, શ્રી જિનશાસનના રહન્યથી અજ્ઞાત અને અર્થ-કામ-લોબુધી આત્માઓ જેવો કરે, તેવો કરી રહ્યા છે દૃષ્ટાન્તોના નામે અનંતનાનિઓએ કરમાવેના નષ્ટ વિધાનોને પણ ઉદાવવાનો એવો પ્રયત્ન થાય, એ કોઈ પણ રીતિએ હિતાવહ નથી વિધાન એવું હોય કે-‘ચારિત્રો વિરાધક નૃક જાય’ છતાં

કોઈ વ્યક્તિવિશેષ પુનઃ આરાધના આદિના કારણે સ્વર્ગે અગર તો મોક્ષે પણ જાય એ જાને આથી આવા પ્રસંગને આગળ કરીને, 'ચારિત્રને વિગ્રહક નરકે જાય'—એવા વિધાનને ઉઠાવવાનો પ્રયત્ન કરાય, તો તે શુ વ્યાજખી ગણાય ? નહિ જ ! વિવેકી આત્માઓ તો, અનન્તજ્ઞાનિઓએ પ્રકરેલા સિદ્ધાન્તને જ પુટ કઢવાનો પ્રયત્ન કરે અને તેથી વિપરીત લાગતા દૃષ્ટાન્તોમા બીજી કોઈ વિશિષ્ટતા રહેવી હોવી જ જોઈએ, એમ કહ્યે

ત હેતુ અને અમૃત જિયાનો જ ઉપદેશ કલાય :

આ વસ્તુને સમજવામા અનુયાયીના પાત્ર પ્રકારોના વિચાર બહુ જ મહાયત નિવડે તેમ છે અનન્તઉપકારિઓએ ધર્મના અનુયાયીના પાત્ર પ્રકારો, તેને ટગ્ગાગ્ગા આશયભેદને આશ્રયીને, વર્ણવ્યા છે સમજો કે—પૌષધ અગર સામાયિક કે આયબીલાહિની તપશ્ચર્યા, એ વિગેરે પણ ધર્માનુયાયી છે એ ધર્માનુયાયી પાત્ર પ્રકારનું હોઈ શકે છે કરનારના આશય યોગે તે ક્રિયા વિષક્રિયા પણ બની શકે છે, ગરવક્રિયા પણ બની શકે છે, અનુયાયી રૂપ ગતાનુગતિક પળે થતી અગર અમૃતિમવત્ થતી ક્રિયા પણ બની શકે છે, તદ્દહેતુ ક્રિયા પણ બની શકે છે અને અમૃતક્રિયા પણ બની શકે છે એ ક્રિયા સ્વતઃ ધર્મક્રિયા જ છે એ ક્રિયાના વર્ણનમા, એને તાગ્ગ ક્રિયા તરીકે જ વર્ણવાય એ ક્રિયા આત્મકેદ્યાણના જ હારણમૂલ ગણાય પણ જ્યારે ક્રિયા અને ક્રિયાકાર—એ બેનો યોગ થાય, ત્યારે તે ક્રિયા વિપાદિ

પાશ્વર્યથી કોઈ પણ એક વિશેષણને પામે અને તદનુસાર
 ફલને પમાડનારી શાય તે ક્રિયાના યોગે, તેના કરનારને
 પ્રાપ્ત થનાર ફલને સૂચવનાર વિપાદિ વિશેષણો છે આત્માને
 પશ્ચ ક્રિયા કરે કોઈ પણ ધર્મક્રિયા બનતી હોય, તો તે
 જેમ અમૃતક્રિયા છે, તેમ આત્માને પરમ હાનિકર જે
 કોઈ પણ ક્રિયા બનતી હોય, તો તે વિષક્રિયા છે અમૃત
 ક્રિયા કરતા તદ્દેતુ ક્રિયા આત્માને તાત્કાલિક લાભની
 અપેક્ષાએ યોગી ક્રિયા કરે, તેમ વિષક્રિયા કરતા ગરવક્રિયા
 તાત્કાલિક હાનિની અપેક્ષાએ યોગી હાનિકર છે અનનુ
 ધાન રૂપ ધર્મક્રિયા મધ્યમ છે અને એથી કોઈ પણ ભદ્રિક
 આત્માને લાભ ન જ થાય એમ ન કહેવાય પરંતુ ઉપદેશ તો
 તદ્દેતુક્રિયા અને અમૃતક્રિયાને જ આચરવાનો આપી શકાય
વિધાનુષ્ઠાન અને ગાનુષ્ઠાનની અનર્થકતા

ઉપકારી પશ્ચર્યોએ વિધાનુષ્ઠાન અને ગાનુષ્ઠાન-એ
 જે અનુષ્ઠાનોને, વિવિધ પ્રકારના અનર્થને કરનારા તરીકે
 યોગપાત્ર છે એ જે અનુષ્ઠાનો શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના
 શાસનમા ઉપદેશ તરીકે નહિ જ, પણ હેય તરીકે જ
 ઉપદેશાએ ના છે આ લોકની સપત્તિ આદિની ઈન્દ્રિય
 આચરવામા આવતા ધર્માનુષ્ઠાનને ઉપકારિઓ વિધાનુષ્ઠાન
 તરીકે યોગપાત્ર છે અને તેવું અનુષ્ઠાન વિરતી જેમ વિનાશક
 અને છે એમ ઉપકારિઓ ક્રિયાએ છે નિવાર અને જ ગમના
 લેદથી સિદ્ધ જે વિષ, તે જેમ લક્ષણ કર્યા બાદ તરત જ
 તેને ખાનારનો વિનાશ કરે છે, તેમ આ લોકની સપત્તિ

આદિની ઈચ્છાથી વિષ રૂપ બનેલ ધર્માનુષ્ઠાન પણ, તેના કરનારના શુદ્ધ ચિત્તનો તત્કાલ વિનાશ કરે ॥ આ લોકની વિબૂતિ આદિની ઈચ્છાથી કરવામા આવતા ધર્માનુષ્ઠાનને જેમ વિધાનુષ્ઠાન કહેવામા આવે છે, તેમ દિવ્યલોગની અભિલાષાથી કરવામા આવતા ધર્માનુષ્ઠાનને ઉપકારી પન્મર્ષિઓએ ગરાનુષ્ઠાન તરીકે દર્શાવેલ છે. ગર, એ પણ એક પ્રકારનું કાલાન્તરે વિનાશ કરતું વિષ જ છે. ખરાબ દ્રવ્યના સંયોગથી રૂપન થતા વિષને ગર કહેવાય છે. પ્રથમનું વિષ તેને ખાનારનો તત્કાલ વિનાશ કરનાર છે, ત્યારે દુદ્રવ્યના સંયોગથી રૂપન થતું ‘ગર’ નામનું વિષ, તેને ખાનારનો તત્કાલ નહિ પણ કાલાન્તરે વિનાશ કરનાર ॥ આ જ વસ્તુ, ચિત્તશુદ્ધિના નાશની અપેક્ષાએ વિધાનુષ્ઠાન અને ગરાનુષ્ઠાનને અંગે સમજવાની એ વિધાનુષ્ઠાન જેન તત્કાલ શુદ્ધ ચિત્તનો નાશ કરે છે, તેમ ગરાનુષ્ઠાન ભવાન્તરમા અનર્થસંપાદન રૂપ વિનાશને કરનાર નિવડે છે. આ વસ્તુને વિશાન્નાર અને સમજનાર, જે આ વસ્તુ પ્રત્યે મિથ્યાત્વના ઉદયે અશ્રદ્ધાનું ન બન્યો હોય, તે સ્પષ્ટપણે મમજી શકે તેમ છે કે-‘આ લોકની પૌદ્ગલિક સપત્તિ આદિની અભિલાષાથી કે પારલોકિક દિ મલોગ આદિની મભિલાષાથી કરવામા આવતું ધર્માનુષ્ઠાન પણ, કોઈ પણ ગીતિએ વિધેય રૂપ હરી શકતું નથી.’

વિધાનુષ્ઠાન અને ગરાનુષ્ઠાનનો અર્થ નિર્ધાર

આગવી સ્પષ્ટ વાતને જાણવાનો, સમજવાનો અને

વાનો કોઈ પણ નાચા ધમાચાઈથી મંડાર થઈ શકે જ નહિ, પણ અભિનિવેશ નામનું મિથ્યાત્વ તો નેતાથી વેરા એવા ભવસના સમજી, બુદ્ધિશાલી અને વિદ્વાન એવા જોતા આયોને પણ સહજમા માર્ગબ્રષ્ટ બનાવી દે છે અને એથી પોતાની જે કાઈ પણ સમજશક્તિ, બુદ્ધિ કે વિદ્વતા હોય છે, તે સર્વનો નૂતનિદ્વંદ્વ પ્રચાર કે વામા ઉપયોગ કરવામા જ તે અહંમાની આત્માઓ કૃતકૃત્યતા અનુભવે છે વર્તમાનમા પણ એવી ઠથાજનક દશાને પામેન આત્મા, ધર્મોચાઈ તરીકેની નામનાને ભોગવતા હોવા ઝા પણ દુરાચક્રવચ એવો પણ પ્રચાર કે વાને મથી રહેલ છે કે—

વિરાતુષ્ઠન અને ગગનુષ્ઠન પૃ. ૧ ની જોન ધમનમા નિર્મિત થઈ એ કારણે આ નીકનાં અને પરતોક્તિ પાડે નિઃ સુખો નાં પણ ધર્મ રસનો ઉપેક્ષ ધર્મોપસંગોથી આ સી રક્ષાય

આમ કહેવું એ તર્કન અયથાર્થ જ છે, પરન્તુ હુના શ્રદ્ધમા પડેલ આત્મા નો, અયથાર્થ વન્તુને પણ યથાર્થ વન્તુ તરીકે જણાવવાને માટે, ગમે તેવી પણ દુયુક્તિઓનો આશ્રય લેવાને ચૂકતો નથી આની નીતિએ દુયુક્તિઓનો આશ્રય લઈને ધર્મપ્રિયતા ઠ તા પણ પોતાની યુક્તિપ્રિયતાને વડુ વજન આપનાર તે કહે છે કે—

‘ રમાતુ નમા આ નમ્ના પા મનિક , મની અમિતાતા રૂપ વિવરને અને પગલાકના પા ઝનિક સુ મની અર્ચનાત રૂપ મગને તમ વાનો ઉપેક્ષ આપી રૂ વ પૃ. ૧ વિરાતુષ્ઠન અને ગગનુષ્ઠનના ત્યાગનો ઉપેક્ષ ન જ આ સી સકાર કરણ કે—એ અનુષ્ઠનો કાઈ ત્યાગ્ય નથી

આવી રીતિએ ઉન્માર્ગને પોષવાનો નિન્ધક અને
 એકાન્તે સ્વપર-હિતઘાતક પ્રયત્ન કરનારને, સૌથી પહેલા
 તો એ જ સમજાવવું પડે તેમ છે કે-“ આવી રીતિએ કુચુક્તિ
 એનો પ્રયોગ કરીને અનત ઉપકારી, અનન્તજ્ઞાની શ્રી
 જિનેશ્વરદેવોએ પ્રરૂપેલા સુવિશુદ્ધ મિદાન્તને અનુમરીને ઠહે
 વાએવા સત્યની સામે વિરોધ કરવાની વૃત્તિને પાપવી, એના
 કરતા તો મૌન રહીને અનેકશુભા પાપથી બચવું, એ જ સ્વપ
 રને માટે હિતાવહ છે ” વળી તેમણે એ પણ સમજાવ્યાની
 જરૂર છે કે-આ લોકની પૌદ્ગલિક અભિલાષા રૂપ વિષને
 અને પરલોકની પૌદ્ગલિક અભિલાષા રૂપ ગર્ભને તજવાનો
 ઉપદેશ, એ જ વસ્તુતઃ વિધાનુષ્ઠાનના અને ગરાનુષ્ઠાનના
 ત્યાગનો ઉપદેશ છે કાન્હુ કે-આ લોકની પૌદ્ગલિક અભિ
 લાષાના યોગે જ ધર્માનુષ્ઠાન વિધાનુષ્ઠાન કહેવાય છે અને
 પરલોકની પૌદ્ગલિક અભિલાષાના યોગે જ ધર્માનુષ્ઠાન ગરા
 નુષ્ઠાન કહેવાય છે જ્યાં ધર્માનુષ્ઠાનને કરનારમાંથી આ
 લોકની અને પરલોકની પૌદ્ગલિક અભિલાષા ગર્ભ, પછી એ
 અનુષ્ઠાનને વિધાનુષ્ઠાન કે ગરાનુષ્ઠાન કહી શકાતું નથી અર્થાત્-
 વિધાનુષ્ઠાનનો અને ગરાનુષ્ઠાનનો તો તેના કરનારમાંથી આ
 લોકમાં જ કે પરલોકમાં જ પૌદ્ગલિક અભિલાષા જતાની
 સાથે જ, ત્યાગ ધર્મ જાય છે આથી સ્પષ્ટ છે કે-વિધ અને
 ગરાના ત્યાગનો ઉપદેશ ધર્મ શકાય-એવું સ્વીકારવાથી પણ,
 વિધાનુષ્ઠાન અને ગરાનુષ્ઠાન ત્યાગ્ય છે-એવું સ્વીકારાઈ જાય
 છે, એટલે, “વિધાનુષ્ઠાન કે ગરાનુષ્ઠાનના ત્યાગનો ઉ
 ન જ દેવા

તા પદ્ધતિ વ્યાપ્રાત ૩૫ બની

એ જ કારણે કહેવાય છે કે-એવી વાતો દરવામા સુચુક્તિ નથી, પણ કેવળ કુચુક્તિતા જ રહેલી છે " ધર્માનુષ્ઠાને વિષ રૂપ અને ગર રૂપ બનાવનારી અભિલાષાઓ નીકળ્યા ગયા પછીથી તો, તે ધર્માનુષ્ઠાને વિધાનુષ્ઠાન કે ગરાનુષ્ઠાન તરીકે રહેતા જ નથી "—આ વસ્તુ દુઃશ્રવણશ્રવણ વિચારાવાના થોગે જ, આ પ્રકારની કુચુક્તિઓનો આશ્રય લેવાયો હોય, એ પણ સંભવિત છે અન્યથા, એ કપાલ લેવાત જ કે—“ વિધાનુષ્ઠાને અને ગરાનુષ્ઠાને વિધિ પ્રકારના અનર્થોને કરનાર હોવાના કારણે ત્યાજ્ય જ છે જગતમા પણ હાથા ગણનાઓ વિપ્રમિશ્રિત અન્નમા વિધને કાઢીને તે અન્નને ખાવાનો ઉપદેશ આપતા નહીં એટલું જ નહિ, પણ વિપ્રમિશ્રિત અન્નને, એ અન્ન ખીણ કોઈ પણ ખાદ્ય વસ્તુને પાસ ન લાગે એવી રીતે વહેલામા વહેલી તકે તણ દેવાનો જ ઉપદેશ આપે આથી એમ કહેતુ એ તો સરામર મૂખતા જ છે “ તેઓ અન્નના ત્યાગનો ઉપદેશ આપે છે અગર તો અત્યાજ્ય જ રહે છે ” એ જ રીતિએ, જ્ઞાનિઓ પણ વિધાનુષ્ઠાનને અને ગરાનુષ્ઠાનને તજવાનો જ ઉપદેશ આપે “ વિધાનુષ્ઠાન અને ગરાનુષ્ઠાન અનન્ત ઉપકારી, અનન્ત જ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વરદેવોના શાસનમા નિષિદ્ધ જ છે ”—વાત શાસ્ત્રોમા સ્પષ્ટ શબ્દોમા અદિત થયેલી છે પદ્મ ઉપકારી ન્યાયાચાર્ય, ન્યાયવિચારક, મહામહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી ગણિવર, પોતાના રચેલા શ્રી ‘અધ્યાત્મસાધનામના અવસ્થામા સ્પષ્ટ રીતિએ કહ્યું છે કે -

‘નિષેધઘ્વાનચારવ, વિચિત્રાન યશ્ચિનો ।

શ્વવ્રતવિદનસ્ય, જિનેદ્રે પ્રતિપદિતમ્ ॥ ૧ ॥

વિધાનુષ્ઠાન અને ગરાનુષ્ઠાન, એ બે હેય કોટિના અનુ
ષ્ઠાનોના સ્વરૂપાદિને જણાવવાને અંગેની વાતમાં જ, તે
મહાપુરુષ દર્શનાવે છે કે-“વિચિત્ર અન્યથોને આપનારા આ
વિધાનુષ્ઠાન અને ગરાનુષ્ઠાન બે અનુષ્ઠાનોનો નિષેધ કરવાને
માટે જ, શ્રી જિનેન્દ્રોએ, અર્વાંત્ર અનિદાનપણાનુ પ્રતિપાદન
કરેલું છે ”

આવા સ્પષ્ટ નિષેધને જાણવા છતાં પણ, તેની સામે
થવાની વૃત્તિ થાય, ત્યારે સમગ્ર લેખ જોઈએ કે-એ પ્રતાપ
કારમાં મિથ્યાત્વના ઉદયનો જ છે ‘અભિનિવેશ’ નામના
મિથ્યાત્વનો એ નભાવ જ છે કે-તે સમજીને પણ ખોટા
આગ્રહના પૂજાની બનાવે સાચી વસ્તુને પણ ખોટી કહેવાની
એ મિથ્યાત્વના તીવ્ર ઉદયના પ્રતાપે લત લાગી જાય છે
અને જેને એવી લત લાગે છે તે બે વિદ્વાન હોય છે, તો
તો તે સ્વ-પન્ના કિંતનો કારમાં સહાંક પણ બની જાય
છે કારણ કે-તે પોતાની વિદ્વતાનો સૂત્રના અર્થોની ઉચ્છ
પાદ્ય કરવામાં અને કુચુચ્ચિઓ દ્વારા દૃષ્ટાન્તાદિનો દુર
પયોગ કરવામાં ઉપયોગ લેતો, અનેક ભૌતિક અને અજ્ઞાન
આત્માઓને ઉન્માર્ગે દોની નવા મથે છે આ જ કારણે,
શરૂમાં આપણે એ વિચારો આયા છે-ધર્મોપદેશમાં પણ
છયોની અર્થ અને કામની વાચનાને પોષણ મળે એ પ્રકારે
ધર્મોપદેશ આપનારા ઉત્સવભાષિઓથી પણ, કયાણના કામી
આત્માઓએ આવધ રહેવાની જરૂર છે ધર્મોપદેશ તો એવો

જ હોવો જોઈએ, કે જેના યોગે યોગ્ય આત્માઓમા અર્થ અને કામની લાલસાને નાબૂ કરવાનો તેમજ મોક્ષના હેતુથી મુક્તિપ્રાપ્તિ ધર્મને સેવવાનો અભિવાધ પ્રગટે

ઉપાર્ગના ઉપસંહારો હેતુ

આથી આવી વસ્તુઓ, પ્રમજોપાન જણાવવામા, અનેક હેતુઓ રહેલા હોય છે, પણ તે સઘળા જ હેતુઓ એક માત્ર સ્વપર-હિતની આકાંક્ષા ઉપર જ કેન્દ્રિત થયેલા હોય છે અને, ધર્માનુષ્ઠાનોના આરાધનના ઉત્કૃષ્ટ અનેકા અને બનનારા આત્માઓ, જે તેઓના હૃદયમા વેશ પાડી આ લોક સખધી કે પરલોક સખધી પૌંદ્રગતિક અભિલાષા હોય, તેા તેને તણુ દઇને પોતાના તાગક ધર્માનુષ્ઠાનને વિધાનુષ્ઠાન અગત્ય ગરાનુષ્ઠાન બનાવતા અટકી જઈ, પોતાદ્વારા આચરના અનુષ્ઠાનને મુક્તિપ્રાપ્તિ બનાવવાને માટે અતન ઉદ્યમ ગીલ બને, એ પ્રધાન હેતુ છે બીજો હેતુ એ પણ છે કે-તમે અવસરે માધુના વેશ માનથી જ આકર્ષાને તૂટવિરૂદ્ધ ઉપદેશાદિ કેનાનઓની વાગ્દલામા ફસાતા બચી શકે. સાધુવેશને ધરનારા આત્માઓમા, જેમ સ્વ-પરનો નિસ્તાર સાધવામા જ પ્રયત્નગીન તારક મહાત્માઓ હોય છે, તેમ એવા પણ અધમાત્માઓ હોય છે, કે જેઓ પોતાની મૂત્ર વિરૂદ્ધ ઉપદેશાદિની પ્રવૃત્તિના યોગે સ્વ-પરને કારમી ગીતિએ ડૂબાડનારા બને. આથી સાધુના વેશમા પણ રહેના એવા યોથી ઠ યાજ્ઞકામિઓએ બચવાની આવશ્યકતા છે. યોજી એટલું કહ'—એમ માનનારાઓ જેમ અવસરે વિનાશ પથ-

નતની પણ આપત્તિમા આવી પડે છે, તેમ વેપ માત્રથી જ મુજાનારાઓ અવસરે સદ્ધર્મથી વચિત બની વર્તે છે ઉન્માર્ગના ઉપાનક પણ બની જાય છે એ રીતિએ ઠેકલાકો ધર્મના જ નામે અધર્મના ઉપાનક બનીને સ્વ-પરના એકાન્ત અહિતના માર્ગે ચની જાય છે અજ્ઞાન એ પણ મહા શત્રુ છે, માટે મન્માર્ગના અભિતાપિએ સન્માર્ગ મને ઉન્માર્ગના સ્વરૂપને અને તેના દેશકો આદિને જાણવાને માટે પણ નિરંતર પ્રયત્ન કર્યો કરવો જોઈએ સૂનાનુસારી મદ્દુર અને સૂત્રવિરુદ્ધ દેશનાદિ દેનારા અમદ્દુરના સ્વરૂપને નહિ સમજનારા આત્માઓ, અસદ્દુરના પાતમા જ વહી ફસાઈ જાય છે ધર્મી ષ્ણાતા ભદ્રિક નમાન્મા લૌકિક દુશુરુઓ કહતા પણ આ લોકોત્તર વેપમા રહેલા દુશુરુઓ ઘણ જ તુકશાન કરે ॥ તેવાઓને અવમરે તમે પિછાની શકો અને તેવા ઓથી સ્વયં બચીને બીજાઓને પણ શક્તિ અને સામર્થ્યના પ્રમાણમા બચાવી શકો, એ માટે પણ પ્રત્યેક પાત્રીને ઉન્માર્ગનું ઉન્મૂલન કરાય છે

[૦]

ઉપમાઓની મનાત્રતિ

અનન્ત ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહારાજ આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિસુગૃધ્જી મહારાજએ રચેલા ‘ધી ધર્મગ્ન પ્રવરણમ’ નામના, આ રાબડોથી ટૂંકા પણ અવોધી ગબીર શાસ્ત્રગ્નની શરૂઆત કરતા, આપણે ‘કન્યાણુ’ અને

‘કૃષ્ણમાર્ગ’ આદિના મળ ધર્મા કેટલોક વિચાર કરી આવ્યા
 શ્રી જેન શામનના રહસ્યને પામેલા ઉપકારી પરમર્ષિઓએ
 જે જે શાસ્ત્રનોની રચના કરી છે, તે દરેકનું જ્યેષ્ઠ મ્વનો ઉપકાર
 સાધવા માથે, પરનો ઉપકાર સાધવાનું છે પોતાની બુદ્ધિના
 ગવથી નહિ એટલે કે-પોતાની સ્વતંત્ર બુદ્ધિશાળી તરીકે
 જાહેર ક વાના ઈગદાથી નહિ કોઈનો પણ પગભર કરવાના
 ઈરાદાથી પણ નહિ અને ધન, ડાનિ આદિ સળધી ઇંક
 લૌકિક તથા દિ યતોગાદિ સળધી પાર્લૌકિક પૌરુષલિક
 અભિલાષાથી પણ નહિ પરંતુ જવગ જીવો ઉપ ની આનુ
 મકબુદ્ધિથી જ, કે જે અનુમકબુદ્ધિમા સ્વ પ્રત્યેની અનુમક
 બુદ્ધિનો પણ સમાવેશ થઈ જ જાય છે, તેવી અનુમકબુદ્ધિથી
 જ ઉપકારી શાસ્ત્રકાર મહારાજાઓએ વિવિધ શાસ્ત્રનોની
 રચના કરી છે ઉપકારી મહાપુરોની આ પ્રચારની મનોવૃત્તિ
 ખૂબ વિચા વા જેવી છે, ઉદાહરણી મનન કરવા જેવી છે
 અને મહામપણે અનુમવા જેવી છે ઉપકારી મહાપુરોની
 આ પ્રકારની મનોવૃત્તિનો, ક માણના અર્થ આત્માઓએ,
 જરા પણ બેચકારી નેચા વિના અભ્યાસ કરવા જેવો છે
 આ મનોવૃત્તિનો, રિવેકપૂર્વક તે અભ્યાસ કરવામા આવે,
 તો ત અભ્યાસ આત્માને અનેક હુર્નુઓથી નુન બનાવવાને
 સમર્થ બને છે, અનેક સફળો પમાડવાને સમર્થ બને છે
 અને એ રીતિએ તે અભ્યાસ શાંધન એવા મુક્તિમુખને
 પણ પમાડનારો બને છે

પ્રજ્ઞાગર્હની ભયકરતા

કોઈ પણ સાચો વિદ્વાન, કે જે વિદ્વાનના વાસ્તવિક

પરમાર્થને પામેલો છે, તે ઠીક પણ પોતાની બુદ્ધિનો ગર્વ કન્વાને પ્રેરાતો નથી બુદ્ધિમતાનો ગર્વ પણ આત્માને અધોગતિએ ખેંચી જનારો છે ગમે તેવી તીવ્ર પણ પ્રજ્ઞાને ધરનારો આત્મા, જ્યારે તેના ઘમડનો જોગ બની જાય છે, ત્યારે તે ગમે તે પદ ઉપર સ્થિત હોય કે ગમે તે વેષને ધરનારો હોય, તો પણ તે એક નિબુદ્ધિ આત્મા હોવા પણ અધિક અધમ ઠાટિનો બની જાય છે બુદ્ધિના ગર્વમા તે સત્યને ઉવેખી શકે છે બુદ્ધિના ગર્વમા તે શ્રી જિનપ્રણીત મિદ્ધાન્તોનો પણ અપવાપ કરી મારે છે બુદ્ધિના ગર્વને આધીન બનેલો આત્મા, સ્વ કે પગના વાસ્તવિક હિતને સાધવાને અસમર્થ બની જાય છે અને અવસરે સ્વ-પરના હિતનો કાગ્ગી રીતિએ ઘાત કરનારો પણ બની જાય છે એવા માણસની જ્ઞાના, કદાચ, અન્ય ચેત્ત્ય હોવાને માટે ઉપકાન્ક પણ થઈ જાય, તો પણ તેને પોતાને માટે તો તે પાપત્તુ જ ઠારણ બને છે બુદ્ધિના ગર્વથી પ્રેરાર્થને, પોતાની બુદ્ધિશાક્ષિતાનું પ્રદર્શન કરાવવાના મનોબ્ધોને સેવતો આત્મા, કદાચ ગાઝસિદ્ધાન્તના પ્રતિપાદનમા નિપુણ હોઈને સુચેત્ત્ય હોવાને માટે ઉપકારનું કારણ બની પણ જતો હોય, તો ય તે પોતે તો પોતાના આત્માના હિતને હજીનારો જ બને છે એટલું જ નહિ, પણ એવા આત્માને રબક્ષના પામતા પણ વાર લાગતી નથી અને એક વાગ અબલના પામ્યા બાદ તો તે કાગ્ગા અભિનિવેશને જ આધીન બની જાય છે આ ઠા છે, સાચા ઉપચારિઓ કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ પ્રસાગર્વે કરીને આદરતા નથી પોતાના આત્મામા પ્રજ્ઞાનો લેશ પણ

ગર્વ પ્રગળનાની સાથે જ, ઉત્તમ આત્માઓ ચેતી જાય છે અને એ આન્તરિયુને ઉગતો જ ઠામી દેવાને તત્પર બની જાય છે. પ્રજાગર્વ રૂપ બચકર યત્રુને જો જરા પણ પોપણ મળી જાય છે, તો કંઈ કરીને તે આત્મા ઉપર જખર આધિપત્ય મેળવી દે છે અને એ પછી તો, અતિ ભાગ્યવાન આત્મા જ, કોઈ સુંદર ભવિતવ્યતાના યોગે મુન્દર નિમિત્તને પામીને, એ યત્રુને યત્રુ તરીકે પિછાની શકે છે અને તેના આધિપત્યમાથી મુક્ત બની શકે છે. આથી, આપણામાં ગમે તેવી તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ હોય, તે જતા પણ તેનો જરાય ગર્વ કરવો જોઈએ નહિ. આપણે તો આપણી તીક્ષ્ણ પણ બુદ્ધિને અનન્તજ્ઞાનિઓના માથે માપતા શીખવું જોઈએ અને જેને એ નીતિએ પોતાની બુદ્ધિને માપતા આવડે, તે તો અનન્તજ્ઞાનિઓની આજ્ઞાને જ શરણે, પોતાની બુદ્ધિનું સમર્પણ ત્યાં વિના રહી શકે નહિ.

પ્ર-પ્રજાગર્વની ઈચ્છાથી પણ પ્ર-રહો :

ઉપદેશ બાદિમાં જેમ પ્રજાગર્વના એક લેવાને પણ અવકાશ નહિ હોવો જોઈએ, તેમ પ્રજાલિલવની ઈચ્છાના પણ એક અશનેય અવકાશ નહિ હોવો જોઈએ. ઉપદેશ આદિની પ્રવૃત્તિમાં, પ્રજાલિલવની ઈચ્છા પણ એકેય અશે નહિ હોવી જોઈએ. પ્રજાલિલવની ઈચ્છાથી અપાતો ધર્મોપદેશ પણ, કર્મનિર્જગતુ કારણ બનવાને બદલે, કર્મબધનુ કારણ બની જાય છે. આપણે વિચારી જાણીએ કે-વિષનીત મૃદેય સત્પ્રવૃત્તિને પણ કયી નીતિએ વિષ રૂપ રાગર તો ગરૂપ

બનાવી દે છે. પરાભિલવની, ઐટલે કે-પરના પગલ્યની ઇચ્છા, એ પોતા જ એવી ભયંકર વસ્તુ છે કે-તે એવી ઇચ્છાથી થતી સત્ય પ્રવૃત્તિને પણ, તેના આચરનારને માટે ભવ વૃદ્ધિનું જ સાધન બનાવી દે છે વિચારો કે-મિથ્યાત્વનો સાથે કયાયથી ધેરાએવા આત્માઓ, કયી સારી અને તારક પણ ક્રિયાને અપગ્ના હિતની વિઘાતક બનાવી દેતા નથી? તેવા આત્માઓ, દેખીતી રીતિએ, ઉત્તમ અગ્ર તો સ્વરૂપે તારક પણ પ્રવૃત્તિઓને આચરતા હોય, ત્યારે પણ તેઓ પોતાના આત્માને કર્મના બોળથી હલકો બનાવવાને બદલે ભાર જ બનાવતા હોય છે તેવા આત્માઓ શાસ્ત્રને સ્વોત્કર્ષ અને પરાપકર્ષનું શસ્ત્ર : બનાવતા પણ અચકાતા નથી પોતાને ઉત્કર્ષ અને બીજાનો અપકર્ષ સાધવાની લાલમામા તેઓ હિસકભાવથી પર રહી શકતા નથી, માયા આદિથી પણ પર રહી શકતા નથી અને દારમા પણ અસત્યોનું ઉચ્ચારણ તેઓને માટે સ્વાભાવિક લેવું બની જાય છે સ્વોત્કર્ષ અને પરાપકર્ષની લાલસાને આધીન બનેલા આત્માઓને માટે, માયા તો હવનસહિગની લેવી બની જાય છે એન કેન પરનો અપકર્ષ કરનાની ઇચ્છાવાળા બનેલા, બાહ્ય દૃષ્ટિએ ત્યાગી અને વિદ્વાન પણ દેખાતા આત્માઓ, શાસ્ત્રોના સિદ્ધાન્તોની સાથે માયા ભરી રૂટે રમત રમતા અચકાતા નથી અને એ રીતિએ તેઓ પોતાના હિતને હણવનો સાથે, વીજ પણ સંખ્યાબંધ ભદ્રિ અને અજ્ઞાન આત્માઓના હિતનો કારમો સમાર કરનારા બની જાય છે આથી, ઉપારી મહાપુરુષો કુમાવ છે કે-કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ કે દેઈ પણ નં

પરનો અપકર્ષ ડગવાની વૃત્તિ ન આવી જાય, તેની પણ નાવધગીની કલ્યાણના અર્થિઓએ અવરજવ ગાખવી જોઈએ. હિન્માર્ગનું ઉમૂનન પણ પાન્મને પનાજિત મ્વાની ત્રિતીથી ન જ થવું જોઈએ.

મગ માગે પ્રશ્ન જા. તામો અને અમન છે તો ક્ષમા કરી શાખના પારોનો કોઈ જોડો અર્થ કરતો હોય અને એમ કરીને લોકમા સિદ્ધા તથા વિષીન વાતેને નાવતો હોય તો તેવા માણસને પણ જાણપમાણવાની હ અર્થી પુસ્તક નખવું અથવા જોજા પણ પ્રવલન કરવા એ સુ જોગ્ય નથી. આપે તેવા પુસ્તકો નવી સખ્યાં બાખ્યાન અને વખ દારા આપે શાસ્ત્રવિદ્ધ વાતો સખતાર કે મોલનાનુ ખડન નથી કરું. માગે જાણ મુજબ આપે તેવા પુસ્તકો પણ સખ્યાં છે અને બાખ્યાનો તથા નેજો દારા પણ આપે તેવો પ્રવલન જ્યો છે છતાં આપ લા છે કે- 'કોઈ પણ પ્રસંગ કે સયોજમા પાપકર્મની ત્રિતિ તદિ આપવી જોઈએ' -તો સમજવું નહીં.

આ પ્રશ્નનો ખૂલાસો આપના પહેલા, પ્રશ્નગરે પ્રશ્ન પૂછતા પહેલા માગેલી ક્ષમા સખધી ખૂલાસો કરી દેવો જરૂરી છે. આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછતા, કોઈએ પણ કરી જ સકે. જાણવાની જરૂર નથી ત્રિસામુદ્ધિથી આવો પ્રશ્ન પૂછવામા આવે, એ કોઈ અવજ્ઞા નથી કે જેથી ક્ષમા માગવાની જરૂર હોય કહેવાએવી કે લખાએવી વસ્તુની માથે કહેવાતી વસ્તુ અમગત જાણે, તો રૂબરૂમા પૂછી ખૂલાસો મેળવી લેવો અને જ્યાંસુધી આપવામા આવતો ખૂલાસો હૃદયમા જાય નહિ,

ત્યા સુધી જેટલી શક્યો હૃદયમા પ્રગટે, તેને પ્રગટ કરીને તેનું અમાધાન મેળવવાના પ્રયાત્નમા લાગી રહેવું, એ વસ્તુ હૃદયમા જે માથો જિજ્ઞાસુભાવ હોય તો અનેક નીતિએ આપકારદાયક જ છે વગર અમન્યે હાથ-હા ઠર્યે આવ, તેનો કાર્થ અર્થ જ નથી ન અમન્ય ત્યા અગ વધુ અમન્યવાને માટે પ્રશ્નો પૂછવા, એ તો અર્થિપણાનું એક લક્ષણ છે એટલે ધર્મોપદેશકે તો એવા શ્રોતાને જાણીને આનંદ જ પામવાનો હોય અર્થિપણાના યોગે પ્રશ્ન પૂછવાને ઉત્સાહિત બનેલા શ્રોતાને પ્રશ્ન પૂછતા અટકાવી દેવો, એ ધર્મોપદેશકને માટે ચોલાભર્યું નથી જ

સૌ આપ જિજ્ઞાસુ શ્રોતાને પ્રશ્ન પૂછતાં અટકાવતા નથી પણ પૂછવાની કેટલીક વાત તો તેણે પણ કરે તો એ હું જાણું છું, એટલે મેં 'કાર્થ' ટીકાર કરવાના હેતુથી ક્ષમા માગી નથી, પણ વિવેક પૂરતું જ તેમ કહ્યું હતું

તમે ટીકાર કરવાના હેતુથી ક્ષમા માગી એમ હું માનતો જ નથી વિચક્ષણ અને અર્થી પ્રશ્નકાર તો શ્રોતાજનોમા રસ પેદા કરે છે અને ધર્મોપદેશકની પણ વાણીને ખીલવાના કારણ રૂપ બને છે વિચક્ષણ એવો અર્થી પ્રશ્નકાર પણ ચાહુ વિષયની છણાવટમા ઘણો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે, એટલે એવા પ્રશ્નકારોના પ્રશ્નો તો સાચા ધર્મોપદેશકને ગ્લાનિ નહિ પણ આનંદ જ ઉપજાવે છે આટલો ખૂલાસો એટલા માટે કર્યો કે-કોઈ પણ અર્થી આવા પ્રશ્નો પૂછતા અકૌચ નાખે નહિ

હવે તમાગ પ્રશ્ન ૧૭ થી ખૂલાસો જઈ-છું શાસ્ત્રના પાઠોનો જે કોઈ ખોટો અર્થ ન્તો હોઈ અને તમ જે તે

જનતામા મિદ્ધાન્તથી વિપરીત વાતોને ફેલાવવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય, તો શક્તિર્મય આત્માઓએ તેનો પ્રતીકાર કરવામા, પોતાની લેશ પણ શક્તિને ગોપવવી જોઈએ નહિ પણ ઉપકારી, કલિકાલમર્ષણ, આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ પણ નષ્ટ શબ્દોમા કુરમાયે છે કે-

ધર્મ રહે ત્રિયાલોવે સ્વમિદ્ધાન્ત રેવિપ્લવે ।

અપ્રયત્નેનાપિ ગત્તન, વક્તવ્ય તન્નિવેષિતુમ્ ॥ ૧ ॥ '

અર્થાત્-ધર્મનો ધ્વસ, ક્રિયાનો હોપ અને મિદ્ધાન્તના અધોમા વિપ્લવ, એ પ્રમંથો જ એવા છે કે-કોઈ પૂછે નહિ તો પણ, તેવા પ્રમંથોએ શક્તિસપ્ત આત્માઓએ તેના નિષેધની વાણી અવશ્ય ઉપચારવી જોઈએ ધર્મનો ધ્વસ ઠંવાના પ્રયત્નો ચાલી ગયા હોય, તારક ક્રિયાઓને ઉડાવવાના પ્રયાસો થઈ રહ્યા હોય અને અનન્ત ઉપકારી, અનન્તજ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ ભવ્યાત્માઓના નિસ્તારને માટે કુમાવેલા સિદ્ધાન્તોના અધોમા વિપ્લવ જગાવીને સ્વચ્છન્દી મિદ્ધાન્તોને પ્રચારવાની પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ હોય, તેવા સમયે સાચા શાસનમય આત્માઓ, શક્તિ છતાં નિષેધ ક્યાં વિના રહી શકતા જ નથી તથા શક્તિના અભાવે તેઓને મૌન રહેવું પડે, તો ય તેમના હૃદયમા તેની કાગ્મી વેદના થતી હોય છે અને તેઓ એ જ ઈચ્છે છે કે- 'કોઈ શક્તિશાલી પાદો અને આનો નિષેધ કરો ।' શ્રી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના ગુરુદેવ આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રસગીશ્વરજી મહારાજ જેવા મહાગુરુવે પણ, એક વાર પ્રસંગ પામીને એવો વિચાર

કયો હતો કે-“ધિક્કાર છે પત્ય જોવા અમને, કે જેમની હયાતિ છતા મત્સરવાળા મિત્ર્યાદૃષ્ટિઓ જેનોને અતિશય ઉપદ્રવ પમાડે છે ” આવા ઉપકારી મહાપુરુષોને જ અતુસ સ્વામી ઈચ્છાવાળો એવો કોણ હોય, કે જે શાસ્ત્રપાઠોના ખોટા અર્થો કરીને પણ સિદ્ધાન્તથી વિપરીત વાતોને ફેલાવવાનો પ્રયત્ન કરનારાઓ વિષે, છતી શક્તિએ અને છતી સામગ્રીએ મૌન રહે? જેનામા સુમ્રદા હોય, તે તો એવા પ્રસંગે બેઠર કાર રહી શકે જ નહિ ‘ છતી શક્તિએ અને છતી સામગ્રીએ જે એવા પ્રસંગે મૌન રહેવાનો અને મન્ય-થ બનવાનો રોળ કટે છે, તેનામા બવણીરૂતા અને શદ્દાસ પન્નતા છે ’ -એવું માનવાને કોઈ બુદ્ધિશાલી તૈયા-યામ જ નહિ ઉપકારી મહાપુરુષો તો કરમાવે છે કે- ‘ એવા પ્રસંગે છતા સામગ્ર્યે’ જેઓ ઉપેક્ષા સેવે છે, તેઓ શ્રી જિતારાના વિશાધક બનીને ઘોર સસારમા જ પગિબ્રમણ કરનારા બને છે ’ આથી તેવા અવસરને પામીને, મારી શક્તિ મુજબ મે પુસ્તકો લખ્યા છે-એ વાત સાચી છે તેમ જ તેવા અવસરને પામીને વ્યાખ્યાનો દ્વારા અને લેખો દ્વારા પણ ઉન્માર્ગના ઉન્મૂલનપૂર્વક સન્માર્ગનું સ્થાપન કરવાનો ચતકિચિત્ શક્ય પ્રયાસ મે કર્યો છે-એ વાત પણ સાચી છે એટલું જ નહિ, પણ વર્તમાનમા ય પ્રસંગે પ્રસંગે હું તેમ કરવાનો શક્ય પ્રયત્ન અવશ્ય કરું છું અને બાવિબ્ધમા ય આ જાતિના પ્રયાસ પ્રત્યે કોઈ પણ રીતિએ ઉપેક્ષાભાવ ન આવી જાય, એની પણ બનતી સાવધગીરી રાખુ છું માત્ર આ પ્રયત્નના સ્વરૂપને નમજવામા પ્રત્યક્કાર બાઈએ બૂલ કરી ટે કોઈ

પણ નાજસને પરાજય પમાડવાની ઇચ્છાથી જ આ જાતિનો પ્રયત્ન થયો નથી અને થતો પણ નથી શાએના પાઠોના ખોટા અર્થો કરીને, સિદ્ધાન્તથી વિપરીત વાતોનો પ્રચાર કરનારો પણ, તેને પરાજય પમાડવાની ઇચ્છાથી, પ્રતીકાર કરવાનો હોય જ નહિ તે તો ખીવારો તેના પાપે પરાજય જ પાની નહો છે કારણ કે-તે દુષ્ટ કર્મોનું ઉપાજન કરી નહો છે તે ખીયારાની તા હયા ખાવાની હોય થયેય તો નિદ્ધાન્તસરક્ષણનું જ હોય પ્રતીકારનો પ્રયત્ન કેવળ સ્વપર હિનને રાતુવક્ષીને, સિદ્ધાન્તસરક્ષણના થયેયથી જ કરવો જોઈએ કોઈ પણ રીતિએ એમા પર-પરાજયની વૃત્તિને મહત્ત્વ નહિ આપવું જોઈએ સિદ્ધાન્ત આદિ તારક વસ્તુ એના નરક્ષણ માટે, શાસ્ત્રવિહિત પ્રતીકારની પ્રવૃત્તિ કરવી -એ એક વાત છે અને સામાને પરાજિત કરવાને માટે કોઈ પ્રવૃત્તિ કરવી-એ બીજી વાત છે આ એ વસ્તુઓનો ભેદ સમજાઈ ગયા બાદ, અપકારે જેવો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે તેવો પ્રશ્ન ઉત્તરે જ નહિ સ્વપરના કલ્યાણની પુદ્ધિથી જ, સિદ્ધાન્તાદિના સરક્ષણને માટે અવસરે અન્યો લખવા, વ્યાખ્યાનો આપવા અગર તો લેખો લખવા, એ પણ કર્મનિર્જનનું એક પરમ તારણ ॥ બ્યારે કેવળ પરાલિખવની વૃત્તિને આધીન બનીને પુસ્તકો લખવા, વ્યાખ્યાનો આપવા કે લેખો લખવા, એ કર્મબંધનું જ કારણ છે આ કારણે જ એમ કહેવાયું કે-કોઈ પણ પ્રસંગમા ઠ કોઈ પણ નયોગો વચ્ચે પગનો અપકર્ષ કરવાની વૃત્તિ ન આવી જાય, તેની પણ ઉચ્ચાણના અર્થી આત્માઓએ પૂરેપૂરી સાવધાની રાખવી જોઈએ એવી

સાવધાનીની જો ન રહે, તો અવગરે ઉન્માર્ગે થઈ જતા પાર ન લાગે. સિદ્ધાન્તસરસણુને માટે કટિબદ્ધ બનેલો પણ આત્મા, પરાભિજનવની વૃત્તિને આધીન બની જવાને પ્રતાપે, સિદ્ધાન્તસરસમુદ્ધે તો બની રહી શકતો નથી. પરન્તુ જે સિદ્ધાન્તના સરસણુને માટે તે ઉઘમશીવ બન્યો હોય છે, તે સિદ્ધાન્તનો જ અવસરે સ્વકારક બની જાય છે.

રોહિણી નિન્દવનો પ્રસંગ

શાસ્ત્રમા 'રોહિણી' નામના એક નિન્દવનો પ્રસંગ આવે છે અને તે પ્રસંગ આ વસ્તુને સમજવામા સુંદર રીતિએ મહાયજ્ઞ બને તેમ છે. જે રોહિણી ત્રૈરાશિક નિન્દવ તરીકે પણ શાસ્ત્રમા વર્ણવાયેલો છે. આપણે તેના પ્રસંગને બહી દૃઢમા જ જોઈએ.

વર્તમાન શાસનના નાયક, અન્ન તીર્થપતિ, ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્મા નિવાણુને પામ્યા તે પછી પૃથ્વવર્ષે 'અન્તરલુકા' નામની નગરીમા ત્રૈરાશિક દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ.

પ્રસંગ એવો બન્યો કે-ત અન્તરલુકા નામની નગરીમાં શ્રી શુભ નામના આચાર્યમહાનજા જે સમયે વિગજમાન હતા, તે સમયે એક પત્નિજાજ્ઞ પોતાના પેટ પર લોહાનો પાટો બાધીને અન્ન હાથમા જમ્બૂવૃક્ષની ડાળી લઈને તે નગરીમા ભ્રમતો હતો.

તે પત્નિજાજ્ઞની આવી વિવિધ એટલાને જોઈને, લોકો તેને પૂછવા લાગ્યા કે-"આમ પેટ પર લોહાનો પાટો કેમ બાધ્યો છે અને હાથમા જમ્બૂવૃક્ષની ડાળી કેમ નાખી છે?"

હોદ્દાએ આ રીતિએ પૂછતા ત પરિમાજકે પણ કહ્યું કે-“મારૂં પેટ અતિશય જ્ઞાનથી ભરેલું છે, એટલે જ્ઞાનના ભાગ્યથી તે કુટી ન જાય એ માટે મેં મારા પેટને હોદ્દાના પાટાથી બાંધી નાખ્યું છે અને હાથમા જમ્બૂદ્વીપની ડાળી રાખવાનું કારણ એ છે કે-આ જમ્બૂદ્વીપમા મારો કોઈ પ્રતિવાદી નથી, એવું હું જાતને જણાવવા માશુ છું આ ડાળી હાથમા નાખીને હું એ જ જાહેર કરું છું કે-આ જમ્બૂદ્વીપમા માની સાથે પ્રતિવાદ કરવાને માટે કોઈ સમર્થ જ નથી ”

વિચારો કે-આ કેવી ઉન્મત્તતા છે ? મિથ્યાત્વના કારમા ઉદય સમયે જ્ઞાન પણ કામો અનર્થ મર્યાદનારૂં નિવડે છે જ્ઞાન એ વખાણવા યોગ્ય વસ્તુ છે, પણ જ્ઞાનનું રચિત્તમ પાત્રના આધારે છે જેમ જેમ જ્ઞાન વધે, તેમ તેમ આત્મા સ્વભાવ તરફ જ હળતો જાય વિભાવ હથાને વધારનાર જ્ઞાન, એ વસ્તુત જ્ઞાન નથી, પણ અજ્ઞાન જ છે આટલો બધો અહંકાર ધરાવનાર પરિમાજકે કોઈ અભણ હશે ? નહિ જ, પણ મિથ્યાત્વના કારમા ઉદયથી પીડાતો તે પરિમાજક, આ રીતિએ, પોતાના જ્ઞાનને-પોતાના ભણતરને પોતાનો નાશ કરનાર જ બનાવી રહ્યો હતો ભણતર કેવું ત્યારે કહે વાય, કે જ્યારે ભણનારના અન્તરમા મરણતા અને વિષય વિરક્તતા આદિ ગુણો પ્રગટે જે ભણત-આત્માના હિતનો ખ્યાલ ન કરાવે, તે તો કુભણતર જ છે એવા ભણતરનો મુક્ત પુરો કદી જ આદ-કરે નહિ

અહીં પેલો પરિમાજક આ રીતિએ ભમે છે, પણ કોઈ

તેનો પ્રતિવાદ કરતું નથી આથી વધારે ઉન્મત્ત બનેલા તેણે, આખી નગરીમા એવી ઉદ્ધોષણા કરાવવા માંડી કે-“ આ પૃથ્વી ઉપર કોઈ એવો નથી, કે જે મારો પ્રતિવાદ કરી શકે ” અર્થાત્-‘ કોઈમા પણ જો માગે પ્રતિવાદ કરવાની તાકાત હોય, તો તે જાહેર કરે અને પ્રતિવાદ કરવાન તૈયાર થાય ’

તે પરિમાજકે તન્દુથી જ્યારે આવી ઉદ્ધોષણા થઈ ગઈ હતી, તે વખતે તે નગરીમા વિનાશના પોતાના શુરૂદેવ શ્રી શુભ નામના આચાર્યસગળાનને વન્દન કરવાને માટે આવી નહેલા રોહશુભ નામના મુનિએ, તે નગરીમા પ્રવેશ કર્યો નગરીમા પ્રવેશ કરતાની માથે જ, રોહશુભે પેલા પરિમાજકની ઉદ્ધોષણા સાંભળી અને એ સાંભળતાની માથે જ તે પરિમાજકની માથે વાહ કરીને, તેને પરાજય પમાડવાની વૃત્તિ રોહશુભના અન્તરમા જન્મી આથી તે રોહશુભે તે ઉદ્ધોષણા કરના પુરુષને કહ્યું કે-“ હું ત પરિમાજકની સાથે વાહ કરીશ ”

મુનિ રોહશુભે અહીંથી જ ભૂલ કરવાની શરૂઆત કરી રોહશુભે એટલો તો વિચાર અવશ્ય કરવો જોડે તો હતો કે- ‘ માન શુરૂદેવ આ નગરીમા વિનાશમાન છે તેતા કે પણ આ ઉદ્ધોષણા અવશ્ય સાંભળી હશે તગેા કોઈ એછા વિદ્વાન અને એછા સમર્થ નથી તેમ છતા પણ તે તારકે આ પરિમાજકની આ ઉદ્ધોષણાને ઝીલી નથી, માટે કોઈ ચૂક કાન્ય અવશ્ય હશે । ’ પરંતુ રોહશુભે એટલો જ વિચાર કર્યો નહિ તેમ જ શુરૂદેવની આજ્ઞા મેળવીને પછી જ ઉદ્ધોષણાને ઝીલી એટલી પણ ધીરજ ધરી નહિ કોઈ પણ અગિયારે ગાથામાં,

વર્તાવ શોભાગ્રહ ન જ ગણાય શુદ્ધેવને વન્દન ॥ વાને
માટે આવે છે, છતાં પણ શુદ્ધેવની આરા મેળવવાની દરકાર
પણ ખાતી નથી, એ જૂવ જ ગણાય

‘હું તે પત્તિજાજની સાથે વાદ કરીશ’-આ પ્રમાણે
કરીને, તેના પટકનો નિષેધ કર્યો અને તે પછીથી રાહ
શુદ્ધ ત્યાં આવ્યા, કે જ્યાં તેમના શુદ્ધ શ્રી શુદ્ધ નામના
આચાર્યભગવન વિનાજમાન હતા ત્યાં આવીને રાહશુદ્ધે
પોતે ઠરેલા પટકનિષેધની વાત શુદ્ધમહાગજને જણાવી તે
સાક્ષીને ત આચાર્યભગવાને રાહશુદ્ધને સીધી પહેલુ તો
એ જ કહ્યું કે-“તે આ યોગ્ય ઠર્યું નહિ !”

રાહશુદ્ધને તેની ભૂલ સમજાવતા આચાર્યભગવાને
પેલા પત્તિજાજની કુટિલતાને વણવી તે પત્તિજાજ ન્યાયની
રીતિએ વાદ કરેનો નહિ, પણ પ્રતિવાદિને ઉપદ્રવ પમાડીને
અગર તો પ્રતિવાદિનો ધાત ઠરીને પણ, પોતે છત્યો એમ
કહેવગવનો.

સૌ સામાને મમે તે રીતિએ પણ પરાજિત કરવા હોય અને પોતાની
જીત કરે નહીં ત્યાં તો એવી અધમતા પણ આચરે એ
સંભવિત છે.

ખરાબ છે, પણ આ તો મિથ્યાદષ્ટિ છે અહીં તો
એ બતાવવું છે કે-નમ્ય દુર્દર્શનને પામેલા અને શ્રી જિન
સિદ્ધાંતના અવગાહન ઠા. સ્વપ-હિતસાધનાની કુશલતાને
પણ પામેલા આત્માઓ, નામાને પરાજિત કરવાની વૃત્તિને
આવીન બની જતા, કેવી રીતિએ સન્માર્ગથી બ્રહ્મ ધર્મને
ઉન્માર્ગના ઉપાસક બની જાય છે એમ સન્માર્ગથી બ્રહ્મ ધર્મ

જઈને ઇન્માર્ગના ઉપાસક બની જનારા આત્માઓ તો, પોતાની સઘળી જ શક્તિઓને તે ઇન્માર્ગના પોપણ અને પ્રચારમાં કામે લગાડી દઈને, સન્માર્ગના કદર શત્રુ તરીકેની જ ગરજ સાટે છે ! પરિમાજક સાધેના વાદના પ્રસંગમાં, શેહશુખ્ત, એવી જ કાળમી હાલતના લોગ ધઈ પડ્યા છે.

પેલો પરિમાજક કરેલો એવું કે-જે કોઈ તેને પોતાના જ્ઞાનની પ્રબલતાથી છૂટી બચ, તો તેને તે વિદ્યામત્રાદિથી હેરાન કરતા અને મારી પણ નાખતો વ્યક્તિક આદિને ઉત્પન્ન કરવાની સાત વિદ્યાઓ તો તેની બહુ જ સ્ફુરાયમાન હતી શેહશુખ્તને આ વાતની ખબર નહિ હતી, પણ આચાર્ય ભગવાન તો આ વાતને બહુતા જ હતા. આથી આ શ્રી શુખ્ત નામના આચાર્યભગવાને, શેહશુખ્તને તે પરિમાજકની ક્ષતિલતા જણાવી અને તેના પટહોનો નિરોધ કરવામાં શેહશુખ્તને કરેલી ભૂલને પણ નમજાવી.

સુશ્મહાગજે આ પ્રમાણે નમજાવ્યું, તે છતાં પણ શેહશુખ્તે તો આ જ કહ્યું કે-“હે ભગવન ! એમ હોય તો પણ શું ? હવે તારા બાગી ડગાય એમ છે ? મેં તેના પટ હોનો નિરોધ કરી જ દીધો છે, એટલે હવે તો જે થવાનું હોય તે થાઓ !”

શેહશુખ્તની નાટવી ધીરતાને જોઈને, સુશ્મહાગજે કહ્યું કે-“હે ભદ્ર ! જે તારો એવો નિશ્ચય છે કે વાદમાં તેનો પરાજય કરવો, તો તેની સાત વિદ્યાઓનો પગબલ કરનારી સાત વિદ્યાઓ હું તને આપું છું, તે તું અંકલ કર આ વિદ્યાઓ પાઠ માનથી જ સિદ્ધ થાય એવી છે.”

આમ કહીને શુદ્ધમહાનને રાહશુખ્તને મોઝ આદિની તાત વિદ્યાઓ આપી તેમજ રત્નેશ્વરજી મંત્રીને આપ્યો અને કહ્યું કે—“ત પરિત્રાજક જે વૃત્તિક આદિની તાત વિદ્યાઓ મિવાયની પણ કોઈ વિદ્યાથી તને ઉપદ્રવિત કંવાનો પ્રમત્ત કરે, તો તારે આ રત્નેશ્વરજી માથે ફેરવવો જોઈએ ગમે તેવા પણ ઉપદ્રવનું નિવાળું થઈ જશે ”

મ જ્યારે શુદ્ધમહારાજે એમ મ્ત્યુ કે— તે પટકનો નિરોધ થયો તે રોગ્ય નું નથી —તો પછી આ પ્રમાણે વિદ્યાઓ તથા મંત્રોના રત્નેશ્વરજી આપવાનું પ્રોજન થુ ?

રાહશુખ્તે ભૂત ઠરી હતી જોટલે એમ જણાવ્યું, પણ પછી તો શામનની આબરૂનો પ્રજ્ઞ આની ધડચો રાહશુખ્તને —‘તે જે કંઈ તે ઠીક નથી કંઈ’—એમ કહ્યા બાદ જે રાહશુખ્ત પ્રતિવાદ કંવાના વિચારને તણ દેત, તો જૂઠી વાત હતી એમ થયું હોત તો પણ, શ્રી શુખ્ત નામના તે આચાર્યભગવાન બીજો કોઈ ઉપાય કરીને શાસન િહીલના ન થાય અને પ્રભાવના જ વાય એમ કરત પણ રાહશુખ્તે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો નહિ અને શુદ્ધમહારાજ જણવતા હતા કે—‘ પેલો પરિત્રાજક રાહશુખ્તથી જ્ઞાન વડે છતાઈ જવાના વખતે વૃત્તિક આદિની વિદ્યાઓથી અનર્થ નિપજાવીને, શ્રી જૈન શામનની અપજ્ઞાજના કંવાને ચૂકશે જ નહિ ’—જોટલે રાહશુખ્તને બચાવની બધી જ જરૂરી સામગ્રી આપી પડે તે સ્વભાવિક છે

અહીં રાહશુખ્ત, શુદ્ધમહારાજની પાસેથી શિક્ષાને અને સંસ્કરણ કરીને, રાજસભામાં ગયો અત્યારે ગવથી તે કુલાઈ ગયો હતો પોતાની કુશળતા અને શુદ્ધમહારાજે

આપેવી વિધાઓના પ્રતાપે ચોતે અવશ્ય છતશે, એવો એનો નિશ્ચય હતો. આ નિશ્ચયના પ્રતાપે જ્યારે થયેલા શુમાનમાં રાહડ્યુપ્ત બાન ભૂંચો અને ગર્વપૂર્વક પ્રતિજ્ઞાધુક્તાપણે તેણે કહ્યું કે—“કોણ આ જિભાગી પરિવાજક માગી સાથે વાદ કરવાને ઇચ્છે છે ? બલ્કે એ ગમે તેવો હો. એને પોતાને જ પોતાની ઇચ્છા મુજબ પૂર્વ પક્ષ પ્રત્યા ઘો હું તેનું ખડન કરીશ ”

સઠ રાહડ્યુપ્તે ગર્વ કર્યો તરીક ન કય, પણ કહ્યું તો અગત્ય ને ?

ના સામો માણસ કયો પક્ષ માડશે તે જાણ્યા વિના, હું તેના પક્ષનું ખડન જ કરીશ, એવી પ્રતિજ્ઞા કેમ થાય ? સામો જે પક્ષ માટે તે ખોટો હોય, તો તો તેનું ખડન કરવું એ ખરાબ છે પણ સામાનો પક્ષ સિદ્ધાન્તથી પ્રતિ કૂલ ન હોય, તો પછી તેનું ખડન કરવાનું રહે જ શાનું ?

સઠ ખરાબ છે સિદ્ધાન્તને અનુરૂપ કથનનું ખડન હોય જ શાનું ?

રાહડ્યુપ્તે એવું કહેવું બેઠકે કે—“હું સર્વજ્ઞ એવા શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ પ્રકૃપેલા સિદ્ધાન્તોનો અનુયાયી છું આ પરિવાજક બે તેથી વિપરીત માન્યતાને સ્થાપશે, તો હું તેનું ખડન કરીશ ” આવા બાવનું કહેવાને બલ્કે, રાહડ્યુપ્તે તો પરિવાજક જે કોઈ પક્ષ માટે તેનું ખડન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી

હવે પેલા પરિવાજક મિશ્યાબિમાની હોવા છતાં પણ ચતુર તો હતો જ ને જાણતો હતો કે—“જેનું મુનિયો ધણા નિપુણ હોય છે ” માથી નેણે વિચાર કર્યો કે—“હું જોનાને જે પક્ષ માન્ય છે તે પક્ષનો જ સ્વીકાર કરીને ખોલુ, કે જેથી તે તેનું ખડન કરી મઠે નહિ ” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને

તે પરિવાજકે પોતાના પક્ષનું સ્થાપન કરતા બહુાંયું કે—“આ વિશ્વમા શુભ અને અશુભ આદિની જેમ જીવ અને અજીવ—એમ બે જ રાશિઓ છે ”

શ્રી જીન દર્શનને આ વાત સમજ ન છે, એટલે આ વાતનું ખડન કરવાનું હોય ન નહિ પણ શેહશુખતને મન તો, પેલા પરિવાજકને ગમે તે રીતિએ પરાભવ પમાડવો, એ જ વાત હતી કેવળ મિદાન્તાદિના સરક્ષણનો જ હેતુ હોત, તો શેહશુખત આ ઠેકાણે ભૂલ કરી નહિ પણ શેહશુખતનું ધ્યેય પરિવાજકને પામવ પમાડવો એ જ હતું, એટલે તેણે પોતે પોતાને અભિમત એવા પણ મિદાન્તનું ખડન કરવા માડ્યું પરાભિભવની લાલસા, આ રીતિએ, એક નખતના સિદ્ધાન્તસરક્ષકને પણ સિદ્ધાન્તમહારક બનાવી મૂકે છે એક સમયે માથે ચઢાવવાને લાયક પણ વન્તુ, વિપરીત સ્વભાવની બનતા, પગે છુદાવા લાયક બને છે, એ શું તમા રાથી છુપું કે? એ જ રીતિએ, એક વાર જેના દર્શનથી પણ પાપ ટળે—એવી ચોગ્યતાને ધરાવતા વ્યક્તિ હોય, છતા તે જો સિદ્ધાન્તમન્દક મગીને સિદ્ધાન્તમહારક બને, તો તે અદ્દ-ક’માલુક જેવી દશાને પામે, તેમા કાર્ધ નવાર્ધ પામવા જેવું છે જ નહિ આથી તમે મનજી શકશો કે—પરાભિભવની લાલસા સારા પણ માલુસને કેવા અધમ ન્યાનમા પટકી દે છે

પેલા પરિવાજકે—‘વિશ્વમા જીવ અને અજીવ એમ બે જ નાશિ છે ’—આ પ્રમાણે પોતાનો પક્ષ નજી કર્યો, એટલે શેહશુખતે તેનો પરાભવ કરવાના જ એક માત્ર હેતુથી કહ્યું કે—“આ વિશ્વમા રાશિઓ બે નથી પણ ત્રણ છે જીવ, અજીવ

અને નોંધવું ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમની જેમ ।”

મિદ્ધાન્તથી વિષગીત એવી પણ આ વસ્તુને, રોહગુપ્તે અનેકવિધ યુક્તિઓ દ્વારા ગજસુબામા નિહ કરી બતાવી અને પરિનામકને તો નિરુત્તર પણ ફરી દીધા ! બુદ્ધિની તીવ્રજ્વતાના ચોગે આમ બનવું એ નહિ જ છે સુયુક્તિઓ કરતા કુયુક્તિઓ પાર વિનાની ! અને અભિનિવેશી બનેલા આરમાઓએ એ કુયુક્તિઓ દ્વારા અનાન જગતને ભરમાવવામાં કમીના પણ નથી ગણી

રોહગુપ્તની યુક્તિઓ પાને નિરુત્તર બનેલો પરિમાજક ક્રોધથી ધમધમી ઉઠ્યો અને તેણે વૃત્તિક આદિની સાતેય વિદ્યાઓનો ઉપયોગ કર્યો, પણ શ્રી ગુપ્ત નામના આચાર્ય સગવાને આપેલી ભાગ આદિની સાતેય વિદ્યાઓના ઉપયોગ દ્વારા, રોહગુપ્તે તેને તેમાં પણ ફાવવા દીધા નહિ આખરે પરિમાજકે ગર્હબી મૂની, એટલે ગુરૂએ મૂનીને આપેલો જોડરણ પોતાના માથે સમાવીને તે રોહગુપ્તે તે જ જોડરણ વડે ગર્હબીને મારી, જેથી તે ગર્હબી પરિમાજક ઉપ જ પોતાના મૂત્રને અને વિગ્ધને કરીને ચારી ગર્હ પરિમાજક પામે હવે ગર્હ વિદ્યાબળ હતું જ નહિ, એટલે તે જખવાણો પડી ગયો અને લોહોએ તેને તિરસ્કાર પૂર્વક તે અન્તરલોક નામની નગરીની બહાર કાઢી મૂક્યો

આ રીતિએ પોતાના બુદ્ધિબળની અને ગુરૂમહારાજાએ આપેલ વિદ્યાઓ આદિના પ્રતાપે રોહગુપ્તે વિજય તો મેળવ્યો, પણ આ વિજય અર્થવિહીન હતો હજી રોહગુપ્તની પાને બચવાનો એક ઉપાય હતો ચન્દ્રિજડને પગજય પમાડ્યા

બાદ, તે રાહુગુપ્તને સલા નમદા ખુલાસો કરી રવો જોઈતો હતો કે- તેના ગર્ભને ટાળવાને માટે જ મેં ત્રિગણિ નતત્ર પ્રતિપાદન કર્યું હતું, પણ તે બગબર નથી સાચો નત તો બે ગણિઓનો જ છે ' પરંતુ આ બને ક્યારે ? સિદ્ધાન્તનો વિજય એ જ નાચો વિજય છે, એમ સુમગ્ધયુ ટોચ તો વિવાદનું ક્ષેત્ર પરાભિભવ નહિ પણ સિદ્ધાન્તમદદક એ હોય તો !! કેટલીક વાર એવું પણ બની જાય છે કે-એક માણસ સાચા પણ સિદ્ધાન્તપક્ષને, પોતાના બુદ્ધિદૌર્બલ્ય આદિના કારણે કુચુક્તિઓ સામે બચારિયતપણે માળીન ન કરી ચક્ર અને ખીજો માણસ પોતાના સિદ્ધાન્તવિપરીત એવા પણ પક્ષને બુદ્ધિવિલાસ દ્વારા કુચુક્તિઓનો આશ્રય લઈને અજ્ઞાન લોકમાં નત્ય તરીકે સાળીન કરી બતાવે પરંતુ આવું કવચિત્ બને અને એવું બને ત્યારે અનેક આત્માઓ -હેજે ઉન્માર્ગન ઉપાનઠ બની જાય આથી જ ઉપકારિઓ ફરમાવે છે કે-કથાણના અર્થિએ પોતાની બુદ્ધિને પણ શ્રી જિનાશાને અનુસરવામા ચોજવી જોઈએ જે આત્માઓની બુદ્ધિ શ્રી જિનાશાની આમે સ્વચ્છન્દી બને છે, તે આત્માઓ અજગતમા કારમો અનર્થ મચાવે છે અને તેમા પણ જો તેઓ પહેલા સુવિહિત તરીકેની ખ્યાતિને પામેલા હોય છે, તે તો અખ્યાન ઇત્રિક અને અજ્ઞાન આત્માઓને માટે તેઓ એક કસાઈથી પણ કારમા ચડતુ જેવા બની જાય છે

રાહુગુપ્તનો પ્રમગ્ધ હજી આગળ ચાલુ છે રાહુગુપ્ત એ રીતિએ વિજય મેળવીને શ્રી ગુપ્ત નામના આચાર્ય ભગવાન પાસે આવે છે તે ઠહે છે કે-“હે ભગવન્ ! પ્રથમ

તે પરિમાજક જીવ અને અજીવ એ બે રાશિઓ ગ્રહણ કરીને પક્ષ કયો, પણ ત્રીજો નોજીવ નાગિનો વિભાગ યુક્તિ પુરસ્કન નિદ્ધ કરીને, તે પક્ષનું મે જાડન કર્યું ”

આની સામે તરત જ શુરમહારાજ પૂછે છે કે-“તેને જીવો એ ત સાફ કર્યું, પણ તેને જીવ્યા બાદ-‘આ ત્રીજો નોજીવ રાશિ ને અમારો અપસિદ્ધાન્ત છે’-એમ તે સભાને કહ્યું કે નહિ ?”

વિચાર કરો કે-શુરમહારાજના નિદ્ધાન્તનુસારની વૃત્તિ કેટલી બધી પ્રબળ છે ? પહેલી જ તકે, તેઓ એ જ પૂછે છે કે-નોજીવ રાશિ હોવાનો નિદ્ધાન્ત ખોટો છે, એ વાત તે જાહેર કરી કે નહિ ? શ્રી જિનશામનના શત્રુને જીતવાને માટે પણ, શ્રી જિનશામનના નિદ્ધાન્તથી વિપરીત નિદ્ધાન્ત પ્રચાર પામે એવું તો વર્તન ન જ થઈ શકે આથી શુરમહારાજ રોહિત્યુતને કહે છે કે-“જે જોર, થયું તે ખરું, પણ હજી ૫ તુ સભામાં પાડો બા અને કહે કે-નોજીવ રાશિ હોવાનો નિદ્ધાન્ત અમારો નથી, પણ મે જે નોજીવ રાશિ પણ હોવાનું પ્રતિપાદન કર્યું હતું, તે તો કેવળ પેલાની બુદ્ધિને પરાન્ત કરીને તેનો ગર્વ ઉતારવા પૂરતું જ હતું ”

આ રીતિએ શુર મહારાજે બહુ બહુ કહ્યું, બહુ બહુ પ્રકારે રોહિત્યુતને સમજાવ્યો, પણ રોહિત્યુતે માન્યુ નહિ એટલું જ નહિ, પણ રોહિત્યુતે તો શુરમહારાજના કથનનો પણ વિરોધ કરવા માડ્યો જે શુરમહારાજે મોર આદિની સાત વિદ્યાઓ શીખવી તથા મ નેહો જ્યોત્સ્વ આપ્યો અને એના જ પ્રતાપે રોહિત્યુત જીતીને જીવતો પાડો કરી ગયો,

તે ૪ ગુરૂમહારાજ સામે શેઠગુપ્ત થયો. અહીંના અવસરે ગુરૂમહારાજે કરેલી અનુપમ સહાયને તે ભુલી ગયો અને શાસ્ત્રવિહિત જો નાજી જ હોવાના મતને ખોટો કહીને શેઠ ગુપ્તે સ્વકષિપત એવો ત્રણ રાશિઓ હોવાનો મત સ્થાપન કરવા માંડ્યો.

આટલું છતાં પણ, સ્વપર-ઉપકારની જ ભાવનાથી ભરેલા ગુરૂમહારાજે, ઉન્માજે વળતા તે શેઠગુપ્તને શાસ્ત્ર પાઠોથી અને વિવિધ યુક્તિઓથી નમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, કે જેથી તેના જેવો બુદ્ધિશાળી અને ભણેલો આત્મા, સન્માર્ગમાં સુસ્થિત થઈ શકે. પરંતુ શેઠગુપ્ત તો જન્મ અભિનિવેશને આધીન બની ગયો હતો. તેણે તો શાસ્ત્રપાઠોનો ખોટો પણ અર્થ કરીને, પોતાનો સિદ્ધાન્તથી વિપરીત મત પુષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન આરંભ્યો. એની સામે ગુરૂમહારાજે શ્રી સ્થાનાગ, શ્રી અનુયોગદ્વાર, શ્રી ઉત્તરાધ્યયન અને શ્રી ભગવતીજ સૂત્ર આદિમાન્ય પાઠોથી, સિદ્ધાન્તમા ત્રણ નહિ પણ જે જ શાસ્ત્ર હોવાની વાત તેને કહી યુક્તિથી સમજાવતા એમ પણ ઠણુંકે-‘તું જેમ જીવ અને અજીવને બંધવે ખોટી રીતિએ જીવ, અજીવ અને નોજીવ માનવાનું કહે છે, તેમ તો તારે નોઅજીવનો એવો ભેદ પણ માનવો પડશે, એટલે તારા ત્રણનો મત તો ટકતો જ નથી’ છેલ્લે છેલ્લે એમ પણ કહ્યું કે-‘સમભિરૂઢ નય નોજીવને માને છે, તે ય જીવથી જ ન જીવદેશને નોજીવ માને છે એમ નથી જ. આ રીતિએ નોજીવને માનવા છતાં પણ, નોજીવ એ ત્રીજો શાસ્ત્રભેદ છે એમ તો એ જ નથી નેગમ આદિ બીજા નયો પણ, જીવ અને

અશુભ એમ બે ગણિ ૪ માને છે. વળી મમભિરૂઢ નય
 શુભના દેહને નોછ ન તરીકે જાણે માને, પણ તારે એ વિચારવું
 જોઈએ કે-તે માન્યતા એક જ નયની હોવાથી મિથ્યાત્વ
 છે, જ્યારે સર્વ ન્યાત્મક શ્રી જિનમતને જ જો તૂ ધર્યો
 હોય, તો તૂ ત્રિરાશિના અભિપ્રાયને તણ દે અને બે રાશિના
 સિદ્ધાંતાનુસારી અભિપ્રાયનો સ્વીકાર કર. કારણ કે-એક
 પદની પણ વિપ્રતિપત્તિ તે મિથ્યાત્વ છે, તો પછી ગણિમા
 વિપ્રતિપત્તિ હોય તો તે મિથ્યાત્વ થાય, એમા શી નવાઈ
 છે? સૂનમાના એક પદમાનો એક અક્ષર પણ જો ન ડચ્છતો
 હોય, તો બાકીનું મધ્યુ રચવું હોવા છતાંય, તે મિથ્યાત્વ
 છે, એમ જ્ઞાનિઓ કહ્યાં છે.”

આ રીતિએ શુદ્ધમહારાજે રોહિણીને ધણી ધણી રીતિએ
 સમજાવવાનો પ્રયત્ન થયો છે, જેનું શાઓમાં વિસ્તારથી વર્ણન
 કરેલું છે, પણ રોહિણી એકનો બે થયો નહિ

હવે જે બને છે, તે પણ ખામ ધ્યાનમા રાખવા જેવું છે
 રોહિણી વિઠાન છે, બુદ્ધિશાલી છે, પરવાદિને પગસ્ત કરીને
 આવેલો છે, હોકમા તો તે શ્રી જૈન શામનનો વિજયકો
 વગડાવી આવ્યો છે, છતાં શુદ્ધમહારાજ તેને માત્ર આ એક
 જ વિષયમા મિથ્યા અભિપ્રાયવાળો જાણતા શું કરે છે, તે
 જાણવા અને સમજવા જેવું છે શુદ્ધમહારાજ એવું પણ ઠરે છે,
 કે જેથી રોહિણીને સાચા જૈન મુનિ તરીકે કોઈ સ્વીકારે
 નહિ રોહિણી સમર્થ હોવાથી, પાછળથી તો તે એક મિથ્યા
 દર્શનનો ઉત્પાદક બને છે, છતાં પણ સિદ્ધાન્તરક્ષાના ગુરુચને
 જાણનારા શુદ્ધમહારાજે નો, પોતાના કર્તવ્યને આ કબજામા

લેશ પણ ઉપેક્ષા જ બીરૂતા સેવી નથી આજે કેટલાકો કહે છે કે-‘માત્ર એકાદ વાતમા સિદ્ધાન્તવિરુદ્ધ અભિપ્રાય ધરાવના નો વિરોધ શા માટે કરવો જોઈએ? વિરોધ કરવાથી તો તે વધુ ઉન્માર્ગગામી બને’ વિરોધ કરવાથી, અભિનિવેશને આધીન બનેલો આત્મા જગજ્ઞર ઉન્માર્ગપોષક બને અને અધ્યાત્મિક આત્માઓને પોતાના કષ્ટિત ઉન્માર્ગના અનુગામી બનાવી દે એ શક્ય છે, પણ સાથે એ ચિંતા વુ જોઈએ કે-‘એમ સિદ્ધાન્તથી વિપરીત એવા એક એક અભિપ્રાયને પણ એ નિભાવી લેવામા આવે, તો જતે કાળે કેટલા વિપરીત અભિપ્રાયો ઉભનાઈ જાય? પછી વાસ્તવિક અભિપ્રાયો રહે કયા અને સમભય રી રીતિએ?’ અવિધિના પોષણનો વિરોધ કરતા પણ, ઉપકારિઓએ આ જ વાત જણાવી છે વિધિબહુમાન પૂર્વકનો અવિધિ સ્તંભ છે, પણ શામનને ચલાવવાને નામે વિધિબહુમાનરહિત અવિધિને નિભાવી લેવામા આવે, તો પશ્ચિમે શામન નહે જ શાનું? વિધિના આદર વિનાની અવિધિમય ક્રિયા, એ તો વસ્તુતઃ રાસનની ક્રિયા છે જ નહિ આથી-‘અવિધિએ કરવા કરતા ન કરવું તે સારૂ’-એમ કહેનારાઓને જેમ ઉપકારિઓએ નિવેદ્યા છે, તેમ વિધિબહુમાનથી બેદરકાર નહીંને પણ ચતી ક્રિયાઓમા તીર્થની સ્થિતિ અને તીર્થના વિસ્તારને માનનારાઓને, ઉપકારિઓએ નિવેદ્યા જ છે આ વસ્તુને પણ, તવી અમુક વિષયના વિપરીત અભિપ્રાયવાળાનો પ્રતિકાર નહિ કરવાની વાતો કરનારાઓએ, વિચારવાની જરૂર છે. આજે તો, એકતાના નામે, શ્રી જિનાગમોને નહિ માનનારા

ઓની સાથે પણ, એક ધર્મના ૪ અનુયાયી તરીકનો વતાવ રાખવાની વાતો કરાઈ રહી છે. કારણ કે-તેવી વાતો ડરનારાઓ પોને જ થદાણુ નથી ખરેખર, આજે માનવાનની તીવ્ર લાલસા, અભિનિવેશની કાન્મી આધીનતા અને થદાહીનતા, એ વિગેરેનો લોગ બનેલો ભિન્ન ભિન્ન વ્યભિચો, શાન્તિના નામે સુવિહિતો ઉપર કારમા પણ ઠન્પિત કલ ઠેને મૂકવા દ્વારાએ અને એકતાના નામે જનતામા અનેક પ્રકાશની મિથ્યા માન્યતાઓને પ્રમશવે છે. આવા નમયે કદ્યાણુના અર્થાં આત્માઓ ને ખૂબ જ સાવધ ન રહે, તો કયા સમયે તેઓ સન્માર્ગથી વ્રષ્ટ બનીને ઉન્માર્ગના ઉપામક બની જાય, તે કલ્પવું પણ મુશ્કેલ છે.

હવે રોહિશુખના પ્રસંગમા એણે બને છે કે-ત્યારે તે અનેક યુક્તિઓથી મમજાનવા છતાં પણ, પોતાના સિદ્ધાન્તવિપરીત અભિપ્રાયને તજવાને તૈયાર થતો નથી, પશ્ચુ પોતાના મિથ્યાઅભિપ્રાયને જ વગળી રહે છે, ત્યારે શુક્રમંદા રાજ વિચાર કરે છે કે-“મમ્મગ માર્ગથી આ રોહિશુખ નષ્ટ થયો છે હવે તે ઘણા લોકોને સમ્યગ માર્ગથી નષ્ટ ન કરે એ માટે, હું જાતે જ રાજસભામા જાઉં અને ઘણા માણસોની સમક્ષ તેની માથે વાઢ ઠગીને તેનો નિશ્ચય કરે, કે જેથી-‘રોહિશુખ પરાજય પામ્યો છે’-એમ ઘણા લોકો જાણે, એટલે તેના વચનને કોઈ માન્ય કંઈ નહિ !”

શ્રી શુખનામના આચાર્યમહારાજે કરેલા આ વિચારથી, કોઈને અજ્ઞાનતાના કારણે એમ લાગવું એ મલવિત છે કે-‘તેઓશ્રીએ આ પ્રયત્ન પરાભિભવને માટે કર્યો, એમ, કેમ.

ન ઠહી શકાય ?

સા ૬૫ એમ લાગ્યું એ સંભવિત નહીં પ્રકરણ કે-વિસ્તારથી ખૂલાસો થઈ ગયો છે એ ખૂલાસો ન થયો તો તો મને આપનાં લખેના પુસ્તકો, વ્યાખ્યાનો અને લખેને માટે લાગ્યું તેમ અહીં પણ માગત પણ હવે તો સમજાઈ ગયું છે કે-સિદ્ધાન્તરક્ષા અને બીજાનો પરાજય કે વાની ઇચ્છા-એ બંને ધ્યેયો જ લિન્ન છે તમને અને તમાના પ્રશ્નના કારણે તમારા જેવી શકા વાળા ખીજાઓને પણ વાસ્તવિક વાત નહીં મળે, એ જ્ઞાન હતો વિષય છે શ્રી ગુપ્ત નામના આચાર્યજીગવાન રોહગુપ્તને જાહેર રીતિએ પગજય પમાડવાનો નિર્ણય કરે છે, પણ રોહગુપ્તનો પરાજય, એ એ મહાપુરુષનું ધ્યેય નથી જ એ મહાપુરુષનું ધ્યેય તો સિદ્ધાન્તરક્ષા જ છે મહાપુરુષોએ અવનર આગ્યે વાઢો પણ કયો છે અને સિદ્ધાન્તથી વિષય રીત મરૂપણા ઠરનારાઓને ચરાજિત કરવાના પ્રયત્નો પણ કયાં છે, પણ એ ઉપકારિઓની વૃત્તિ કયી? પરાભિભવની નહિ જ, પણ કેવળ સિદ્ધાન્તરક્ષાની જ !

ગુરૂમહારાજે, પછી તો રાજસભામાં જઈને વાઢ કયો છે અને દેવટે રોહગુપ્તને લોકોનો ફીટકાર પામતો પણ કરી દીધો છે, પણ તેની અહાં જરૂર નહિ હોવાથી, આપણે તે પ્રસંગમાં ઉઠા ઉતરતા નથી આપણે તો એ જ નોંધું હર્ષ કે- 'પરાભિભવની અભિલાષા કેવી રીતિએ ઉન્માર્ગે ઘસડી જાય છે અને સિદ્ધાન્તરક્ષાની સ્વપરહિતકારિણી અભિલાષા કયી રીતિએ રોહગુપ્ત જેવા બુદ્ધિશાલી અને વિદ્વાનને પણ ઉખેડી દેવાને પ્રેરે છે' આપણે આ પ્રસંગમાં આ બંને ય વસ્તુઓને જરાબર નોંધે શક્યા છીએ

પૌદ્ગલિક અભિવાધા પણ ન જોઈએ

‘ મહાપુરૂષો શાસ્ત્રચર્યા આદિની પ્રવૃત્તિ જેમ પ્રજા ગર્વ કરીને ઠરતા નથી, તેમ પરાભિભવના હેતુથી પણ કરતા નથી ’-આ વસ્તુને જોયા બાદ, હવે આપણે એ પણ વિચારીએ કે-ઈહલૌકિક જ્ઞાપત્તિ આદિની પ્રાપ્તિ માટે પણ મહાપુરૂષો શાસ્ત્રનિર્માણ આદિની સત્પ્રવૃત્તિને આચરતા નથી પ્રજાગર્વ એ જેમ ભયકર વસ્તુ છે અને પરાભિભવનો હેતુ એ પણ જેમ ત્યાગ્ય વસ્તુ છે, તેમ આ લોક કે પરલોક સખધી પૌદ્ગલિક અભિવાધા એ પણ ભયકર વસ્તુ છે અજ્ઞાનના જ એ વિલાસ છે કે-આત્માઓ વિષયસુખની લાલ્સમાને આધીન બનીને એવી એવી પ્રવૃત્તિઓને આચરવાને પ્રેરાય છે, કે જે પ્રવૃત્તિઓ પરિણામે ભયકર હુ ખોને જ દેનારી નિવડે છે મોહધી અન્ધ બનેલા આત્માઓ, વસ્તુના શુદ્ધોને અને દોષોને જોઈ શકતા નથી અને એથી તેવા આત્માઓ હુ ખના દેખી તથા સુખના અર્થી હોવા છતાં પણ, જે જે ચેષ્ટાને ઠરે કરે છે, તે તે ચેષ્ટાથી હુ ખને જ પામે છે વસ્તુના શુદ્ધોનું અને દોષોનું જ્ઞાન, એ પણ ઈચ્છાની અભિવાધાવાગાને માટે પરમ આવશ્યક વસ્તુ છે અને તેવા પ્રકારનું જ્ઞાન જે પુણ્યાત્માઓને પ્રાપ્ત થયું હોય છે, તે પુણ્યાત્માઓ કેઈ કાળે પણ પૌદ્ગલિક અભિવાધાને અત્રેવસ્તર માન્યા વિના રહી શકતા જ નથી આ દશામા મોક્ષસાધક પ્રવૃત્તિને વિષ રૂપ અને જરૂર રૂપ બનાવવાને માટે મહાપુરૂષો તૈયાર થાય, એ શક્ય જ નથી સાચા મહાપુરૂષો સત્પ્રવૃત્તિ દ્વારા જો કાઈ ઉપાર્જન કરવાને ઇચ્છે, તો શું ઉપાર્જન કરવાને ઇચ્છે ? મોક્ષનું

ઉપાજ્ઞન, જો જ જો ઉપકાગ્ઝિઓનું મ્યેય હોય છે અને એથી તે ઉપકાગ્ઝિઓ જગનના જીવોને પદ્મ મોક્ષના ઉપાજ્ઞનને માટે જ ઉદયમશીવ જનવાની ઉપદેશાદિ દ્વારાએ પ્રેરણા કરે છે આ શ્રી ધર્મરત્ન પ્રકરણ નામનું શાસ્ત્રરત્ન પણ જેમ પ્રજા ગર્વથી કે પ્રસાન્નિભવની ક્ષુન્ધાથી નથી જ્ઞાયા, તેમ કામ પણ પૌંદ્રગતિક વસ્તુના ઉપાજ્ઞન માટે પણ નથી જ્ઞાયા

માયી અનુચ્છેદબુદ્ધિ જ નેહકા

તા પછી કયા હેતુથી આ શાસ્ત્રરત્નનું નિર્માણ થયું છે? જીવો ઉપ ની અનુચ્છેદબુદ્ધિથી જ આ શાસ્ત્રરત્નની આચાર્યજગવાન શ્રીમત્ શાન્તિસૂરીશ્વરજી મહાગણએ રચના કરી છે. 'જીવો ઉપની અનુચ્છેદબુદ્ધિ પણ કયા પ્રકારની?' -એ વસ્તુ સમજી લેવી જોઈએ. હુનિયાના જીવો આ હોકા કે પરલોકમાં જાતી વિષયસુખોને પામે એવી બુદ્ધિ, એ વાસ્તવિક રીતિએ અનુચ્છેદબુદ્ધિ જ નથી. વાસ્તવિક કોટિની અનુચ્છેદ બુદ્ધિ તો એ જ છે કે-અનન્ત ઉપકારી, અનન્તજ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વરજીએ દરમાવેલા મહાધર્મ ઉપ મોક્ષમાર્ગને પામીને, આ હુનિયાના જીવો આક્રિવાળા પણ અનન્ત વિનાના શિવ સુખને પામે. બીજા જીવો પ્રત્યે જેમ આ પ્રકારની અનુચ્છેદ બુદ્ધિ હોતી જોઈએ, તેમ ધર્મોપદેશના દાવામાં પોતાના આત્મા પ્રત્યે પણ આ પ્રકારની જ અનુચ્છેદબુદ્ધિ હોવી જોઈએ. આચાર્યજગવાન શ્રીમત્ શાન્તિસૂરીશ્વરજી મહાગણએ, આ પ્રકારની સ્વ-પર પ્રત્યેની અનુચ્છેદબુદ્ધિથી જ, આ શાસ્ત્રરત્નની રચના કરી છે. આ પ્રકારની અનુચ્છેદબુદ્ધિ પોતાના આત્મામાં

પણ પ્રગટ અને વિશ્વે, એ નાટે દુ ખના દેવી અને સુખના અધી એવા દરેક આત્માએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

માનસુખના અર્થો ખનાનનાના ન પ્રયત્ન ને

આ અનુચ્છલુહિના એ પને અને ન્દસ્થને જાણનારા આત્માઓ, અર્થ આદિની દેશના દેવાને પ્રેરણા ૮ વિધાનુકાન તથા ૧૦ નુકાનનો ઉપદેશ દેવાને પ્રેરણા, એ શક્ય જ નથી અનુચ્છલુહિના સ્વરૂપ અને ન્દસ્થથી અજ્ઞાન આત્માઓ ન, અર્થ આદિની દેશના દેવામા આ ૧ ૧૧ વિધાનુકાન અને જગતુ કાનનો ઉપદેશ દેવામા, પોત ઉપકા કરી ન્યા છે એમ માને છે અરખ, અજ્ઞાન લોકોમા ઉપમાના નામે અર્થ આદિની દેશના અને વિધાનુકાન તથા જગતુ કાનનો ઉપદેશ ઘણી જ સહેલાઈથી કરી શકાય છે અજ્ઞાન લોક તો એવા ઉપદેશકને ખૂબ માનપાનથી નવાળે, એમા પશુ નવાઈ પામવા જેવું કાર્ છે નહિ કાળુ કે-અજ્ઞાન લોકને એ ઈષ્ટ છે! પરંતુ એ પ્રજ્ઞિ ઘણુ ન નુકસાન કરનારી છે! અર્થ અને કામની આમલિખાં ચક્રુ અને ની દુનિયા સમક્ષ અર્થ-કામની દેશના ક વી, એ તો એ દુનિયાને ઉન્નત બનાવવાનો જ એક પ્રયત્ન છે અને પૌરુષલિક સયો ગોમા સુખ માનનાના જગત સમક્ષ- પૌરુષલિક નયોગોને પ્રાપ્ત કરવાને માટે પણ ધર્મ કરી શકાય છે 'એવો ઉપદેશ આપવો, એ તો દુ ખના દેવી તથા સુખના અર્થ જગતને, આચા સુખના સાધક નમાગંથી વચિન બનાવીને, દુ ખના જ માર્ગે દોરવાનો દુષ્ટમા દુષ્ટ પ્રયામ ૮ દુ ખદેરી અને

સુખાર્થી જગત સમક્ષ તો, હું ખનું જ્યાં નામનિશાન પણ નથી અને સુખનો જ્યાં પાર નથી, એવા સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાને માટેનો જ સદ્ધર્મનો ઉપદેશ આપવો જોઈએ જગતના હવેને ધર્મના અર્થી અને આરાધક બનાવવાના છે, પણ ત મોક્ષના હેતુથી નહીં આ માટે, દુનિયાના હવેને તો પૌરુષસિક સુખોની તૃષ્ણાથી વિમુક્ત અને મોક્ષમુખના અર્થા બનાવવાનો જ સાચો ઉપકારિયોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ સાચો પરોપકાર સ્વોપકારથી વિભિન્ન નથી

ઉપકારના નાના સ્વરૂપને જાણનારા પરમર્ષિઓમાના એક પંમર્ષિ, મમર્ષ પ્રવચનધર, માયાર્થભગવાન શ્રીમદ્ મુનિમુન્દરસૂરીધરજી મહારાજજીએ-‘ સાચો પરોપકાર કેને કહેવાય? અને માયા પરોપકારગસિકે પરોપકાર માધવાને માટે શું કરવું જોઈએ? ’-એ વસ્તુનું એક સ્થળે ધર્મ જ સુ-૦૨ વિવરણ કર્યું છે પહેલા તો તેઓશ્રી-‘ પરોપકાર કવો જોઈએ ’-એ વાતનું પ્રતિષાઢન કરતા ક્ષરમાયે છે કે-

“ પોતાની શક્તિના પ્રમાણમા, એટલે કે-પોતાની શક્તિને ગોપ થા વિના નિઃસં પરોપકાર કરવો, એ ઉત્તમ પુરુષોની ઉત્તમ નીતિ છે કારણ કે-પરોપકાર એ સ્વોપકારથી વિભિન્ન નથી અને એ જ કારણે પરોપકારને કરતો આત્મા, સ્વોપકાર અને પરોપકાર-એમ ઉભય પ્રકારના ઉપકારને કરનારો બને છે ”

આથી તમે નમજી શકથો કે-વસ્તુત તે પરોપકાર પરોપકાર જ નથી, કે જે કહેવાતો પરોપકાર સ્વોપકારથી

બિન્ન હોય ઉત્તમ આત્માઓ નિરત શક્તિને ગોપવ્યા
 વિના પરોપકારની સાધનામાં ઉગ્રમશીલ બન્યા નહે છે, તેનું
 મૂળ નિદાન આ જ છે કે-સાચો પરોપકાર સ્વોપકારથી બિન્ન
 નથી આજે દુનિયામાં ‘અહિંસા’ અને ‘મત્ય’ના નામે
 પણ જેમ હિંસાને અને અસત્યને પોપાય છે, તેમ પરોપકારના
 નામે પણ માયા પરોપકારની ધાતક પ્રવૃત્તિઓ થઈ રહી છે
 તેવી ગીતિએ અનર્થ કરનાશઓને અહિંસા, સત્ય કે પરોપકારના
 સિદ્ધાન્ત વિષે વાસ્તવિક પ્રકારનું જ્ઞાન નથી, છતાં પણ તેઓ
 એવા ગર્વથી ફુલાતા ફરે છે કે-‘અહિંસાદિના વિષયમાં
 અમારા જેટલી બીજા કોઈમાં સમજશક્તિ છે જ નહિ !’
 પરોપકારની વૃત્તિ એ ઘણી સુંદર વૃત્તિ છે, પશ્ચાન્તુ જેનામાં
 પરોપકારની વૃત્તિ જન્મી છે તે આત્માઓએ, પરોપકારના સ્વરૂપ
 અને સમજવા તરફ જરાય બેઠરહાર રહેવા જેવું નથી કમથી
 કમ, પરોપકાર એવો તો ન જ હોઈ શકે, કે જે સામાના
 આત્મહિતનો ધાતક હોય શ્રી જિનેશ્વરદેવોનું શાસન એવો
 પરોપકાર કેવળાનુ વિધાન કરતું જ નથી, કે જે પરોપકાર
 આત્માનો અપકાર કરનારો થાય આત્માને આત્મસ્વરૂપની
 સાધનામાંથી બ્રહ્મ કરીને પરસ્વરૂપની સાધનામાં યોગનાર કોઈ
 પણ પ્રવૃત્તિને, પરોપકારની પ્રવૃત્તિ તરીકે ઓળખવી, એ કવળ
 અજ્ઞાનનો જ વિલાસ છે જેણે આમાં ઉની કાટિના ઉપ
 કારી બનવું હોય, તેણે તો સૌથી પહેલાં પોતાના આત્મા
 પ્રત્યે જ સાચા અનુકારીત બનવાની જરૂર પોતાના
 આ મા ઉપર અનુકાપ પ્રગટ્યા વિના, બીજાના
 સાચી અનુકાપ પ્રગટવી, એ શક્ય જ નથી

એ પણ ભાવ પરોપકારના શાતા ઢાંગએ ઘણી જ સુન્દર રીતિએ ગ્રાહ્ય છે. ભાવ પરોપકારનો અર્થ આત્મા, દ્રવ્ય પરોપકારથી પણ શક્યતા મુજબ વચિત રહેતો જ નથી. જ્યારે કેવળ દ્રવ્ય પરોપકારનો જનિક આત્મા તો, અવસર અસાનતાદિના કાળે ભાવ પરોપકારના વિધાયકોનો પણ દુશ્મન બની બેસે છે. આ દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદન તથા તેના સ્વરૂપાદિને નહિ જાણનારા આત્મીઓ, પરોપકારની ગરે તેટલી વાતો ક', પરન્તુ તેઓ કયે સમયે પરોપકારના તાર જ પરોપકાર કળના નિવડશે, તે કહી શકાય નહિ.

એકાન્તિક અને આત્મિક સુખ જ કદાચ

પરોપકાર કરવાની અભિલાષાવાળા આત્માએ, સૌમ્ય પહેલાં તો-“જીવ માત્રને અનિષ્ટ શું છે અને ઈષ્ટ શું છે” એ જાણી લેવું જોઈએ. કારણ કે-જે અનિષ્ટ છે, તેની પ્રાપ્તિથી જીવો દુઃખી થાય છે અને જે ઈષ્ટ છે, તેની પ્રાપ્તિથી જીવો સુખી થાય છે. વસ્તુતઃ તો જીવોને સુખ જ ઈષ્ટ છે. જીવ માત્ર સુખને ઇચ્છે છે અને તે પણ એવા સુખને ઇચ્છે કે જે સુખ, દુઃખના લેશ વિનાશ હોય. તેમ જ કદી પશુનાશ ન પામે એવું હોય !

આ વસ્તુને દર્શાવતા, તે જ સમર્થ પ્રવચનધર મહાત્મા રૂરમાવે છે કે-

“સ્વોપકારથી અભિષ્ઠ એવો તે પરોપકાર, જગતના જીવોને અખિલ અનિષ્ટોથી વિયુક્ત અને સર્વ ઈષ્ટોના સંયુક્ત બનાવવા દ્વારાએ જ ગ્રાહ્ય છે. આ અસારમા ઈન્દ્રિય

માડીને તે કીટ મુધીના છવોને, અર્થાત્-પ્રાણી માત્રને
એકાન્તિક અને આત્મન્તિક મુખ જ ઈષ્ટ છે ”

સઠ એકાન્તિક મુખ એટલે ?

જે મુખમા હું ખને એક અથવા પછ નહોય, તે મુખને
એકાન્તિક મુખ કહેવાય

અઠ અને આત્મન્તિક મુખ કાને કહેવાય ?

જે મુખ કોઈ પણ કાળે વિનાશને પામનાક ન હોય,
તે મુખને આત્મન્તિક મુખ કહેવાય

વિદ્યાથી જુઓ કે-સૌને આર્જુ જ મુખ ઈષ્ટ છે કે
નહિ ? જગતના છવોની ઇચ્છા માત્રની આ ચિકિત્સા છે
જગતના છવોની ઇચ્છાઓ અપાન છે, પણ તે બધી જ
ઈચ્છાઓ આ ઈષ્ટની કામનામાથી જ પ્રગટેલી છે મુખ
એજ નૌને ઈષ્ટ ॥ અને તે મુખ પણ હું ખના અથવા વિનાર્જુ
તેમજ અન્ત વિનાર્જુ જોઈએ છે ઈષ્ટના આ વર્ણન ઉપરથી
જગતના છવોને શું અનિષ્ટ છે, તે આપોઆપ સમજાઈ જાય
તેમ છે આથી સ્પષ્ટપણે સમજી શકાય તેમ ॥ ક-ઉચ્ચામા
ઉચ્ચી કાટિના પરોપકારી બનવાને ઇચ્છના આત્માઓએ તો,
પ્રાણી માત્રને, એ એકાન્તિક અને આત્મન્તિક મુખની
પ્રાપ્તિમા વિદ્યાતક વસ્તુ માત્રથી વિયુક્ત બનાવવાનો તેમજ
એ એકાન્તિક અને આત્મન્તિક મુખની સાધક વસ્તુઓથી
સયુક્ત બનાવવાનો, પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

સાનુ મુખ સમારમા નથી પણ મોખમા જ છે-એ કારણે

મોક્ષદાન એ જ એક પગેપદાર ૮

હવે એવું એકાન્તિક અને આત્મન્તિક મુખ કયા

સ્થાને છે, ત પછુ સાચા પરોપકારને માધ્ય બનાવવાને ઈચ્છતા આત્માઓએ અવશ્ય જાવી લેવું જોઈએ આથી, ત જ સમર્થ પ્રવચનધર મહાત્મા ક્રમાવે છે કે-

“તે એકાન્તિક અને આત્મન્ટિક સુખ મ સાધમા છે જ નહિ તેવું સુખ તો માન મોક્ષમા જ છે આ સ માગમા જે સુખ છે, તે તો દુ ખથી યુક્ત છે એટલે એકાન્તિક નથી અને અતિગમ્ય લ શુર, અર્થાત-શીઘ્ર નાથ પામવાવાળુ છે એટલે આત્મન્ટિક પછુ નથી આ કારણે, એકાન્તિક અને આત્મન્ટિક એવા સુખના અર્થોં જીવોને મોક્ષનું દાન કરવા દેરા જ, પરોપકાર, માની રીતિએ સાધી મકાય તેમ છે ”

મ સારમા સુખ નથી એમ નહિ સ સારમા પછુ સુખ તો છે પછુ એ સુખ વસ્તુતઃ કોઈ પછુ જીવને ઈષ્ટ નથી અજ્ઞાનતાદિના યોગે અનિષ્ટ પછુ વસ્તુ ઈષ્ટ રૂપ લાગે તે શક્ય છે, પરંતુ જીવાજીવાદિ તરવોના સાચા સ્વરૂપને જાણનાર આત્માઓ, મ સારના ક્ષણિક અને દુ ખમુખ્ત સુખને કરી જ ઈષ્ટ માનતા નથી આ કારણે, અજ્ઞાન જીવો પોતાની અજ્ઞાનતાદિથી અનિષ્ટને પછુ ઈષ્ટ માનતા હોય, તો પછુ સાચા ઉપકારિઓ તો કરી જ વાસ્તવિક ઈષ્ટતા દાનની પ્રવૃત્તિને તજી, વાન્તવિક અનિષ્ટ છતા અજ્ઞાન જીવોને ઈષ્ટ એવા દાનની પ્રવૃત્તિને આચરવા ઉત્માહિત બનતા નથી સ સારનું સુખ મુજવે તેને, કે જે વિવેક વિનાનો હોય વિવેકિને સ માનું સુખ ઈષ્ટ જાણે જ નહિ વિષયમુખો પ્રાન્જમા સુન્દર હોવા છતા પછુ, પરિણામે દારૂં જ છે આ વાતન જાણ નાર આત્માઓ, જેનાથી વિષયમુખની લાવના પોષાય-એવા

એ પણ વચનને ઉચ્ચારે જ નહિ અને ઉપયોગગુણ્યતાદિ કારણે તેવું વચન ઉચ્ચારઈ પણ ગણુ હોય, તો ય યમાલ આવતાની નાથે જ, તે માટે પશ્ચાન્નાપ કર્યા વિના નહે નહિ મોક્ષનું જ્ઞાન, એ જ મોટામા મોટે અને આચામા આચા પટે પકાર છે એવી વિપરીત જ્ઞાન, એ વસ્તુનું પરોપકાર જ નથી મોક્ષ જાનેના ઉપાયના ઈર્ષાનથી

પરોપકારની સાધના ઉત્ક્રમને પામતી નીતિએ કરવી હોય, તો મોક્ષજ્ઞાનને માટે જ પ્રયત્નશીલ બનવું જોઈએ, એ નિર્વિવાદ વાત છે નાનુ કે-એ ચિરાયના મોટા પણુ જ્ઞાનથી, જીવોને જે ઈષ્ટ છે તે જોડાનિક અને આત્મન્ટિક મુખ પ્રાપ્ત થાય એ શક્ય જ નથી આથી બીજા વિહિત જ્ઞાનેનો નિષેધ કરાતો નથી, પણ બીજા જ્ઞાનો પણ સંપૂર્ણ મદ્દલતાને ત્મારે જ પાની શકે છે, કે જ્યારે જ્ઞાતાના હૃદયમા મોક્ષજ્ઞાનની સાચી ભાવના ઉત્પન્ન થએલી હોય છે હવે મોક્ષનું જ્ઞાન કેવાની ભાવના તો ઉત્પન્ન થઈ, પણ મોક્ષજ્ઞાન કેમ હઈ શકાય-તેનો ય યમાલ હોવો જોઈએ ને ? મોક્ષ, એ કાઈ હાયમા હઈ કે હઈ શકાય એવી વસ્તુ નથી એ માટે તો મોક્ષના અર્થાં આત્માએ સ્વયં પ્રયત્નશીલ બનવું પડે તેમ છે કાઈમહેનત કરે અને કાઈ મોક્ષ પામે, એ શક્ય જ નથી પૌષ્ઠગવિક પદાથમા તો, એકે મેગ યા હોય અને બીજે ઉપયોગ કરે એ શક્ય છે, પરન્તુ મોક્ષની વાતમાં તો આત્માએ જાતે જ ઉદ્યમશીલ બનીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો હોય છે

સૌ તો પગી મોક્ષજ્ઞાનવાત પરોપકાર આપેનો જાણે, એ વાત નિર્ગર્થક મતી જાતે ?

અનલિપ્ત આત્માને જ એ વાત નિર્વર્ણ લાગે જે કેઈનેય માટે શક્ય ન હોય, તેનું આચરણ ઉપદાનિઓ ઉપદેશે જ નહિ મોક્ષના ઉપાયનું દાન, એને પણ મોક્ષદાન જ કહી શકાય શ્રી અરિહંતદેવો મુક્તિદાતા ગણાય છે, તે મોક્ષના ઉપાયને દર્શાવનાર હોવાના કારણે જ ! મોક્ષના ઉપાયનું દર્શન કરાવવા દ્વારા મોક્ષદાન થઈ શકે છે, એ જ વાત પરાપકાન્ના સ્વરૂપના પ્રચલ આપતા, આ સમર્થ પ્રવચનધર મહાત્માએ પણ ફરમાવી છે નેઓશ્રી ફરમાવે છે કે—

“મોક્ષ હાથ વઢે આપી શકાય એ શક્ય નથી, માટે મોક્ષદાનના અભિલાષિએ મોક્ષનો ઉપાય દર્શાવવો એ જ યોગ્ય છે કારણ કે—ઉપાયની ઉપાનનાથી જ ઉપેક્ષની સિદ્ધિ મુખપૂર્વક થઈ શકે છે ”

આથી સ્પષ્ટ છે કે—મોક્ષના ઉપાયને દર્શાવવાનો પ્રયત્ન, એ મોક્ષદાનનો જ પ્રયત્ન છે કાન્ધુ કે—ઉપાય—દર્શનાદિ ત્રિવાય ખીણ કોઈ પણ રીતિએ મોક્ષનું દાન થઈ શકતું જ નથી
શ્રી જિનપ્રજીત ધર્મ જ મોક્ષનો ઉપાય છે

આ પ્રમાણે ફરમાયા બાદ, તે જ પરમર્ષિએ ‘મોક્ષનો ઉપાય કોને કહેવાય ?’—એ વાતને ફરમાવતા, એ જ વસ્તુને સ્પષ્ટ કરી છે કે—

‘અખિલવેદી એટલે સર્વજ્ઞ એવા શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ પ્રવૃત્તો ધર્મ, એ જ એક મોક્ષનો ઉપાય છે ”

હુનિયામા ધર્મના નામે પ્રચલિત અનેક મતો હતા, છે અને હશે પરંતુ તે બધા કાંઈ મોક્ષના ઉપાય રૂપ નથી

મોક્ષનો ઉપાર તો માત્ર એક જ છે અને તે જીને કાઈ જ નહિ, પણ અનન્ત ઉપકારી, અનન્તજ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ ઉપદેશેલો ધર્મ ! આ જાતિની પ્રજા, વર્ણના વ્યાપ્તિથી કે પરચર્યન પ્રત્યેની અમુચાદિથી જન્મેલી ઈતિગણથી, ઉપકારિઓએ કરી નથી પરન્તુ સુચુક્તિમગતતા હોઈને જ, ઉપકારિઓએ આ જાતિની પ્રજા કરી છે આને મર્મ ધર્મ પ્રત્યે સમાન આદરના ગાળવાની કેટલાકો વાતો કરી શક્યા છે કેટલાકો વળી ધર્મોમા પચ્છપર વિશેષ ભેદ નથી એવો પણ પ્રચાર કરી શક્યા છે પરન્તુ ખરી વાત તો એ છે કે-એક પણ વર્મના નિહાન્તોનું તેવાઓને વાસ્તવિક જ્ઞાન જ નથી શબ્દોની ઘોડીકે અમાનતાને ભેદને ખોટા કરીને નહિ દોરવાતા, ધર્મના અર્થ આત્માઓએ, ધર્મનો ઉદો અભ્યાસ કરવાને માટે તત્પર બનવું જોઈએ વેદ પણ પ્રાન્ના દુગ્ધશુદ્ધિ વિના, જે સાગી રીતિએ વિવેકપૂર્વક અભ્યાસ કરાય, તો એ વાત સમજાઈ જાય કે-સર્વ ધર્મો સમાન નથી તેમ જ સર્વ ધર્મો મોક્ષના ઉપાય ઉપ પણ નથી મોક્ષના ઉપાય રૂપ તો માત્ર એક જ ધર્મ છે અને તે અનન્ત ઉપકારી, અનન્તજ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ જ પ્રદેશેલો ધર્મ છે

હાનગને હિરાડવા ચિન્તામણિ ન કે શાય :

તમને પરાધનના નુકસાનો ખ્યાલ આવે, તે માટે જ પ્રાપ્તે આટલો વિચાર કર્યો છે મિથ્યાત્વવાળી દશામા પડેલા પણ જે આત્માઓમા, નામા ય પ્રકારે પરા

જાને છે, તે આત્માઓ શ્રી જિનપ્રાણીન ધર્મને પામવાની
એ એક લાપકાત પતાવનાર હોય છે. એવા આત્માઓ શ્રી
જિનપ્રાણીન ધર્મને રાગદ્વેષના સંકુપદેશાદિ દ્વા. પોતાની
લાપકાતથી પામ્યા બાદ શ્રી જિનપ્રાણીન ધર્મના ઉપદેશાદિનેજ
ઉત્તમમા ઉત્તમ કાટિનો પરીપકર મનનરા હોય છે અને
પોતપોતાની બુદ્ધિના સ્વભાવ તેઓ શ્રીન પરીપકરોને પણ
એવી જ નીતિએ આચરના. અને છે, કે જેથી તે ધર્મના
સાધક અને પણ લાપક તે ન જ અને નાદનું સમજ્યા
બાદ, પરીપક ન હોયથી પણ અર્થદેશના દેનાન અમર
તો- 'પૌદ્ગલિક મયોગોની પ્રાપ્તિ માટે પણ ધર્મ કરો. જેવો
ઉપદેશ અહીં શકાય છે' - એવું કહેનાર એ, કદવા નધા
નરાન છે અને વસ્તુતઃ ઉપકારી નહિ પણ દેવા અપકારી
છે, તે આપોઆપ સમજાઈ જાય તેમ છે.

સર અર્થકામ મટે બીજા પાપમર ઉપર પોતે અજમાવવા કરતાં ભગ
વાને કહેતો ધર્મ આચરવાની રીતિ થાય એટલા પૂના તો તે
માખુઓ કામચલા. મજાવે ?

મોક્ષન એકના એક સાધનમૂલ ધર્મ જેવો ધર્મ
આચરવાનો પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ, તેને મોક્ષને માટે સેવ-
વાની બુદ્ધિ ન થાય અને સસાગવર્ધક પૌદ્ગલિક મુખોને
માટે એવવા પી જવના થાય, અ શુ ઓછો કમનશિ પી છે ?
ચિતામણિ જેવું ન્હા પ્રાપ્ત થાય અને તેને કા ડાને ઉડાવવને
માટે ફેડી ફવ પી બુદ્ધિ થાય, એ શું કમ કમનશિ પી છે ?
કાગડને ઉડાડવો એ પણ પાપ છે, પરન્તુ તમને સમજાવવા
જાનર ૫૩ છ કે-કામડને ઉડાડવને માટે પથરો ફેંકનારો

અને ચિ તામણિ કે કનારો, એ બેમાં વધારે મૂખો ઢોલુ ગણાય ?
સં ચિન્તામણિ કે ના

એ જ રીતિએ સમજે કે-સ સા-ક્ષય માટે સમર્થ એવા
ધર્મની સ સા-ની વૃદ્ધિ માટે ઉપયોગ કવો, એ મોટી મૂખાંઈ
છે પ્રવૃત્તિનું પગલામ, તેને આચરનાગની મનોભાવના ઉપર
કેટલો મોટો આધાર ાજે છે, તે સમજવાની જરૂર છે પૌર
ગલિક મ યોગોને મેળવવાની ભાવના કેવળ પાપનું જ કા-ણ
છે અને એ ભાવનાની સિદ્ધિ માટે મોક્ષમાવક ધર્મને આચ
રવાને પ્રવૃત્ત થવું, એ તો જાણી જોઈને અમૃત રૂપ બનવાને
લાયક આચ-ણાને, પોતાને માટે વિષ અગર તો ગર રૂપ
બનાવવા જેવું છે, માટે ધર્મોપદેશકથી એવો ઉપદેશ દઈ
ચકાય જ નહિ

સં ઉપદેશ તો મોગ મેળવવાને માટે ધર્મને મરો એવો જ દઈ ચકાય
જાનાર છે શ્રી જીન શાસનમા આચાર્ય મહારાજઓને
મોક્ષમાર્ગના સચાલકો તરીકે પણ વર્ણવેલા છે મોક્ષમાર્ગના
સચાલક તરીકેની જવાબદારી, એ સામાન્ય વસ્તુ નથી એ
જવાબદારીને અદા કરવાને માટે આચાર્ય મહારાજઓએ સદા
સજાજ રહેવું જોઈએ એ માટે ખીણ સાવધગીરીઓની જેમ
કુશચક્ર કે ખીજ કોઈ પણ ઠાણે ઉન્માર્ગ ન પોપાઈ જાય,
તેની પણ આચાર્ય મહારાજઓએ સાવધગીરી ગાખવાની છે
એ જ રીતિએ, કયાણના અર્થો દુવોએ પાત્ર, અર્થ અને
કામની અભિવાપાને તણ દઈ, મોક્ષના હેતુથી જ મોક્ષમા
ર્ગના આરાધક જ થા ગહેવાય, તેની મતત કાણજી
રાખવી જોઈએ

શ્રી જિનેશ્વરદેવોની બાવમ ગતતા

આટલું સચન કર્યો બાદ, હવે આપણે આ શાસ્ત્રની
 ગૃહ્યવૃત્તિને વાચવાનો આ-ભ કરીએ શિષ્ટ જનોનો એ પણ
 એક માર્ગ છે કે-અન્યરચનાની આદિમા, ઈષ્ટ દેવને નમસ્કા
 રાદિ કરવા દારાએ, બાવમ ગલની આચરણા કરી આ શ્રી
 ધર્મગ્ન પ્રકરણની ગૃહ્યવૃત્તિના અચિતા આચાર્યભગવાન
 શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને પણ શિષ્ટ જનોના માર્ગને
 અનુસરે, પ્રથમ તો પાંચ બાવમ ગલ રૂપ શ્રી જિનેશ્વર-
 દેવોને અતિશય બાવપૂર્વક નમસ્કાર કર્યો છે શ્રી જિનેશ્વરદેવોને
 નમસ્કાર કરતા, તેઓશ્રીએ શ્રી જિનેશ્વરદેવોના સ્વરૂપનું થોડું
 શબ્દોમા પણ ઘણું જ સુંદર વર્ણન કર્યું છે બાવમ ગલોમા
 પ્રથમ મ ગલ કોઈ પણ હોય, તો તે શ્રી જિનેશ્વરદેવો જ
 છે એ તારકોના જેવા ઉપકારી અથવા કોઈ આત્માઓ હોઈ
 શક્તા જ નથી જગત ઉપર જેવો ઉપકાર શ્રી જિનેશ્વરદેવે
 કરી શકે છે, તેવો ઉપકાર કવો એ બીજા કોઈ પણ આત્માને
 માટે શક્ય જ નથી કાણુ કે-તેવો ઉપકાર કરવાની અના
 દિસિદ્ધ યોગ્યતા જેવી એ તારકોના આત્માઓમા હોય છે,
 તેવી યોગ્યતા બીજા કોઈ પણ આત્મામા હોઈ શક્તી જ
 નથી એવી અનુપમ અને અજોડ યોગ્યતાના કારણે, એ
 તારકોના આત્માઓ દ્વારા થતો ઉપકાર પણ અનુપમ અને
 અજોડ જ હોય છે સુવિહિતશિરોમણિ, સમર્થ શાસ્ત્રકાર
 આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને
 ચૈત્યવન્દનમા સદા ય ઉપયોગમા આવતા શ્રી નમસ્તુભ્ય સૂત્રની
 કે જે સૂત્ર શ્રી પ્રણિપાતદણ્ડક ત્વં તરીકે આઓમા સુપ્રસિદ્ધ

છે, તેની વ્યાખ્યા કરતા, શ્રી જિનેશ્વરદેવોની વિશિષ્ટતાઓ આદિનુ ઘણી જ સુંદર અને સ્પષ્ટ રીતિએ વર્ણન કર્યું છે તેમા પણ એ તારકોની અનાદિસિદ્ધ યોગ્યતાનું અને એ યોગ્યતાના પ્રતાપે સામગ્રીસપન્ન દશામા કાર્યે રૂપ બનતી અનેક ઉત્તમતાઓનું, પ્રસંગ પામીને એ ઉપકારિએ બહુ જ સુંદર વર્ણન કર્યું છે એ અભેદ આત્માઓનું અનાદિ-પાતિ જ્ઞામિક ભાવ રૂપ જે તથાલબ્યત્વ, તે સઘળા ય અન્ય આત્માઓના કરતા જૂઠા જ પ્રકારનું અને ભલ્લ આત્માઓના મકલ્પ કર્યાણુના એક દારણુ તરીકે પશ્ચિમ પામે એવા વિશિષ્ટ પ્રકારનું હોય છે એ અભેદ આત્માઓના એ તથાલબ્યત્વની, એ દોષના પણ તથાલબ્યત્વની સાથે સંખ્યામણી કરવી હોય, તો વિશિષ્ટ પરિણામોની અપેક્ષાએ, એ તારકોના પુન્યપુના તથાલબ્યત્વની સાથે જ સંખ્યામણી કરવી પડે તેમ છે, પણ અન્ય આત્માઓના તથાલબ્યત્વની સાથે એ તથાલબ્યત્વની સરખામણી ફગી શકાય તેમ નથી એ અભેદ આત્માઓ જે પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પામે છે, તે પણ બીજા આત્માઓના કરતા વિશિષ્ટ જ હોય છે અને તે બોધિલાલ થરપાએ જે પરિણામોને નિપજાવે છે-તેની અપેક્ષાએ તે અન્યોના બોધિલાલ કરતા શ્રેષ્ઠ હોઈને, શ્રી જિનેશ્વરદેવોના સમ્યક્ત્વને વરબોધિ તરીકે પણ ઓળખાવી શકાય છે એ અભેદ આત્માઓ સદૃશરૂના ઉપદેશના નિમિત્તથી પણ સમ્યક્ત્વને પામ્યા હોય, તો પણ તેમા સદૃશરૂના સદુપદેશને બલ્લે એ તારકોના આત્માઓની યોગ્યતાના પ્રકર્ષને જ પ્રધાન દારણુ તરીકે ગણાય છે પરમોચ્ચ દોષિએ પહોંચી શકનાન એ તારકોના

આત્માઓનો બોધિલાભ, પરમપુણ્યને જે ઉચ્ચ કોટિએ પહોંચવાનો સ્વભાવ ધરાવે છે, તેવો ઉચ્ચ કોટિનો સ્વભાવ ખીન્ન કોઈ પણ આત્માનો બોધિલાભ ધરાવી શકતો નથી એ તારકોનો બોધિલાભ ભગવદ્ભાવનો નિવર્તક હોય છે, જ્યારે ખીન્ન કોઈ પણ આત્માનો બોધિલાભ તેવો હોઈ શકતો જ નથી એથી એ તારકોના બોધિને જ બોધિ તરીકે અવશ્ય ઓગળી શકાય છે એવો બોધિલાભ ધમાડવાની તાકાત પણ, તે આત્માઓમાં, તેવા પ્રકારની સામગ્રીના યોગે, તે તે ઉત્તમ રીતિએ પરિણામ પામી શકે એવું અનાદિકાલીન જે તથાજ યત્ન રહેલું છે, તેની જ ગણાય અગ્રમ ભવમા પણ એ તારકોના આત્માઓ જે જે અન્નેડ વિશિષ્ટતાઓ ઠાસા વિશ્વ ઉપર અન્નેડ ઉપકાર કરી શકે છે, એ પણ એ વિશિષ્ટ કોટિના તથાજબ્યત્વના પ્રતાપે જ માય છે, એમ ગણી શકાય. એ વિશિષ્ટ કોટિના સહજ તથાજબ્યત્વાદિ ભાવને અવલંબીને જ એ તારકોના આત્માઓની પુરુષોત્તમતા, અટલે કે-શરીરધાની માત્ર કરતા પણ ઉત્તમતા વર્ણવાયેલી છે એ તારકોની લોકોત્તમતા વર્ણવતા, જા ય આત્માઓથી ઉત્તમ તનીકે એ તારકોને વર્ણવતા મહાપુરુષો, જ્યારે એ તારકોની પુરુષોત્તમતા વર્ણવતા શરીરધારી આત્માઓ માત્રમા ઉત્તમતા વર્ણવે છે, ત્યાં સમજવું જોઈએ કે-પુરુષોત્તમતાની સૂચક જે જે વાતો જણાવવામાં આવી છે, તે તે વાતો અનાદિસિદ્ધ થો યતોને લઈને જ વર્ણવાયેલી છે અને એ યોગ્યતા સામગ્રીના યોગે તે તે કેપે પરિણમે છે અર્થાત્-એ કોના આત્માઓ, પોતાના નહજ તથાજબ્યત્વ આદિના

કાન્હે, સામગ્રીમ પત્ત દશામા પરોપકાન્ના વ્યસની, સ્વાર્થને ગીણુ કે નાગ, દેવ-ગુરુના બહુમાની અને ગભીરતા આદિ ગુણોને ધરનારા, મિથ્યાત્વવાળી દશામા પણ હોય છે મિથ્યા ત્વવાળી દશામા પણ આવી ગીતિએ પુરોષોત્તમના હોવા વિષે, એ તાન્હેના વિશિષ્ટ કોટિના તથાભ-ચત્વને જાણનારા આત્માઓને, શકા હોતી જ નથી આ સર્વશ્રેષ્ઠ આત્માઓ વરમોધિને પામ્યા બાદ, ઉદાધી રીત્ત ભવે શ્રી તીર્થંકર-નામ કર્મની અવશ્યમેવ નિકાચના કરે છે એ તારકોના આત્માઓમા એવી ઉત્કટ કોટિની ભાવદયા પ્રગટે છે, કે જેવી ઉત્કટ કોટિની ભાવદયા ખીન્ન ઢોઈ પણ આત્મામા ઠઠી પણ પ્રગટી શકતી નથી એવી ઉત્કટ કોટિની ભાવદયાના યોગે, એ તા કેના આત્માઓ, શ્રી તીર્થંકર-નામકર્મની નિકાચના કરે છે અને એના યોગે શ્રી તીર્થંકર-પણુને પામીને, આ વિશ્વ ઉપ-અન્ને ઉપકાર કરે છે એવી સર્વશ્રેષ્ઠ ભાવ મગલપણની દશાને પામતા એ આત્માઓ, કદ્યાણુકામી આત્માઓને માટે, ભાવમગવની આચરણુ કૃતા પ્રથમ જ સ્તવનીય હોય, તે સ્વાભાવિક છે

[૩]

ધર્મથી જ અનિષ્ટવિધોન અને કૃત્ત્યોગ :

આપણે જોઈ આ યા કે-પ મ ઉપકારી, આચાર્ય ભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિમૂર્તીશ્વરજી મહારાજાએ, શબ્દોથી ટૂંકા પણ અર્થોથી ગંભીર એવા આ શ્રી ‘ધર્મરત્નપ્રકરણ’ નામના શાસ્ત્રરત્નની રચના, નથી તો પ્રજાગર્વથી કરી, નથી

આત્માઓનો બોધિલાભ, પરમપરાએ જે ઉચ્ચ ક્રાંતિએ પહોંચવાનો સ્વભાવ ધરાવે છે, તેવો ઉચ્ચ ક્રાંતિનો સ્વભાવ ખીન્ન કોઈ પણ આત્માનો બોધિલાભ ધરાવી શકતો નથી એ તારકોનો બોધિનાભ ભગવદ્ભાવનો નિવર્તક હોય છે, ત્યારે ખીન્ન કોઈ પણ આત્માનો બોધિલાભ તેવો હોઈ શકતો નથી એથી એ તારકોના બોધિને પરબોધિ તરીકે અવશ્ય ઓગળી શકાય છે એવો બોધિલાભ પમાડવાની તાકાત પણ, તે આત્માઓમાં, તેવા પ્રકારની સામગ્રીના યોગે, તે તે ઉત્તમ ગીતિએ પરિણામ પામી શકે એવું અનાદિકાલીન જે તથાભ યત્ન રહેતું છે, તેની જ ગણાય અગ્રમ ભવમા પણ એ તારકોના આત્માઓ જે જે અન્નેડ વિશિષ્ટતાઓ દ્વારા વિશ્વ ઉપર અન્નેડ ઉપકાર કરી શકે છે, એ પણ એ વિશિષ્ટ ક્રાંતિના તથાભવ્યત્વના પ્રતાપે જ થાય છે, એમ ગણી શકાય એ વિશિષ્ટ ક્રાંતિના મહજ તથાભવ્યત્વાદિ ભાવને અવલંબીને જ એ તારકોના આત્માઓની પુરુષોત્તમતા, એટલે કે-ગરીરધાની માત્ર કરતા પણ ઉત્તમતા વર્ણવાયેલી છે એ તારકોની લોકોત્તમતા વર્ણવતા, ભ ય આત્મા મોથી ઉત્તમ તરીકે એ તારકોને વર્ણવતા મહાપુરુષો, ત્યારે એ તારકોની પુરુષોત્તમતા વર્ણવતા ધારી ધારી આત્માઓ માત્રમા ઉત્તમતા વર્ણવે છે, ત્યારે સમજવું જોઈએ કે-પુરુષોત્તમતાની સૂચક જે જે વાતો જણાવવામાં આવી છે, તે તે વાતો અનાદિસિદ્ધ યોગ્યતાને લઈને જ વર્ણવાયેલી છે અને એ યોગ્યતા સામગ્રીના યોગે તે તે કે પે પરિણામે છે અર્થાત્-એ કોના આત્માઓ, પોતાના મહજ તથાભવ્યત્વ આદિના

કારણે, સામગ્રીસ પત્ર દશામા પરોપકાના વ્યસની, સ્વાર્થને ગોણું કનાગ, દેવ-ગુણના બહુમાની અને ગભીરતા આદિ ગુણોને ધરનારા, મિથ્યાત્વવાળી દશામા પણ હોય છે મિથ્યા ત્વવાળી દશામા પણ આવી રીતિએ પુરોષોત્તમતા હોવા વિષે, એ તારકોના વિશિષ્ટ કોટિના તથાભવ્યત્વને બાણનારા આત્માઓને, ચક્રા હોતી જ નથી આ સર્વશ્રેષ્ઠ આત્માઓ વરબોધિને પામ્યા બાદ, છેલ્લાથી ત્રીજા ભવે શ્રી તીર્થંકર-નામ કર્મની અવશ્યમેવ નિકાચના કહે છે એ તારકોના આત્મા ઓમા એવી ઉત્કટ કોટિની ભાવદયા પ્રગટે છે, કે જેવી ઉત્કટ કોટિની ભાવદયા બીજા ઢોઈ પણ આત્મામા કદી પણ પ્રગટી શકતી નથી એવી ઉત્કટ કોટિની ભાવદયાના યોગે, એ તારકોના આત્માઓ, શ્રી તીર્થંકર-નામકર્મની નિકાચના કહે છે અને એના યોગે શ્રી તીર્થંકરપણાને પામીને, આ વિશ્વ ઉપ-અભેડ ઉપકાર કહે છે એવી સર્વશ્રેષ્ઠ ભાવ મગલપણાની દશાને પામતા એ આત્માઓ, કલ્યાણકામી આત્માઓને માટે, ભાવમગલની આચરણ કરતા પ્રથમ જ સ્તવનીય હોય, તે સ્વાભાવિક છે

[૩]

ધર્મદી જ અનિષ્ટવિદો । અને હટ્ટમયોગ :

આપણે જોઈ આ યા કે-પરમ ઉપકારી, આચાર્ય ભગવાન શ્રીમત શાન્તિસૂરીશ્વરજી મહારાજભાઈ, ચંદ્રોદયી દૃષ્ટા પણ અધોદી ગભીર એવા આ શ્રી ‘ધર્મરત્નપ્રકરણ’ નામના શાસ્ત્રગ્લની ન્યના, નથી તે પ્રજાગર્વથી કરી, મગી

તો પરાશિષ્યવની ઈન્દ્રિય કરી અને નથી તો આ લોક ડી
 સપત્તિ સ્વભાવી કે પગલોકની દિ ય લોગ મળધી ઈન્દ્રિયને
 આધીન બનીન કરી કવચ પરાનુચલ-મુદ્ધિથી જ, આ
 શાસ્ત્રરત્નની રચના કરવામા આવી છે અને એ પરાનુચલ
 મુદ્ધિ પદ્મ, સ્વાનુચલ-મુદ્ધિથી હીન નથી અર્થાત્ પોતના
 તેમજ પરના આત્માના વાસ્તવિક ક્રિયાણની વિવેકમય
 વૃત્તિથી જ, આ આત્મરત્નની રચના કરવામા આવી છે આ રી
 મુન્દર પદ્મ વૃત્તિથી આચરણે રી આ પ્રકૃતિમા, સદ્ધર્મના
 ઉપાધાન અને પાવન ત્રિવાચ, બીજી કોઈ જ વસ્તુનો પ્રદેશ
 દેવામા નથી આવ્યો. જોધી સમજવું જોઈએ કે-સ્વપદ
 પ્રત્યેની સાચી અનુચલમુદ્ધિ, વચના ઉપાધાન અને પાલનના
 માર્ગે જ આત્માઓને દોરે છે આ વસ્તુને નરિ મમજનારાઓ
 પાતાના અજ્ઞાનકિનો મોઢે, ઉપકારના નામે પણ પોતાના
 અને પરના આત્માનું અક્રિયાણ કરનારા બી જાય, તા એ
 ચક્રજ છે આ ઠાણે, પરોપકારને સાધવાની ઉત્તમ વૃત્તિને
 પામેલા પુણ્યાત્માઓએ, પરોપકારના માર્ગેનું પદ્મ મુન્દર જ્ઞાન
 પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ આવો પરોપકાર સ્વોપકારથી ભિન્ન
 નથી, એટલે દોર પણ પ્રવૃત્તિ સ્વદિતની ધાતક હોવા છતા
 પણ જો પરોપકારના નામે જોળખાતી હોય, તો મમજવું
 જોઈએ કે-વસ્તુત તે પ્રવૃત્તિ પરોપકારક પ્રવૃત્તિ નથી પરોપ
 કારને સાધ્ય બનાવવો હોય, તો જીવોના ઈન્દ્રિયનિષ્ઠનો વિચાર
 કરવો જોઈએ, જીવોને શું ઈષ્ટ છે તથા શું અનિષ્ટ છે
 -તેનું જ્ઞાન સપાદન કરવું જોઈએ અને જીવોને અનિષ્ટ
 નથી વિચુપ્ત અને ઈષ્ટ મારથી સચુપ્ત બનાવવાના માર્ગે

જ પ્રવૃત્તિશીલ બનવું જોઈએ છોડોને અને ટ માત્રથી વિચુક્ર
અને ઇષ્ટ માત્રથી સચુક્ર જનાવવાને માટે, પ્રધર્મના ઉપા
દાન અને પાલનનો ઉપદેશ આપવો જોઈએ હા જુ કે-
તે વિના, વસ્તુવિક ક્રમમાં અનિર્ણયિયોગ અને દુઃખયોગ
એ શક્ય જ નહી

નામનો ઉપાયબળ વર્મ

પ્રાણિમાનને મુખ દહ છે ગને દુઃખ અને ટ છે પ્રાણિ
માનને જે મુખ દહ છે, તે પણ એકાન્તિક ગને આત્મન્ટિક
પ્રમારુ જે મુખ એકાન્તિક અને આત્મન્ટિક હોય છે, તે
અપૂર્ણ હો! જ નથી પશ્ચિર્ણતાને અભાવ, એપણ દુઃખનું
કાન્તુ છે એટલે જાતના છવોને દુઃખ દિન, અવિનાશી
અને સપૂર્ણ મુખ જોઈએ છે, એ નિશ્ચિત વાત છે આર્વ
જના શનાશમાં છે જ નહિ આર્વ મુખ કેવલ મોક્ષમાં જ
છે આ કારણે, સર્વોત્તમ કાળિના પદોપમા ને સાધવાને ઈ ઇ
ન ન પુણ્યાત્માઓ, છવોને મોક્ષનું દાન દ વાને માટે પ્રવલ
નીલ અને હ મોક્ષનું દાન કવનો ઉપાય, મોક્ષમાર્ગના
ઉપદેશાદિ વિધાયનો કોઈ છે જ નહિ અને અનન્ત ઉપકારી
અનન્તશાહી શી જિનેશ રેવોએ દ સાવેલો ધર્મ, એ જ એક
મોક્ષમાર્ગ છે આ કારણે, પદોપમા ના પા માર્ગિક ચ્દરને
પાર્મિત પુણ્યા માઓ, વજવના છવો! નુચ્છની જનારતાને
અને મોક્ષની નાન્મૂલતાને સમજાવીને, 'ગમતા અર્થી' જનાવી
મોક્ષના એકના એક ઉપાયમૂળ શ્રી જિનોપદ્ધિ ધર્મને જ
સેવવાની પ્રેરના કે છે દુઃખના એક અશથી પણ નિવૃત્ત,

અક્ષય અને મપૂર્ણ સુખની અભિલાષાવાળા આત્માઓએ, જેમ મનારથી વિરજા અને મોક્ષના અર્થાં બનવું એ આવશ્યક છે તેમ એ પણ સમજવું અને હૃદયમાં સુન્દર પ્રકારે જથાવતું એ આવશ્યક છે કે-‘શ્રી જિનોપદિષ્ઠ ધર્મ, એ જ એક મોક્ષનો ઉપાય છે’ આ દુનિયામાં ધર્મના નામે જોખખાતા અનેક મતો પ્રવર્તમાન છે, પરંતુ તે મધળા ય મોક્ષના ઉપાયભૂત નથી જ શ્રી વીતરાગ અને મર્વજ એવા શ્રી તીથ ઠન્દેવોએ ફરમાવેલો ધર્મ જ મોક્ષનો વાસ્તવિક ઉપાય છે આથી ઉપકારી મહાપુરુષોએ, ધર્માર્થા આત્માઓને એ જ ઉપદેશ આપ્યો છે કે-‘ઈતર સર્વ ધર્મોનો પગિત્યાગ કરવા પૂર્વઠ, એક માત્ર મોક્ષના જ હેતુથી, મોક્ષના એકના એક ઉપાયભૂત શ્રી જિનોપદિષ્ઠ ધર્મને તમે સ્વીકારો અને તેનું યથાવત્ પાલન કરવાને માટે ઉદ્યમશીલ બનો!’ પરમ ઉપકારી, આત્માર્થભગવાન, શ્રીમત શાન્તિસર્ગીશ્વરજી મહા રાજાએ પણ આ શ્રી ‘ધર્મસ્તન પ્રકરણ’ નામના શાસ્ત્રરત્નમાં એ જ ઉપદેશ આપ્યો છે આ કારણે આ ઉપદેશ તે જ આત્મા ઓને રૂચિકર થશે, કે જે આત્માઓ મોક્ષના અર્થાં હશે અથવા તો મોક્ષના અર્થાં બની શકે તેવા પ્રકારના હશે આ શાસ્ત્રરત્ન ધર્માર્થાં જોને ઉપદેશ આપવાને માટે જ રચાયું છે અને જે જીવો મોક્ષાર્થાં નથી, ત જીવો વન્તુત ધર્માર્થાં નથી જ! કારણ કે-વર્મનું વાસ્તવિક અર્થિપણું તે જ આત્માઓમાં પ્રગટે છે, કે જે આત્માઓમાં મોક્ષનું અર્થિપણું પ્રગટ્યું હેય છે શ્રી મુદ્દ વૃત્તિકારનું મગનાચરણ

ધર્મના અર્થી આત્માઓને માટે રચાયેલું આ શાસ્ત્ર

પહેલો બા. ૧]

૧૫

રત્ન, મહા શુભનાગરમાંથી ઉદ્ભૂત કરાએલું છે આ શાસ્ત્ર
રત્નના ભાવને, જડમતિ આત્માઓ વિશિષ્ટ વિષય વિના
સમજી શકે એ શક્ય નહિ હોવાથી, આ શાસ્ત્રરત્નના
સ્થાપિતા પ મર્ષિએ પોતે જ આ શાસ્ત્રરત્ન ઉપર સ્વપા
છના મુગ્ધા વૃત્તિને રચી છે ઉપગત, પરમ ઉપકારી આચાર્ય
ભગવાન ગ્રીમ્હ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજએ પણ આ
શાસ્ત્રરત્ન ઉપર એક વૃત્તિ રચી છે, કે જે 'બૃહદ્વૃત્તિ'
તરીકે સુવિખ્યાત છે અત્રે આપણે આ બૃહદ્વૃત્તિને અને
સ્વોપશવૃત્તિને ધ્યાનમાં રાખીને આ શાસ્ત્રરત્ન વાચવાનું છે
બૃહદ્વૃત્તિકાર આચાર્યભગવાને, પોતાની આ શુભ પ્રવૃત્તિની
શરૂઆતમાં, ભાવમગલની આચરણ કરી છે આપણે જોઈ
ગયા છીએ કે-શ્રી જિનેશ્વરદેવો, એ સર્વશ્રેષ્ઠ ભાવમગલ
સ્વરૂપ છે એ તાર્કિકાની એ પરમ ભાવમગલમયતાને ગ્રહ
કર્તા આત્માઓ સમજી શકતા નથી જ્યારે હાથની
આત્માઓ તો, જે પરમ તાર્કિક આત્માઓના અનુપમ નર
રૂપના ચિંતનમાં અનુપમ રીતિએ નિમગ્ન બની જાય છે
આવા સર્વશ્રેષ્ઠ ભાવમગલ-સ્વરૂપ શ્રી જિનેશ્વરદેવને, બૃહદ્
વૃત્તિકાર આચાર્યભગવાન મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિ
પૂર્વક નમસ્કાર કરી છે તેઓથી કૃપાવારે છે કે-

સગત્ત્વનોવ-વિમોહિતસર્વમંત્ર
વિમોહનમગલનગલસામ
વિમોહનમગલનગલસામ—

શ્વંદેવને મન-વચન-કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક નમસ્કાર કરતા
 શ્રી જિનેશ્વરદેવના અરૂપનું દૃઢમાયણ સુંદર વર્ણન કર્યું
 છે આ સ્તુતિમાં શ્રી જિનેશ્વરદેવને ચાર વિશેષણો દ્વારા
 સ્તવવામાં આવ્યા છે અને એ ચાર વિશેષણો શ્રી જિનેશ્વર
 દેવોના જ્ઞાનાતિશયોદિતિ ચા-અતિશયોને સૂચિત કરે છે
 પહેલા વિશેષણથી જ્ઞાનાતિશયને, બીજા વિશેષણથી અપાયા
 પગમાતિગયને, ત્રીજા વિશેષણથી પૂજાનિગયને અને ચોથા
 વિશેષણથી વાગ-અતિશયને-એમ ચાર અતિશયોને આ
 સ્તુતિમાં સચવવામાં આ ના છે દેવવનાન રૂપ અમુ દ્વારા
 શ્રી જિનેશ્વરદેવ નર્વ ભાવોને જોનાર છે, નિઃક્રીમ અને
 ભયહર એવા મનાર રૂપ વનને દમ્ભ ક નાને નાટે શ્રી જિને
 શ્વરદેવ દાવાગિ સમાન છે, વિશ્વથી પૂજિત છે અને દેહી
 અમાન એવા જે પ્રવર ધર્મ-ત્નો, તેના ગ્લાહાર સમાન છે
અર્મતીર્થની સ્થાપના કોણ કરી ગયે ?

શ્રી જિનેશ્વરદેવોના આત્માઓને આ ચારેય વિશેષણો
 સુંદર પ્રકારે ઘટી શકે છે શ્રી જિનેશ્વરદેવોના આત્માઓ
 દેવાવી ત્રીજા ભવે શ્રી તીર્થ કન્નામકર્મની અવશ્યમેવ નિકા
 થના કરે છે શ્રી તીર્થ કન્નામકર્મ, એ સર્વ પુણ્યપ્રકૃતિઓ
 માં સર્વશ્રેષ્ઠ પુણ્યપ્રકૃતિ છે એ પુણ્યપ્રકૃતિના યોગે જીવને
 અતુલ ઉપકારક સામગ્રીઓ પ્રાપ્ત થાય છે એ પુણ્યપ્રકૃતિનો
 વિષાકોદય, શ્રી તીર્થ કન્દેવોના આત્માઓને ભાવ-તીર્થ કર
 બનાવી, પ્રવમ દોટિના ભાવમગલની કોટિમાં મૂકે છે શ્રી,
 તીર્થ કરનામકર્મ રૂપ એ સ્વ મહા પુણ્યપ્રકૃતિનો વિષાકોદય

દેવજ્ઞાનની પ્રાપ્તિની સાથે જ થાય છે અને તેમ ધ્યા પછીથી જ શ્રી તીર્થંકરદેવો ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરે છે સપૂર્ણ કોટિના જ્ઞાનાતિશયથી મયન્ન બન્યા વિના, શ્રી તીર્થંકરદેવો પણ ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરતા નથી કારણ કે-તે તારકો સાચી ભાવદયાથી પરિપૂર્ણ હોય છે માચી ભાવદયાથી પરિપૂર્ણ હોવાના કારણે જ, તે તારકો દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પહેલા ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરતા નથી, એમ ઠહેરું એમા જરા પણ અતિશયોક્તિ જેવું નથી કારણ કે-દેવજ્ઞાન પામવા પૂર્વે, સ્વતન્ત્રપણે ધર્મોપદેશ દેવામા, સ્થાવરા થવાનો સભવ છે પોતાની અજ્ઞાનાના યોગે કોઈનું પણ અહિત થઈ જાય, એ પરમ તારક બનવાની અનાદિસિદ્ધ લાયકતાવાળા અને એથી જ શ્રી તીર્થંકર-નામકર્મને નિકાચિત કરી શૂદ્ધ આત્માઓને, ડચિત્તર કેમ જ થાય ? ન જ થાય સઘળા ય શ્રી તીર્થંકરદેવો સપૂર્ણ જ્ઞાની બન્યા પછીથી જ ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરતા હોવાથી, અનતાઓનો ય માર્ગ એક મરજો જ હોય છે સપૂર્ણ કોટિના જ્ઞાનાતિશય રૂપ શુદ્ધ વિના, પોતે માની લીધેલા જ્ઞાનથી સ્વતન્ત્રપણે ધર્મતીર્થના સ્થાપક બનનારાઓએ ભલે અજ્ઞાન આત્માઓને ચમત્કાંત પમાડ્યો હોય, પણ વાસ્તવિક રીતિએ તો તેઓ સ્વપર-હિતના કારમા સહારકો જ બન્યા છે કાણ કે-તેઓએ પ્રરૂપેવો ધર્મ, વાસ્તવિક રીતિએ તીર્થ રૂપ નહિ હતો એ જ કારણે સુદિતના અભિલાષી આત્માઓને માટે, એ તેઓ વિવેકી અને તો, એક શ્રી જિનેદ્રદર્શન સિવાયના સઘળા ય દર્શનો

એમ પણ કહી શકાય કે-તેઓ તીક્ષ્ણબુદ્ધિને ધરનારા હતા અને પોતાની સમજ મુજબ સમાજના ત્યાગી બનીને પોતે માને-ની સ્વપરની સુક્રિ માટે પ્રયત્ન કરનારા હતા, તેઓ પણ પોતામાં રહેલા મિથ્યાત્વ આદિના પ્રતાપે, ઉ માર્ગના પ્રણેતા બની ગયા, તો પછી આજના તુચ્છ બુદ્ધિના ધણીઓ સ્વતંત્રપણે અહિંસા અને સત્ય આદિના પ્રણેતા બનવા જેવો ધમડ આચરે, તો તેઓ પોતાના આત્માના હિતના ધાતક બનવા સાથે, અન્ય પણ અનેક ભદ્રિક આત્માઓના હિતના ધાતક બને, એમાં આત્મેય પામવા જેવું કાંઈ નથી પરંતુ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વથી ઘેરાયેલા તેમ જ દુનિયાની તુચ્છ ગતિ આદિની લાવસાને આધીન બનેલા આત્માઓને, પોતાના કે પરના આત્મહિતનો વાસ્તવિક ખ્યાલ જ હોતો નથી તેઓ તો પોતાની અવિવેકી અને પામર પણ વિચાર સરણીને જ સર્વશ્રેષ્ઠ માનનારા હોય છે જ્ઞાની આત્માઓની નિશ્ચા સ્વીકારવા જેટલી તેમનામાં સચ્ચતા હોતી જ નથી આથી તેઓ ધર્મસિદ્ધાન્તોની મથે-છ પ્રફુલ્લ કરી, પોતાને અને ખીજાઓને, ધર્મના નામે પણ ધમથી વિમુખ અને કારમા અધર્મના ઉપાસક બનાવી દે છે

કેવનજ્ઞાન પછી જ તીર્થસ્થાપના

અજ્ઞાનિઓની જ્યારે આ દશા હોય છે, ત્યારે જ્ઞાનિ ઓની દશા કોઈ અનુપમ જ હોય છે શ્રી તીર્થકરદેવના આત્માઓ ત્રણ જ્ઞાનો સાથે લઈને માતાના ઉગ્મમાં આવે છે એ તારકોના એ-‘મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન’

ત્રણે જ્ઞાનો મુનિમંત્ર હોય છે આ રીતિએ પૂર્વજવથી ત્રણ જ્ઞાનોને લઈને આવેલા અને દીક્ષિત થતાની સાથે જ ચોથા મન પર્યંત જ્ઞાનને ધરનારા એવા પણ એ પરમર્ષિઓ, પ્રાચીન મૌન દશામા જ રિહરે છે! ચાર જ્ઞાને સંદિત હોવા છતાં પણ, એ તારકો મમને છે કે-‘છત્રમધ્યપણામા અનુપયોગ થવાની મહાવના છે, માટે સપૂર્ણજ્ઞાન થયા વિના ધર્મની સ્થાપના અતન્ત્રપણે તે ન જ થાય’ એ કાગ્લે એ તારકો ત્યાં મુખી ઠેવવજ્ઞાન થાય નહિ, ત્યાં મુખી એની પ્રાપ્તિના પ્રયત્નમા જ મન ગટે છે અને ઠેવલજ્ઞાનને મેળવ્યા પછીથી જ વિશ્વતારક ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરે છે

ઈન્દ્રિયોની ભક્તિ

આવા અનત ઉપકારી પુણ્યાત્માઓના ચયવનથી માઠીને નિર્વાણ મુખીના પાવેય ક્રયાણકોના પાવેય દિવસોએ, અવધિજ્ઞાની અને શુદ્ધ સ્વમ્યક્ત્વને ધરનારા ઇન્દ્રિય દેવો, અહિ પૂર્વિકા પૂર્વક મર્વ પ્રકાશની ભક્તિ આચરે, એમા આશ્રય પામવા જેવું પણ શુ છે?

સત કથ જ નહિ

આમ છતાં પણ, આજે, શ્રદ્ધાતીન હોવા છતાં પણ પોતાને માયા જ્ઞાની માનનાગ એવા પણ આત્માઓ છે, કે જેઓને અગ્રેષ્ઠ ઉપકારકતા આદિ અનુપમ શુભગણને ધરનાગ એવા પુણ્યાત્માઓની ભક્તિ ઇન્દ્રિય દેવો કરે, એ બરાબર નથી લાગતું એવા પરમર્ષિઓની ઇન્દ્રિય દેવોએ જે જે પ્રકાશની ભક્તિ ઠગી છે, તેનું વર્ણન કરતા ચાઓ પણ,

એમ પણ કહી શકાય કે-તેઓ તીક્ષ્ણબુદ્ધિને ધરનારા હતા અને પોતાની સમજ મુજબ અમાગના ત્યાગી બનીને પોતે માનેની સ્વપરની મુક્તિ માટે પ્રયત્ન કરનારા હતા, તેઓ પણ પોતામા રહેલા મિથ્યાત્વ આદિના પ્રતાપે, ઉમાગના પ્રભેતા બની ગયા, તો પછી આજના તુરંત બુદ્ધિના ધણીઓ સ્વતંત્રપણે અહિંસા અને સત્ય આદિના પ્રભેતા બનવા જેવો ધર્મ ઉપાસ્યે, તો તઓ પોતાના આત્માના હિતના ધાતક બનવા સાથે, અન્ય પણ અનેક ભદ્રિ આત્માઓના હિતના ધાતક બને, એમા આશ્ચર્ય પામવા જેવું કાંઈ નથી પરંતુ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વથી ઘેરાયેલા તેમ જ દુનિયાની તુચ્છ કીર્તિ આદિની લાલસાને આધીન બનેલા આત્માઓને, પોતાના કે પરના આત્મહિતનો વાસ્તવિક ખ્યાલ જ હોતો નથી તેઓ તો પોતાની અવિવેકી અને પામર પણ વિચાર સરણીને જ અર્થશ્રેષ્ઠ માનનારા હોય છે જ્ઞાની આત્માઓની નિઃશ્ચય સ્વીકારવા જેટલી તેમનામા સરલતા હોતી જ નથી આથી તેઓ ધર્મસિદ્ધાન્તોની યથેચ્છ પ્રરૂપણ કરી, પોતાને અને બીજાઓને, ધર્મના નામે પણ ધર્મથી વિમુખ અને તારમા અધર્મના ઉપાસક બનાવી દે છે

કેવનજ્ઞાન પત્રી જ તીર્થસ્થાપના

અજ્ઞાનિઓની જ્યારે આ દશા હોય છે, ત્યારે જ્ઞાનિ ઓની દશા કોઈ અનુપમ જ હોય છે શ્રી તીર્થકરદેવના આત્માઓ પણ જ્ઞાનો માથે લઈને માતાના ઉદગમા આવે છે એ તારકાના એ-‘નતિજ્ઞાન, શ્વતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન’

ધાતિકર્મનો સમૂલ નાશ થયા વિના, જ્ઞાનાવરણીય આદિ બાકીના ત્રણ ધાતિકર્મોનો સપૂર્ણ નાશ તકય નથી અને મોહનીય રૂપ ધાતિકર્મનો સમૂલ નાશ થયા બાદ, બાકીના ત્રણ ધાતિકર્મોનો સમૂલ નાશ તો ઘણી જ સહેલાઈથી થઈ જાય છે આ જ કારણે, ચાર જ્ઞાનોને ધરનારા પણ સ્ત્રી ત્રિનેશ્વર મહારાજાઓ, બ્રહ્મ નયમ અને ઘોર તપની આચરણામા અપ્રમત્તપણે ઉદ્યુક્ત રહીને, રાગ-દ્વેષ રૂપ નસારની જડનો સમૂલ નાશ કરે છે અને એનો સમૂલ નાશ થયા પછી, સપૂર્ણ જ્ઞાની બનવાને માટે ઘણો જ અપ સમય બાકી રહે છે રાગ-દ્વેષ રૂપ નસારની જડના નાશ વિના કેવલજ્ઞાન નથી થતું અને કેવલજ્ઞાન વિના જગતના સઘળા ય ભાવોને સપૂર્ણપણે જાણવાનું શક્ય નથી તેમજ જ્યાં સુધી જગતના સઘળા ય ભાવોને જાણી શકાય નહિ, ત્યાં સુધી સ્વતન્ત્રપણે ધર્મની સુવિશુદ્ધ દેશના દેવી, એ પણ શક્ય નથી જો કે-એ વાત સુનિશ્ચિત છે કે, શુદ્ધ ધર્મના નિરૂપણ વિના આત્મા જગતનો સાચો ઉપકારી બની શકતો નથી, પણ સાચા ઉપકારી બનવાને ઈચ્છતા મૂલ પ્રણેતાઓ, પોતાને કેવલજ્ઞાન થયા વિના પ્રરૂપણા કરતા જ નથી આથી જો આત્માઓ વીતરાગ બનવાપૂર્વક જનતજ્ઞાની બનીને, જગતથી અજ્ઞાત એવા પણ અનેક અનુપમ ધર્મોનું સ્વભાવના યોગે જ યથાતથ્ય નિરૂપણ કરે, એ વિશ્વપુત્ર્ય ગણાય, એમા શકાને સહજ પણ અવકાશ નથી

શ્રુતોના પ્રસવ તરીકેની રતનના

રાગ-દ્વેષના સમર્થ વિજેતા બનીને જનતજ્ઞાનને ધરનારા

એવા આત્માઓને અતિશયોદ્ધિભયાં લાગે છે મદાને માટે, મિથ્યાત્વથી ઘેરાયેલા આત્માઓને તો, એમ લાગતું આ યુ છે અને લાગ્યા કરવાનું, પણ શ્રદ્ધાસપા આત્માઓને તો એ વસ્તુ તદ્દન સ્વાભાવિત જ લાગે છે ઈદ્રાદિ દેવો, કે જેઓ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વના વાન્ક હોય છે અને અવધિજ્ઞાનના સ્વામી હોય છે, તેઓ આવા જમદુદાન્ક ત્રી જિનેશ્વરે વેળી અનુપમ ભક્તિ ન આવરે, એ શબ્દ જ નથી

ચારે જ્ઞાનોએ ગણિત બના

પણ જ્ઞાનોને સાથે લઈને જન્મેલા અને દીક્ષિત થવાની સાથે જ ચોથા જ્ઞાનને ધરનાળા બનેલા, એવા પણ એ પુણ્યાત્માઓને કેવલજ્ઞાન તો—‘જ્ઞાનાવન્ધીય, દર્શનાવન્ધીય, મોહનીય અને અતરાય’—આ નામના ચારે ધાતિકર્મોનો સમૂહ નાશ થયા પડી જ થાય કે આ આ પ્રકારના ધાતિકર્મોમા બંધવાન ધાતિકર્મ મોહનીય છે સમ્યક્દર્શન શુદ્ધ અને મમ્યક્ચારિત્ર શુદ્ધ, આ બે જ અનુપમ શુદ્ધોનું ધાતક એ ધાતિકર્મ છે આ ધાતિકર્મના સમૂહ નાશ વિના, બાકીના ત્રણ ધાતિકર્મોનો સમૂહ નાશ થતો જ નથી મોહનીય કર્મમા પણ સમ્યક્દર્શન શુદ્ધની અવરોધક પ્રકૃતિઓને ‘દર્શનમોહનીય’ તરીકે ઓળખાવાય છે અને મમ્યક્ચારિત્ર શુદ્ધની અવરોધક પ્રકૃતિઓને ‘ચારિત્રમોહનીય’ તરીકે ઓળખાવાય છે દર્શનમોહનીય પ્રકૃતિઓનો સમૂહ નાશ થયા વિના, ચારિત્રમોહનીય પ્રકૃતિઓની સપચા કરવાનો પ્રયત્ન પણ શરૂ થઈ શકતો નથી ભય કરમા ભય કર એવા આ

જીવ આદિ ચાગ ઘાનિકર્મો, ક્ષુધા આદિ જાવીસ પ્રકરના પરીપહો અને દેવી આદિ ઉપમર્ગો’—આ આદિ શત્રુગણનો સંપૂર્ણપણે વિજય કરવા દ્વારા, ભગવાન મર્વાતિશાચિપણને પામે છે આ ગીતિએ, મર્વાતિશાચી બનેલા ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ, જુદિશાચી આત્માઓને માટે પ્રજ્ઞામને યોગ્ય છે અને તે જ ઠાગણથી ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ જયવતા વર્તે છે, એમ સુત્રકાગ મહાગતએ સૂચયું છે આ પછી, તેઓશ્રી દરમાવે છે કે—ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ જેમ—‘જગતના જીવોની યોનિઓના ક્ષાપક’ આદિ તરીકે જયવતા વર્તે છે, તેમ ‘મુતોના પ્રભવ’ તરીકે પણ જયવતા વર્તે છે સ્વદર્શનાનુગત મકલ શાઓને શ્રુતા કહેવાય છે ભગવાન તેન પ્રભવ છે ‘જેનાથી મવ’ શાઓ ઉત્પન્ન થાય, તેનું નામ પ્રભવ’—આવી પ્રભવ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ થતી હોવાથી, ભગવાન શ્રુતોના પ્રથમ ઉત્પત્તિકારણ ગણાય છે અને એ જ દૃષ્ટિએ ‘જગદ્ દુષ્ણ વમ્મો એ પ્રકારે ભવાય છે આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે—વિશ્વમા પ્રવર્તમાન મધળા મ શાઓ, ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવે ઉપદેશેલ અર્થદેશના આલબનથી જ પ્રવર્તેલા છે અને એ જ કાગણે, ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને સ્વદર્શના નુગત મકલ શાઓની ઉત્પત્તિના પ્રથમ કારણ તરીકે સ્તવાય છે મગ તો તો પત્રી સ્થા વર્મ ભગવાને કહેના એમ જ થાય ને ?

ના, એમ નહિ કહેવાનો ભાવ એ છે કે—સ્વદર્શનના શાઓમાં પ્રતિપાદિત થયેલ મ માગની અસાગતા અને સ્વર્ગી પવર્ગોદિના હેતુભૂત અર્હિસા આદિ ઉપ જે કોઈ પણ સાચો અર્થ છે, તે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવે પ્રરૂપેન શાઓમાથી

બનેલા અને વિશ્વપૂજ્ય એવા શ્રી જિનેશ્વરદેવો ૪, શુદ્ધ ધર્મ-
તીર્થના સ્થાપક હોઈ શકે છે, પણ અન્ય નહિ ૪ । એ ૪ કારણે,
સમર્થ ટીકાકા આચાર્યભગવાન શ્રી મવચગિરિજી નામના
સૂરિસાવંભૌમ, શ્રી નદીસૂત્રની વૃત્તિમા, ભગવાન શ્રી મહાવીર
દેવની સ્તવના માટે શ્રી નદીસૂત્રના પ્રણેતા ‘આચાર્યવર્ય’
શ્રી દેવવાચક ક્ષમાક્ષમણ’ નામના સમર્થ મહાપુરૂષે લખેલા
‘સુમાળ પમવો -એ વિશેષણની વૃત્તિ કરતા, સ્પષ્ટ શબ્દોમા
દુઃભાવે છે કે-

શુભાન-સ્વશાનુગતવચ્ચાક્ષાણં પ્રમદ્ધિવ નવાગે શાસ્ત્રાગિ
યસ્માદિનિવ્રમત્ -પ્રથમમુત્પત્તિકારણ, સ્વુગદ્વિપ્રમયમુપત્તય સર્વેષાં શાસ્ત્રાણાં
પ્રવર્તનત્ પરદરોનશાસ્ત્રપુ દિય કદિમમીચીને-૨ સમાસસ્વરૂપસ્વર્ગવ
વર્ગાન્દિત્ત્વ પ્રચ્છદિનાં, હવ મ મગવ પ્રગીતશાસ્ત્રમ્બ્ય એવ મમુદ્વરના ધર્મિચ્છે
મ છાદનીદિયાધપરિજ્ઞાનમન્તરેનાનીદ્રિય પ્રમાણવર્તિનાર્થ પુરુષવનનગેપદેષુ
શબ્દયત્ ભાગ્યવચત નવાનીદિયાધપરિજ્ઞાન વર્તોષિકનામસ્તીયેતદ્વે
શ્ચ્યામ, તતસ્તે મગવપ્રગીતશાસ્ત્રમ્બો સૌલ સમીચીનમ્બેમમુપાદાત
પદ્યાદિનિવચ્ચત્તશત સ્વસ્વમમ્બનુશરેણ તત્ત્વ સ્વસ્વપ્રક્રિયા પ્રવચિતવન્ત
લક્ષ્ય ચ શ્વુતિશરેગ-

‘ સુનિશ્ચિત ન પરત્વયુક્તિપુ

સ્ફુરન્તિ ય કાલ્પત સ્તિમન્વદ ।

તર્થ તા પૂર્વમન્વોત્પિયતા

અમ્બપ્રમાણ તિતવાચ્યવિપુષઃ ॥ ૧ ॥ ’

ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવની અનેક પ્રકારે સ્તવના કરતા
શ્રી નદીસૂત્રના પ્રણેતા સૂત્રકાર પરમર્ષિ જયદ્વ સુમાળ પમવો
આ પ્રમાણે કહીને પણ સ્તવે છે ‘પાચ ઇદ્રિયો, પાચ ઇદ્રિયોન
સ્પર્શ આદિ પાચ વિષયો, ચાર પ્રકારના ક્રિયાઓ, જ્ઞાનાવર

છીય આદિ ચાર ઘાતિકનો, મુધા આદિ જરૂર ૨૦૨૦
 પરીપહો અને દેવી આદિ ઉપમો'—અ. આદિ મુદુરુને
 મ પૂર્ણપણે વિજય કરવા દ્વારા, ભાવાન સ્વરૂપે જીવિતને
 પામે છે આ રીતિએ, સવતિયાની બનેલા જગત્ત શ્રી
 મહાવીરદેવ, બુદ્ધિશાલી આત્માઓને માટે પ્રસાદને દેવા છે
 અને તે જ ઠાગણથી ભાવાન શ્રી મહાવીરદેવ જગત્ત વડે
 છે, એમ સૂત્રકાર મહાગભએ સૂચ્યું છે આ પરી, તેઓશ્રી
 દરમાવે છે કે-ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ જેમ-જગત્ત
 જીવોની યોનિઓના સાપડ' આદિ વગેરે જગત્ત વડે
 છે, તેમ 'મુતોના પ્રભવ' વગેરે પશુ જગત્ત વડે
 સ્વદર્શનાનુગત સકલ શાસ્ત્રોને મુતો કહેવા છે જગત્ત
 તેના પ્રભવ છે 'જેનાથી મર્મ શાસ્ત્રો નિષ્પન્ન થઈ નિર્ન્યામ
 પ્રભવ'—આવી પ્રભવ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરી દોર છે, જગત્ત
 મુતોના પ્રથમ ઉત્પત્તિકારણ ગણાય છે અને એ જ કારણે
 જગત્ત મુતોનો એ પ્રકારે અર્થ છે એથી-જગત્ત થાય
 છે કે-વિશ્વમા પ્રવર્તમાન સર્વજન્ય જગત્ત, જગત્ત શ્રી
 મહાવીરદેવે ઉપદેશોલ અર્થદેશના સ્વરૂપે જ પ્રવર્તેલા
 છે અને એ જ કારણે, ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવે સ્વદર્શના
 નુગત સકલ શાસ્ત્રોની ઉત્પત્તિના પ્રદાન કરી દેવાય છે.
 મત તો તો પડે જધા ધર્મ જગત્ત મ. - જગત્ત થાય છે
 ના, એમ નહિ કહેવાને દર કે જે કે-સ્વદર્શના
 શાસ્ત્રોમા પ્રતિપાદિત થયેલ જગત્ત જગત્ત અને સ્વ
 પવગાદિના હેતુભૂત આદિના કારણે જે દોષ સ્વ
 અર્થ છે, તે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવે પ્રત્યેક

સમુદૃત થયેલ છે કારણ કે-એ વાત નિશ્ચિત છે કે-અર્તાદ્રિય
અર્થના જ્ઞાન વિના પુરૂષ માત્ર દ્વારા પ્રમાણથી અબાધિત
અર્થનો ઉપદેશ કરવો એ શક્ય નથી એનો હેતુ એ છે કે-
કે-અર્તાદ્રિય અર્થ ઇન્દ્રિયોના વિષય રૂપ થઈ શકતો નથી
પરતીર્થિઓમા અર્તાદ્રિય જ્ઞાન નહોતું, તે કારણથી તેઓએ
જગવાન શ્રી મહાવીરદેવે પ્રણીત કરેલ સુદર અર્થલેશને
લઈને, પાછગથી 'અભિનિવેશ' નામના મિથ્યાત્વના યોગે
પોતપોતાની મતિના અનુસારે, તે તે પ્રકારની પોતપોતાની
પ્રક્રિયાઓને રચેલી છે પોતાની આ વાતનું સમર્થન કરતા
શ્રી વૃત્તિકાર મહારાજે સમર્થ સૂરિપુરહર શ્રી સિદ્ધસેનદિવા
કર નામના પરમર્ષિએ કરેલી રતવનાનું પ્રમાણ આપ્યું છે
સમર્થ સૂરિપુરહર શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકર મહારાજ રતવે
કે- 'હે નાથ! એ વાત અમને સુનિશ્ચિત છે કે-પરતન્ત્રોના
યુક્તિઓમા જે કોઈ સુંદર ઉક્તિઓની સગપડાઓ સ્ફુરાયમા
થાય છે, તે સધળીએ સુદર ઉક્તિઓ આપ કૃપાતુના પૂર્વે રૂપ
મહાણુંવમાથી જ ઉત્પન્ન થયેલી છે કારણ કે-જિનવાક્યન
બિંદુઓ જગતપ્રમાણ છે ' આ બધી બાબતો જેઓ સમજ
શકે છે, તેઓ તો એજ માને છે કે-કોઈ પણ દર્શનશાસ્ત્રમ
જે કોઈ માફ છે, તે શ્રી જિનવરેણુ જ પ્રણીત કરેલું છે
સંપૂર્ણ જ્ઞાન વિનાનાઓ અર્તાદ્રિય પદાર્થોનું વાસ્તવિક નિરૂપણ
કરવાની તાકાત ધરાવતા નથી, એ સુરુપ છે આદ્ય
એક કોટિના અને સ્વરૂપથી યનાબવ ન પામે એવા, માટે
દીપ્તિમત એવા ધર્મરત્નોની ઉત્પત્તિને માટે, રત્નાકર ઠા
હોય તો તે એક જગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો જ છે

હોતું આદિનું મૂચન

આ પ્રમાણે જૃહફૃત્તિની આદિમા ભાવમગલની આચરણ કર્યા પછી, પોતે આ 'ધર્મ-રત્ન' નામના શાસ્ત્ર રત્ન ઉપર વૃત્તિ શા માટે અને કેવી રીતિએ રચે છે, એનું નિરૂપણ કરતા, એ ઉપકારી સૂરિપુરદર દરમાલે છે કે—

“ ધી ધર્મસત્તાજ્ઞ, વર્ણ્ય દા-ત્ત-સદમમ્ ।

સ્વપાદકારહનો-વિગ્નેમિ યથાશ્રુત મિમિ ॥ ૧ ॥ ’

એટલે કે—અનિ અત્પ શબ્દોની રચનાવાળા અને ધણા અર્થોથી ભરેલા ‘શ્રીધર્મ-રત્ન’ નામના શાસ્ત્રને, હું સ્વ અને પંચના ઉપકારને માટે, ધ્રુત મુજબ કાર્ષક વિશેષતાપૂર્ણ પદ્ધતિથી વિવર હું જૃહફૃત્તિકાર પરમર્ષિએ કરેલી આ પ્રતિજ્ઞા ઉપ-થી પણ સમજી શકાય તેમ છે કે—

૧ આ શાસ્ત્રની રચના અત્પ શબ્દોવાળી છે, પરંતુ શબ્દોના સમૂહથી નાનું એવું પણ આ શાસ્ત્ર અનેક અર્થોથી ભરપૂર છે

૨ કાર્ષ પણ શાસ્ત્રકાર પોતાની ખ્યાતિ આદિને માટે શાસ્ત્રને રચવાની પ્રવૃત્તિમા નથી પડતા, પણ સ્વ અને પરના ઉપકારને માટે જ એ ઠંઠાણકારી પ્રવૃત્તિને આચરે ॥ જેઓ માનપાન આદિ ખાતર જ શાસ્ત્રને રચવા જેવી પ્રવૃત્તિમા પણ પડે છે, તેઓ પોતાના આત્માનું તો એકાંતે અહિત જ સાધે છે

૩ આથી જ ઠંઠાણકારી શાસ્ત્રકારો પોતાની મહત્તા માટે, ‘મે નવતર જોડી મારી જુદિથી આ-શાસ્ત્ર રચ્યું છે’—એમ નહિ કહેતા, ‘અનતરણી શ્રી જિનેશ્વરદેવોની આના મુજબ મે આ રચ્યું છે’—એમ જ જાહેર કરે ॥

ખરેખર, આવા જ સાસ્ત્રકારો સાસ્ત્રની રચના દોરવા-પઠવું સાચું હિત વાધી થકે, એ સ્વયં નિર્વિવાદ છે.

પહેલી ગાથાની અવતરણિકા

આ રીતિએ ભાવમગ્નની આચરણ અને પોતે જ હેતુથી અને કેવી રીતિએ આ અર્થગભીર સાસ્ત્રરત્ન ઉપર વિવરણ રચે છે, એનું સ્પષ્ટીકરણ કયા બાદ, સમર્થ સુરિપુત્ર દર શ્રી ચાન્તિસૂરીધરજી મહારાજાએ, આ અર્થગભીર સાસ્ત્રરત્નની રચના આ માટે કરી છે એનું અને એ શાસ્ત્રરત્નની પ્રથમ ગાથા શું કરવા માટે છે, એનું વિવરણ કરનાર પૃથ્વિવૃત્તિકાર પરમર્ષિ દેખાવે છે કે—

‘૧૬ હિ હ્યોપાદયાન્નિવળાધમાર્ષપરિપાત્રપ્રવીણસ્ય ઝ મજ્જમરણરે
શોકાદિદુર્ગતૈર્ગતયપીઠતસ્ય નમ્યમરસ્ય સ્વાર્ણવર્તાવિમુક્તમમ્પલ્પાદન-
અનિવધન સદ્મરણમુપાત્તુમુચિતમ્ । તદુપા નોપાયથ ગુરુપદેશનન્ત-
ન તમ્યગૂ પિપચ્છે ન ચાનુપયમ્પ્રવૃત્ત નામમદ્યાપમિદિ કવત્ કાર-
પુણ્યવેતના ધર્માર્થિના ધર્મોપાદન-વચ્ચનપદરા કાનુકામ સૂત્રકર મિ-
માનાનુગમિત્ય પૂર્વ તાદશ્યિદેશતાનમકારાન્નિપ્રતિરદનાર્થિનાં ગાથામાહ-

પૃથ્વિવૃત્તિકાર પરમર્ષિના આ કથનનો ભાવ એ છે—આ વિશ્વમા હેય અને ઉપાદેય આદિ પદાર્થોના સમુદાય પરિપાત્ર કરવામા પ્રવીણ અને જન્મ, જરા, મરણ, અને શોક આદિ ભયકર દૌર્ગત્યથી અતિશય પીડિત એ ભવ્ય સર્વને માટે, વર્ગ અને અપવર્ગ—નોક્ષ આદિ સુખ અપ્તિઓના અપાદન માટે, કદી પણ નિષ્દય ન બન્ય એ કારણે રૂપ નદ્ધર્મ-ત્વને મળીકાર કરવું એ જ ઉચિત

તે મહર્મ રૂપ રાતને જ પીકાર કરવાનો ઉપાય, ગુરૂના ઉપદેશ વિના સારી રીતિએ જાણી શકાય તેમ નથી અને અનુપાસના પ્રવૃત્ત થયેલા આત્માઓને જાણીત જાણીતી મિલિ થતી નથી, એ જ કારણથી, કટુલાથી પવિત્ર ચિત્તપણા કારા, ધર્મના અર્થ આત્માઓને ધર્મના સ્વીકાર અને પાલનને ઉપદેશ આપવાની કામનાવાળા સુતકાન્, શિષ્ટોના માર્ગને અનુનનનારા હોવાથી, પ્રથમ ઈષ્ટ દેવતાને નમસ્કાર આદિનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે આ પ્રથમ ગાથાને કહે છે

ઉપદેશને યોગ્ય

પૃથક્કૃત્તિકાર આશ્ચર્યજગવાન શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ, આ કથન દ્વારા, ઘણી ઘણી વાતો સ્પષ્ટ કરી છે પ્રથમ તો એ વાતને જા પરમોપકારી પગમર્ષિ સ્પષ્ટ કરે છે કે-જાન્ય અને કુલ્ય આત્માઓ તો ધર્મના ઉપદેશને માટે યોગ્ય નથી, એટલું જ નહિ, પણ જાન્ય આત્મ ઓમાં થ તે જ આત્માઓ ઉપદેશને માટે યોગ્ય છે, કે જેઓ તજવા યોગ્ય પદાર્થો, અગીકાર કરવા યોગ્ય પદાર્થો અને જાણવા યોગ્ય પદાર્થોના સમુદાયને જાણવાને માટે સારી રીતિએ પ્રવીણ હોય આવી પ્રવીણતા લઘુકર્મિતા વિના આવતી જ નથી

હ જ અને ધર્મપ્રાપ્તિ

આ હ જમય, હ ખરેસક અને હ ખપર પરક સ સારમા જાન્ય આત્માઓ પણ જન્મ, જરા, મરણ, રોગ અને શોક આદિ અને જાતિના અયકર હ યોગી રીતિએ જાણાય છે,

એમા કાંઈ પણ શકા નથી જ હું ખી હોવા માત્રથી ધર્મને પામવાની લાયકાત કદી જ આવી જતી નથી જો હું ખની હુયાતિ હોવાના જ કારણે ધર્મની પ્રાપ્તિ શક્ય હોત, તો તો જગતમા કોઈ જ અધર્મી હોત નહિ જારણ કે-આ મસાગમા કોઈ હું ખી નથી, એવું છે જ નહિ

મિત્યાત્વનું નાખત્ય

વધુમા, આ જગતમા વિદ્રાન તરીકે મનાતા પણ એવા ઘણા છે, કે જેઓ સ્વયં હું ખમગ્ન હોવા કતા પણ, હું ખના કારણોને જ સુખના કાગ્જો માનીને રાચે છે જ્ઞાનિઓ ફરમાવે છે કે-આ વિશ્વમા બ્યમનોની વિયમના ઘણી છે- એવું અનુભવવા કતા પણ, એમા સુખ માનનારા ઓછા નથી એમ હોવાના કારણને કથાવતા, ઉપકારિઓ ફરમાવે છે કે-જારમા મિત્યાત્વનો જ એ પ્રભાવ છે મિત્યાત્વનું પ્રાખત્ય ભલભલા મમજી ગણાતાઓને પણ સાચા-ખોટાનો ખ્યાલ આવવા હેતું નથી એના પ્રતાપે, જગતમા કાઠ્યા ગણાતા આત્માઓ પણ, અનતજ્ઞાનિઓ અને અનતજ્ઞાનિ ઓના અનુધાયિઓની દિટ્ટિએ, પાગલ જેવું જીવન જીવે છે સ્વ અને પર, ચેતન અને જડ, પુણ્ય અને પાપ, આશ્રવ અને સુવર, બધ અને નિજગ તથા મમાગ અને મોક્ષના સ્વરૂપના વારતવિક ખ્યાલ વિનાના આત્માઓ, પોતાની જાતને વિદ્રાન માને અને મનાવે, એના જેવું કારમું અજ્ઞાન એક પણ નથી આવા અજ્ઞાનિઓ, પોતાના ઉપદેશક તરીકેના જોલવા અને લખવા દ્વારા મિત્યાત્વ, અવિરતિ, કપાય અને મન-

વચન-કાયાના અશુભ વ્યાપાર રૂપ યોગ, કે જે કર્મબંધના પ્રબલ કરણ છે, તેમાં જ જગતના જીવોને ભેડી, પોતાના અને પગના કારમાં અહિતને જ કરે, એમાં આશ્ચર્ય જેવું કશું જ નથી આના આત્માઓની અહિંસા પણ હિંસાના પરિણામમાં જ પશ્ચિમનાની હોય એવાઓ જે સત્ય બોલે, તે પણ હિંસા આદિનું પોષક બનનાર હોય આરંભ-સમારંભના પાપને નહિ મમજનારા તેઓ, કર્મદાનમાં પ્રવૃત્તિ નહિ કરનારાઓને, તેના કરનારાના કરતાં એવડા પાપી કહેવામાં જ સત્યનો સદુપયોગ મળે છે આખી દુનિયાના લોકોને પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં મરણુ બનાવી હક્કના નામે જડની પૂજા કરતા બનાવવામાં, તેઓ પોતાની શક્તિની મદ્દજતા સમજે છે એવાઓને ત્યાગ પણ પશ્ચિમને લય કરવાગને પેદા કરનારો જ હોય છે અવિગતિ અને ધ્યાયથી ચતી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા પણ મોક્ષ માધ્ય છે, એવું મમજવવામાં તો તેવા આત્માઓ ખૂબ જ આનંદ માનતા હોય છે આવા આત્માઓ ઈશ્વરની માન્યતામાં પણ બ્રાન્તિવાળા જ હોય છે એ બ્રાન્તિના યોગે જો તેઓ જગતમાં માનનીય થઈ જાય, તો પછી એવાઓને જબ્બર દમ્બી બનતા પણ વાગ લાગવી નથી દમ્બી બન્યા પછી, તેઓ, દિન-પ્રતિદિન પોતાની મહત્તા જે રીતિએ વધે, એ જ રીતિની વાતો અને પ્રવૃત્તિઓમાં મરણુ રહે છે એવાઓની વિચારણાઓ પણ પછી એવી કારમી બની જાય છે કે-સ્વપ્ન હિતસાધક સુદર વિચારો કરવાનેશુ સામર્થ્ય જ, એવા આત્માઓમાં, કારમાં મિથ્યાત્વના યોગે જોડું નથી કારમાં મિથ્યાત્વનું જોર લગ્ય

આત્માઓને પણ ચન્માવર્તમા જ હલકું પડી શકે છે એ
હેયોપાદેયાદિ પદાર્થોના સમુદાયને ચારી રીતિએ જાણુ-
પ્રવીણતા, બન્ય આત્માઓને પણ, તેઓને કાલ બા સમારમ
અર્ધપુણ્યલપાવર્તનની અદરનો ન થાય ત્યાં સુધી આવ
નથી આથી સ્પષ્ટ છે કે-હુ બી એવા પણ બન્યાત્માઓ
ત્યાં હેયોપાદેયાદિ પદાર્થોને જાણવાને પ્રવીણ બને, ત્યાં
જ તેઓ ધર્મના ઉપદેશને ચારી રીતિએ જીવી શકે છે

ધર્મથી નિષ્પન્ન થતું ક્ષય :

એ જ કારણે ઉપકારી પરમર્ષિએ એવા બન્યને ઉદ્દેશી
જ દ્વરમાબુ કે-‘સ્વર્ગ’ અને અપવર્ગ આદિની સુખસમ-
ત્તિનું સંપાદન કરવાને માટેના અવન્ય કાન્તુ રૂપ સદ્ધર્મરત્ન
ઉપાદાન કર્તુ, એ જન્મ, જન, મરણ, રોગ, શોક આ
બય કર હુ ખસમુદાયથી રીખાતા અને હેયોપાદેયાદિ પદાર્થો-
સમુદાયના પરિજ્ઞાન માટે પ્રવીણ એવા બન્ય સત્ત્વ મ-
લિખિત છે’ આ રીતિએ-‘ધર્મ’ એ સ્વર્ગ’ અને મોક્ષ આ
સુખસમ્પત્તિઓના સંપાદન માટે અમોઘ માધન છે’-એ
દ્વરમાવીને, મુખ નાનના કારણ તરીકે એક ધર્મને જ ઉ-
કારિઓ દ્વરમાવે છે જગતનું પણ એકેય સુદર ગણાય તે
સુખ એવું નથી, કે જે ધર્મથી સિદ્ધ ન થાય ધીની પ્રાપ્તિ જે
હુધથી થાય છે, તેમ દહી, છાશ અને માખણ પણ હુધ
જ નજે ઠ એ જ રીતિએ, મોક્ષની પ્રાપ્તિ જેમ ધર્મ
થાય છે, તેમ જ અર્ધ અને કામની પ્રાપ્તિ પણ ધર્મથી
થાય છે મિથ્યાત્વથી મિશ્રિત ધર્મો જેપ સત્તાના તુ-જ સુ-

સમર્પિત કરે છે, તેમ સન્યસ્ત્વમિશ્રિત ધર્મો મમારના મુદ્દ
એવા સુખોને ય નમર્પિત કરે છે ધીની કિમન નમજનાગએ
ધી પામતા પહેલા દહી, છાશ અને માખણને પામે છે, તેમ
મોક્ષને જ એક ધ્યેય માનનારાઓ, મહાધર્મની નેવાના પ્રતાપે
આતુષગિક ફલ તરીકે અર્થ-કામને નથી પામતા એવું નથી
જ મોક્ષની નાધનાને માટે જ મોક્ષસાધક ધર્મનું સેવન
કરનારા પુરુષાત્માઓ, પ્રાસંગિક ફલ તરીકે અર્થને અને
કામને પામી, તેનો ઉપયોગ પણ મોક્ષની સાધનાને માટે જ
કરી શકે છે જ્યારે અર્થ અને કામ માટે ધર્મની આશ
રેણા કરના ાઓ, તુલ્ય કોટિના અર્થ-કામને પામીને, તેમા
સ્વેધમમા જેમ માખીઓ સપડાય તેમ સપડાય જઈ, ન સા
રની અનેક કાન્થી વિટગબણાવાને પામે છે આ જ કાન્થો,
સમ્યગ્દિષ્ટિ આત્માઓ, ધર્મની નેવા મોક્ષના માધ્યધી જ
કરવી એ હિતાવહ છે-એમ માને છે અને અનતઉપકા
રિઓએ પણ મોક્ષની નાધનાને માટે જ ધર્મને નેવવાનો
ઉપદેશ આપેલો છે

મોક્ષની નાધના માટે

દુનિયામા પણ આપણે બેઇ ચક્રીએ છીએ ક-રાદ્યા
ગણાતા ખેડુતો, ખેડીને લાયક બનાવેલી રમાળ જમીનમા,
બીજને વાગે છે તે અનાજને માટે જ, પણ ઘાસને માટે
નહિ જ ! આમ છતાં પણ, તેઓ ઘાસને નથી પામતા એમ
નહિ એ જ રીતિએ, પોતાની લાયખત અને મફતગુઓની
સેવાના પ્રતાપે અનજદાર બનેલા પુરુષાત્માઓ, મોક્ષની

સાધનાને માટે જ ધર્મની સાધનાને કહે છે એ ધર્મની સાધનાના પ્રત્યાપે, એ પુણ્યાત્માઓ મોક્ષને ન પામે ત્યાં સુધી, સંસારની પક્ષ મુંઢર સામગ્રીને પામી, તેના દ્વારા પણ પોતાના સાધ્યની સિદ્ધિમા આગળ જ ધરે છે

કુપશ્યન્તુ મુખ

મુખ્ય ક્વ નરીકે મોક્ષને અને પ્રાસંગિક ક્વ તરીકે સ્વાર્ગાદિકને અર્થના જ ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે, સફળગુણની અવશ્ય આવશ્યકતા છે સફળગુણ અભાવમા સાચા ધર્મની પ્રાપ્તિ જ નથી થતી કેઈ કેઈ પુણ્યાત્માઓને અતિમરણાદિના યોગે સાચા ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ જાય-એ વાત જૂઠી છે, જાકી તો સાચા ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે, મફળગુણની જરૂર આવશ્યકતા છે સફળગુણ વેષમા કરતા કુશળગુણના ક્ષમા ક્ષેત્ર અ માઓ તો, સફળધર્મને પણ વિષ અને ગરલ જેવો જ બનાવીને મેલે છે એ કા જો, એ ધર્મોપદેશકોની માથે ધર્મના પાલકો પણ સંસારના જ મુસાફરો બને છે એ રીતિએ મેલેલા ધર્મથી મળતા મુખો પણ કુપશ્ય બાવાથી બીમાર જેવું મુખ બનુ શકે છે, તેવા જ પ્રાય હોય છે એવા મુખોના નામે, ચિતામણી આદિ પણ જેની આગળ તુચ્છ છે-એવા ધર્મની લઘુતા કરવી એ કેઈ પણ કન્યાણકામી આત્માને માટે યોગ્ય નથી જ કન્યાણકામી આત્માઓએ તો મોક્ષમાર્ગના જ પાલક અને પ્રચારક સફળગુણની નિશ્ચા સ્વીકારવી જોઈએ એ વાતનો જ જાણે ખ્યાલ આપતા હોય તેમ શ્રી ધર્મરત્ન પ્રકરણની બહુવૃત્તિના રચયિતા લિપકારી પરમર્ષિએ કરમાવ્યું

કે-‘સાચા ધર્મની પ્રાપ્તિનો ઉપાય મધ્યાર્થપણે બાણવો, એ સફળતાના ઉપદેશ વિના શક્ય નથી’

સેવવા ચોખ્ખું ગુરૂ કયા ?

આ જ કારણે, માર્ગના સાચા સાતા મહર્ષિઓ દ્વરમાવે છે કે-શ્રી જૈન શાસનનો ગુરૂ એટલે તત્ત્વમાર્ગનું જ નિરૂપણ કરનાર નિર્ઘન્ય, પણ ગોટાળા વાળીને સ્વાર્થ સાધનાર ગોર નહિ પોતે પાપરહિત પથે પ્રવર્તે અને નિરુપણપણે અન્યને પાપરહિત પથે પ્રવર્તાવે તે ગુરૂ સન્માર્ગનો અને ઠન્માર્ગનો વિભાગ કરવામા પણ લોકથી દરનારો એ ગુરૂ નથી, પણ ગોટાળા વાળનાર ગોર કરતા પણ ઉતરતી જાતનો વેવધારી છે પોતાના સાચા હિતની અભિવાધા રાખનાર પુરુષાત્માઓએ, તે જ ગુરૂને સેવવા જોઈએ, કે જેઓ પાપરહિત પથે પ્રવર્તાને પોતાના આત્માને સસારસાગરથી તારી રહ્યા હોય અને અન્યને પણ પાપરહિત પથે પ્રવર્તાવીને પરને પણ તારવાનું સામર્થ્ય ધરાવતા હોય જે ગુરૂ કુખાધનો નાશ કરવા પૂર્વક આગમના અર્થનો છોધ કરાવવામા કુશળ હોય, કુશલિના અને કુશલિના માર્ગોનું તથા પુરુષના અને પાપના સ્વરૂપ આદિનું વર્ણન કરવામાં વિચારદ હોય, તેમ જ કૃત્ય અને અકૃત્ય, પેય અને અપેય, ભક્ષ્ય અને અભક્ષ્ય તથા ગમ્ય અને અગમ્ય આદિના ભેદનો ખ્યાલ આપવામા પ્રવીણ હોય, તેના જેવો આ સસારસાગરથી પાર ઉતારવાને માટે જહોજ સમો, અન્ય કોઈ જ નથી નરકકુહરમા ડૂબતા જ ગુરૂ રક્ષણ કરવાની તાકાત નથી તો પિતામા કે નથી તો

માતામા નથી તો બધુઓમા કે નથી તો મિત્રોમા નથી તો પુત્રોમા કે નથી તો પુત્રીઓમા નથી તો સ્ત્રીમા કે નથી તો ન્વામિમા એ તાકાત દુનિયાની ગમે તેવી પણ મામત્રીમા નથી એ તાકાત છે માત્ર સદ્ગુરુમા, કે જે સદ્ગુરુ સુદેવ અને કુદેવ, સુગુરુ અને કુગુરુ તથા સુધર્મ અને કુધર્મનો વિવેક કરાવવાનું સામર્થ્ય ધરાવનાર હોય ગિર્યામાવતી અનિનાર્યતા

અનત ઉપકારી શ્રી જિનેશ્વરદેવોના શાસનમા ગુરુતત્ત્વની પ્રધાનતા ખૂબ જ વર્ણવવામા આવી છે. મર્વે તત્ત્વોમા ગુરુ તત્ત્વની પ્રધાનતા પ્રભુશામનમા વર્ણવાઈ છે, એનું કારણ એ છે કે-‘હિતકારી ધર્મો એ તારકોના કથનથી સાધ્ય બની શકે એમ છે’ શુદ્ધ ધર્મની સાધના ગુરુના આલબન વિના શક્ય જ નથી શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમા ગુરુ વિનાના કોઈને પણ ગુરુ થવાનો અધિકાર નથી અનતશાનિઓનું શાસન દુરમાલ છે કે-સ્વપરના હિતાર્થે ગુરુપદે પહોંચવાની અભિલાષા ધરનારાએ, શિષ્યભાવ કેળવવો એ પણ ખૂબ જ આવશ્યક છે જેઓને શિષ્યભાવ રચતો નથી, તેઓ ગુરુપદે પહોંચવા માટે લાચક જ નથી દુર્ભાગી આત્માઓને ગુરુ બનવું ગમે છે, પણ શિષ્ય બનવું નથી ગમતું એવા આત્માઓ તો બીજાને બાળીને ફલને પામવાની આશા રાખનારાઓ જેવા ગમાર છે, તેના કરતાં જ વધુ ગમાર છે લઘુતાપૂર્વક સેવાતા શિષ્યભાવથી જે ગુરુતા પ્રાપ્ત થાય છે, એ જ ગુરુતા અસાધ્યારક બની શકે છે એવી ગુરુતાને પામેલા ગુરુઓને

માટે જ શાસેમા જહાજની ઉપમા ગણાય છે ગુરૂજાને
બધાવી પડેલા ગુરૂઓ લોકોને માટે જહાજ નથી, પરંતુ
પોતાના અગ્નિને રૂબાવવાને માટેની શિલાની ગર-ગર સારનાગ
છે ગુરૂજા માની નથી મજની, પણ લાયકાતના પ્રતાપે સ્વત
અખ યાય છે ગુરૂજાના દોષમા પડીને શિષ્યમાવનુ હીલામ
કેનારાઓ, પોતાના આત્માના પત્તુ કટંગ થાનુ છે એવા
આત્માઓ ગુરૂ બની બેસવા જેવી જે સામગ્રી પામી ભય
છે, તે તેમના પોતાના આત્માના બલને માટે થતી નથી,
પર કા મા બૂગને માટે જ યાય છે

ગુરૂજાની પરીના :

આવા નામધારી ગુરૂઓના કદામા ન કમી જવાય,
એ માટે શ્રી જૈન શાસને સદગુરૂનો સ્વીકાર પણ પરીક્ષાપૂર્વક
ક વાનું કરમાવ્યુ છે શ્રી જૈન શાસન કરમાવે છે કે-‘સદ
ગુરૂના સ્વીકાર વિના ધર્મ પ્રયાસો પણ વાસ્તવિક રીતિએ ભેતાતો
બધો ભય છે’ સદગુરૂના સ્વીકાર વિનાના ધર્મ પ્રયાસોની સાચી
સફળતાનો ઈન્કાર કરતું શ્રી જૈન શાસન, જેને-તેને પણ
સદગુરૂ તરીકે સ્વીકારવાનુ નથી જ કરમાવતું શ્રી જૈન શાસન
તો સાદુ કરમાવે છે કે-‘સુદેવના અને સુધર્મના સ્વરૂપને
સમજાવવાને માટેનો દાવો ધરી ગુરૂ તરીકે પૂજાવાની લાય
કાત પણ જેમા-તેમા નહિ, પણ સુગુરૂમા જ હોમ શકે છે’
એ જ દા લે, બ્યારે બ્યારે ગુરૂઓ તરીકે દરતા વેપધારિઓ
મોક્ષમાર્ગને છિન્નભિન્ન કરવા દ્વારા કુગુરૂતાનું સામાન્ય
વિસ્તાર છે, ત્યારે ત્યારે અપરની સાચી દયાના વાવધી ભરેલા

નથી ધરતો, તો શુ તને એ ખબર નથી કે-જગતનો ગ્રાસ કરવાને ઈશ્વરું મરણ અને દુ ખમય તરફ, એ કોઈ પણ જાતના વેપ માત્રથી થાય પામે તેમ નથી ?

“વળી, પોતાના ઘરને તણને પરના ઘરની ચિંતામાં પડેલા તને, કયા શુષ્કની પ્રાપ્તિ થવાની છે ? તારી આવી પ્રવૃત્તિના પ્રતાપે, જે જે-આ વેપ માત્રથી તને આજીવિકા તો મળશે, પણ પરચોકમાં થતી દુર્ગતિ તો રોકાવી મુશ્કેલ છે

“મહત્વને માટે કે મમત્વના પ્રતાપે, ન બચાવના પણ સાવચને તું ઈચ્છે છે, તો શુ તને એ ખબર નથી કે-સોનાની પણ છરી પેટમાં મારવાથી કણમાં પ્રાપ્ત લે છે ?

“સમયના યોગોની વિરાધનાથી મગારના દુ ખસમૂહમાં પડતા તને તારા જણેવા શાઓ, તારા શિષ્યો, તારી ઉપધિ, તારૂં પુસ્તક કે તારા બાળબોડો-આમાતુ કશું જ શરણુ રૂપ થનાર નથી ”

આમ અનેક પ્રકારની હિતશિક્ષા, સાધુઓને મમર્ષવામાં પણ, મહાપુરૂષોએ કર્મીના રાખી નથી આ ઉપકારક શાસને તો હિત માટે કહેવાળેશું કહેવામાં કરી જ કયાશ રાખી નથી, છતાં પણ હીનભાગી આત્માઓ પોતાનું કર્તવ્ય ન સમજે, ત્યાં થાય પણ શુ ?

નિવિનો ઉપદેશ

આ રીતિએ સાધુપણને પાનેલા આત્માઓને સસાધુ બની જહેવાનો ઉપદેશ આપનારા ઉપકારી શાસને, ધર્મના અર્થિઓને પણ ધર્મના પ્રયાગને મફત કરવાને માટે, સદ્ગુરુને

શોધવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે કાન્હુ કે-સદ્ગુરૂની નિશા વિના ધર્મની સાધનાનો પ્રયાસ સાચી રીતિએ સફળ થતો નથી ઉપકારી પરમર્ષિઓ કૃતમાર્ગ છે કે-“જે ભવ્ય આત્માઓને શુદ્ધ ગુરૂની પ્રાપ્તિ નથી થઈ, તેઓ ધર્મના શુદ્ધ વિધિને જાણી શકતા નથી અને એથી અવિધિપૂર્વક સેવાયેલા ધર્મથી ભવ્ય આત્માઓ પણ શિવગામી બની શકતા નથી ” મારા પણ રમાયણો, જે તેનો પ્રયોજતા વેઘ મૂક હોય છે તો, હર દીને નીરાગી બનાવવામા મફળ નિવડતા નથી એ જ રીતિએ, સદ્ગુરૂના અભાવમા અગર તો ઉન્માર્ગોપદેશક કુશુરૂના સદ્ ભાવમા, ધર્મની સાધના દ્વારા ભવ્યાત્મા પણ ત્રી મિદ્ધિપદની સાધના સાધી શકતો નથી મોક્ષસાધક પણ ધર્મની આરાધનામા, અવિધિના ત્યાગની અને વિધિના આદરની વૃત્તિ પરમ આવશ્યક છે રમાયણ જેવી દુન્યવી વસ્તુ પણ જે અવિધિના પ્રતાપે જીવાડવાને બદલે મારનારી નિવડે છે, તો પછી મહાન્મા પણ સમો ધર્મ, વિધિના આદર વિના જ જે અવિધિપૂર્વક આચરવામા આવે, તો તે વિધિબહુમાનલીનતાપૂર્વકના અવિધિના યોગે વિપરીત પરિણામ આવે, એમા આશ્રય પામવા જેણું કાઈ નથી આ પ્રસંગે, જે પણ એક વાત ખાસ બાદ ગણવા જેવી છે કે-“સદ્ગુરૂની કૃપાથી ધર્મરસિક બનેલો આત્મા, જે અવિધિના ત્યાગમા અને વિધિના આદરમા સતત રહ્યો હોય છે, તો અજ્ઞાનતા આદિના યોગે કદાચ અવિધિ થઈ જાય તો પણ વિપરીત પરિણામને નથી પામતો, પણ પરિણામે સુંદર પરિણામનો લોભતા થાય છે તારણ કે-અવિધિમય શુદ્ધિ રૂપ વિધિની ત્યાગ વિચ્છેદનતા છે એ કારણે,

એવું અવિધિવાળુ ધર્મસેવન પણ તેટલા પૂરતું વિધિપૂર્વકનું જ ગણાય છે આ સાથે, એ વાત પણ સ્પષ્ટ છે કે-‘જેઓ ઇરાદાપૂર્વક અવિધિના ઉપાસક અને વિધિનો અનાદાર કરનારાઓ બને છે, તેઓ તો ધર્મનું સેવન કરવા છતાં પણ, વિપરીત પશ્ચિમના જાગીદાર અને છ’ આવા આત્માઓની ધર્મક્રિયાને, જાણવા છતાં પણ, જે ધર્મગુરુઓ ખોટી સાવસા આગિમા પડીને વખાણે છે અને નેવાઓને યોગ્ય પમયે પણ ચેતવતા નથી, તઓ પણ બચકર રીતિએ અનત જ્ઞાનિઓની આજ્ઞાઓનું ઉત્વાપન કરનારા ગણાય છે એવા ગુરુઓને માટે તો, ઉપકારિઓ કે માવે છે કે-‘તેઓ સ સાગ્ર માગરને તરવાની બુદ્ધિથી પોતાને સજો આવનાનઓને દુખાવવાનો ધધો ક નારા છે’ એવાઓ એક રીતિએ તો જ ય આત્માઓના સુદર વિશ્વાસનો પણ ઘાત કરનારા છે એવા વિશ્વાસઘાતી ગુરુઓ જે કાળમા સુગુરુ મનાય, તે કાળમા કારગો અધર્મ પ્રવર્તા, એમા કશું જ આશ્ચર્ય નથી જગતમા પણ વિશ્વાસઘાતી હોકોથી અબ્યવચ્ચા ફેલાય છે, તો પછી વિશ્વાસઘાતી ધર્મગુરુઓ ધર્મમા પણ કારમી અ યવસ્થાને ફેનાવે, એમા નવાઈ પામવા જેવું પણ શું છે ? આથી ધર્મના કારમી એવા જબ્ય આત્માએ, સાચા ધર્મનો સ્વીકાર કરવાને માટે અને સુદર પ્રકારે તેવી આરાધના કરવાને માટે, સાચા સદગુરુની શોધ કરવી, એ અતિ આવશ્યક છે

સદગુરુનો અપસાન નથી જ

ઉપકારી મહાગુરુઓએ આ રીતિએ સાચા સાગુરુનો

સ્વીકાર કરવાની વાતને જ્યારે બારપૂર્વક જણાવી છે, ત્યારે તે વાતનો સ્પષ્ટ ઇનકાર કરવાને અસમર્થ અને અહંમानी બની સ્વચ્છન્દપણે પ્રવર્તવાને ઉત્સુક આત્માઓ, 'વર્તમાન કાળમા કોઈ સાચા સદ્ગુરુ હયાત જ નથી'—એવી એવી જામણાઓ ફેલાવવાને તૈયાર બને છે એવાઓ તો કારમા મિથ્યાત્વથી ઘેરાયેલા છે એવાઓને, પોતાની જાનની મહત્તાને સાધવાને માટે—'સન્માર્ગના પાલક અને પ્રચારક ગુરુઓને અભાવ છે'—એમ કહેવું એ જ ગમે છે અન્યથા, અનંતરા નિઓ ફરમાવે છે કે—કાલાનુસારી મદ્ગુરુઓ આ મેત્રમા પણ પાચમા આગના અત મુધી વિદ્યમાન ગહેવાના જ છે કા જુ કે—ધર્મની હયાતિ ગુરુઓને આધીન છે અને ધર્મ પચમ કાલના અત પર્યંત ગહેવાનો ■ મદ્ગુરુ વિના ધર્મની પ્રાપ્તિને ઉપાય અને એના આરાધનનો માયો વિધિ બતાવ નાર કોઈ જ નથી આથી એમ કહેવું કે—'અમે ધર્મનો સ્વીકાર કરશું પણ અમારે ગુરુની જરૂર નથી'—એ કોઈ પણ રીતિએ ઘટી શકે તેવું નથી ઉપેચની સિદ્ધિ, વિના ઉપાયે સિદ્ધ થાય એમ છે જ નહિ ધર્મને મેળવવો એ જેનું ઉપેચ છે, તેને જો ધર્મની પ્રાપ્તિ રૂપ પોતાના ઉપેચની સાધનામા ઉપાય રૂપ ગુરુનો ઉપદેશ જોઈતો હોય, તો તેને સદ્ગુરુ વિના આલે તેમ નથી દારણ કે—ઉપકારી પરમર્ષિ એમ ફરમાવે છે કે—'જેઓ ઉપાયમા પ્રવૃત્તિ નથી કરતા, નેઓને અલી છની મિદ્ધિ ઘવી એ ગકચ નથી' આ જ કારણે, ધર્મની પ્રાપ્તિમા ઉપાય રૂપ ઉપદેશનું જ્ઞાન કરવાને ઇચ્છતા અનંત ઉપકારી આચાર્યલગવા । શ્રીમત્ શાન્તિસૂરીશ્વરજી મહારા

જાએ, આ 'શ્રી ધર્મરત્ન' નામના શાસ્ત્રરત્નની રચના કરી છે આ શાસ્ત્રરત્નના શબ્દે શબ્દમાથી કડખારસનો ઝરો વહી રહ્યો છે, એમ પ્રત્યેક વિચક્ષણ વાંચનારને અને સામ્રાજના રને લાગે તેમ છે જૃહ્વૃત્તિકાન્ આચાર્યભગવાન શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ પણ એમ જ સૂચવ્યું છે કે- 'કરુણાથી પવિત્ર ચિત્ત હોવાના કારણે, ધર્મના અર્થ આત્મા અને ધર્મનો સ્વીકાર અને તેના પાવનનો ઉપદેશ દેવાની કામનાવાળા બનેલા આ આચાર્યભગવાને, આ શાસ્ત્રરત્નની અનેક ગાથાઓ રૂપ સૂત્રોદ્ધાર રચના કરી છે '

મગલની નિશિષ્ટતા

શિષ્ટયુક્તો પોતાની પ્રવૃત્તિમા મગલની આચરણ કથા વિના પડેતા જ નથી, એ એક દૃઢ નિયમ છે મગલની આચરણ, એ શિષ્ટપણની ઘોતક છે સાચો આસ્તિક જ સાચા મગલની આચરણમા માનનારો હોય છે આત્મિકમા પણ, વિવેકી યા નિર્વિવેકીની પરીક્ષા માટે, મગલ સાધન બને છે વિવેકી હ મેશા સાચા મગલની આચરણ કરનાર હોય છે મગલના નામે અમગન રૂપ વસ્તુની ઉપાસમા કળા રાખો, સાચા શિષ્ટ અમાજમા શિષ્ટ મનાતા નથી ' કારણ કે-જેનામા મગલમયતા ન હોય, તેની મગલ તરીકે ઉપાસના કરવી, એ તો કારગી અજ્ઞાનતાતુ જ પ્રદર્શન કરવા બરાબર છે

સગ મગલ કેને કહવાય '

સાચા મગલને સમજાવવાને માટે ઉપકારિઓએ મગલ

શબ્દનો અર્થ અનેક પ્રકારે વર્ણવ્યો છે 'જેનાથી આત્માનું
સાચું હિત સધાય'—તે મગલ 'જે ધર્મની પ્રાપ્તિમાં હેતુ
હોય'—તે મગલ 'જેનાથી મોક્ષમાર્ગને પ્રકાશિત કરનાર
શાસ્ત્ર અવકૃત બને'—તે મગલ 'જેના પ્રતાપે વિધ્નના
અભાવનો અનુભવ થાય'—તે મગલ 'જેના પ્રતાપે વિધ્ન
વિના શાસ્ત્રના પાત્રને પમાય'—તે મગલ 'જેના યોગે
શાસ્ત્રની સાધનામાં વિધ્ન ન આવે'—તે મગલ 'જેની હયા
તિમાં શાસ્ત્રનો નાશ ન થાય'—એ મગલ 'જે સમ્યક્દર્શ-
નાદિ માર્ગને પમાડે'—એનું નામ મગલ અને 'આત્માને
નસાથી તારે'—એનું નામ પણ મગલ મગલ શબ્દના
આ ગીતિએ થતા અનેક અર્થો સ્પષ્ટ કરે છે કે—'આત્માના
શુદ્ધો અને એ શુદ્ધોને પ્રગટ થવામાં અબાધિત રીતિએ
સાધન રૂપ થતા દેવ, શુદ્ધ અને ધર્મ આદિ પાંચો જ ઉત્તમ
કારિના મગલ છે' આવા મગલની ઉપાસના, એ પરમ
આસ્તિકતાનું સાચું ચિહ્ન છે શિષ્ટયુગે સાચા આન્તિક
હોવા માથે સાચા વિવેકી હોવાના કાળે, આવા ભાવમગ
લોની ઉપાસનામાં જ રક્ષા હોય છે આવા પ્રકારે સાચાં ભાવ
મગલોની ઉપાસનામાં રક્ષા એવા જ આપણા શાસ્ત્રકારો
હોય છે જૈનવૃત્તિકા આચાર્યલગવાન શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી
મહારાજએ પણ, આ શાસ્ત્રકા પરમર્ષિને, શિષ્ટમાર્ગાનુગામી
તરીકે ઓળખાવ્યા છે આ શાસ્ત્રકાર ખૂદ પણ પોતાની
જાતને શિષ્ટમાર્ગના અનુગામી તરીકે ઓળખાવવામાં જ
પોતાનું ગૌરવ માને છે

અભિધેયાદિનું સૂચન

સાચા શિષ્ટપુરૂષો આવા શાસ્ત્રોની રચના હૃદયમા રમી રહેલી કંડુલાના યોગે જ કરે છે અને આ શાસ્ત્રકાર મહા સબ પક્ષ, આ શાસ્ત્રની રચનામા હૃદયની કંડુલાને જ કારણ તરીકે જણાવે છે શાસ્ત્રની નિર્વિધનતાને માટે, શરૂમા જ મગલની આચરણ કન્નાગ પરમર્ષિઓ, પદોપકારપરાયણ હોવાથી, બુદ્ધિમાનોને શાસ્ત્ર પ્રતિ આકર્ષિત કરવાને માટે અભિધેયનું, એ/લે કે-શાસ્ત્રમા જેનું નિરૂપણ કરવાનું નિશ્ચિત કર્યું હોય-તેનું પણ સૂચન, શાસ્ત્રની આદિમા જ કરે છે બુદ્ધિમાન આત્માઓનો એ સ્વભાવ છે કે-‘વસ્તુની ઉપાદેયતાને સમજ્યા પછી પ્રવૃત્તિ કરવી’ આથી એવા આત્માઓને શાસ્ત્રના વાચન અને શ્રવણ પ્રતિ આકર્ષિત કરવાને માટે, ઉપકારિઓ પણ કહેવા પાડેલી વસ્તુનું શાસ્ત્રની આદિમા અવશ્ય સૂચન કરે છે આ ત્રિવાલ, પ્રયોજન અને સમ્બન્ધ-એટલે આ શાસ્ત્રનું મૂળ કથા છે અથવા તો આ શાસ્ત્ર કયી વસ્તુનું સાધન, ઉપાય, વાચક કે પ્રતિપાદક આદિ છે-એ બેનું પણ સૂચન કોઈ કોઈ શાસ્ત્રકાર સાક્ષાત્ સૂચવે ॥ અને કોઈ કોઈ શાસ્ત્રકાર સામન્વયથી સૂચવે છે

શ્રી ધર્મગતનની આગિ ગાથા

આ શાસ્ત્રકાર પરમર્ષિઓ, એ મગજને અને અભિધેયને આ શાસ્ત્રગતની પહેલી ગાથામા સાક્ષાત્ કહેલ છે અને પ્રયોજન તથા સમ્બન્ધ સામર્થ્યથી સૂચવેલ છે મગલ અને અભિધેયને સાક્ષાત્ દર્શાવતી અને સમ્બન્ધ તથા પ્રયોજનને

આમર્યથી સૂચવતી પ્રથમ ગાથા આ પ્રમાણે છે -

નમિઝ્ઞ સયલગુરયણકુલહર વિમન્કેવ વરં ।

ધમ્મરયણતિચ્છણ જ્ઞણ વિચરમિ સવણ્ણ ॥ ૧ ॥ ’

આ ગાથા દ્વારા, નકલ શુંએ રૂપ રત્નોની ઉત્પત્તિના મ્થાન સમા અને નિર્મલ દેવલજ્ઞાનને ધરનાગ્રી વર્દ માનસ્વામિને નમસ્કાર કરવામા આવ્યો છે અને ધર્મોત્તના અર્થા જોનાને પોતે ઉપદેશ આપવામા પ્રવર્તે છે એમ સૂચવ વામા આવ્યું છે આ આદિ ગાવાની વિનૃત વ્યાખ્યા શરૂ કરના પૂર્વે, પ્રથમ આપણે મગલ, અભિધેય, સમ્બન્ધ અને પ્રયોજનનો વિચાર કરી લઈએ આ આદિ ગાથાના-

નમિઝ્ઞ સયલગુરયણકુલહર વિમન્કેવલં વીર

અર્થાત્-‘સધના થ શુંએ રૂપી રત્નોના કુલધર સમા અને નિર્મલ દેવલજ્ઞાનને ધરનાગ્રી વર્દ માનસ્વામિને નમસ્કાર કરીને’-આ પૂર્વોક્ત દ્વારા, અનત ઉપકારી રાજા મહર્ષિએ અબીષ્ટ દેવતાને નમસ્કાર કરવા દ્વારાએ, વિના રૂપી ગણસોની ઉપશાન્તિને માટે મગલ કરેલું છે અને-

ધમ્મરયણતિચ્છણ જ્ઞણ વિચરમિ સવણ્ણ

અર્થાત્-‘હું ધર્મ રૂપ રત્ન । અર્થા જોનાને ઉપદેશ આપું છું ’-આ ઉત્તરાદ્ દ્વારા, અભિધેયને કહેલું છે સમ્બન્ધ અને પ્રયોજન યગ્નોપકારી ધર્મર્ષિએ મામર્યથી સૂચવેલ છે

નિત્રિનાગ શી ગીતિએ ?

મગવાન શ્રી મહાવી દેવ જોના અબીષ્ટ દેવને કહેલો નમસ્કાર, વિન રૂપી રાક્ષસોની ઉપશાન્તિનું પરમ માધન હોઈ

મહા મગલ છે, એમા વિવેકિઓને શકાનો લેશ પણ ન હોઈ શકે શુભ એવી જ-એનમસ્કાર હૃદયપૂર્વકનો હોવો જોઈએ વિશ્વોદ્ધારક શ્રી જિનેશ્વરદેવો કયાણકામી આત્માઓ-ને માટે પ મ મગલ રૂપ બને, એમા આશ્ચર્ય જેવું કાઈ છે જ નહિ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ પણ, અનતા શ્રી જિનેશ્વર દેવો થઈ ગયા, એમાંના એક છે એવું જ નહિ, પણ આ ચાલુ અવસરિણીના અતિમ જિનેશ્વર હોઈ આસન્નઉપકારી છે આસન્નઉપકારી એવા અભિષ્ટદેવને નમસ્કાર કરતા, પરિણામની જે વિદ્યુદ્ધિ ધાય છે, તેના યોગે થતી નિજરામા, ઈષ્ટ-સિદ્ધિમા આડે આવી શકે એવા અનેકાનેક ઠમોના આત્માની સાથેથી વિયોગ ધાય છે આ રીતિએ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને કરેલો નમસ્કાર, વિનો રૂપી શક્તિમાની ઉપશાંતિમા, ■ હરમા મુદ્ નાધન રૂપ બને છે આથી જ, પ્રથમ ગાથાના પૂર્વોદ્ધ દ્વારા, સુનકારપરમર્ષિ શ્રી શાન્તિસૂરી શ્વરજી મહારાજએ, સકલ શુભ રૂપ રત્નોના ઉત્પત્તિસ્થાન સમા અને નિર્મલ દેવલજ્ઞાનને ધરનાગ એવા ભગવાન શ્રી વર્ડ માનસ્વામિજીને નમસ્કાર કર્યો છે

અભિધિય દ્વા : નૃપન :

પરમ તારક, ચરમ જિનેશ્વરભગવાન શ્રી મહાવીર મહા રાજાને નમસ્કાર કરવા યછી, ઉત્તરાદ્ધ દ્વારા-“ ધર્મરત્નના અર્થ જનોને ઉપદેશ આપુ છું ”-આ પ્રકરણી પ્રતિજ્ઞા કરીને, સુનકાર પર્મર્ષિએ ઈર્મના ઉપદેશને અભિધિય તરીકે પ્રકાશિત કરેલ છે ‘ધર્મનો ઉપદેશ, એ જ સાચો ઉપકાર છે’-એમ આશ્ચર્ય પ્રથમ વિચારી ગયા છીએ આ શાસ્ત્રની અના પદ્ધ

ધર્મનો ઉપદેશ દેવાને માટે કગ્વામા આપી છે આપણે પ્રવચન એ પણ ભોઈ જયા હીજો કે-ધર્માચાર્યોને ધર્મના ઉપદેશાદિ નિવાચ અન્ય કર્યું થ દેવાનું દોર્ણ જ નથી આ વસ્તુ આ અભિધેયના કથન દ્વારા પણ સૂત્રારૂપ મર્પિએ સ્પષ્ટ કરી છે આ પ્રકારના અભિધેયના પ્રકાશનદાન, સમ્બન્ધ અને પ્રયોજન પણ સ્પષ્ટ થાય છે સમ્બન્ધનું દિગ્દર્શન કરાવતા, પૃષ્ઠદૃષ્ટિના ગચ્છિના આચાર્યભગવાન શ્રી દેવેન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજા હરમાવે છે કે-

‘સમ-વસ્તુવદુપયોગેવલક્ષણ માત્ર-સાધનલક્ષણો વા । તત્રષ્ટક શાસ્ત્રમુખ્યઃ સાધનં વા । સાધ્યમુપય વા શાસ્ત્રાવરિજ્ઞાનમિતિ ।

સમ્બન્ધ અને પ્રયોજન, એ એમા પ્રથમ સમ્બન્ધ-‘ઉપાયોપેયલક્ષણ’ અથવા ‘સાધ્ય-સાધનલક્ષણ’ છે તેમા આ શાસ્ત્ર એ ઉપાય અથવા સાધન છે અને શાસ્ત્રના અર્થનું પરિજ્ઞાન, એ ઉપેય અથવા સાધ્ય છે એ જ પ્રમાણે, આ શાસ્ત્ર એ વાચક અથવા પ્રતિપાદક છે અને શાસ્ત્રનો અર્થ એ વાચ્ય અથવા પ્રતિપાદ્ય છે કારણ કે-આ શાસ્ત્ર એ ધર્મના ઉપદેશનું વાચક અથવા તો પ્રતિપાદક છે, ન્યાયે ધર્મનો ઉપદેશ એ આ શાસ્ત્રનું વાચ્ય અથવા તો પ્રતિપાદ્ય છે આ શાસ્ત્ર દ્વારા જે ધર્મના ઉપદેશનું નિરૂપણ કરવામા આવે છે, એના જ્ઞાનની જેમ આવશ્યકતા હોય, તેને માટે આ શાસ્ત્રનું વાચન અથવા શ્રવણ આવશ્યક છે એ જ કારણે, જેઓએ આ શાસ્ત્રના જ્ઞાનને પોતાને માટે સાધ્ય અથવા ઉપેય બનાવ્યું છે, તેઓ માટે આ શાસ્ત્ર સાધન અથવા તો ઉપાય છે

ઉપદેશ શ્રી જિનેશ્વરદેવનો જ

વળી, મગલ તરીકે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને નમસ્કાર કરનાર સૂત્રકાન્ત-પરમર્ષિ, જો નમસ્કાર દ્વારા એમ પણ દર્શાવે છે કે-‘આ શાસ્ત્ર દ્વારા ધર્મના અર્થિઓને જે ઉપદેશ આપવાને હું ઇચ્છું છું, તે ઉપદેશ મારા કે અન્ય કોઈનો પણ નથી, પણ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનો જ છે અર્થાત્-શ્રી જિનેશ્વરદેવોનો જ આપેલો આ ઉપદેશ છે અનંત ઉપકારી, ચરમ જિનેશ્વર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવે ઉપદેશોત્ત જે ઉપદેશ, અનંત ઉપકારી શ્રી ગણધરદેવો આદિથી માડીને મારા સફળરૂપે દ્વારા મારા મુખી પહોંચ્યો છે, તે જ ઉપદેશને મેં આ શાસ્ત્રસ્તનમાં મુક્યો છે આથી, આ ઉપદેશનું મૂળ ચરમ જિનેશ્વર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ છે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનો ઉપદેશ, જો અનંતા યર્ષ ગયેલા શ્રી જિનેશ્વરદેવોનો પણ છે અને અનંતા યનાગ શ્રી જિનેશ્વરદેવોનો ઉપદેશ પણ જો જ હોવાનો છે

શુરપરમ્પરા રૂપ સખાથી ઉપકાર

શ્રદ્ધાસ પન્ન આત્માઓને માટે, આ રીતનો શુરપરમ્પરા રૂપ સમગ્રન્ધ ઘણો જ ઉપકારક છે શ્રદ્ધાસ પન્ન આત્માઓ કોઈના પણ મુખથી જે ઉપદેશને ગ્રાભણવાને ઇચ્છે છે, તે શ્રી જિનેશ્વરદેવોનો જ હોવો જોઈએ-એવી તેમની સુદૃઢ માન્યતા હોય છે એટલે તેઓ જો એમ જાણે કે-‘આ ઉપદેશના મૂળ અર્થ રૂપે પ્રત્યક્ષા કરનારા અનંત ઉપકારી શ્રી જિનેશ્વરદેવ છે અને અનંત ઉપકારી શ્રી ગણધરદેવો આદિ પુણ્યપુરુષોએ

શાસ્ત્રની રચના આદિ દ્વારા સાચવી રાખેલો જ આ ઉપદેશ
 II 'એટલે તેઓને એ ઉપદેશ ઉપર અપૂર્વ ઠેકાટિનું બહુ
 માન ઉપજ્યા વિના જો જ નહિ વગી એવા શુદ્ધ શ્રદ્ધા
 સપ ન આત્માઓ, એ વાતમા પણ મુનિશ્રિન જ હોય છે
 કે- 'અનંત ઉપગરી શ્રી જિનેશ્વરદેવો મોક્ષમાર્ગના જ પ્રરૂપક
 હોય છે ' એટલે તેઓ એ તારકાના નામે સ સારની સહજ
 પણ પુષ્ટિ થાય-એવા ઉપદેશને, શ્રી જિનેશ્વરદેવોના ઉપદેશ
 તરીકે માનવાને તૈયાર હોતા જ નથી આમ હોવાથી, શ્રી
 જિનેશ્વરદેવોના ઉપદેશના નામે, ઉન્માર્ગના ઉપદેશકા, મીઠી
 રીતિએ શુદ્ધ શ્રદ્ધામયન આત્માઓને ઠગી જાય, એ પ્રાય
 સભવિત નથી શુદ્ધ શ્રદ્ધામય ન આત્માઓની મનોવૃત્તિ,
 ઉન્માર્ગના ઉપદેશકોના દર્શનને પણ પાપ કપ માનનારી હોય
 છે, એટલે એવા ઉન્માર્ગના ઉપદેશકોના ઉપદેશને સાબળ
 વાતુ તેઓ ઠગી જ પસંદ કરતા નથી એવા અવસરે તેઓને
 એમ પણ વાય છે કે-આત્મ સાબળવા કરતા તો પોતાના ઠનમા
 ખીલા ઠોકવા, એ વધારે સારું છે

તર્કવાદમા માનનારાઓને માટે

શ્રદ્ધામયન આત્માઓની દશા આ હોય છે, ત્યારે
 તર્કવાદમા માનનારા આત્માઓ, કાઈ પણ શાસ્ત્રમા પ્રવૃત્તિ
 કરવા પૂર્વે- 'આ શાસ્ત્ર સાબળવાથી શો લાભ વાય ? ' -એ
 માટે સુક્ષિપ્તજત જીવવાળ માનનારા હોય છે એવા આત્માઓ
 ને માટે આ 'ઉપાયોપેય-લક્ષણ, માધ્યસાધન-લક્ષણ, વાચ્ય
 વાચક-લક્ષણ અને પતિપાદપ્રતિપાદક-લક્ષણ' -આદિ સ બ ધો

ઉપકારકે નિવડે છે ધમના ઉપદેશ આદિને માધ્ય આદિ તરીકે સમજાવી, શાસ્ત્રને તેના માધન આદિ તરીકે ઓળખાવવું, એ જ તેઓને શાસ્ત્રના ધ્રુવજી આદિ તરફ આકર્ષિત કરવાનો સુદગ્ગર ઉપાય છે

પ્રયોજનનું અપેક્ષીકણ

મગ્ગ-ધમના આવા સ્વરૂપને મમજ્યા પછી, પ્રયોજનનું સ્વરૂપ નમજાવવું એ જરા પણ કઠિન નથી, કારણ કે—આ પ્રકારનું નબધતું સ્વરૂપ સમજ્યા પછી, એ સ્પષ્ટ જ થઈ જાય છે કે—પ્રયોજનનું સ્વરૂપ સ્વપરતું હિન માધવું, એ જ હોઈ શકે છે, પણ બીજું નહિ પ્રયોજનના મુખ્ય બે અને ચેત્સિક પાડીને, પ્રયોજનના એ જ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરતા, પરંપરાકાંતી શ્રી બહુસ્ત્રીકાર આચાર્યભગવાન કૃપાભાવે છે કે—

‘પ્રયોજન તુ ત્રિવિધં કતુ ધ્યોતુમ્ । પુરસ્ક્રાન્તપરમ્પરમેતદર્શકં દેધા ॥ તપાઃ-૧૨ કર્તુઃ । સ્વકાનુવદ્ ॥ પરમ્પરમત્તર્વપ્રાપ્તિઃ ॥ તથા ચોક્તવાચકવિત્ —

‘તત્ત્વજ્ઞોક્ષોપદગ્ન, ય સત્ત્વજ્ઞામનુગ્રહમ્ ।

કગોતિ હુ મ્વતત્તાનાં સ પ્રાપ્ત્યેત્વચિરાર્થિઙ્ગમ્ ॥ કલિ ॥

પ્રયોજન એ પ્રકારનું છે અર્થાત્—પ્રયોજનના મુખ્ય બેદો એ છે એક કર્તાનું પ્રયોજન અને બીજું શ્રીતાનું પ્રયોજન કર્તાનું પ્રયોજન પણ બે પ્રકારનું છે અને શ્રીતાનું પ્રયોજન પણ બે પ્રકારનું છે એ બે પ્રકારમાં પ્રથમ પ્રકારનું નામ છે—‘અનન્તર’ અને બીજા પ્રકારનું નામ છે—‘પરમ્પર’ આમ અનન્તર અને પરમ્પરના બેદથી કર્તાનું

પ્રયોજન પણ બે પ્રકારનું છે અને શ્રોતાનું પ્રયોજન પણ બે પ્રકારનું છે

સૌ અનન્ત એટલે શું ? અને ૫-૫ એટલે શું ?

અનન્ત એટલે અતઃ વિનાનું પ્રયોજન અને પરમ્પર એટલે પરિણામે તિલ્લ થનાર પ્રયોજન વસ્તુ માનનું પ્રયોજન એટલે દ્વગ, તે તત્કાલ થનાર દ્વગ અને પરિણામે થનાર દ્વગ, એમ બે પ્રકારે હોય છે તત્કાલ પ્રાપ્ત થનાર દ્વગને અનન્ત પ્રયોજન કહેવાય છે અને પરિણામે પ્રાપ્ત થનાર દ્વગને પરમ્પર પ્રયોજન કહેવાય છે શાસ્ત્રના રચયિતાનું અનન્તર પ્રયોજન મરવો ઉપર અનુગ્રહ છે, ત્યારે શાસ્ત્રને સાક્ષી નાનું અનન્તર પ્રયોજન શાસ્ત્રના અર્થનું પરિજ્ઞાન છે આમ અનન્તર પ્રયોજન વક્તા અને શ્રોતાનું બિન્ન બિન્ન છે, ત્યારે પરમ્પર પ્રયોજન ઉભયને માટે એક જ છે અને તે અપવર્ગની એટલે મોક્ષની પ્રાપ્તિ એ છે પરમપૂજ્ય એવા વાચકચક્ર શ્રી ઉમાસ્વામિજી મહાનાથ દ્વમાર્ગે છે કે-‘જે પુણ્યાત્મા શ્રી સર્વજ્ઞ પન્માત્માએ કહેલા ઉપદેશ દ્વારા હું ખરી તખ્ત સરવો ઉપર અનુગ્રહ કરે છે, તે પુણ્યાત્મા ચોડા જ ઠાળમા શિવપદને પામે છે’ શ્રોતાઓને ઉદ્દેશીને પણ દ્વરમાવવામા આવેલું છે કે-‘જે પુણ્યાત્માઓ સુદર પ્રકારના શાસ્ત્રના પરિજ્ઞાનથી ન માત્ર પ્રતિ વિગ્રહ બને છે, તે પુણ્યાત્માઓ દર્શનની સુદૃઢ શુદ્ધિને પામીને, પરમ ગતિ એટલે મોક્ષગતિને પામે છે’ પરમોપકાશિએ આ પ્રકારે પ્રયોજનનું વર્ણન કરીને, રૂપરૂ કયુ કે-પ્રયોજન વિનાની પ્રવૃત્તિ એ વાસ્તવિક પ્રવૃત્તિ નથી અને વિપરીત ક્યેયથી થતી પ્રવૃત્તિ

સુપ્રવૃત્તિ નથી પણ બચ કર પ્રવૃત્તિ છે આથી દોષ પણ મહાપુરુષની જ નહિ, પણ સામાન્ય વિવેકિની પણ સત્પ્રવૃત્તિ સુદર ધ્યેય વિનાની નથી હોતી, તો પછી આવા પરમર્ષિઓની અને આત્મમંથના હેતુબદ્ધ શાસ્ત્રને સાબળવાને ઇચ્છતા આત્માઓની પણ, શાસ્ત્રને રચવાની કે સંભળવાની પ્રવૃત્તિ સુદર ધ્યેયવાળી જ હોવી જોઈએ, એ નિર્વિવાદ વાત છે

આજ્ઞા મુજબ જ જીવન અને ઉપદેશ

સુક્ષિના કામી મહાપુરુષો શાસ્ત્રની જ્ઞાના કરે, એમાં તાત્કાલિક હેતુ બબ્બ જીવો ઉપ- ઉપકાર કરવાનો જ હોય કારણ કે-એવી ઉપકારક પ્રવૃત્તિથી જોગ્યોત બનેલા પરમર્ષિઓનું ધ્યેય સ્વહિતને બાધક નહિ એવો પરોપકાર કરવાનું જ હોય એવા પરોપકારી પરમર્ષિઓ આત્મહિતમાં અબાધક એવો પરોપકાર કરવાને ઇચ્છતા હોવાથી, સ્વમતિઠ દિપ્ત ઉપદેશ ન આપે, એ પણ સમજી શકાય એવું છે જેઓ પોતાની મતિકંપનાને જ પ્રધાન સમજે છે, તેઓ જો ઉપકારક બનવાનો દાવો કરે, તો તેઓ પોતાના અહિત માથે જગતનું પણ કારમું અહિત સાથે, એ સ્વાભાવિક છે વિશિષ્ટ જ્ઞાન વિનાના હોવા છતાં પણ જેઓ પોતાને જ સત્યા સત્યના જ્ઞાતા સમજે છે, તેઓ અનતાનુબધી કષાયોની બાગમાં ફસેવા હોય છે, એમ સ્વીકાર્યો વિના ચાલે તેમ નથી અનતાનુબધી કષાયોના ઉદયમાં સપડાયેલાઓ મિથ્યાત્વથી દૂર નથી રહી શકતા અને મિથ્યાત્વ એ તે આત્માને સત્યાસત્યના વિવેકથી દૂર રાખે છે મિથ્યાત્વના પ્રનાયે

સત્યાસત્યના વિવેકથી દૂર બનેલો આત્મા, અનુભવી
માનની મોજમજામાં મહાલવાને ઈ-કે છે અને એથી તે
પોતામાં જ સર્વસ્વને કલ્પીને પોતાની મનિ દુષ્ટ જ રહે
તથા બીજાઓને પણ તેવા નાગે ચલાવવાને દેશ-રજ,
એમાં તાલગુણ થવા જેવું કશું જ નથી જ જ કહેવું
ઉપકારિઓ દરમાવે છે કે-સાચો પરાયણ પ્રભુને ફક્ત
પરમર્ષિઓ, મિથ્યાત્વ આદિ જે આત્મા કમ્યુ કમ્યુ
છે-તેઓના સપાટામાં આવતા જ નહીં અને એથી જ તેઓ
શ્રી સર્વજ્ઞ પરમાત્માની આજ્ઞામાં જ પેનુલી અને અનુ
ભવનશ્રેય સમજે છે એથી તેઓ જ દુષ્ટતા, દુષ્ટતા
અને હુ ખપરખપરક સસારના સમયે જરૂર ને ને ને
અનતરની પરમર્ષિઓની આજ્ઞા દુષ્ટતા દુષ્ટતા
કરે છે અને અન્ય પણ મોહકાની આજ્ઞાને અનુસરે
ઓની આજ્ઞા મુજબનું ભવન દુષ્ટતા દુષ્ટતા એવા
પરમર્ષિઓ, સસારમાં હુ ખોથી જાગે સ્વેચ્છા ભવેને, એ
હુ ખોથી ભયાવવા દુષ્ટ અનુભવ કરેને મારે, શ્રી સર્વજ્ઞ પ-
રમાત્માઓએ દરમાવેલો જ ઉપદેશ મારે, આ પરમર્ષિઓ
એવો અજોડ ઉપકાર કરવાના પ્રભુ-શ્રી જ અદ્વય સુભવના
શ્રી સિદ્ધિપદના લોકતા બને છે.

બોધિની પ્રથમ ગરુડ :

આ વિશ્વમાં સાચાનું ને દુનિએ પ-નું
કોઈ પણ વસ્તુ હોય, તો તે એક જ દિને જન્મે
સાચો ખ્યાલ કરાવવો, એ જ છે સાચા ને જ

બનવાની અભિલાષાવાળા આત્માએ, સ સારમા અતિ કિંમતી
 એવા માનવજીવનને પામીને, પ્રથમ શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ
 ફરમાવેલા બોધિને પામવાનો પ્રયત્ન કરવો, એ આવશ્યક છે
 શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ પ્રજ્ઞેવા બોધિને પામ્યા વિના, ગમે તેવો
 બુદ્ધિશાળી પણ આત્મા, મત્યાસત્યના માયા વિવેકને મેળવી
 શકતો નથી જીવને માયા વિવેકની પ્રાપ્તિ થયા વિના, વાસ્તવિક
 ક્રોધિની વિરતિને પામવા જોગા સુદર પરિણામોની પ્રાપ્તિ થતી
 નથી અને વિરતિના પરિણામ વિના ચારિત્રધર્મનો સ્વીકાર સાચા
 રૂપનો થતો નથી આ કારણે, કયાણુના અભિલાષી આત્માએ
 તેા, પ્રથમ શ્રી જિનપ્રજ્ઞીત બોધિને પામીને એ બોધિની
 આરાધના દ્વારા વિરતિને લાયક પરિણામોને પ્રાપ્ત કરવા
 જોઈએ અને પછી સુદર ચારિત્રનો સ્વીકાર કરવાને ઉત્તમાત્મ
 બનવું જોઈએ સુદર ચારિત્રનો સ્વીકાર કર્યા પછીથી પણ,
 શુદ્ધિલવાસમા વસીને, અનતજ્ઞાનિઓએ ફરમાવેલા વિધિના
 અમલપૂર્વક, સૂત્રનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ સ્વચ્છદપણે
 કરેલો સૂત્રનો અભ્યાસ, એ કલ્યાણકારી અભ્યાસ નથી
 સૂત્રનો વિધિ મુજબ અભ્યાસ કર્યા બાદ, તેના પરમાર્થને
 સમજવાને આતુર બનવું જોઈએ સૂત્રોના પરમાર્થને સમજ્યા
 વિના, સ્વપરના સમયનું માથું રહસ્ય સમજાવું નથી સૂત્રના
 અભ્યાસ સાથે તેના પરમાર્થને બાળવા દ્વારા, સ્વપરના સમ
 યના રહસ્યને સમજવાનો એવો સુદર પ્રયત્ન કરવો જોઈએ,
 કે જેથી વિશદ પ્રજ્ઞાને પામવા જોગો સુદર ક્ષયોપશમ સાધી
 શકાય જ્યારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો તેવા પ્રકારનો ક્ષયોપશમ
 થાય, ત્યારે જ વિશદ પ્રજ્ઞાની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે અને

વિશદ પ્રજ્ઞા વિના શ્રી જિનેશ્વરદેવોના વચનનો માયો ખ્યાલ કરાવવાનું સામર્થ્ય આવી શકતું નથી શ્રી જિનવચનનો સાયો ખ્યાલ કરાવવાનું કામ મહેતુ નથી અને એના વિના મહેતવી સુદૃઢ નામની સુદૃઢ પ્રકારે સર્જવ નથી કરી શકાતી જેઓ માયો અને પરમ પરોપકાર ક વા માગે છે, તેઓ માટે શ્રી જિનેશ્વરદેવોના વચનનો માયો ખ્યાલ કરાવવાનું સામર્થ્ય પણ આવશ્યક છે કાચ્છુ કે-એ વિના સાયો અને પરમ પરોપકાર સાધ્ય નથી એ સામર્થ્ય વિના જેમ માયો અને પરમ પરોપકાર સાધ્ય નથી, તેમ જ્ઞાનાવરનીય કર્મના સુદૃઢ ક્ષયોપનામના યોગે પ્રગટ થતી વિશદ પ્રજ્ઞા વિના એ સામર્થ્ય પણ સાધ્ય નથી વિશદ પ્રજ્ઞા પણ, સ્વપ ના નમ ના રહસ્યમય જ્ઞાનની અપેક્ષા નાગે છે સ્વપરના સમયનુ યથાર્થ રહસ્ય પણ, શ્રી જિનાગમના પારમાર્થિક જ્ઞાનની ઘણી મોટી અપેક્ષા રાખે છે શ્રી જિનાગમના પારમાર્થિક જ્ઞાનને મેળવવાને માટે, મદ્યગુરૂની સેવાપૂર્વક, વિધિ મુજબ શ્રી જિનાગમનું અધ્યયન કરવું, એ અતિ આવશ્યક છે શ્રી જિનાગમના અધ્યયન માટે, ભાગવતી દીક્ષા પણ જરૂરી છે દીક્ષાને પામીને શ્રી જિનાગમનું અધ્યયન વિગેરે પામવું હોય, તો દીક્ષાને વિરતિના પરિણામમય બનાવવી જોઈએ અને દીક્ષાને એવી બનાવવાને માટે મધ્યગુરૂશૈન એ અતિ જરૂરી વસ્તુ છે

ગુરૂકુલવાસનો મહત્તા

આ બધી વિચારણાથી, એ પણ સમજાય છે, શ્રી જિનેશ્વરદેવોના વચનનો ઉપદેશ, એ જ માયો મને

પરોપકાર છે, તેમ જ સાચો અને ઉચો પરોપકાર માધ્ય કરવાને માટે ઘણી ઘણી યોગ્યતાઓ મેળવવી, જે પણ આવશ્યક છે સાચી શ્રદ્ધાની અને શુદ્ધ ચારિત્રના સ્વીકારની, જે માટે ખૂબ જ જરૂર છે શ્રદ્ધામાં દેવાળું કુકનારા અને સાચા ચારિત્રની દરકાર નહિ કરનારા આત્માઓ, શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ સ્થાપેલા મુક્તિમાર્ગનો ઉપદેશ આપવાને માટે, ખરે જ નાલાયક છે શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન અને શુદ્ધ ચારિત્ર, જે ઉભયના સ્વીકાર અને પાલન માત્રથી પણ, મુક્તિમાર્ગના સાચા ઉપદેશક બની શકાતું નથી સમ્યગ્દર્શન અને શુદ્ધ ચારિત્રના ધારક આત્માઓ, શુદ્ધ શુરકુલવાસના ઉપામક હોય, જોમા તો શકાને અવકાશ જ નથી ગ્રહેતો જોવા પુણ્યાત્માઓને સ્વચ્છદપણે વિહરવું, જોના કરતા તો મરણ જ વધારે પસંદ પડતું હોય છે શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શિ અને સાચા સયમી મહાત્માઓને મન તો, શુદ્ધ શુરકુલવાસ કપતર આદિ કરતા પણ અધિક કિંમતી હોય છે શ્રદ્ધાથી હીન અને સયમથી બેદરકાર આત્માઓ શુરકુલવાસમાં વસતા હોય, તો પણ ન વસનારાઓના જેવા જ જે જોના અતરમાં સદ્ શુર પ્રત્યે મફતભાવ નથી, સાચી નમ્રતા નથી, વિનયશીલતા સેવનમાં લઘુતા બાસે છે, વાસ્તવિક ક્ષાંતિના બહુમાનનો અભાવ છે, સદ્શુરની છાયામાં પણ સ્વચ્છદપણે વર્તતા લય નથી અને સદ્શુર પ્રત્યેના ગૌરવનો અભાવ છે, જોવા આત્માઓ માટે શુરકુલવાસ પણ નિરર્થક જ નિવડે છે પણ સાચા શ્રદ્ધાસંપન્ન અને સયમની આરાધનામાં જ આત્માનો નિસ્તાર સમજનારા પુણ્યાત્માઓને શુદ્ધ શુરકુલવાસના સેવનમાં જ

પોતાનું મર્વસ્થ જણાય છે એવા આત્માઓ કદાચ જ્ઞાનાવર-
ણીય ઠમ્બોનો તેવો ક્ષયોપશ્ચમ ન પણ પામી શક્યા હોય, તો
પણ તેઓ શુદ્ધ શુદ્ધકલ્પવામની નિશામા પોતાનું હિત સાધવા
સાથે, પોતાના મયમાદિ અને વિનયાદિના સેવનથી પણ,
અનેકના માયા આત્મહિતમા સુદર નિમિત્ત રૂપ બને છે
જ્ઞાનાવરણીય ઠમ્બોના તેવા ક્ષયોપશ્ચમની અભાવવાળી દશામા
ધણ માયા શ્રદ્ધાશુ, સુજ સયમી અને વિનયાદિના સેવનમા રક્ત
એવા મહર્ષિઓ, સ્વપરતુ જે હિત સાધી શકે છે, તેણે હિત
તો મયમની સાધનામાં ચિધિલ બની ગયેલા અને વિનયા
દિના સેવનથી પરાક્રમુખ બની બેઠેલા જ્ઞાની ગણાતાઓ પણ
નથી સાધી શકતા એટલું જ નહિ, પણ એવા જ્ઞાનિઓ
તો પોતાનું અહિત માધવા માથે, અન્ય અનેકોનું પણ
કારમું અહિત માધનાશ બને છે જ્ઞાની બની બેઠેલા જોએને,
સુચમની માધનામા રસ ન આવતો હોય અને વિનયાદિનું
સેવન એ વેઠ રૂપ લાગતું હોય, તેઓએ સમજવું જોઈએ
કે-“અમે માની લીધેલું અમારું જ્ઞાન એ મન્થજ્ઞાન નથી,
પણ કારમું અજ્ઞાન છે આવા અજ્ઞાન રૂપ જ્ઞાનથી તો, સુદર
વેપમા રહેલા પણ અમે, અમારા પોતાના અને અમારા
સહવામમા આવતા પરના પણ પારમાર્થિક હિતના સહારક
જ નિવડીશું ’ આવા અજ્ઞાન રૂપ જ્ઞાનના ધણી બની બેઠેલા
જોને અભિમાન કારમી રીતિએ પજવે છે એવાઓ શાસ્ત્ર
કાન્ પરમર્ષિઓના કરતા પણ વધુ શાણા હોવાનો દાવો કરનારા
બની બેસે છે એવાઓ, અનંત ઉપકારી શાસ્ત્રકાર પરમર્ષિઓની
પણ, અવસરે અવસરે અવજા કરનારા બને છે જગત -

સમક્ષ એવાઓ પોતાની મહત્તાને બતાવવામા જ રહ્યાપણ સમજે તે આવાઓ તો જે શુદ્ધુલ્લાસમા વમે, તે શુદ્ધોને પણ ઉપાધિ રૂપ નિવડે છે જે શુદ્ધોને આવા કુશિષ્યો મળે છે, તે શુદ્ધોને પણ ઘણી વાર શાસનના હિત ખાતર, આવાઓને સાચવી લેવા પડે છે અન્યથા, આવા શિષ્યો સફળશુદ્ધોની હિતશિક્ષા સામે પણ ઘોષાટ મચાવવાને મનસ્વી રહે છે આવાઓની જગત ઉપરની હયાતિ પણ, જગત માટે આપરૂપ છે આવાઓ માટે તો, સ્વચ્છદ્વયે વર્તા અનેકને સારના અસાદર બનાવવાનો જ ધધો હોય છે અજ્ઞાન રૂપ જ્ઞાનથી ધમડી બનેલાઓમા, માયા આદિની ખીવવટ પણ સુદર રીતિએ થયેલી હોય છે એવાઓ પોતાની વાગ્બલ્યથી અનેક આત્માઓના હિતના નહાળક બને છે એવા સ્વચ્છદી જ્ઞાનિઓને શ્રી વીતનગદેવનું શાસન સુક્ષ્મ માર્ગના ઉપદેશક બનવાનો અધિકાર આપત જ નથી

સિદ્ધા તમુવારસ પંચે કયાધી ?

સાચા સમ્યગ્દષ્ટિ અને શુદ્ધ ચારિત્રના ઉપાસક આત્માઓ, જેમ શુદ્ધ શુદ્ધુલ્લાસ જ વસવાને ઈચ્છના હોય છે, તેમ તે પુણ્યાત્માઓ શ્રી જિનેશ્વરદેવોના સિદ્ધાન્તો રૂપ સુધારમનું પાન કરવાને માટે પણ તલસતા જ હોય છે શ્રી જિનેશ્વરદેવોના સિદ્ધાન્તો રૂપ સુધારસના પાનને માટેનો તેઓનો તલસાટ, ખરેખર, અજોડ જ હોય છે એ સુધારસના પાન માટે, ઉપકારિઓએ દર્શાવેલુ તપ આત્મિક વિધાન, એવા આત્માઓને ખૂબ જ રૂચે છે શ્રી જિનેશ્વરદેવોના સિદ્ધાન્તો રૂપ

સુધ રસના પાનને માટેનું તપ આદિનું વિધાન, જેઓ કેવલ વિદ્વાન બનવાને ઇચ્છે છે, તેઓને ક્ષત્રું જ નથી એવાઓ તો, જ્ઞાનના અભ્યાસના નામે, પોતાના અમયમને છુપાવવાનું પાપ પણ આચરે છે 'જ્ઞાન બહુનારાઓએ તો, જ્ઞાન સારી રીતિએ બહી ગયા છે માટે, ક્ષત્ર આદિ વિગઈઓ અને પોષક મથાણાઓનો ઠીક ઠીક ઉપયોગ કર્યો એઈ છે'—આવી આવી વાતો કરતા પણ, એવા વિદ્વાનો અચકાતા નથી શ્રી જિનેશ્વરદેવોના સિદ્ધાન્તો ક્ષત્ર સુધારસના પાનને માટે, ઉપકારિઓ ત્યારે તપનું વિધાન કરે છે, ત્યારે સુધરસના લોજનમા મસ્ત બનેલા એવા વિદ્વાનો, જ્ઞાનપાનની પુષ્ટિ કરી, અનવજ્ઞાનિઓના અનુષ્ઠાન વિધાનની અવગણના જ કરે છે એવાઓને મન, તપસ્વરણ આદિના એવા વિધાનો, ઉપકારી કાઢવા લાગે છે એવાઓ તો, એવા અનવજ્ઞાનિઓના ક્રોધનોની પણ, મજાક ઉઠાવવામા જ મજા માનનારા હોય છે એટલે એવાઓ પોતાને પૂર્વની આશાધનાથી મળેલ ક્ષયોપશમના પ્રભાવે ક્રોધ વિદ્વાન બની જાય છે, તો પણ એવાઓનો એ ક્ષયોપશમ, મિથ્યાત્વમોહનીયનો સહચારી હોવાથી, એવાઓની વિદ્વતા અવગણના હિત માટે આપ ક્ષત્ર બની જાય છે એવાઓ, બહુતા બહુતા પણ, તપ આદિના વિધાનની અવગણના કરે છે, એટલું જ નહિ, પણ પાઠક સાગ્રહીઓની પણ અવગણના જ કરે છે એવાઓની વિદ્વતા જ એવાઓને નરકાદિના મુસાફર બનાવે છે એવાઓનું જ્ઞાન ક્રોધ પણ વસ્તુની વાસ્તવિકતાને સ્પર્શતું નથી એવાઓ જ્ઞાનને પણ પોતાની ધૌર્ગલિક વાસનાઓને પોષવાને માટે જ

ભાતે ૩ અને ભરૂયા પછી તો એવાઓ માતેવા આઠ જેવા બની જાય છે એવાઓ જ્ઞાનનો ઉપયોગ શરીરની સેવામાં અને નામના મેળવવા આદિમાં જ કરે છે એવાઓને, પ્રાપ્ત થયેલી દોષ પશુ શક્તિ, સાચા ઉપમા પચતી જ નથી એવાઓ પોતાના લખેલા-બોલેલાની પોતે જ નિરતર પ્રશ્ન સા કર્યા કરે છે એવાઓને તેમની સાચી પશુ ભૂવ કોઈ બતાવે તો, તેઓ પોતાની ભૂલનો બચાવ કરવાની ભતે ચઢી જાય છે એવાઓ કાચ માગેને પાખ્યા હોય, તો પશુ એવાઓને પતિત થતા વાર લાગતી નથી એવા આત્માઓને ‘અભિનિવેશ’ નામના મિથ્યાત્વનો ઉદય થતા વાર લાગતી જ નથી આ રીતિએ, ઉદ્ધારક જ્ઞાન જ જેઓના અહિતને માટે થાય, તેઓને માટે હિતકારક ઠરું જ નથી રહેતું

મુગુરુ-મુશિષ્ય

એવાઓની જ્યારે આ દશા હોય છે, ત્યારે સમ્યગ્ દર્શન અને શુદ્ધ ચારિત્રમાં રમતા આત્માઓને, મિદ્ધાન્ત સુધારનનું પાન પશુ, વિધિમુજબ જ કરવું ગમે છે સિદ્ધાન્ત સુધારનનું પાન કશામાં રસિય બનેલા એ પુરુષાત્માઓને તો, સફશુર જ માથા ક પતરૂ લાગે છે એવાઓ માને જ છે કે-‘મફશુરની સાચી કૃપા વિના, માથા શુનજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ એ શક્ય જ નથી’ જનત ઉપકાન્તિઓ કરમાવે છે કે- ‘શુતજ્ઞાન અનેક અર્થમય, અતિ ગભીર અને વિવિધ મન્ત્ર આદિ અતિશયસમ્પન્ન હોવાથી, મોટે ભાગે શુર-ઉપદેશની પેલા રાગે છે એ જ કારણથી, શુતજ્ઞાનનો સ્વીકાર શુરની

પાસે ઉદ્દેશાદિ વિધિથી કરવો, એ જ શ્રેયસ્કર છે ' અને ત
ઉપકારિઓનું આ ઠવન, શુદ્ધ શ્રદ્ધાસમ્પન્ન અને શુદ્ધ ચારિત્રની
આરાધનામાં જ કટલાણું મમજતા માત્રાઓને, એકાતે
કન્યાણુકર લાગે છે એવા આત્માઓ, સ્વપન્ના ઉપકાન્ના
હોતુથી, થી જિનપ્રણીત શ્રુતજ્ઞાનનો અભ્યાસ, વિધિ મુજબ
સફશુદ્ધની પાસે જ કરવાને ઈચ્છે છે એવા આત્માઓને
શ્રુતજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવતા સફશુદ્ધો પણ, પુત્રકિત અવ
સ્થાનો અનુભવ કરે ઇ એવા આત્માઓને શ્રુતજ્ઞાનનું દાન
કરવામાં સફશુદ્ધોને ગ્લાનિ નથી આવતી, પણ અધિક
અધિક ઉદ્ધામ પ્રાપ્ત થાય છે શ્રુતજ્ઞાન માટે સુધાઓ
ઓછા જ મળે છે, માટે સુદૃઢ પાત્રને પાત્રીને સફશુદ્ધો
આપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે મફશુદ્ધો, પોતાની પાસેના
સુદૃઢ શ્રુતજ્ઞાનનું, સુધાન શિષ્યોમાં દાન કરવાને માટે જૂઠું જ
આતુર હોય છે એ જ રીતિએ, સુધાન શિષ્યો પણ સફશુદ્ધની
સુકૃપાના પાન ઝનીને, મફશુદ્ધના શ્રીમુખથી શ્રુતજ્ઞાનને મેળવવા,
મેઘજળને મેળવવા ચાલક જેટલું આતુર હોય છે, એના કરતા
પણ અધિક આતુર હોય છે

અતજ્ઞાનના સાચા ગુહસ્થને પામનારા

આ પ્રમાણે શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ અર્થથી પ્રરૂપિત કરેલા
અને અતજ્ઞાનના નિધિ એવા શ્રી ગણધરભગવતોએ શુભિક્ત
કરેલા થી શ્રુતજ્ઞાનને અભ્યસ્ત કરનારા સુશ્રદ્ધાગમ્પન્ન અને
અયમશીલ પુણ્યાત્માઓને, તેના પરમાર્થને પામવાની એવી
તાલાવેલી લાગે છે કે-તે પુણ્યાત્માઓ શ્રુતજ્ઞાનના પરમાર્થને

પામવાને માટે ચિંતન, મનન અને નિદિધ્યાસનમા જ મસ્ત રહે છે થી શ્રુતજ્ઞાનની એકે એક વાત, કે જે આચરણીય હોય છે, તેને યથાગતિ આચરવામા એવા પુણ્યાત્માઓ પ્રતિ સમય સજ્જ રહે છે, શ્રુતજ્ઞાને ફરમાવેલી હેય વસ્તુના ત્યાગમા તેઓને અપૂર્વ આનંદ આવે છે, અને હેય વસ્તુના જ્ઞાનમા તે પુણ્યાત્માઓ ખૂબ જ તોષ અનુભવે છે વિશ્વ ઉપર સાચો ઉપકાર કરવાને ઈચ્છતા આત્માઓ, એમ માનવામા જરાય અચકાતા નથી કે-‘હેય, હેય અને ઉપાદેયના વિવેક વિના, સાચો ઉપકાર સાધ્ય થઈ શકતો નથી.’ શ્રુતજ્ઞાનના સાચા પરમાર્થને પામેલા પરમર્ષિઓ હેય, હેય અને ઉપાદેયના નિશ્ચયમા સહજ પણ શકાશીલ નથી હોતા. મિધ્યાત્વ, અવિરતિ, અપ્રશસ્ત કૃપાય અને મન-વચન-કાયાના અશુભ વ્યાપાર રૂપ યોગો તથા નિદ્રા આદિ પ્રમાદોને જેઓ હેય જ માનનારા હોય, તેઓ જ શ્રુતજ્ઞાનના સાચા પરમાર્થને પામેલા ગણાય છે મોક્ષને જ સાધ્ય માનનારા શ્રુતજ્ઞાનિઓ સમ્યક્ત્વ, વિરતિ, પ્રશસ્ત કૃપાય અને અનતજ્ઞાનિઓની આજ્ઞા મુજબની મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિઓ તથા અપ્રમાદને જ ઉપાદેય માનનારા હોય છે શ્રુતજ્ઞાનના સાચા પરમાર્થને પામેલા પરમર્ષિઓ બવને બલકર માનનારા હોઈ કોઈ પણ આત્માના બવની વૃદ્ધિ થાય-એવું સ્વપ્ને પણ નથી ઈચ્છતા શ્રુતજ્ઞાનના રહસ્યથી સુપરિચિત થયેલા પરમર્ષિઓ, પશ્ચિમે હિન્દના આદિમા પશ્ચિત થનારી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ, પછી તે ભલેને જગતની દૃષ્ટિએ સારી પણ મનાતી હોય તો પણ તે પ્રવૃત્તિને તેઓ હેય તરીકે જ સ્વીકારનારા હોય છે.

વિશ્વના અજ્ઞાન આત્માઓની યોદ્ધા, એવા પુરુષાત્માઓના અતરને સ્પર્શી શકતી જ નથી જુતજ્ઞાનના સાચા પરમાર્થને પામનાગ આત્માઓ, વિરક્ત અવન્યાગા જ એકતાન હોય છે રાગમય દશા, જુતજ્ઞાનના મારને પામવામા બધ ક જ અતરાય રૂપ છે જેઓ રાગમય દશાને ઉપાદેય માને છે, તેઓ તો જુતજ્ઞાનના અભ્યાસને માટે પણ નાલાયક હોય છે જેઓને, જુતજ્ઞાનની વાચના હેતા, વૈરાગ્ય અને સવેગની પ્રાપ્તિ ન થાય અને કુતુહલાનિ કન્વામા જ આનંદ આવે, એવાઓને વાચનાની માહત્તીમાથી ઉઠાડી મૂકવાને પણ, અનતજ્ઞાનિઓનો આદેશ છે જુતજ્ઞાનના સાચા પરમાર્થને પામનારાઓ તો, જુતના એકે એક અક્ષરને સામળના, અપૂર્વ વિરાગ અને સવેગમય આનંદને અનુભવે છે મવેગ અને વિરાગના બજાવમા, જુતજ્ઞાન પણ સાચી રીતિએ ન પમાય, તો પછી તેના પરમાર્થને પામવાની તો વાત જ શી ?

સ્વપર-દર્શનવેળે ઉપમારિઓ

જુતજ્ઞાનના સાચા પરમાર્થને પામેલા પરમર્ષિઓ, શ્રી જિનેશ્વરદેવના મિદ્ધાતોના રહસ્યને જેમ મારી રીતિએ સમજે છે, તેમ અન્ય દર્શનોના સિદ્ધાન્તોને પણ સારી રીતિએ સમજે છે સ્વપર-દર્શનના શાઓને સાચી રીતિએ નમજ નારા પરમર્ષિઓ, પોતાની બુદ્ધિને ઘણી જ સુવિશુદ્ધ રાખી શકે છે સાચુ પણ અન્ય દર્શનનુ જ માટે ઉપાદેય નથી, એની માન્યતા એવા પુરુષાત્માઓથી દૂર જ રહે છે આમ છતા પણ, શ્રી સર્વજ્ઞ પરમાત્માના સુદર્શન રૂપ સાગરમાના

રત્નો અન્ય દર્શનમા રહિજોયઃ થાય એટલા માત્રથી, તે દર્શનો પણ ઉપાદેય છે—એણે, સ્વપ્ન સમયના સાચા રહસ્યને જાણનારાઓ, સ્વપ્નમા પણ માનતા નથી સર્વ દર્શનોમા મમાનપણાની ખુદ્ધિ, એ તો અજ્ઞાનતાનું કારણું દર્શન છે, એવી સમજડ માન્યતા સ્વપ્ન-દર્શનના શાસ્ત્રોના રહસ્યને જાણનારા પરમર્ષિઓની ક્ષોધ છે સ્વપ્ન-દર્શનના રહસ્યથી સુપરિચિત બનેના પરમર્ષિઓ, લોકલેગીમા પડીને કદી પણ મિથ્યા દર્શનોની પ્રશસામા ઉતરતા નથી એ પરમર્ષિઓ તો મિથ્યાદર્શનમા ફસેલાઓને, એનાથી પણ બનાવીને શુદ્ધ દર્શનના સાચા ઉપાસક બનાવવાને માટે, તે તે દર્શનોમા આની ગયેલી કોઈ કોઈ મારી વાતને બતાવી, તેઓને શુદ્ધ દર્શન પ્રતિ આકર્ષિત કરે છે મિથ્યા દર્શનની સારી જણાતી કોઈ પણ સારી વસ્તુ તરફ અન્યદર્શનની શ્રોતાનું ધ્યાન આકર્ષી, તેની માગોપાગ શુદ્ધિ શ્રી જીન -દર્શનમા જ છે—એમ સમજવી, સાચા ઉપકારિઓ તે શ્રોતાને શ્રી જિનના દર્શનનો માવો ઉપાનક બનાવે છે સ્વપ્ન-દર્શનના રહસ્યથી સુજ્ઞાત બનેલા પરમર્ષિઓ, તુલનાના નામે કે ખીણ કોઈ પણ રીતિએ, શ્રી મર્વજ દર્શનને અન્ય દર્શનથી હીન કે મમાન પણ બતાવવાના પાપથી બચવાનો જગતના વિદ્વાનોને આદેશ આપે છે શ્રી સર્વન દર્શનને અન્ય -દર્શનની સમાન જેનાઓને તો, સ્વપ્ન સમયના રહસ્યવેદી મહાપુરો, અમૃત અને વિષમા તુલ્યતા બેનારાઓ નરીકે ઓળખાવે છે કલિકાલ મવજ આચાર્યજગવાન શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ, શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની સ્તવના કરતા ફરમાવે છે કે—

ત્વચ્છામનસ્ય સમ્ય ચે મયન્તે શાસનાન્તરૈ ।

વિવેક તુલ્ય વીરૂપ તેવાં હૃદ હતાત્મનામ્ ॥ ૧ ॥ ’

શાસનાન્તરોની સાથે શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનની સમાનતાને માનનારા હતાત્માઓ, પોતાને માટે અમૃતને વિષ તુલ્ય બનાવે છે, એ વાત જોઈ સાથે આ સ્તુતિમાં તે પરમોપકારી પરમર્ષિઓ જાહેર કરી છે આ વાતને માનતા અને સમ્યગ્ દર્શન, વિરતિના પશ્ચિમ, સુંદર ચારિત્ર, વિધિ મુજબ સૂત્રનું અધ્યયન, સૂત્રનો પરમાર્થ તથા સ્વપર-સમયના રહસ્યને પામેલા પરમર્ષિઓ, તેવા પ્રકારના જ્ઞાનાવળીય કર્મના ક્ષયોપશમના પ્રતાપે પ્રાપ્ત થયેલ નિર્મલ પ્રતિભાના બળે, શ્રી જિનેશ્વરદેવના વચનોનો અનુયોગ કરવામાં જ, સ્વપરનું સાચામાં સાચું શ્રેય મેળવે છે

પ્રયોજન મળ્યાં ઊપસહાર

આવા પરમર્ષિઓ જે શાસ્ત્રોની રચના કરે, એનું પ્રયોજન થોડું જ અત્માઓ ઉપર અનુગ્રહ કરવાનું જ હોય આ ગીતિએ, શારીરિક આદિ અનેક પ્રકારના હુ ખોથી સંતપ્ત બનેલા જન્મ આત્માઓના અનુગ્રહની ભુદ્ધિ, એ પોતાના આત્મા ઉપર પણ ઓછી ઉપકારક નથી આવી ઉપકારક ભુદ્ધિના સ્વામી આત્માઓ, આ હુ ખમય સસારના વધુ સમયના મહેમાનો ન હોય, એ સ્વાભાવિક છે આ જ કારણે, પરમપૂજ્ય વાચગ્યદ્ર શ્રી ઉમાસ્વાતિ ભગવાન કરમાવે છે કે-‘હુ ખધી તપ્ત સત્ત્વોના ઉપર સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ કરમાવેલ ઉપદેશ દ્વારા જેઓ અનુગ્રહ કરે છે, તેઓ અલ્પ કાલમાં

શિવપન્ને પામે છે ' આવા પરમર્ષિઓના ગ્હેષ્ટા શાસ્ત્રનું
 શ્રવણ કરનારા પુણ્યાત્માઓનું પ્રયોજન પણ સુંદર પ્રકારનું
 જ્ઞાન મેળવવાનું જ હોય, એ વાત મમજી શકાય એવી છે
 જેઓ કુતુહલાદિ વૃત્તિવાળા હોય છે, તેવા શ્રોતાઓની તો
 અત્રે વાત જ નથી એવાઓ તો શ્રોતાની કાંટિમા જ નથી
 કુતુહલાદિ વૃત્તિથી આવેલાઓમા પણ, એવા કાંઈ કાંઈ
 ભાગ્યવાન નીકળી જાય છે કે-સાચું જ્ઞાન પામી શકે, પણ
 એ કાંઈ મામાન્ય પ્રકારનો મ માર્ગ ન જ ગણાય જેઓ
 ધર્મના અર્થાં હોઈ ધર્મશાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવાને તૈયાર થાય,
 એવા શ્રોતાઓનું તાત્કાલિક પ્રયોજન શાસ્ત્રના અર્થનું પરિ
 જ્ઞાન કરવાનું જ હોય એવા શ્રોતાઓ શાસ્ત્રના સાચા જ્ઞાન
 દ્વારા ભવથી વિરાગને પામે, એ વાતમા શકાને અવકાશ જ
 નથી ભવથી વિરક્ત બનેલા આત્માઓ માટે, સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ
 અને સમ્યગ્દષ્ટિઓના સમ્યગ્દર્શનની શુદ્ધિ, એ સહજ વસ્તુ
 છે સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિને પામતા આત્માઓ, ચારિત્ર આદિની
 પ્રાપ્તિ દ્વારા, ત્રી સિદ્ધિપદને નહેતું બનાવે છે, એમા પણ
 શકાને અવકાશ જ નથી એ જ કાળે પરમર્ષિઓ દરમાવે
 છે કે- ' શાસ્ત્રના સમ્યક્ પરિજ્ઞાનના પ્રતાપે સસારથી વિરક્ત
 બનેલા આત્માઓ, સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિને માધીને, પરમ ગતિને
 પ્રાપ્ત કરે છે '

[૪]

આપણે જોઈ ગયા કે-શ્રી ધર્મરત્ન નામના આ અર્થ-
 ગ બીર એવા શાસ્ત્રરત્નના રચયિતા પરમર્ષિએ, આ શાસ્ત્રરત્નની

પ્રથમ ગાથાના પૂર્વાર્દ દ્વારા પોતાના અલીપ દેવતા ભગવાન ને નમસ્કાર કરીને, વિઘ્નો રૂપી રાક્ષસોની સાચી શાંતિને માટે મગલની આચળ્લા કરી અને ઉત્તરાર્દ દ્વારા ઉપદેશ રૂપ અભિધેય, એટલે પોતે આ સૂત્ર દ્વારા જે વસ્તુ કહેવા માગે છે, તેને સૂચબું આ પ્રમાણે મગવને અને અભિધેયને સૂચવવાથી, સમ્બન્ધ અને પ્રયોજન આપોઆપ જ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે આપણે જોઈ ગયા કે-સમ્બન્ધ ઉપાયોપેક્ષલક્ષણ અથવા સાધ્ય-સાધનલક્ષણ છે કારણ કે-આ શાસ્ત્ર, એ આ શાસ્ત્રમા આવતી વસ્તુનું જ્ઞાન કરવાને માટેનો ઉપાય અથવા તો સાધન છે, જ્યારે આ શાસ્ત્રમા વર્ણવાતી વસ્તુનું કુંઠર જ્ઞાન, એ ઉપેય અથવા તો સાધ્ય છે પ્રયોજન પણ શાસ્ત્રકાર અને શાસ્ત્રના ઓતા ઉભયને માટે અનન્તર અને પરસ્પર-એમ ઉભય પ્રકારે છે એમા ઉભયનું તાત્કાલિક પ્રયોજન ભિન્ન ભિન્ન છે, જ્યારે પરસ્પર પ્રયોજન ઉભયને માટે એક જ છે ઉભયનો હેતુ મુક્તિની સાધના કળ્પી એ એક જ છે, માટે ઉભયનું પરસ્પરાએ પ્રયોજન એક છે પરંતુ તાત્કાલિક પ્રયોજનમા તફાવત છે શાસ્ત્રકાર ન્વય સમ્યગદર્શની, શુદ્ધ ચારિત્રી, ચુરકુલમેવી, સત્રના પિધિ મુજબના અભ્યાસી, સૂત્રના પર માર્થવેદી, સ્વપરના ગમમના બાણ અને શુદ્ધ પ્રતિભાના ધરનારા હોઈ, સ્વોપકારને સાધવા સાથે પરાપકારને સાધવા દ્વારા શ્રી સિદ્ધિપદની શીઘ્ર પ્રાપ્તિ કરવાને ઈચ્છે ॥ ઓતા અજ્ઞાન હોવાથી, આવા પરમોપકારી પરમર્ષિએ રચેલા શાસ્ત્રના શ્રવણ દ્વારા ભવથી વિરક્ત બની અને સમ્યગદર્શનની શુદ્ધિને મેળવી, શિવપ ની સાધના કરવાને ઈચ્છે છે એટલે શાસ્ત્રકારનું

તાત્કાલિક પ્રયોજન ત્યારે સત્વો ઉપર અનુગ્રહ કરવો એ છે, ત્યારે શ્રોતાનુ તાત્કાલિક પ્રયોજન શાસ્ત્રના અર્થનું સાચું જ્ઞાન મેળવવું એ છે

વ્યાખ્યા ઉપકારિણોને અનુસરીને :

આ રીતિએ, પ્રથમ ગાથા દ્વારા સ્પષ્ટ શબ્દોથી પ્રતિ પાદિત કરેલ મંગલ અને અભિધેય તથા એના ઘણે સ્પષ્ટ થતા સમ્બન્ધને અને પ્રયોજનને બાણી લીધા પછીથી, હવે આપણે એ ગાથાની વ્યાખ્યાના વિષયમાં જઈએ છીએ આપણે જે વ્યાખ્યા કરવી છે, તે જે રીતિએ ઉપકારિણોએ કરી છે, તે રીતિએ જ કરવી છે આ વ્યાખ્યાએ શાસ્ત્રરત્નની વ્યાખ્યા, આપણે ઉપકારી પરમર્થિઓએ કરી છે એ જ પ્રમાણે કરવાની હોય સ્વચ્છન્દી મતિઠ્ઠપનાથી એક પણ અક્ષર બોલવાની છૂટ આ શાસન આપતું નથી આ શાસનમાં એક પણ સાચા પરમર્થિ, સ્વચ્છન્દપણે એક પણ શબ્દ નથી ઉચ્ચારતા, એટલે ઠલ્યાણના અર્થો કોઈને પણ, એવી નાશક ઈચ્છા ન જ થવી જોઈએ જેઓને એવી ઈચ્છા જન્મે છે, તેઓ સાધુવેશમાં હોય તો પણ, સસારના જ મુસાફર છે આ મૂળ શાસ્ત્રના સ્થિતિ જેમ અનતજ્ઞાનિઓની આજ્ઞાના પ્રચારક છે, તેમ જૃહદ્વૃત્તિના સ્થિતિ આચાર્યભગવાન પણ શ્રી જિનેશ્વરદેવોની આજ્ઞાના જ પ્રચારક છે એટલે એ ઉભય પરમર્થિઓએ કરેલી આ શાસ્ત્રગ્નની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં રાખીને જ, આપણે આ મૂળ શાસ્ત્રની વ્યાખ્યા કરવાની છે જૃહ શાસ્ત્રકાર પરમર્થિએ પણ, આ મૂળ શાસ્ત્રરત્નનો લાભ

સુધર રીતિએ સ્પષ્ટ કર્યો છે અને જૃહદ્વૃત્તિકાર આચાર્ય
ભગવાન, કે જેઓ શ્રી જિનેશ્વરદેવોના શાસનમાં સમર્થ
પ્રકરણકાર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે, તેઓએ પણ આ શાસ્ત્ર
રત્નની સુધર ખીલવટ કરી છે આ શાસ્ત્રરત્નના ભાવને
સમજવાને માટે અને સમજાવવાને માટે, એ બન્ને વ્યાખ્યાઓ,
આપણા માટે સુદગ્ધા સુદગ્ધ હીપિકાઓની ગરજ સારે છે
ઉપકારિઓનો આવો પ્રયત્ન જો આ શાસ્ત્રરત્ન ઉપર ન થયો
હોત, તો આનો જે ભાવ આજે પામી શકાય છે, તે પામી
શકાવો મુશ્કેલ હતો આવા અભેદ ઉપકારિઓના કથનને સામે
રાખીને જ, આપણે આ શાસ્ત્રની વ્યાખ્યામાં ચાલવાનું છે

વ્યાખ્યાના છ પ્રકારો

આ શાસ્ત્રના મૂળ પ્રણેતા આચાર્ય ભગવાન શ્રીમત્ શાંતિ
સૂરીશ્વરજી મહારાજ, આ શાસ્ત્રરત્નની વ્યાખ્યાને શરૂ કરતા,
સાધારણ રૂપમાં છે કે- 'શાસ્ત્રની વ્યાખ્યા ૩ પ્રકારે થાય
છે' પ્રત્યેક ગદ્ય સૂત્રની કે પદ્ય સૂત્રની વ્યાખ્યા ૩ પ્રકારે
થઈ શકે છે આ વાત ધ્યાનમાં રાખી લેવી જરૂરી છે
કારણ કે-કે-કે સૂત્રની વ્યાખ્યા એ રીતિએ કરતા
વ્યાખ્યા ઘણી લાખી થઈ જાય, માટે ઉપકારિઓ શાસ્ત્રની
શરૂઆતના સૂત્રની વ્યાખ્યાને એ પ્રમાણે કરીને સૂચવે છે કે-
પ્રસંગે પ્રસંગે જરૂર લાગે ત્યારે જરૂરી જરૂરી પ્રકારનો
ઉપયોગ કરવો જે જે પ્રકારોથી સૂત્રની વ્યાખ્યા થાય છે,
તે તે પ્રકારોનું નિરૂપણ કરતા, આ શાસ્ત્રરત્નના મૂળ પ્રણેતા
આચાર્ય ભગવાન રૂપમાં છે કે-

‘સહિતા ચ પદ થય વર્ણ્ય પ તિમ્મહ ।

ચાલના પ્રત્યવસ્થાન, વ્યવસ્થા તત્ત્વસ્ય યદ્વિદ્ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્-‘સહિતા, પદ, પદાર્થ’, પદવિગ્રહ, ચાલના અને પ્રત્યવસ્થાન’-આ છ પ્રકારે તન્ત્રની વ્યાખ્યા થાય છે સૂત્રનું અસ્ખલિત આદિ શુદ્ધોપેત ઉચ્ચારણ કરવું, એનું નામ ‘સહિતા’ કહેવાય છે સૂત્રના પદોને સ્પષ્ટ કરવા, એ ‘પદ’ નામનો વ્યાખ્યાનો બીજો પ્રકાર છે પદોના અર્થોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું, એ ‘પદાર્થ’ નામનો વ્યાખ્યાનો ત્રીજો પ્રકાર છે સૂત્રમા મામાસિક એટલે નિયમ મુજબ એકત્રિત થયેલ પદોને જિલ્લ કરીને સમજાવવા, એ ‘પદવિગ્રહ’ નામનો વ્યાખ્યાનો ચોથો પ્રકાર છે ‘ચાલના’ એટલે સૂત્રના પદો અને પદાર્થો આદિના સમ્બન્ધમા શ્રોતૃગણની સમજને સુવિશદ બનાવવાને માટે શક્ય શક્યો ઉભી કરી સૂત્રની વ્યાખ્યાનો તે પાંચમો પ્રકાર છે અને એ ઉભી કરેલી શક્યોનું નિરસન કરીને શ્રોતૃગણને નિ શક બનાવવો, એ ‘પ્રત્યવસ્થાન’ નામનો વ્યાખ્યાનો છઠો પ્રકાર છે

શુદ્ધોપેત ઉચ્ચારણની આવશ્યકતા

વ્યાખ્યાનો પ્રથમ પ્રકાર જે ‘સહિતા’ છે, તે તે તદ્દન સ્પષ્ટ છે કારણ કે-આપણે શરૂઆતમા જ માધાતુ જે રીતિએ ઉચ્ચારણ કરીએ છીએ, તે રીતિએ અસ્ખલિતતા આદિ ઉચ્ચારણના શુદ્ધોને ધ્યાનમા રાખીને સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરવું, એનું જ નામ ‘સહિતા’ છે શુદ્ધ સહિતા પણ વ્યાખ્યાન એક મહત્ત્વનું અંગ છે સૂત્રનું શુદ્ધ રીતિએ

ઉચ્ચારણ, એ પણ સૂત્રની એક બાંધિની બાંધિ છે સુંદર
 શબ્દોથી રચાયેલ અને અનેક અર્થોથી ભરેલ એવા અનેકાનેક
 ગુણમય સૂત્રનું ગુણમય ઉચ્ચારણ પણ, સુંદર ભાવોદ્દાસનું પ્રધાન
 કારણ છે સુંદર રીતિએ સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરનાર વ્યાખ્યાતા
 જેમ સુંદર મનોદશાનો અનુભવ કરે છે, તેમ શ્રોતાઓ પણ
 સૂત્રના તેવા શ્રવણથી અપૂર્વ ભાવોદ્દાસને પામે છે મૂત્રોનું
 શુદ્ધ શ્રવણ પણ પાપોનું નાશક છે સૂત્રના શુદ્ધ ઉચ્ચારણમા
 એટલેકે આત્માઓ, મૂત્ર પ્રત્યેની ચોતાની બાંધિનો અભાવ
 મુશ્કેલી છે અનંત ઉપકાંઠોએ શુદ્ધ ગુણમય સૂત્રના શુદ્ધ
 ઉચ્ચારણની બેઠરમરી, એ પણ વસ્તુતઃ સૂત્ર પ્રત્યેની જ
 બેઠરમરી છે પ્રેમિના નામનું અમલ્ય પ્રેમિને આનંદમય
 બનાવે છે, એ સૌને અનુભવસિદ્ધ છે તો પછી કલ્યાણનો
 માર્ગ દર્શાવનાર સૂત્રના ઉચ્ચારણથી, તેનું ઉચ્ચારણ કરના-
 રનો અને તેનું શ્રવણ કરનારનો આત્મા, એ સૂત્ર પ્રતિની
 આત્મા બાંધિને ધન્યારો હોય તો, તે અપૂર્વ આનંદનો
 અનુભવ કરે, એમાં શકાને અવકાશ જ કયા છે? સૂત્રના
 શુદ્ધ ઉચ્ચારણથી અને એ શુદ્ધ ઉચ્ચારણના શ્રવણથી દેવો
 આનંદ વાંચે છે, એનો ખ્યાલ તો સૂત્રના સાચા બાંધને જ
 હોય જે સૂત્રનું પદે પદે મગલમયતાથી અને ઉપકારકતાથી
 ઓતપ્રોત હોય, એનું શુદ્ધ ઉચ્ચારણ, ઉચ્ચારનારના અને એને
 સાંભળનારના અત્મા સુવિશુદ્ધ આનંદની રેલમઝેલ કરે,
 એમાં શકા તો નાસ્તિક હૃદયને જ સાચા આઘી 'સહિતા'
 નામનો વ્યાખ્યાનો પ્રથમ પ્રકાર પણ મહત્વનો છે, એમ
 મહાશુને ને યુક્તિપ્રિયને લાગ્યા વિના ગૃહે તેમ નથી જ

શબ્દશાસ્ત્રના જ્ઞાનની જરૂર

બીજો ‘પદ’ નામનો વ્યાખ્યાપ્રકાર પણ, સૂત્રના પરમાર્થનો સાચો ખ્યાલ પામવાને માટે આવશ્યક જ છે વ્યાખ્યાના બીજા પ્રકારનો ખ્યાલ આપતા, આ શાસ્ત્રગ્તના વ્યક્તિના અધ્યયનમગ્ધાન ફરમાવે છે કે—

પ નિ સદ્વત્માવયા । નત્વા સક્લરત્નકુલયદ્ધ વિમલકવલ ધીર
ધર્મરત્નાવિના જગન્ના કિતગમિ ઉપદેશમિતિ ।

મૂળ સૂત્રના પદો સંસ્કૃત ભાષા દ્વારા આ પ્રમથ થાય છે આ પદોમા ત્રણ પદો સામાસિક છે અને બાકીના સમાસ વિનાના છે આ પ્રમાણેના પદોને સ્પષ્ટ કરી, ઓતા ઓની યોગ્યતા પ્રમાણે પદોની સિદ્ધિ આદિનું પણ વર્ણન કરી શકાય આ પ્રમાણે ‘પદ’ રૂપ વ્યાખ્યા દ્વારા પણ ઘણી ઘણી વાતો કહી શકાય પદોની સિદ્ધિમા શબ્દશાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ ઘણું જ આવશ્યક છે શબ્દના સાચા અને સુદૃઢ જ્ઞાન માટે, શબ્દશાસ્ત્રના સાચા અને સુદૃઢ જ્ઞાનની અતિ શય જરૂર છે શબ્દશાસ્ત્રનું સામાન્ય જ્ઞાન ધરાવનાર આત્માઓએ, મહા વૈયાકરણ મહાપુરૂષોએ જે શબ્દની સિદ્ધિ જે રીતિએ કરી હોય, તે ધ્યાનમા રાખીને જ વર્ણન કરવું જોઈએ અલ્પજ્ઞાનિઓ જ્યારે કદાચહી બને છે, ત્યારે શબ્દની ઘણી જ કાગ્ગી વિટગણા કરે છે પૂર્વના સમર્થ પરમર્ષિઓનું આલબન, આ કાળના જીવોને માટે તો અતિ આવશ્યક છે સામાન્ય જ્ઞાનથી ધમડી બની, પરમર્ષિઓએ ફરમાવેલ શબ્દસિદ્ધિની ઉપરવટ ઘઈ, શબ્દોની યથેચ્છ સિદ્ધિ કરવાને પ્રયત્નશીલ થવું, એ સ્વપન્ના કારમા અહિતનો જ માર્ગ

છે આથી, આ બીજા 'પદ' નામના વ્યાખ્યાના પ્રકાર માટે, શબ્દશાસ્ત્રનો ખ્યાલ અને મહાપુરૂષોના કથનને ધ્યાનમાં ગણી, પદ કેવી રીતે બન્યું છે, એ વિગેરે સમજાવું પ્રથમ આવશ્યક છે.

વક્તાઓને ચેતરણી આપી ગયે

આ જ પ્રમાણે, 'પદાર્થ' નામનો ત્રીજો વ્યાખ્યાનો પ્રકાર પણ શબ્દશાસ્ત્રના જ્ઞાન સાથે બીજી પણ ઘણી ઘણી વસ્તુઓના જ્ઞાનની અપેક્ષા ગણે છે એમાં પણ મહાપુરૂષોના આવબનની અપેક્ષા છે જ પદની સિદ્ધિની માફક પદના અર્થોને પણ યથેચ્છપણે કરનારાઓ, ઉત્સૂત્રમાપી બની સ્વપરના હિતશત્રુની ગરજ મારનારા બને છે આથી સૂત્રના પહેલો અર્થ કરવા રૂપ વ્યાખ્યા કરવાને માટે પણ, આજ્ઞા-પૂર્વકની કુશળતા જરૂરી છે એવા કુશળ પુરૂષોએ વ્યાખ્યાના આ પ્રકાર દ્વારા આપણને ઘણું ઘણું આપ્યું છે પન્થોપકારી યજ્ઞર્થિઓએ, આ ત્રીજા પ્રકારની વ્યાખ્યા દ્વારા, ગહનમાં ગહન આગમો અને અન્ય પ્રકરણો આદિ શાસ્ત્રોનો સાચો પર્મથર્થ સુદરમાં સુદર રીતે મમજાવ્યો છે એવા અનંત ઉપકારિઓ પ્રત્યે જેઓમાં સાચું બહુમાન જનગ્યું નથી, તે શ્રી જિનશાસનના સાચા ઉપાસક નથી પોતાના જ્ઞાનના ધમડમાં ચઢી, જેઓ શાસનના સાચા પરમર્થિઓની પણ અવગણના કરે છે, તેઓ ખરેખર ઘણા જ કમનશિષ આત્માઓ છે એવા કમનશિષ આત્માઓથી બચવાને માટે, તમારે ખૂબ જ ચક્રાવર બનવું પડશે વક્તાના મુખમાંથી

નીકળતી કોઈ પણ વાત જરાય વિપરીત જતી લાગે, તો વક્તાની પાસે મહાપુરુષનું વચન માગવું, એ ઘણું જ હિતાવહ છે. આજના વક્તાઓની સુક્તિ પણ જે માર્ગંધી ઊભી જતી લાગે, તો એવો રસ્તો લેવાને તૈયાર થયેલાઓને ચેતવણી આપવી, એ પણ સાચા શ્રોતાઓનો કર્તવ્યધર્મ છે. હંધાણકામી શ્રોતા, વક્તાને ઉન્માર્ગભાગી બનતો અટકાવવાને માટે જે યોગ્ય ચેતવણી યોગ્ય પ્રકારે આપે, તેમા એ અવિનીત કે ઉદ્ધત બને જ નહિ, એ નિર્વિવાદ છે. સાચા શ્રોતા જેમ અવિનીત કે ઉદ્ધત ન બને એ નિર્વિવાદ છે, તેમ અવસરે તે જરૂરી ચેતવણી આપવાનું પણ ન બૂલે, એય એટલું જ નિર્વિવાદ છે.

પદ-વિગ્રહ

આથી સમજી શકાય છે—‘પદ’ અને ‘પદાર્થ’ નામના વ્યાખ્યાના પ્રકારો, વ્યાખ્યાના છ પ્રકારોમા ઘણો જ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. ‘પદવિગ્રહ’ નામનો પ્રકાર પણ આમા આવી જ જાય છે. કાણ કે—‘પદ’ અને ‘પદાર્થ’ નામના વ્યાખ્યાના પ્રકારોનો ઉપયોગ કરતા ‘પદવિગ્રહ’ નામના વ્યાખ્યાના ચોથા પ્રકારનો પણ ઉપયોગ કર્યો જ પડે છે. સમાસાન્ત પદોનો અર્થ કરતા, ‘પદવિગ્રહ’ દ્વારાં વ્યાખ્યા વિના ચાલતું જ નથી પદોના અર્થોની અપેક્ષાને માટે, પદ જે સામાનિક હોય, તો એને વિધિ મુજબ ભિન્ન કરીને જ અર્થ-વચાર્થ રીતિએ કરી શકાય છે. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામા સમાસ એ ઘણી જ અગત્યની વસ્તુ છે. એ સમાસ ઠાન ઘોઠાના ઘણું અને તે પણ સ્પષ્ટ રીતિએ દર્શાવી શકાય છે.

ભાવનમસ્કાર

વ્યાખ્યાના આ પ્રથમના ચારેય પ્રકારાને ધ્યાનમાં રાખીને, ગૃહક વૃત્તિદા આચાર્યજીગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરી શ્રીમદ્ મહારાજ, મગલ આદિ વસ્તુઓને દર્શાવ્યા બાદ, મગલ અને અભિધેયને સ્પષ્ટ ચળદોમાં દર્શાવતી તથા સંગ્રહ અને પ્રયોજનને સામર્થ્યથી સૂચવતી પ્રથમ સૂત્ર ગાથની વિસ્તારથી વ્યાખ્યા કરે છે સૂત્ર રૂપ ગાથાના પદે પદેને અર્થથી અનિશ્ચય સ્પષ્ટ કરે છે 'નમિઠ્ઠણ આ પ્રથમ પદનું સંસ્કૃત પદ જત્ત્વા ઈ અને ઐ ઠારા સૂત્રકાર પર અર્ધિ એમ કહેવા માગે છે કે-હું જે ઉપદેશ દેવાને ઇચ્છુ છું, તે ઉપદેશ નમસ્કરણીય અભીષ્ટ દેવને પ્રણામ કરીને દેવાને ઇચ્છુ છું ઉપદેશ જેવા સર્વોત્તમ કાર્યને કરવાને માટે, મારે પણ મગલમય બનવું જોઈએ અને એ માટે અભીષ્ટ દેવને પ્રણામ રૂપ મગલ આવશ્યક છે કેવલ કામ માત્રનો નમસ્કાર, એ દ્રવ્ય નમસ્કાર છે એવા નમસ્કારની તત્ત્વદષ્ટિએ દેશી જ કિંમત નથી માનસિક શુદ્ધિ વિનાનો અને વાચિક સયમ વિનાનો કેવલ કાચિક નમસ્કાર જેમ અર્થ વિનાનો છે, તેમ અશુદ્ધ ઈરાદાપૂર્વકનો નમસ્કાર પણ અર્થ વિનાનો છે, એટલું જ નહિ પણ અનર્થ રૂપ પણ તે સાચો પ્રણામ એ જ ભાવનમસ્કાર છે ભાવપ્રણામ કરવાને માટે મનની શુદ્ધિ અને વાણીની શુદ્ધિ પણ આવશ્યક છે અભીષ્ટ દેવને હૃદયગીને જે પ્રણામ કરવામાં આવે, તે પ્રણામમાં કાયા જેમ સયમી જોઈએ, તેમ મન અને વચન પણ સયમી જ જોઈએ અર્થ અને કામની લાલભાયુક્ત મન અને યુદ્ધેષ્ઠ

રીતિએ પ્રવર્તતી વાણી તથા કાયા, એ ભાવનમસ્કારની સાધના માટે સર્વથા નિષ્ફળ છે મુક્તિની કામનાથી ઓતપ્રોત બનેલું મન, મગલમય શબ્દોને શુદ્ધપણે ઉચ્ચાતી વાણી અને પૂજવા તથા પ્રમાજવા આદિ રૂપ વિધિની મર્યાદામાં પ્રવૃત્ત થયેલી કાયા, એ ભાવનમસ્કારને સાધવાને માટેનું અનુપમ સાધન છે એ રીતિએ મન, વચન અને કાયાની એકાગ્રતાપૂર્વક સાધવામાં આવતો નમસ્કાર, એ જ ધારેલી ઉત્તમ સાધનાને માટે સુન્દર સાધન રૂપ બને છે અહર્નિશને માટે આવશ્યક એવા દેવવન્દનમાં આવતા શ્રી સિદ્ધસ્તવના અભ્યાસિઓ માટે, અભીષ્ટ દેવતાના નમસ્કારનું માહાત્મ્ય, અજ્ઞાત ન જ હોય શ્રી સિદ્ધસ્તવમાં આવતી—

इको वि नमुद्रा त्रिजगत्सदृश ब्रह्माण्डम् ।

समारामराजो, तारेद् नर व नारी वा ॥ ૧ ॥

—આ માથા સાફ સાફ શબ્દોમાં કરમાવે છે કે— ‘ શ્રી ત્રિજગત્રોમાં વૃષભસભા શ્રી વર્ધમાનસ્વામિને કરવામાં આવેલો એક પણ નમસ્કાર, પુરૂષ અથવા સ્ત્રીને મ સારસાગરથી તારે છે ’ ભાવનમસ્કારના આ માહાત્મ્યથી મુપચિત આત્માઓ સમજી શકે છે કે—હૃદયની શુદ્ધિ અને સાચા ઉદાસપૂર્વકનો નમસ્કાર, સઘળું જ શ્રેય સાધવાને માટે સમર્થ છે શ્રી સિદ્ધિપત્ની સાધના પણ મહંજમાં કરી આપનાર ભાવન મસ્કાર, કોઈ પણ ઈષ્ટ સાધનાનું સાધન બને, એમાં શકાને અવકાશ જ નથી આ જ કારણે, પગ્મોચકારી પરમર્ષિ આ ઉપદેશ જેવું અતિ મગલમય કાર્ય, એ ભાવનમસ્કારને કયાં પછીથી જ કરવાને ઇંગ છે

‘વીર’ ગાથી ?

મૂનકાર પરમર્ષિએ મન, વચન અને ડાયાની એકાગ્રતા પૂર્વક જે નમસ્કાર કર્યો છે, તે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને કર્યો છે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના શ્રી વર્ધમાન આદિ અનેક નામો છે એમા ‘વીર’ એવું પણ એક નામ છે ‘વીર’ નામથી અનેક મહાપુરુષોએ ભગવાન શ્રી મહાવીર દેવને સ્તુત્યા છે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવની ‘વીર’ તરીકેની ખ્યાતિ શાથી થઈ છે, એ વસ્તુને સમજાવતા બૃહદ્વૃત્તિ કાન્ધ આચાર્યભગવાન ક્ષરભાવે છે કે—

“ કર્મવિદારણાત્ તપસા ચ વિતાન્નાદ્ વયસીર્યયુક્તશ્ચ જગતિ
યા વીર इति ख्यत । यद्वदि—

“ [] त्रयति नकम, तपसा च विगन्त ।

તપે વીરેજ યુક્તશ્ચ તસ્માદ્ વીર નિ રમ્ય ॥ ૧ ॥

ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામિજી, ‘વીર’ તરીકે શાથી વિખ્યાત થયા છે, તેનો ખ્યાલ આપતા, અનંત ઉપકારી આચાર્યભગવાન ક્ષરભાવે છે કે—જે ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામી કર્મનું વિદારણ કરવાથી, તપથી વિગતિત થવાથી અને શ્રેષ્ઠ કોટિના વીર્યથી યુક્ત હોવાથી વીર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા છે, તે શ્રી વર્ધમાનસ્વામિને નમસ્કાર કરીને, હું ઉપદેશ આપવાને ઈચ્છુ છું શ્રી વીર તરીકેની ખ્યાતિ, આ ત્રણ કારણોથી થયેલ છે,—એવા પોતાના કથનની સાક્ષી આપતા પણ, તે ઉપકારી આચાર્યભગવાન ક્ષરભાવે કે—“જે કારણથી કર્મને વિદારે છે, તપથી વિરાજે છે અને તપોવીર્યથી યુક્ત—

‘હે, તે કાન્ધુથી વીર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે’—આ પ્રમારે
 ઉપકાગી પરમર્ષિઓએ પ્રતિપાદન કર્યું છે

જગત્તી અને શાસનની નિ

શ્રી ‘વીર’ તરીકેની નામનાના આ હેતુઓ, આપણને
 વિચારની અનેક સામગ્રીઓ પૂરી પાડે છે. આને ધોતાની
 જાતને વીર તરીકે ઓળખાવનાનાઓ, જે આ હેતુઓનો
 વિચાર કરે, તે જરૂર તેઓનું સહસાગ્ર્ય જાગૃત થાય. ગમે તેવા
 સ્વપર-હિતના ધાતક વર્તનથી વીર તરીકે પકાવાને ઈચ્છતા
 આત્માઓ માટે, આ હેતુઓ લાલચત્તીની ગગ્ગ સાગ્ગારા
 છે. તરવના પાન્થાર્થ પરમર્ષિઓ, સ્પષ્ટ અઠોથી આ હેતુઓ
 ઠારા સૂચવે છે કે—‘જેઓ અનાદિકાલથી પ્રવાહ રૂપે આત્માને
 વળગેલ કર્મ રૂપ શત્રુઓનું ઉન્મૂલન કરવાને માટે સજ્જ
 થાય છે અને એ સજ્જતાને સફળ કરવાને માટે જેઓ સાચા
 તપથી વિશ્વભરમા જાગડી ઉઠે છે તથા એ પ્રકારના ઉત્તમ તપથી
 જાગડવાને માટે, જેઓ એવા ઉત્તમ તપનું આચરણ કરવાને
 માટેના જરૂરી વીર્યથી સુજ્ઞ બને છે, તેઓ જ વિશ્વમા સાચા
 વીર તરીકેની પ્રસિદ્ધિ પામવાને લાયક છે’ આને ઈશ્વરની
 અને ઈશ્વરના નામે અતર અવાજ આદિની વાતો કરનારા
 હોવા છતાં, તરવને તરવની દૃષ્ટિએ સમજવાની અને
 સમજીને સ્વીકારવાની દૃષ્ટિએ નાસ્તિક બનેલા આત્માઓ,
 વીર બનવાની લાયકાત માટે આવી આવી વસ્તુઓનું જ્ઞાન
 અને જીવનમા એનો અમલ જરૂરી છે, એમ સમજવાને માટે
 પણ નાલાયક બની ગયા હોય એમ જણાય છે. આ વીરની

સદીની વિષમતા અનેક રીતિએ વિલક્ષણ છે અસંખ્ય પણ મહાસંખ્ય તરીકે વર્તમાનમાં પૂલાય છે, એ વીસમી સદીની વિકૃતતાનું ખૂબ જ સમર્થન કરે છે પોતાની મધ્યી તરંગી પ્રવૃત્તિઓમાં ઈશ્વરનું નામ દેનારા, ઈશ્વરની વ્યાખ્યા કરતાં નિષ્કર્ષ રૂપે જણાવે છે કે-સત્ય એ જ ઈશ્વર છે

સગર સમુદ્ર તે ઈશ્વર કે ઈશ્વરે મુક્તિની સાધના માટે ઉપદેશીતા પેઝીનો એક પુણ્ય ?

તમે આત્માને જોવો પ્રશ્ન કરી શકો છો, એવો પ્રશ્ન કરનાર પણ આજે આટલી વિશાળ દુનિયામાંથી એક પણ માણસ એવી વાચકી વાતો કરનારને મળ્યો નથી અથવા તો એને ગણકાવ્યો નથી 'અત્યંત જ ઈશ્વર માનનારો ઈશ્વરને જોળે છે' - એવું માનનારાઓની પણ, આ દુનિયામાં આજે ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં સંખ્યા છે નત્યંત જ ઈશ્વર માનનારો, આત્મા આદિને શી રીતિએ સમજે ? 'અનંતા આત્માઓ અનાદિકાળથી અનાદિ ક્રમના અનાદિ સયો । દ્વારા સંચારમાં પરિવ્રમણ કરે છે' - આ વિગેરે અગત્યની વસ્તુઓને સમજવાની એવાને જરૂર પડે શી ? આજનું આશ્ચર્ય તો એ છે કે-છરાદિ નવ તરવોના નામ પણ નહિ જાણનાર, એને જાણવાની ફરકાર પણ નહિ કરનાર અને એને નહિ જાણવા છતાં પણ પોતાની જાતને ઈશ્વરના મદદવાહક તરીકે જણાવીને જગતને કારમો પોકો દેનાર, આજે દુનિયાના ઉદ્ધારક તરીકેની નામના જોગવે છે એ સાચું કે કે- 'એવી નામના પણ અજ્ઞાનોમાં જ છે' છતાં જ આજે અજ્ઞાનોની સંખ્યા વિશાળ છે અને બહુમતિવાદે એ અજ્ઞાનને જાગળ વધવાની અનુરૂપતા કરી

આપેલી હોવાથી, એવી નામના ધરાવનાર વ્યક્તિ ઉત્તમમા ઉત્તમ વસ્તુને પણ અધર્મ તરીકે ઓળખાવવામાં, પોતાની ભાવને તફાવત જ નિર્ભાઈ માની શકે છે ‘આત્મા, કર્મ અને કર્મનો સંયોગ’—આ ત્રણે અનાદિ છે અને એ અનાદિ કર્મમયોગથી મુક્ત પ્રાપ્ત બની, વિશ્વમાએ અનાદિ કર્મસંયોગથી મુક્ત બનવાનો વસ્તો બનાવીને જેઓ શ્રી મિદ્ધિપદે પહોંચ્યા છે, તેઓ અને એ રસ્તે ચાલીને જેઓ અનાદિ કર્મમયોગથી મુક્ત બની મુખિય ને પામ્યા છે તે જ ઉચ્ચ, પરમાત્મા તરીકેની નામનાને માટે લાયક છે, આર્ષ નહિ અમજનારાઓ, સાચા વીર બનવાની ડાચી પદ્ધતિના જ્ઞાનને પણ પામે, એ શક્ય નથી આત્મા આદિનું આશુ જ્ઞાન નહિ પામના, જગતના મુખ-દુ બના સાચા હેતુને સમજે, એ પણ સહજ છે કારણ અજ્ઞાનના પ્રતાપે, એવાની દયા પણ વિવશ્વ હોય છે અને એથી એ કહેવાતી દયા પણ કિતના નામે અહિતમા જ પરિણમે છે અજ્ઞાનિઓની કપિત અહિમા જેમ પરિણમે હિંસા છે, તેમ અજ્ઞાનિઓનું મત્ય, તપ અને મયમ આદિ પણ કારણ અસત્ય આદિની જ ગરજ સારનાર બને, એ નિર્વિવાદ છે મુખ-દુ બના હેતુ તરીકે કર્મને નહિ માનનાર આત્મા, એ કર્મના વિશાળ માટે ઉજમાળ બને, એ કથી નીતિએ શક્ય છે ? જ્યારે જ્ઞાનિઓ આ નીતિએ કર્મ અને કર્મના વિદાગ્ધના જ્ઞાનને અને તે માટેના પ્રયત્નને વીર બનવા માટે અતિ આવશ્યક જણાવે છે, ત્યારે આજના અજ્ઞાનિઓ તો એથી ઊલટી જ પ્રવૃત્તિ દ્વારા વીર બનવાને મથી રહ્યા છે, એ આજના

સમયનું અજબ કૌતુક જ છે વિશ્વમા અને દાંતિએ વીરની ઉપમાઓ અપાય છે હીટલર અને મુસોલિની આદિ પશુ આજે દુનિયામા વીર તરીકે પકાય છે જગત જે વી ની વાતો કરે છે, એ બિન વસ્તુને ઉદ્દેશીને છે જગત એ નથી જોતું કે- 'જેનાથી આત્માનું સાચું સત્વ દુષાય, એવી પ્રવૃત્તિઓમા વિજય વ નારને વીર કહેવાથી નવજનું દિવ નથી પણ અહિંત છે ' પણ શ્રી વીતરાગનું શાસન તો સાચા વીરની ઉપમા એવા જ આત્માને આપે છે, કે જે આત્માને શાશ્વત સ્થાન અપાવે, એવા વીરપદ્ધતો જ ઉપાસક હોય

કર્મની પરાધીનતા

શ્રી વીતરાગનું શાસન, વીર બનવાને ઇચ્છતા આત્માને, વીર બનવાને માટે, કર્મના વિદારણનો જ પ્રથમ ઉપદેશ આપે છે મોક્ષસ્વરૂપ સાચી સ્વતંત્રતાના અર્થે આત્માએ તો, કર્મના વિદારક બનવામા જ પોતાનું સમગ્ર જ સત્ત્વ જ રવું જોઈએ, એવો શ્રી વીતરાગ-શાસનનો પ્રધાન ઉપદેશ છે કર્મના સ્વયે ગથી જ આત્મા પસ્ત ન છે, એ સમજવું ઘણું અપરિચિત છે કર્મની પરાધીનતા ભોગવનારાઓ સ્વતંત્ર હોવાની અથવા તો કર્મની પરાધીનતા રહે તે છતાં જ સ્વતંત્ર બનવાની વાતો કરે, એ વાહીયાત વસ્તુ જ ગણાય દુનિયાદારીમા ગણાતી સ્વતંત્રતા એ કાઈ આત્માની સુખિ નથી એ તો કલ્પ્ય કા-તું બધન પણ હોય દુનિયાની ઐશ્વર્ય સ્વતંત્રતા ભોગવનારાઓ કર્મના તો કાશમા સુલામ જ હોય છે એ અનિચ્છ સ્વતંત્ર

પણ ભૂતકાલની યથેવી કોઈ શુભ કાર્યવાહીનું જ પરિણામ છે અને એથી જ એવી અવચ્છેદ અવતરતામાં રાચવું, એ પણ કર્મની પરતરતાને મજબૂત બનાવવાનો સામન ધ ધો છે. આ આખું ચ વિચિત્ર નાટક, એ હર્માધીન આત્માનું નૃત્ય જ છે. આ વાત જ્યાં સુધી નહિ સમજાય, ત્યાં સુધી કર્મનું વિહારણનો ઉપદેશ હૃદયગમ થવો એ શક્ય નથી અને કર્મનું વિહારણનો ઉપદેશ જ્યાં સુધી હૃદયગમ નહિ બને, ત્યાં સુધી સાચા વીર બનવાનો કોઈ પણ સાચો ઉપાય લાધવો, એ પણ શક્ય નથી.

કર્મની રણની ઉપયુક્તતા સમજવી એ જી

કર્મનું વિહારણ, એ જ આ અતિ દુર્લભ માનવજીવનનું સાચી સાધકતા છે. કર્મનું વિહારણ કરવાની જે મધ્યગી અને સર્વોત્તમ મામત્રી માનવજીવનમાં લક્ષ્ય છે, એવી સામગ્રી દેવલોકમાં પણ લક્ષ્ય નથી. આવા સર્વોત્તમ માનવજીવનમાં આવેલાઓને, કર્મના વિહારણનું લક્ષ્ય બૂલાવી, કર્મનું બધનમાં જ કૃત્ય કરાવનારા વિચિત્ર નાયકો જે છવો મળી જાય છે, એ છવો પણ ખીચારા પાપાનુબધી પુણ્યન જ માલિકો બનીને માનવી થયા હોય એમ લાગે. આવ છવો ઘણા હોય, ત્યારે જ એવા સમારના પૂજારીએ જગતમાં નાયકપદે આવે છે. કર્મના બધનની પ્રવૃત્તિને જ આત્મસ્વાત-યની પ્રવૃત્તિ તરીકે જોળાવનારા નાયકો, જે દુર્ગતિગામિઓના જ નાયકો છે એવાઓ તે કર્મવિહારણ પાનેને મામળવા અને સમજવા જેટલા પણ નમ્ર નથી.

હોતા એવાઓને સર્વ કાંઈ પોતાને જ બનવાની ઇચ્છા હોય છે. દુનિયામાં જે કાંઈ માફ ઠહેવાતું હોય તે પોતામાં જ છે, એવું માનવાનો અને મનાવવાનો તેઓનો હાવો હોય છે. પોતાની વાત કોઈ પણ રીતિએ ખોટી હોય જ નહિ અને જેઓને ખોટી લાગે તેઓની દૃષ્ટિનો જ તે હોય હોય છે, આવી તેઓ જગતની મમક્ષ સમજ ધગનાર હોય છે. આવાઓનું દામિકપણું, એ પણ જગતના અજ્ઞાનો માટે અજ્ઞેય હોય છે. ખરેખર, શ્રી વીતરાગના શાસને પ્રરૂપેથી કર્મપ્રક્રિયાને સમજનાર, દુનિયાની કોઈ પણ પ્રવૃત્તિથી આશ્ચર્યચકિત થતો નથી કર્મથી પગલ ત્ર બનેલો આત્મા, કોઈ પણ રૂપે નૃત્ય કરે, એ મહાજ છે કર્મવશ આત્મા કેવી કેવી દશાનો ઉપભોક્તા બને છે, એને સમજનારા આત્માને એક જ વસ્તુ કર્તવ્ય રૂપ લાગે છે અને તે કર્મનું વિહારણ જ કર્મનું વિહારણ સહજમાં શક્ય નથી કર્મના વિહારણ માટે આત્માએ સસારની સહાઈ જ પ્રવૃત્તિઓમાં ઉદ્દામીન બનવું, એ સૌથી પ્રથમ અવશ્યક છે. દુનિયાની પ્રવૃત્તિઓને ઉપાદેય રૂપના કર્તવ્ય તરીકે સ્વીકારનારા આત્માઓ, દુનિયાની પાપમય પ્રવૃત્તિઓથી દૂરી જ ઉદ્દામીન નથી બનતા. એટલું જ નહિ, પણ ઊલટા તેઓ સારાએ જગતને દુનિયાની પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લેતું બનાવવા જોગી કાર્યવાહીઓમાં જ મુક્તિ માનવાની મૂર્ખાઈના ઉપાસક બને છે. આવા આત્માઓ, અધમ આત્માઓના ઉદ્ધારની વાતો કરવામાં લપુટા બતાવવાની પોતાની વૃત્તિને પ્રગટ કરતા, એવી એવી વાતો કરે છે, કે જેથી જગતના લોભાઓ

મુજાય છે સ્ત્રીઓના ઉદ્ધારની વાતો કરનારાઓ, જેમને પોતે પોતાના ચાહુ ભવમા સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર ન કરી શકે, તે આવતા ભવમા સ્ત્રી તરીકે જન્મવાના પોતાના મનોરથો બ્યક્ત કરે છે, તેમ ભગીના ઉદ્ધારકો, મરતા પોતાની હિન્દુસ્તાનમા વાનના રહી જાય તો હિન્દુસ્તાનમા ભગી તરીકે જન્મ લેવાની હિમાયત કરે છે ખરેખર, આ પશુ એક કર્મરાજ તરફથી અસાન આત્માઓ મારફત કરાવાતો, એક જાતિનો હાસ્યારપદ અને દયાપાન નાશ જ છે એક કર્મવિદારણુ જ ધ્યેય તો સાચા મમ્યગદ્દિ આત્માઓ જ પામી શકે છે સાચા સમ્યગદ્દિ આત્માઓ, દ્રવ્યદયાનો યથાશક્ય અમલ કરવા સુધે, ભાવદયાના જ ચુસ્ત હિમાયતીઓ હોય છે એ આત્માઓને સમારની કારમી વિઠગખણાઓથી વિઠખિત થઈ રહેના આત્માઓ પ્રત્યે, પારાવાર દયા આવે છે એમ હોવા છતાં પશુ, તેઓ પોતાની એ દયાના પ્રવાહને વહેવડાવવામા ખૂબ જ મર્યાદિત હોય છે કુખના નાથને માટે કારમા પાપોને આચરવાની હિમાયત, એ પુણ્યાત્માઓ પ્રાણને પશુ નથી કરતા સસારમા ભટકતા પ્રાણીઓનું કુખ કોઈ અન્યને આભારી નથી, પરંતુ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને મન-વચન-કાયાના અશુભ વ્યાપારો આદિથી બાધેલ કર્મોને જ આભારી છે આ વાતનું જગતના જીવોને માનુ જ્ઞાન ધાય, એ જ એ આત્માઓનું અતિમ સ્વય હોય છે એ પુણ્યાત્માઓનું ધ્યેય, જગતનું જીવોને જગતની વસ્તુઓમા મમત્વવાળું બનાવવાનું નથી હોતું જેઓ મારાએ જગતને જગતની વસ્તુઓમા મમત્વ

શીલ બનાવવાની જ પ્રવૃત્તિના પ્રણેતાઓ છે, તેઓ સમ્યગ્ દર્શનની સન્મુખ થવાની લાયકાતને પણ ધગવતા નથી એવા આત્માઓ તો, ઘોર મિથ્યાત્વના હિંદયથી, કારમી રીતિએ જ રીખાતા હોય છે એવાઓમા હેયોપાદેયનો વિવેક કરવાની શક્તિ જ હોતી નથી, એવા આત્માઓ તો અકર્ત્ત્વ્યના જ કર્ત્ત્વ્ય માની, હુનિયાના અજ્ઞાન છવેના હૃદયમા અકર્ત્ત્વ્યોની કારમી કર્ત્ત્વ્યશીલતા કમાવે છે એના પરિણામે, પોતાને સમગ્ર માનનાન એ પામરોની પામરવીલાને, જગતના મજ્જનોને પણ ખૂબ ખૂબ વેકવી પડે છે મિથ્યા મતના પ્રચારક મહાત્માઓ તો જગતના કારમા શત્રુઓ છે, આ વાત આપા મમ્યગ્દષ્ટિઓ જ સમજે છે આવી આવી સમજને ધનનાશ તેઓ, કર્મનુ વિદારણ એ જ સાચુ કર્ત્ત્વ્ય છે-એમ માનના હોઈને, પોતે તે કર્ત્ત્વ્યના આરાધક બને છે અને જગતના છવેને પણ એના આરાધક બનાવવાને માટે પ્રયત્નશીલ હોય છે

તપોવિધાન શા માટે ?

ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનો આત્મા સાચો વીર હતો કારણ કે-કર્મના વિદારણનો જ તેઓનો પ્રયત્ન હતો કર્મનુ વિદારણ માત્ર વાતોથી નથી થતું, ધનનુ સાચા તપથી થાય છે એ જ કારણે, કર્મના વિદારણની સાથે તપથી વિરાજન જણાવવામા આ ચુ છે તે જ આત્મા તપથી આવી રીતિએ વિરાજિત થઈ શકે છે, કે જે તપ કરવાના વીર્યથી-પગલમથી સહિત હોય ! ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનો આત્મા, તપથી

વિરાજમાન થવા જોગા માયા પગક્રમનો સ્વામી હતો. એ જ કારણે, એ પગમ તારકના આત્માએ પોતાના એ સાચા પરાક્રમ દ્વારા ઘોર તપને તપીને, કર્મનું વિદારણ કરવા દ્વારા શ્રી વીર એવા નામને સાન્વય કર્યું. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનનો તપ એક પ્રકારનો નથી, પણ બાર પ્રકારનો છે. એ તપનું વાસ્તવિક આચરણ, સંસારના પૂજારીઓને માટે શક્ય નથી. શ્રી વીતરાગનું શાસન સંસારની સાધનાને માટે તપનું વિધાન કરતું નથી. પરિણામે પાપને વધાગ્નારી પ્રવૃત્તિઓને માટે કરાતો તપ, એ તપ નથી, પરંતુ કાયકષ્ટ હોવા ઉપરાંત, આત્માને સંસારમાં રૂલાવનાર છે. સામાને તપાવવાને માટે કે કેવળ ગરીબને તપાવવાને માટે તપ નથી, પણ અનેક ભવોમાં બાધેલ આઠ પ્રકારના કર્મોને તપાવવાને માટે તપ છે. અજ્ઞાન દુનિયાએ આ તપોધર્મની પણ કારમી વિટંબણા કરી છે. તપ જેવા ધર્મનો ઉપયોગ સંસારની સાધનાને માટે કરવો, એ અમૃતને વિષ બનાવવાનો ધંધો છે. શ્રી વીતરાગદેવનું શાસન, મુક્તિની સાધનાને માટે જ, તપોધર્મનું વિધાન કરે છે.

બાહ્ય-આક્ય તપ :

શ્રી વીતરાગદેવના શાસને વિહિત કરેલા બાર પ્રકારના તપમાં, છ પ્રકારનો તપ બ્યારે બાહ્ય તપ કહેવાય છે, ત્યારે બીજા છ પ્રકારનો તપ આક્ય તપ કહેવાય છે. બાહ્ય તપ લોકમાં પણ જ્ઞાત છે, બ્યારે આક્ય તપ વાસ્તવિક ગીતિએ લોકજ્ઞાન નથી. જે તપના આસેવનને

લોકો પણ જાણે અને કુતીર્થિઓ પણ વિપરીત પ્રકારના ગ્રહથી જે તપનું આસેવન કરે, તે તપને તે કાલુષ્યથી બાદ્ય તપ કહેવાય છે અને જે તપ લોકમા અલક્ષ્ય છે, કુતીર્થિઓ પણ જેનું આસેવન શાવથી નથી કરી શકતા અને મોઝ પ્રાપ્તિનું જે અતરંગ સાધન છે, તે આવ્યતર તપ કહેવાય છે ‘અનશન, ઉનોદરિકા, વૃત્તિમયેષ, રનત્યાગ, કાયકલેશ અને મહીનતા’-આ છ પ્રકારો બાદ્ય તપના ॥ ત્યારે- ‘પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાન્યાય, ધ્યાન અને ચ્યુતસર્ગ’-આ છ પ્રકારો આવ્યતર તપના છે ઇચ્છાનિરોધ રૂપ તપના રહસ્યને મમજનાગ આત્માઓ, આ તપ ઠારા કમંવિદારણ રૂપ કાર્યને સુહૃદ્મા સુહૃદ્ ગીતિએ નાપી શકે છે આ બારેય પ્રકારના તપનું સ્વરૂપ, જે તપના લેદો અને તપના પયોધી જાણુ આત્માઓ, તપના મહિમાને સારી રીતિએ મમજ શકે ॥ તપનો સાચો આસ્વાદ તો, તપના અનુભવિઓ જ જાણી શકે છે સાચા તપના જ્ઞાતાઓ તે જ બની શકે છે, કે જેઓ પોતાના જીવનને તપોમય બનાવે છે

આજીવન અનશનનો વર્તમાનમા નિપેવ

‘પૂર્વાનુપૂર્વી’ નામના વ્યાખ્યાના પ્રકારથી જો આ તપના લેદોનું વર્ણન કરીએ, તો એક પછી એક તપની કઠિનતા આદિ સારી રીતિએ ગ્રમજ શકાય તેમ છે શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ પ્રરૂપેલા તપના આ પ્રકારોને નહિ જાણનાર તપસ્વિઓ તો, તપસ્વી શબ્દથી ઝોગખાતા ગરીબડાઓ છે પૂર્વાનુપૂર્વી, પશ્ચાનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વીથી આ તપનું વર્ણન

જાણના । પરમર્ષિઓ, જગત સુખ સુખ નિરૂપે છે કે-આ
 બાદમાનો એક પણ પ્રકાર જોવો નથી, કે જેનું મધ્ય
 રીતિનું આચરણ મિથ્યાદષ્ટિ આત્મા કરી શકે ‘અનશન’
 નામનો પ્રથમ પ્રકાર, કે જેના ‘પર’ અને ‘પાવત્ક્રમિક’
 આવા બે ભેદો છે, તેનો અન્તિમ ભેદ, કે જેને ‘આણવન
 અનશન’ તરીકે જોળખાવી શકાય, તેનું આચરણ વર્તમાન
 કાળનો કોઈ પણ માનની આચરી શકે તેમ નથી આજે
 આણવન અનશન કરવાની વાતો કરનારાઓ, કેવળ અજ્ઞાન
 અને દુષ્ટી છે વર્તમાન સમયમાં જેઓ વાત વાતમાં
 આણવન ઉપવાસની વાચસી વાતો કરે છે, તેઓ આ કાળના
 દુષ્ટી જગતના જ આગેવાનો છે તેઓની અનશનની
 શરૂઆતની વાતો અને અનશનના અર્થની વાતો, સમજ
 દારને તો તેઓના દુષ્ટનો જ આશ્ચર્ય કરાવનારી હોય
 છે ‘આણવન અનશન’ માટે મનોજનની જ આવશ્યકતા
 છે અને શરીરજનની આવશ્યકતા નથી, જોવી વાતો કરના
 રાઓ, પોતાના અજ્ઞાનનું જ નદર્શન કરાવનારા છે આવાઓની
 પણ પ્રશ્ન કરનારા આ કાળમાં મળી આવે છે, જો જ આ
 કાળની દુષ્ટતા છે અનશનની કીલ્મસુકીમાં પણ કીલ્મસોફર
 બની શરીરની સેવાનો મહિમા ગાનારાઓ, અનશનની અને
 તે પણ આણવન અનશનની જગ્યાએ વાતો કરે છે, ત્યારે
 દેહલાક સમજદારો તો, આ અજ્ઞાન જગતમાં સુખ લાડીને
 હોને છે જોવા આત્માઓ દયાપાત્ર દોષ સાથે હાંત્રીપાત્ર
 પણ બને છે શ્રીગણેશમાં અનશનની ઉપયોગિતા વર્ણવતા
 વર્ણવતા અશ્વમેધયાદિનું જ્ઞાન જુવનાળ, પોતાની વ્યતને

આજીવન અનશન માટે પણ સમર્થ તરીકે જ્યારે વર્ણવે છે, ત્યારે તેઓની ધૃષ્ટતા મર્યાદાની પણ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે છે. અનંતજ્ઞાનિઓ જ્યારે આજીવન અનશનની ઉત્તમ ક્ષણમા પણ મર્યાદાઓ, કે જે પોતાથી જ સાધ્ય હોય, એવી બાધે છે, ત્યારે આ લોકોની મર્યાદાઓ ઢોઈ જઈ જ જાતિની હોય છે અને એથી જ, તેઓને અન્તે પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓનો ભગ કરવાને માટે ઠારમી કુટિલતાઓને પણ આશરવી પડે, એમા નવાઈ નથી જો તેવાઓ તેવી કુટિલતાઓનું આચરુ જગ્યામા નથી જ રાવતા, તો પછી તેઓ ઠારની માતનાઓથી ભયકર દુશ્મીનતા ઉપામક બનીને, ભયકર દુર્ગતિના મુખાફા બની જાય છે.

અનશન તપ

તપના સ્વરૂપા ય ભેદો અને પ્રભેદોનું વર્ણન કરવાનું આ સ્થાન નથી અહીં તો માત્ર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના પીર નામની સાર્થકતાને જણાવતા, તેના જાણીમા તપને પણ એક કારણ તરીકે વર્ણવ્યો છે, એને લઈને જ તપનો કાર્ક ખ્યાલ આપવાનો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે. વર્તમાનમા જે જે રીતિએ તપનું આસેવન ચક્રય છે, તે તે રીતિએ સામાન્યપણે તપના પ્રકારોનો ખ્યાલ આવી જાય, એવું થેહું વિવેચન કરી લેવાનો ઈરાદો છે, કે જેથી વર્તમાનમા જે વદ્ધ માન તપ આદિ જે જે તપોનું આસેવન અત્રે ચાલી રહ્યું છે, તે પણ મારી રીતિએ આચરી શકાય અશન એટલે ભોજનના જ મુખ માનનાગ 'અનશન' ન મના બાદા

તપના પ્રથમ લેના મર્મને સમજી શકે, એ શક્ય જ નથી 'અનશન'ના નાચા પ્રેમિઓ તો, અશનની કથામાં પણ પાપ માનના જ હોય છે શરીરની પુષ્ટિ માટે ધી, દુધ, દહીં નહિ પામી શકનારાઓને માછની આદિના લોજ નની નલાહું આપનારાઓ, 'અનશન'ના ભાવથી ઢોડો લોજન ફર વસનારા છે, એમ જ માનવું રહ્યું અશનના અખતરા કરવા-કરાવવામાં ક'યાણુ માનનારાઓને 'અનશન' સાથે લાગે-વળગે પણ શું છે ? મીઠાના પાણી અને ખનીજના પાણી આદિનો ઉપયોગ કરવા છતાં, પોતાના અનશનને સુકરે મનાવનારાઓ, પોતાની જાતનો જ દ્રોહ કરનારા છે અનશનના સ્વીકાર સાથે જ શરીરના વજન અને હૉક્ટરોની સારવાર આદિનો સ્વીકાર કરનારાઓ, શરીરના પૂંજરીઓ છે કે અનશનના પૂંજરીઓ છે, એ સમજવું વિવેકિઓને માટે જરા પણ સુરકેલ નથી આવી સઘળી જ અનશનવિરોધી પ્રવૃત્તિઓથી અલિપ્ત રહી, અનાહારી પદની પ્રાપ્તિના મનોરથને સિદ્ધ કરના જાણીતાઓ જ, અનશનના નાચા મર્મને જાણી શકે છે અને હવનમાં અનશનને યથાશક્તિ ત્યાગ આપી શકે છે જગવાન શ્રી મહાવીરદેવના શાસનમાં એક ઉપવાસથી માડીને ૩ માસ સુધીના ઉપવાસ રૂપ અનશનને સ્થાન છે અને તે અનશન ઇત્વ અનશન તરીકે શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં સુપ્રસિદ્ધ છે આ અનશનને યથાશક્તિ સ્વીકાર નાર, કા તો ચારે પ્રકારના આહારનો પરિત્યાગ કરે છે અને કા તો ત્રણ પ્રકારના આહારનો પરિત્યાગ કરે છે ત્રણ પ્રકારના આહારનો પરિત્યાગ કરનારા પુણ્યાત્મઓ, માત્ર

જળનો જ અને તે પણ અચિત્ત જળનો જ દિવસના અમુક ભાગમાં જ સ્વીકાર કરે છે, બ્યારે ચાર પ્રકારના આહારનો પરિત્યાગ કરનારા મહાપુરુષશાલિઓ, એવા અચિત્ત પાણીનો પણ સ્વીકાર નથી કરતા અનશનનો આ રીતિએ અનત જ્ઞાનિઓની આજ્ઞા મુજબ સ્વીકાર કરનારા પુણ્યાત્માઓ, ઉપવાસકાલ દરમ્યાન શરીરના કારમાં રોગ આદિના કારણ સિવાય, ડૉક્ટરની સારવાર પણ નથી સ્વીકારતા અને વજન આદિની ધાધલ કરવામાં ટે મોટી મોટી અને વાચડી ભાંડે રાતો કરવામાં પણ નથી ગચતા અનશનના સાચા પૂજારીઓ, શરીર તરફ ઉદાસીન વૃત્તિ જ રાખનારા હોય છે શરીર આરાધક માર્ગમાં સમર્થ બન્યું હોય, એટલી જ માન કાળજી રાખનારા અનશનના પૂજારીઓ હોય છે સાચા અનશનના ઉપાસકોને મન, હુનિયાદારી એ પાપના ઉદયનું જ પરિણામ છે એની વૃદ્ધિ માટે અનશનનો ઉપાદેય તરીકે સ્વીકાર, એ ઘોર મિથ્યાત્વના ઉદય સિવાય શક્ય જ નથી હુનિયાદારી પ્રત્યેની મમતા વધે, એ રીતિનો અનશનનો સ્વીકાર, એ તો સ્વની સાથે હુનિયાનો પણ નાશ કરવાની જ પ્રવૃત્તિ છે 'અવિરતિ આદિને વધારનારી પ્રવૃત્તિ પણ આચરણીય છે અને એની સિદ્ધિ માટે અનશન એ પણ એક ઉપાદેય વસ્તુ છે'—આવો જગતને ખ્યાલ આપવો, એના જેવી કામી અજ્ઞાનતાની કારમી પ્રચારણા, ખીજી એક પણ નથી

અનશનનો અભ્યાસ

આ અનશનની આવરણા અણાહારી પદની સાધના માટે

કરવી, એ જ શ્રી જિનશાસનનું રૂ માન ૮ દુન્યવી સાધના માટે પણ એની આચરણ કરવી, એવું શ્રી જિનશાસનનું વિધાન નથી જો કે-અનશન નામના તપથી દુન્યવી મિદ્ધિએ પણ સુપ્રાપ્ય છે, પણ એના માટે એનો ઉપયોગ એ વિદિત વસ્તુ નથી અણાહારી પદની સાધના માટે, આ અનશન એક ઉત્તમ સાધન છે જેઓની શક્તિ એ અનશને આશરવાની ન હોય, તેમજે અભ્યાસ દ્વારા પણ એ શક્તિ મેળવવી એ અવશ્યક છે શ્રી જૈન શાસનનો ઉપવાસ લૌકિક ઉપવાસો જેવો નથી એટલામા એટલો પણ એ ઉપવાસ લગભગ સાડ ત્રીસ ઠલાકનો હોય છે જેમા ગરમ પાણી મિવાય બીજી કંઈ પણ વસ્તુનો વિવેચના ભાગમા પણ ઉપયોગ નથી થતો. રાત્રિએ તો એ પણ નથી લેવાતું જે રાત્રિ આખી અને એક દિવસ આખો ઉપવાસમા અશન વિના ગાગરો પડે છે આ શક્તિ જેઓમા ન હોય, તેઓ એકથી અધિક વારના ભોજનનો ત્યાગ, એથી અધિક વારના ભોજનનો ત્યાગ, એ વિગેરે દ્વારા પણ અનશનનો અભ્યાસ કરી શકે છે ‘રાત્રિના તો ખાતું-પીણું નહિ જ, પણ દિવસના ચ ખાતું-પીણું ત્યારે એક-ચાને ભેંમીને, નવકાર ગણ્યા પછી જ ખાતું-પીણું અને ત્યાથી ઉઠ્યા પછી ગધું મ બધું’-આ જીનિએ પણ અભ્યાસ કરનાર આત્માઓ, પોતાના જીવનનો મોટો ભાગ, ચારે પ્રકારના અહારના ત્યાગમા જ પમાર કરી શકે ॥ આ કાર્ય સામાન્ય પ્રકારનો તપ નથી આ તપના ઉપાસક માણસો, ઘણા સ્વસ્થ રહી શકે છે અને જગતને પણ ઉપાધિ રૂપ નથી બનતા ચાવતા ચાવતા પણ ખાનારા

અને રસ્તાઓને પણ ચુક આદિથી બગાડનાના છવન, પરુ કરના પણ લાયાનકે નિવડે છે તમે શહેરો આંત્રિના રસ્તાઓની દશા જુઓ, તો સમજાશે કે-પશુવત્ બનેલા મનુષ્યોની દશા કેવી છે ? અનશનના મર્મને જાણનારાઓ તો, શરીરના નિભાવ પૂરતું જ અશન કરનારા હોવાથી, તેઓ સુખવાસ આદિના પરુ બચતી હોતા નથી કદાચ સુખવાન વિના ન ચાલતું હોય, તો ય ભોજનના સ્થાને જ એનો ઉપયોગ કરી લેવો પણ પછી તો નહિ જ, એટલું તો થઈ શકે છે ને ? મધ્યમ ગૃહસ્થો સુખવાસનું નેવન કરતા, તે ભોજનના સ્થાને જ અથવા તો ભોજન પતા યા પછી દીવાનખાનામાં બેચીને પતાવતા, પણ ત્યાંથી ઉઠ્યા પછી તો સુખમાં કાઈ હોય જ નહિ આજે તો આખોએ દિવસ, રસ્તામાં ચાલતા ચાલતા પણ, તુખ ચાલતા જ હોય અને ચુકતા ચુકતા ફરતું અને સાથેનાઓને પણ ધૂણા ઉત્પન્ન થાય એ રીતિએ વર્તતું, એ આજે તો ઘણા ભાગે સહજ થઈ પડ્યું છે આમ અનશનના સમજવા જેવા મહત્ત્વને નહિ સમજનારાઓ દ્વારા, અનેક અર્થોગ્ય રીતિઓ આચર્યા રહી છે જે અનશન નામના તપની આરાધના કરવી હોય, તો ઉપવાસ રૂપ અનશન નહિ કરી શકનારાઓ પણ, છેવટ રાત્રિભોજનના ત્યાગપૂર્વક ગાવીજાતિના અભ્યાસ દ્વારા પણ અનશનની આરાધના કરી શકે છે રાત્રિ ભોજનને પાપ રૂપ નહિ સમજનારાઓ પણ, અનશનની કળાના જાણકાર તરીકેની પ્રતિષ્ઠિ, આવા વિજ્ઞાનવાદના નામે મહા અજ્ઞાન બનેલા જમાનામાં જ મેળવી શકે શરીરના રક્ષણ માટે બહ્યાબહ્યની પણ પગલા નહિ કરનારા અને બહ્યા

બધ્યાદિના વિવેકથી પણ પરવારી ચૂકેલાઓ, અનશનના મર્મને સમજના તરીકેનો હાવો કરે, એ તો આજના અજ્ઞાન યુગમાં જ નબી શકે ને ?

અનશનનું -૨૨૭માનપણ

‘અનશન’ એ એવો સુર તપ છે, કે જે આત્મ દિતમા ઉપયોગી હોવા સાથે, મયમના સાધન રૂપ બની શકતા શરીરને પણ, સાચું મયમસાધક બનાવવા સમર્થ છે જ્ઞાનિએ એ પદર વિસના એક ઉપવાસ રૂપ અનશન ચતુર્વિધ શ્રીસધ નાટે ફરજિયાત બાબત છે અનત ઉપમા િઓના એ આત્મહિનસાધક ઉપવાસના વિધાનનો ઉપહાસ કરનારાઓએ જ્યાં નાબળયુ કે-‘અમેરીકન ડૉક્ટર પણ આરોગ્યની રક્ષા માટે પદર દિવસે એક લાઘણ કરવાનું આવશ્યક માને છે’-ત્યારે તેઓ ઉપહાસ કરતા અટક્યા, પશ્ચાત્ત શરીરની ક્ષામા જ નર્વસ્થને માનતા તેઓ, અનતજ્ઞાનિઓના આત્મહિનસાધક એ વિધાન તરફ, જરા પણ બહુમાનભાવને ન પાડ્યા અનતજ્ઞાનિઓએ વિહિત કરેલા આ તપનો મહિમા, નનારમા સુખ માનતા આત્માઓ માટે સદાને માટે અસેય જ દેા છે અને રહેશે, પણ મુક્તિના ક્ષેયથી જ છુટતા જેનો માટે, એ વસ્તુ અસેય ન જ રહેવી જોઈએ જેનો પણ અજ્ઞાનિઓના અવાત્તવિક અનશનથી આશ્ચર્યમજ્ઞ બનીને વિવેકહીનપણે પ્રશ્ન સા કરવાને લલચાય, તો એ એમના જૈનત્વની ઉણપ છે અથવા તો જૈનત્વનું ચોખ્ખું દેવાણું છે તામની નાપસ જેવા ઘોર તપનિના તપની,

અમ્ય-દિના એક નવકારગી લેટવા તપની આગળ પણ,
શી લૈન દર્શને કિમત નથી આત્રી પૌદ્ગતિક ક્ષેયમા મગ્ન
બનેવાઓનો તપ એ તપ નથી, પણ ચન્નિષ્ઠામે મુક્યાનકારક
બને એવું કાયદ્દ ન છે, એ વાતની સમજ થવી, એ
વિવેકી આત્માઓ માટે સ્ફુર છે

ઉપનિષદ વિપક્ષ ઉનોદરતા

આ 'અનશન' નામના પ્રથમ પ્રકારના બાહ્ય તપની
મહત્તાને નમનનાર, 'ઉનોદરિતા' નામના બીજા પ્રકારના
બાહ્ય તપની મહત્તા પણ ધણી જ સહેલાઈથી ગમતી થકશે
અનશન તપની શુદ્ધ આચરણને કરનારા આત્માઓને માટે,
'ઉનોદરિતા' તપનુ આચરણ મરજી બની જાય છે અન-
શનના મહિમાને નહિ ગમજનારા આત્માઓને માટે ઉનોદ-
રિતા, વૃત્તિસંક્ષેપ અને રત્નત્યાગ-એમ આગળ આગળના
બાહ્ય તપો, ઘણા જ મુશ્કેલ બની જાય છે ત્યારે અનાહારી
પદ અને ઈન્દ્રિયનિરોધના હેતુથી અનશન તપની આચરણ
એ કરનારાઓને માટે ઉનોદરિતા, વૃત્તિસંક્ષેપ અને રત્નત્યાગ
એ વિગેરે ત ત બની જાય છે અનશનપ્રેમિઓ અને અન-
શનના અખતનમા છુવન શુભાવનારાઓ, અનશનના માન્યા
ભાવથી પણ દુઃ છે 'ઉનોદરતા' નામના બીજા પ્રકારના
બાહ્ય તપને, ઉપકારિઓએ દ્રવ્યથી અને ભાવથી-એમ બે
પ્રકારે વર્ણવ્યો છે દ્રવ્યથી ઉનોદરતા ઉપનિષદ, ભોજન
અને પાન-એમ ત્રણ પ્રકારે છે એ ત્રણમાંથી પ્રથમની
ઉપકરણ મળી ઉનોદરતા જિનકલ્પ આદિ કલ્પોને અગી

કારણ વરનાગ અથવા તેા એ કટપોને અગીકાર કરવાનો અભ્યાસ કરનાગ નહિવિઓને માટે છે, પણ અન્ય અધવિર કટપિઓને માટે નથી આ વસ્તુને નહિ સમજનારા દિગમ્બરો, આગે દિગમ્બરજપ્તના આગ્રહથી, આ પ્રકારના મધમાના એક અગનો સર્વથા નાશ કરીને, બીજા એક અગને પણ માત્ર નામનું જ ગણી રહ્યા છે જે સમયમા જિનકત્થ આદિ કટપોની આચરણ કરવાને સમર્થ મહર્ષિઓ વિદ્યમાન હતા, તે કાગમા પણ લગ્નિધમપન્ન આત્માઓ જ વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપચરણોના ચત્વિયાગ કરતા હતા એ કટપનો સ્વીકાર કરવાને માટે, અમુક જ્ઞાન આદિ પણ ઘણું ઘણું આવશ્યક છે એ દ પને આચરવાનો લાયકાત પણ સ્થવિર કટપની આચરણમા રહીને અનેક રીતિનો અભ્યાસ કર્યા પછી જ આવે ॥ નવ પૂર્વની ઉપરનું અને દશ પૂર્વની અદર્શ જ્ઞાન ધરાવનારાઓ જ, શ્રી જિનક પનો સ્વીકાર કરી શકતા નવ પૂર્વ િ અદ નું જ્ઞાન ધરાવનારાઓ, શ્રી જિનક પ આદિ માટે લાયક નથી હોતા અને દશ પૂર્વ અને એથી અધિક જ્ઞાન ધરાવનારાઓ, જિનકત્થના સ્વીકાર વિના જ સ્વ-પગ્નું અધિક હિત સાધી શકે છે જિનકત્થ તેા તે કાલમા પણ કેવલ સ્વહિત માટે જ, એટલે ઘણા ડમો હોવાથી તેના ક્ષય માટે સ્વીકારવામા આવતો શ્રી જિનકત્થનો સ્વીકાર કરનારા તદભવમુખ્તિગામી પણ નથી હોતા આ બધી વાતોને નહિ સમજનાગ અને નહિ માનનાગઓ, દિગમ્બરજપ્તના આગ્રહથી શ્રી જિનેશ્વરદેવના શામનની પણ ખુબ જ અવડીવના કરી રહ્યા છે દિગમ્બર બન્યા પછી ઠહીને મહુવાની તાકાવના

અભાવમા, ધાસની ગજીઓમા પેસવાથી બળી જવાના કારમા પ્રસંગો પણ બની જાય છે શ્રી જિનકલ્પનો યથાર્થ પશુ સ્વીકાર કરનાના પરમર્ષિઓ તો, જે ઉપસર્ગોને સહવાને પણ નમથ હોવાથી, શરીરની ચિકિત્સા કરાવવાથી પણ પર હોય છે તેઓ અપવાદ માર્ગનો સહજ પણ સ્વીકાર કરનારા નથી હોતા આજે એવા ઠાઈ છે જ નહિ, છતાં દિગમ્બરે અમુક નગ્નતાદિવાળાને પોતાના સાધુ માને છે દિગમ્બરે આજે તો નિર્દોષ ગોચરીના વિધાનથી પણ અજ્ઞાન ઠાઈ, ઘણી ઘણી વિગમ્બરોનો સોગરી રહ્યા છે તઓમા સીના સપટા આદિથી પણ બિપરવા બનેલા જોવાય છે આ બધુ સાચી નસ્તુરિથિતિના અજ્ઞાનનું જ પરિણામ છે વસ્ત્ર-પાત્ર આદિ જે ઉપકરણ સંયમના ઉપકારને માટે થતું હોય, તેને શાસ્ત્ર ત્યારે ધર્મોપકરણ કહે છે, ત્યારે દિગમ્બરપણાના જ દુરાગ્રહમા પડેલાઓ, તેને પરિગ્રહ કહેવાની ઘેલછા આચરે છે દિગમ્બર આચાર્યોએ પણ વસ્ત્ર-પાત્ર આદિના વિધાનનો ધ્વનિ કાઢ્યો છે, પણ બદ્દાશહી બનેલાઓ તેને દળાવી દેવાના પોતાનું સઘળું કરી હટે છે ઉપકરણના હેતુને નહિ સમજવાના કારણે એનો પરિત્યાગ કરી બેઠેલાઓને, શ્રી જિનવાણી રૂપ દાદશાગીનો ઉચ્છેદ માનવાની પણ દુરજ પડી કારણ કે-વર્તમાન જિનાગમો પણ ઉપકરણના વિધાનને બહેર દગ્ગાર છે શ્રી મહાવીરદેવના શાસનમા પોતાને બધુનારા દિગમ્બરોને, આજે આચાર્યોના શાસ્ત્રોથી જ આવડું પડે છે અને વધુમા-‘જિનાગમની હયાતી નથી’-એવું બહેર કદવું પડે છે આ જ કારણે-‘શ્રી જિનના અનુયા

કાર કરનાના અથવા તો એ કંપોને અગીકાર કરવાનો
 અભ્યાસ કરનારા મહર્ષિઓને માટે છે, પણ અન્ય રથવિર
 ક્રમિયોને માટે નથી આ વસ્તુને નહિ સમજનારા દિગમ્બરો,
 આગે દિગમ્બર પાપાના આગ્રહથી, આ પ્રકારના મધમાના
 એક અગનો સર્વથા નાશ કરીને, ખોળ એક અગને પણ
 માત્ર નામનું જ ગણી રહ્યા છે જે અમયમા જિનક પ આદિ
 ક પોની આચરણ કરવાને સમર્થ મહર્ષિઓ વિદ્યમાન
 હતા, તે કાગમા પણ લગ્નિધમ પન્ન મારમાઓ જ વસ્ત્ર-
 પાત્રાદિ ઉપકરણોનો પુનિયાગ કરતા હતા એ કદપનો
 સ્વીકાર કરવાને માટે, અમુક જ્ઞાન અદિ પણ ઘણું ઘટું આવશ્યક
 છે એ ક પને આચરવાની લાયકતા પણ નથી રહ્યાની
 આચરણમા રહીને અનેક રીતિનો અભ્યાસ કર્યો પછી જ
 આવે છે નવ પૂર્વની ઉપગત અને દશ પૂર્વની અદર્શ
 જ્ઞાન ધરાવનારાઓ જ, શ્રી જિનક પનો સ્વીકાર કરી શકતા
 નવ પૂર્વની અદ નુ જ્ઞાન ધરાવનારાઓ, શ્રી જિનક પ આદિ
 માટે લાયક નથી હોતા અને દશ પૂર્વ અને એથી અધિક
 જ્ઞાન ધરાવનારાઓ, જિનક પના સ્વીકાર વિના જ સ્વ-પન્ન
 અધિક હિત સાધી શકે છે જિનક પ તો તે કાલમા પણ
 કેવલ સ્વહિત માટે જ, એન્દ્રે ઘણા ક્રમે હોવાથી તેના ક્ષય
 માટે સ્વીકારવામા આવતો શ્રી જિનક પનો સ્વીકાર કરનારા
 તદ્દલવમુક્તિગામી પણ નથી હોતા આ બધી વાતોને નહિ
 સમજનારા અને નહિ માનનારાઓ, દિગમ્બર પાપાના આગ્રહથી
 શ્રી જિનેન્દ્રેવના શામનની પણ ખૂબ જ અવનીતના કરી
 રહ્યા છે દિગમ્બર બન્યા પછી ઠહીને સહવાની તાકાતના

કરમાન જરૂર કરે છે, પણ સ્થવિચ્છેદી મહાત્માઓને ઉપકરણ નહિ ગણવાનું કરમાન નથી જ કર્તુ પ્રથમની માફક વર્તમાનના પણ સ્થવિચ્છેદી મુનિવરોએ, ઉપકરણની અધિકતાથી અને ગિહિત ઉપકરણો ઉપરની મમતાથી બચવાનું છે, પણ ઉપકરણોની ઉનોદરતા કરવાની નથી ગાડાઓની ઉરેરણીથી ઉપકરણોને ફગાવી દઇ, તે પછી અનેક દોષે ના ઉપાસક બનવા કરતા, અનતજ્ઞાનિઓની આજ્ઞા મુજબના ઉપકરણો સમમરણના જ એક હેતુથી રાખવા અને તેના ઉપર મૂર્છા ન આપી જાય એનાથી માવચેત રહી, આજ્ઞા મુજબ નયમની સાધના કરવી, એ જ સાચા મોક્ષરમિક મહર્ષિઓને માટે એકાંતે શ્રેયસ્કર છે

ઉનોદરતાના પાંચ પ્રકારો

ઉપકરણ વિષયક ઉનોદરતાના સમ્યન્ધમા, જેમ એ તપ અમુક શુલ્કસમ્પન્ન મહાપુરુષોને માટે જ વિહિત છે, તેમ ભોજન અને પાનની ઉનોદરતા રૂપ તપ માટે નથી ભોજન અને પાનની ઉનોદરતા રૂપ તપ, ચતુર્વિધ શ્રીસદ્ધ માટે અવશ્ય આચરણીય છે અનશનની અપેક્ષાએ અન્નિ-તેન્દ્રિય આત્માઓને માટે, આ તપ ઘણો જ લાગી પડી જાય એવો છે કેટલાક એવા આત્માઓ છે, કે જેઓ ખાધા વિના ચલાવી શકે છે, પણ ભોજન માટે એકા પછી જો રસનાને અનુકૂળ સામગ્રી મળી જાય, તો ભાગ્યે જ આ ઉનોદરતા તપનું આસેવન કરી શકે છે આ તપનું આસેવન રોજનું છે ઉનોદરતાનું અહર્નિશ આસેવન કરનારા આત્માને

ચિત્તો પાસે શ્રી જિનાગમ હોવા જોઈએ અને તમારી પાસે
 તે જિનાગમો નહિ, એટલે તમે જૈન શાના ?'—આવ
 આજેપની સામે બચાવ ઉભો કરવાને માટે, તેઓને—'એ
 આચાર્ય શ્રી મીમંધરસ્વામી પાસે ગયા હતા અને તેઓને
 આજ્ઞા મુજબની રચના હોવાથી અમારા આચાર્યશ્રીએ
 જ શ્રી જિનાગમો છે'—એવું પ્રતિપાદન કરવું પડે છે બગ
 વાન શ્રી મહાવીરદેવના શાસનમા હોનારાઓ, શ્રી સીમ
 ધરસ્વામિના આગમોથી ચાલે છે, એની વિપરીત વસ્તુ બહે
 કરવામા, તેઓને સહજ પણ આચરેલા લાગતો નથી વધુમા
 એક પણ દિગમ્બર આચાર્ય એવો સમર્થ ન નિવડયો, કે
 જે બગવાન શ્રી મહાવીરદેવના શ્રુતને કંઈક રાખી શક્ય
 હોય ! આ શું ઓઝી વિગ્બણ છે ? પણ આવી આવી તે
 અનેક વિદગ્બણોએ દુરાગ્રહિઓને લોભવવી જ પડે છે
 એ જ કારણે, શાસ્ત્રે કદાચક્રથી બચવાનો જોરદાર ઉપદેશ
 આપ્યો છે ઉપકરણના વિષયમા સ્થવિરકાંપી મહાત્માઓને
 તે વિહિત ઉપકરણથી એક પણ ઓછું ગણવાની મના છે
 કાગ્ય ક-સમયની સાધનાને માટે ઉપકરણની પણ ધણી
 આવશ્યકતા છે વિહિત ઉપકરણથી અધિક ઉપકરણ રાખ
 વાનો જેમ નિષેધ છે, તેમ વિહિત નહિ રાખવાનો પણ
 નિષેધ જ છે મુનિઓને સાચા અપન્થિકી રાખવા માટે, શ્રી
 નિનેશ્વરદેવોએ, જરૂરી ઉપકરણો ગણવાનું જ વિધાન કર
 છે, માટે એમા દોઢ ઠહાપણ કરવું, એ મિથ્યાત્વના ઉપદેશ
 આમત્રણ કરવા જેવું છે શ્રી જૈન શાસન વિહિત ઉપકરણો
 ઉપર પણ મમ વ ન આવી બધ-એની આવશેની ગણવા

અનશન કરનારાઓ પણ ઉનોદરિતા કરવામાં કારની નિષ્ફળતાનો અનુભવ કરે છે સામાન્ય રીતિએ ઉનોદરિતા કરતા અનશન અધિક લાગે છે, પણ મનોનિગ્રહ અને ઈદ્રિયનિગ્રહની દૃષ્ટિએ, કોઈ કોઈ પ્રસંગે અને કોઈ કોઈ આત્મા માટે, અનશન કરતા પણ ઉનોદરિતા ભારે જની જાય છે અનશનના હેતુને સમજીને અનશન કરનારને માટે ઉનોદરિતા સહજ જની જાય છે, પણ લાધણીને જ અનશન સમજનારાઓ માટે ઉનોદરિતા તપશ્ચર્ય જ મુશ્કેલ છે ઉનોદરિતાના અભાવમાં ઉત્કેટ ઉદ્ધ કરી દેનારા તપસ્વિઓ ભાષે વિટંબણા લોગવે છે પરિણામે એવા આત્માઓ અધિક ખાવામાં ઘણા ક્ષામદા માનતા થઈ જાય છે અને અતે અજીર્ણ આદિના લોગ થવાથી જ્ઞાનની દશાએ પહોંચે છે એવી દશાએ પહોંચ્યા પછી, કેટલાક તા, એ તપને જ રોગનું કારણ માનતા થઈ જઈને, સાચી શ્રદ્ધાથી પણ પરવારી જોસે છે આજસ આવે, ખરાબ વાચુન થા- થાય, ખરાબ હકાર આવે અને શરીર ભારે થઈ જાય તથા આળાટી-આળોટીને સમય પસાર કરવો પડે, એવી રીતિએ અધિકોદરિતા કરનારાઓને માટે ‘ઉનોદરિતા’ તપ મદાને માટે દુશ્કર જની જાય છે એવાઓ અનશન કરવાની પ્રાકાતવાળા હોવા છતાં પણ, બાજે બેઠા પછી ભૂત જેવા જ જની જાય છે એવાઓનું અનશન, મોટે ભાગે, અતપાસનામાં અને ઉત્તરપારણામાં અદ્રશ્ય જ થઈ જાય છે વિવેકી આત્માઓની દૃષ્ટિએ એવાનું અનશન, અનશન તરીકે ચઢતું જ નથી એવાઓ અનશનની કિમત ઘટાડી મૂકે છે અને એવા ઓના નામે સાચા અનશનિઓ પણ નિદાય છે ઈચ્છાનિરોધ

માટે, અનગન પણ સહજ બની શકે એમ છે નિરવ ઉનોદરતા તપનું આચરણ કરનારની ભૂખ્યા રહેવાની શક્તિ ઠેજવાય છે ઉનોદરતા તપનું વિધાન કરતા, એનું આચરણ કથી રીતિએ કરવું-એને દર્શાવવાને માટે, એના પાંચ ભાગ પાંચમા આખ્યા છે એ પાંચમા પ્રથમ ‘ભગદાનોદરતા’ નામનો લેહ છે બીજા લેહનું નામ ‘ભગદાનોદરતા’ છે ત્રીજા લેહનું નામ દિમાનો રતા છે ચોથા લેહનું નામ ‘પ્રતોનોદરતા’ છે અને પાંચમા લેહનું નામ ‘કિંચિદુત્તેદરતા’ છે સામાય રીતિએ પુરૂષનો આહાર ૩૨ કવલનો અને સ્ત્રીનો આહાર ૨૮ કવલનો મનાય છે સામાન્ય પ્રકારે કવલ એ ગણાવેો ભેઈએ, કે જેથી મુખ વિકૃત ન થાય ૩૨ કવલના આહારવાળો પુરૂષ, એક કવલથી માડીને આઠ કવલનો આહાર કરે, તો એ પ્રથમ લેહમા આવે છે, નવથી બાર કવલનો આહાર કરે, તો એ બીજા લેહમા આવે છે, તેરથી સોગ કવલનો આહાર કરે, તો એ ત્રીજા લેહમા આવે છે, સત્તરથી ચોવીસ કવલનો આહાર કરે, તો એ ચોથા લેહમા આવે છે, અને પચીસથી એકત્રીસ કવલ મુધીનો આહાર કરે, તો એ પાંચમા લેહમા આવે છે આજ પદ્ધતિ પ્રમાણે, અઠ્ઠાવીસ કવલના આહારના પ્રમાણમા, સ્ત્રીઓ માટે પણ પાંચ લેહો પાડી શકાય

અનગન અને ઉનો ના

આ પ્રકારે ‘ઉનો રિતા’ નામના બાહ્ય તપના અભ્યાસથી ઇન્દ્રિયોનો નિયંત્ર સાધ્ય બને છે, પણ દેહલીક વાર

અન ત ઉપકારિઓ આવેનોદરતા ટરીકે દુઃખાવે છે ઉપકારિ-
ઓઅ દુઃખાવ્યું છે કે—

હોદાશમપુરિયે પાત્રો જિજ્ઞવયમમ્ભગાનો જ ।

માથેજોગાદગિયા વગતા વીઝરાગર્હિ ॥ ૧ ॥

આનું તાત્પર્ય એ છે કે—શ્રી જિનેશ્વરદેવોના વચનની
જાનનાથી આહર્નિશ ક્રોધાદિઠનો ત્યાગ કરવો, એને જ શ્રી
વીતરાગ પરમાત્માઓએ જાવથી ઉનોદરતા પ્રરૂપી છે આ
જાવ ઉનોદરતાના ક્યેમને દુઃખસ્થ કરનાન આત્માઓ,
કામોત્તજઠ અને પરિણામે ક્રોધાદિ તરફ ઘસડી જનાર અધિક
આહારના ત્યાગમા જ ત્રેય માનનારા હોય છે એટલે જાવ
ઉનોદરતાની લાલસાવાળા પુરુષાત્માઓ, અવશ્ય લોજનપાનની
ઉજોદરતાના ઉપામક બને છે ઉનોદરતા તપના શુષ્કો નિર-
વધિ છે આત્મહિતસાધક વસ્તુઓ હરેક રીતિએ ઉપકારક
હોય છે અને આત્મહિતના અર્થે આત્માઓને માટે તે
આત્મહિત જ મુખ્ય છે

[૫]

વૃત્તિસંક્ષેપ

ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનો આત્મા માથે વીર હતો,
એને અગે આપણે વિચારી રહ્યા છીએ કેમના વિદારણ
માટે તપશ્ચરણ, એ એક અમોઘ સાધન છે તપના મૂળ બે
પ્રકારો છે એક બાહ્ય અને બીજો અંતર્યંતર એ બેના
પણ છે છ બેદો છે અને તેથી તપ બાર પ્રકારનો ગણાય
છે અનશન, ઉનોદરતા, વૃત્તિસંક્ષેપ, નસત્યાગ, કાયકલેશ

અને અનાહારી દશા પામવાના ઇરાદે અનશનને આચર નારાઓની ‘ઉનોદરતા’ માટે, આવી રીતે થવી એ શક્ય નથી ‘ઉનોદરતા’ તપનું કારમું ફેવાળું કાઢનારા અને પાછા એમા ડહાપણુ આદિ મનાવનારા અનશનિઓના, શુદ્ધ હેતુ માટે પણ ઘણી વાર શકા પેદા થાય છે અનશનિઓનો આહાર અધિક થાય એ મહત્ત્વ છે, પણ આહાર કદાં પછી કલાકો મુખી જેઓને ભેજેની ભોગવવી પડે, ખાધેલું પચાવવાને માટે ખાતા ખાતા અને તે પછી પણ ઔષધિઓનું આમેવન કરવું પડે, એ તો ખરેખર નિંદનીય જ અને છે અનશનના સાચા ઉપાસકોએ, ‘ઉનોદરતા’ તપથી બેદરકાર રહેવું, એ ઘણું જ અહિંસક છે અનશનને કલકિત કરતું ચાટકાવવાને માટે પણ, અનશનના ઉપાસકોએ ઉનોદરતાના ઉપામક બનવું અવશ્યક છે ઉનોદરતા તપનું આસેવન, અનશનને અલ્પકૃત કરનાર છે ઉનોદરતા તપના આસેવનમા બેદરકાર બનેલા એાનું અનશન, ઘણી વાર ઘુણપાત્ર બને છે પ્રયત્નશીલ બનાય તો, ઉનોદરતા તપનું આમેવન તો વિવેકી એવા સૌ કોઈને માટે શક્ય છે અને તે ઉત્તમમા ઉત્તમ પરિણામને પણ લાવનાર છે

દ્રવ્ય અને ભાવ ઉનોદરતા

ઇચ્છાનિરોધ અને અનાહારદશાના ધ્યેયવાળાઓ જેમ અનશનની સાચી સાધના કરી શકે છે, તેમ જ ભાવથી ઉનોદરતાને કરવાને ઇચ્છતા આત્માઓ જ, વિહિત દ્રવ્ય ઉનોદરતાનું સાચું આસેવન કરી શકે છે કોધાદિની ઉનોદરતાને

હેવાનો અધ્યાત્મ પાઠવો જોઈએ અને તમા પછી ઉનોદર તાનો જ્યાં ગાળવો જોઈએ અનશનની અશક્તિના કારણે આહાર લેવો પડે, તો ય ઉનોદરતા, વૃત્તિસંયેષ અને રસત્યાગ આ ત્રણેય પ્રકારના તપોનો એક સાથે અમલ કરવાને માટે ઉપમશીલ બનવું જોઈએ અને તેટલો રસત્યાગ કરીને, ભોજન માટેની વસ્તુઓના સંક્ષેપ માટે પ્રયત્ન કરવો અને એવી પણ વસ્તુઓનું બહુ જ ઉનોદરતાના લક્ષ્યવાળા બનીને કરવું, કે જેવી અનશનની શક્તિ વધતી જ જાય વાત એ છે કે-અશનને ન છૂટકે આચરવાની પ્રવૃત્તિ માનવી જોઈએ અશનને ન છૂટકે આચરવાની પ્રવૃત્તિ મનાય, એટલે અશનની આશક્તિ છૂટે અને તેથી રસત્યાગ, વૃત્તિસંયેષ અને ઉનોદરતા મુસાધ્ય બની જાય આ વસ્તુ તરફ આજે કેટલાક મુનિઓની જેમ ધર્મપ્રેમી શાવકોએ પણ ઠાળજીવાળા બનવાની જરૂર છે અને એમ થાય તો, આજે જેટલો તપ આમાન્ય પ્રકારે ઘઈ શકે છે, તેટલો પણ તપ આજના કરના ધણી જ વધારા મુન્ન ગીતિએ દીધા વિના નહિ

રસત્યાગ

વૃત્તિસંયેષ એ ત્રીજા પ્રકારનો બાહ્ય તપ છે, જ્યારે રસત્યાગ એ ચોથા પ્રકારનો બાહ્ય તપ છે દુધ, દહી, તેલ, મી, ગોળ અને તથેની વસ્તુઓ આદિની જણના રમમા થાય છે આ રમોનો પરિત્યાગ પણ કદ્યાણુકામી આત્માઓ માટે અવશ્ય આચરણીય છે આ મોનુ આસેવન આત્મા માટે કારમો અનર્થ કરનાડ છે આધુઓ માટે પણ આનો પરિ

અને સહીનતા, - એ બાદ તપના છ પ્રકારો છે આમાથી આપણે અનશ્ન અને ઉનોદન્તાને અંગે વિચારી આવ્યા હવે વૃત્તિસંક્ષેપ 'ઉનોદરતા' તપના સાચા ઉપાસક આત્મા એને માટે, 'વૃત્તિસંક્ષેપ' નામનો આ તપ સુસાધ્ય બની જાય છે 'વૃત્તિસંક્ષેપ' નામના આ તપની આરાધનાને માટે, મહામુનિઓ ગોચરીના મગ્ગબંધમા અનેક પ્રકારના અભિગ્રહોને ધરનારા બને છે કારણ કે - મુનિવરો ધર્મનિર્જન સાધવાને માટે બારેય પ્રકારના તપોનો જીવનમા મથાશકય અમલ કરવાને માટે ઉત્સાહિત હોય છે ગોચરી ન બધી દોષોથી બચવામા પણ, આ તપ ખૂબ સહાયક નિવડે છે અજ્ઞાનતા અને લાલસાના પ્રતાપે, 'પાત્રે પન્થજખાણ'ની વાતો કરનારા બની ગયેલા મુનિઓ, આ 'વૃત્તિસંક્ષેપ' રૂપ તપના વૈરિઓ બની જાય છે મહામુનિઓ તો, આ 'વૃત્તિસંક્ષેપ' નામના તપની આરાધના માટે દ્રવ્યથી, શ્રેત્રથી, કાલથી અને ભાવથી વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહોને ધરનારા હોય છે એ અભિગ્રહોના પ્રતાપે, વૃત્તિનો વિજય સહજ રીતિએ સધાઈ જાય છે અને એથી વૃત્તિનો વિજય સાધવાને ઈચ્છતા આત્માઓએ, આ 'વૃત્તિસંક્ષેપ' રૂપ તપના ખાસ ઉપાસક બન્યા રહેવું જોઈએ તમે (ગૃહસ્થો) પણ આ તપની આરાધના માટે શોજનની વસ્તુઓની અપતા આદિના અનેકવિધ અભિગ્રહો ધારી શકો છો ધર્મની આરાધના સુંદર પ્રકારે કરી શકાય, એ માટે જ દેહપોષણને આવશ્યક માનનારા આત્માઓ, આ તપથી ઉદાસીન હોય, એ સજા વિત નથી જેમ બને તેમ જોછી વસ્તુઓથી જ ચલાવી

રાયે-માયે છે, તે આત્માઓની મોહધીનતા કારમી છે, એમ જ માનવું રહ્યું વિના કારણ ધી આદિ રસોનો ઉપસોગ કરતા મુનિઓને માટે, અને ઉપકારિઓની આ અનોડ હિતચિંતા છે હિતચિંતા પણ ચોગ્ય આત્માઓને માટે જ ઉપકારક નિવડે છે જેઓએ એવી જાતિની ચોગ્ય તાત્ત્વ દેવાણું ઠાક્યું છે અને જેઓ કારમી ધૃષ્ટતાના ઉપાસક બન્યા છે, તેઓ તો અનેક કષ્ટિત નિમિત્તોથી, પોતાના રસાસેવનનો બચાવ જ કરવાના ઉદરપોષણ માટે કાયદાના ભણેલાઓ જે રીતિએ કાયદાનો ઉપયોગ કરે છે, એ જ રીતિનો શાસ્ત્રનો ઉપયોગ પણ રસગૃહ આત્માઓ કરવાના અપવાદ માર્ગે સકારણ રસના સ્વીકારનું વિધાન કરતા શાસ્ત્ર-વચનોને આધારે, જેઓ પોતાના રસોપભોગોનો બચાવ કરે છે, તેઓ તો સાધુના વેષમા હોવા છતાં પણ, કારમી દુર્ગતિના જ ભોક્તા બને, એમા આશ્ચર્ય જેવું પણ શું હોઈ શકે? રસત્યાગ, એ એવો તપ છે કે-જે રસના ઉપર કાળૂ રાખતા શીખે તે ઘણી જ સહેલાઈથી સાધી શકે આ તપ પ્રત્યે બેદરકામી કરનારાઓ તો તપના પ્રત્યે જ બેદર કાર છે, એમ માનવું એમા કશું જ અધિક પડતું નથી વિગઈઓનો ઉપસોગ, એ મોહના ઉદયનું પ્રમળ નિમિત્ત છે મોહના ઉચ્ચથી બચવા ઇચ્છતા મુનિઓએ તો વિગઈઓને વેશ્યાઓ જેવી માનવી ઘટે વિશ્વમા પણ જેમ વેશ્યાના પૂજારીઓ હરેક રીતિએ પાયમાલ થાય છે, એવી જ દશા વિગઈઓના પૂજારી બનેલા મુનિઓની પણ થાય ॥ વિગઈ ઓના તાત્ત્વ સ્વરૂપને દર્શાવનારા શાસનને પામવા છતાં

ત્યાગ સારપૂર્વક ઉપદેશાયેલો. ડ વિકારની થીતિના થોગે વિકારની સામગ્રીથી અલગ રહેતા એવા પણ મુનિને, વિ । ઈના નામથી ઝોળખાતા આ રસો, પોતાના સ્વભાવથી પાયમાલ ઠ વાની બદ સુધી પણ પહોંચી જાય છે. વી આદિ વિગઈઓના અને વિગઈથી બનેલા પદાર્થોના રસમા પડેલા આત્માઓને જાગૃત કરવાના ઈરાદાથી, વિગઈઓના સ્વરૂપને અને તેના પરિણામને દર્શાવતા અનંત ઉપકારી મહાપુરૂષો દર્શાવે છે કે—“દુર્ગતિથી ડરનારો જે સાધુ વિગઈને અથવા વિગઈથી બનેલા પદાર્થને ખાય છે, તેને વિદ્યુતિ કરવાના સ્વભાવવાળી વિગઈ બહારકાથી દુર્ગતિમા લઈ જાય છે ” ઉપકારી મહાપુરૂષોની આ વાતને જે ધ્યાનમા રાખવામા આવે, તો એ વાત પણ મહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ છે કે—“પરિણતિ રૂપ ધર્મવાળો મોહ, વિગઈના આસેવનથી ઉદયમા આવે છે અને એ મોહનો ઉદય થયા પછી, સારી રીતિએ પણ ચિત્તને જાય ક-વામા તત્પર એવો પણ સાધુ, અકાર્ય કેમ ન વર્તે ? ” અર્થાત્ ચિત્તજયમા પ્રયત્નગીલ એવો પણ આત્મા, મોહના દ્રહામા, વિગઈના આસેવનથી સહજમા ફની જાય છે મોહના ઉદયને આધીન થયેલો આત્મા અકાર્યમા પ્રવૃત્ત થાય એ જેમ સ્વભાવિક છે, તેમ એવી રીતિએ અકાર્યમા પ્રવૃત્ત થયેલો આત્મા દુર્ગતિગામી બને એ પણ સ્વાભાવિક જ છે ઉપકારિઓ વિગઈ રૂપ રસોને કેવી દષ્ટિએ જાએ છે, એ આ ઉપરથી સારામા સારી રીતિએ સમજી શકાય તેમ છે આટલું સમજાય પછી પણ, જેઓ રસોના આસેવનમા આનંદ માનીને તેમા

રીતિએ પાણીમા એકમેક કરીને લેવામા આવે છે, તેવા જ આહારથી આયબીલ કંપાના મનોભાવમા જ ગુપ્ત રહેવું એકદમ એ રીતિના આચાર્યતપના ઉપાયકો ‘ગસ-પરિત્યાગ’ નામના તપનુ આનંધન સુદરમા સુદર રીતિએ કરી શકે છે

કાયકલેશ

‘અનશન, ઉનોદરતા, વૃત્તિમક્ષેપ અને રસપરિત્યાગ’- આ ચાર પ્રકારના બાહ્ય તપોની આચરણા જેટલી આવશ્યક છે, તેટલી જ ‘કાયકલેશ અને મલીનતા’ આ બે પ્રકારના અંતિમ બાહ્ય તપોની આચરણા પણ આવશ્યક છે કાયા અભ્યાસ મુજબનું કાર્ય આપી શકે છે ચચલ કાયા ધણુ જ નુકસાન કરનારી નિવડે છે, એ પણ નિર્વિવાદ છે એટલે આરાધના માટે એને અકુશમા ગણવી ઘણી જરૂરી છે એ માટે ઉપકારિઓએ ‘કાયકલેશ’ નામનો તપ વિહિત કયેા છે વીગસન આદિ આસનોનું કરવું એ વિગેરે અને લોચાદિ કષ્ટનું આસેવન, એને ઉપકારિઓએ ‘કાયકલેશ’ નામના તપ તરીકે વર્ણવેલ છે શરીરની પુષ્ટિ માટે કરવામા આવતા વ્યાયામ આદિની ગણના આ તપમા નથી થતી એ વાત સમજી લેવા જેવી કે અહીં તો મોક્ષની આરાધના માટે ઉપયોગી એવા આસનોના આસેવનને જ તપની ગણનામા સ્વીકૃત કરેલ છે અનત ઉપકારી પરમર્ષિઓ, કાયકલેશ તપની મહત્તાનું વર્ણન કરતા દરમાવે છે કે-“વીગસન મુદ્યા ઉત્પુટક આસન આદિ અને લોચ આદિ કાયકલેશ અમારવાગના નિવેદનો હેતુ છે વીગસન આદિ આમનો

કરનામા કાયાનો નિરોધ, જીવોમા દયા પરદોષમતિ તથા
અન્યોને બહુમાન, - એ ગુણો છે અને નિમગતા, પશ્ચાત્કર્મ
તથા પુરકર્મ દોષોનું વિવર્જન, હું બમકપણ અને નરક
આદિની ભાવનાથી નિર્વેદ, - આ લોચના ગુણો છે ” મુક્તિની
કામનાથી વીરાગન આદિના કરનારા મહર્ષિઓ, કાયા ઉપ
કાબૂ મેળવે છે, આ બીના તો હરજોઇની મમજમા આવી
જાય એવી છે એ જ રીતિએ, આસન આદિના અવ્યાસિઓ
કાયાને એક જ સ્થાને અને તે પણ ન્પદ ગીતિના હલન-
ચલન વિનાની રાખી શકતા હોવાથી, જીવોની દયાનું પાવન
પણ સાગમા સારી ગીતિએ કરી શકે છે, એ પણ સહેલા
ઈથી સમજી શકાય તેમ છે મહાપુરુષોને આ રીતિનું કાયદ
મન ઠરના જોડે, અનેક સુદ આત્માઓને પરલોકની મતિ
પેદા થાય છે, એમા પણ શકાને સ્થાન નથી અને આવા
કાયદમનથી આત્મધ્યાનમા મસ્ત બનેલા મહર્ષિઓના દર્શ
નથી, અનેક ભગ્નિક અને વિવેકી આત્માઓના અતરમા
બહુમાનભાવ જન્મે, એ પણ નિર્વિવાદ છે આસનોના આ
ગુણોને સમજનાર અને કાયાની ચચલતાથી બચવા ઇચ્છ
નાર પુણ્યાત્મા, આવા પ્રકારના આસનો દ્વારા કાયાને પોતાના
તાબામા આણીને, મુક્તિમાર્ગની આરાધનાને સહેલી બનાવ
વાનું ફલદાયક કરે, એ તદ્દન ત્વાજાવિક પરતુ છે

આનંદ- ક્રિયા અને આજની સ્થિતિ

પ્રસંગ પામીને આ ન્થજે એ વાત પણ જણાવ
રેવો આવશ્યક છે કે- આવશ્યક ક્રિયાઓ કરતી વેળાએ પ્રસંગ

પ્રસંગે હજા થવા આદિની તથા પૂજવા-પ્રમાર્જવા આદિની
 અને અનેક પ્રકારની મુદ્રા આદિને માનવવાની ઉપકારિઓએ
 જે જે વિધિઓ રજામાવેલી છે, તેની ઉપેક્ષા કરનારાઓ
 જો આ આસન આદિની લતમા પડવા ઇચ્છતા હોય, તો
 સમજવું કે-તેઓ શરીરને કાળૂમા લેવા આદિને માટે એ
 આસન આદિનો અવ્યાસ નથી કરતા, પણ યાત્રીની પૂજા
 માટે જ કરે છે એવાઓની એવી ક્રિયાઓ કર્મકલ્પનું કારણ
 નથી, પણ કર્મબંધનું જ કારણ છે આજે આપણી પ્રતિક્રમણ
 આદિની ક્રિયાઓમા, ક્રિયા કરનારાઓની બેઠક આદિ જોઈએ,
 તો ખરખર જ્ઞાનિ થાય એમ છે આજની આ બધા
 ખ્યાનસમાની બેઠક પણ કેટલી તરફવાળી અને હાર્ય
 આદિને પેદા કરે એવી છે, એ પણ વિચારણીય છે
 સઘળા ૬ વિધિ મુજબ જો આનર્યક આદિ ક્રિયાઓ કરતા
 હોય, તો આ ક્રિયાઓ ગમે તેવા દુશ્મનને પણ બોધપાઠ
 આપનારી બની જાય એવી છે પણ આજના પ્રમાદિઓના
 પનારે પડી ગયેલી આ ઉત્તમોત્તમ ક્રિયાઓ, નાદાનો માટે
 હાસીપાત્ર બની રહેલી છે આજના પ્રમાદિઓ હજા થાય
 તો ચ ઉતની માફ અને જેસે તો ચ બીમાગની માફક બોલે
 તો હમણા મુજે કાકની માફક ચનકુનાપિ દષ્ટિને ફેરવતા
 અને ઠાઈ પણ સળધ ક અર્થના ઉપયોગની પરવા વિના !
 સાલજનારાઓની વાત તો કરવી જ નહિ કેટલાક હસતા
 હોય, તો કેટલાક ઉઘતા હોય કેટલાક વાતો કરતા હોય,
 તો કેટલાક મસ્કરી કરતા હોય અને કેટલાક ક્રિયાને ડાંજતા
 હોય, તો કેટલાક ઉપેક્ષાભાવે જ વિરાજ્યા હોય ! આવશ્યક

ક્રિયાઓની આ દશા કરનારાઓ, જે આસનની વાતો કરતા હોય, તો સમજી લેવું કે-તેઓને કાયકલેશ નામના તપની જરૂર નથી, પણ આ સંસારમાં રૂલાવનાર શરીરની નેવાની જ કેવળ જરૂર છે જે શ્રી જિનેશ્વરદેવનું શામન આ કાયાની કારખી વ્યવહારને ઠાણૂમાં લેવા ખાતર વીરાસન આદિ આસનનો અભ્યાસ કરવાનું ઉપદેશ છે અને એ દ્વારા જીવદશા આદિનું સુદરમાં સુદર ગીતિએ પાલન કરાવવાને ઇચ્છે છે, તે જ શ્રી જિનશાનનના ઉપાસકો કર્મનિર્જન માટે વિહિત કરેલી ક્રિયાઓનું પણ આવી ગ્વાનિ પેઠા કરે એવી પદ્ધતિએ આમેવન કરે, એ કેટલું દુ ખર છે ? શ્રી જિનશાસનનો સેવક અને અનિયમિત કે શિસ્તહીન એ વાત અશક્ય જેવી બની જ-ની જોઈએ શ્રી જિનશાસનનો સેવક વિહિત ક્રિયાઓમાં આગમુ આદિ અને નિષિદ્ધ ક્રિયાઓમાં દહત આદિ તેમજ શ્રી જિનશાસનનો સેવક ઉપકારક આચરણુઓમાં અનાદરવાળો અને અપકારક ક્રિયાઓમાં આ રવાળો, એ વસ્તુ શક્ય જ નથી આથી સ્પષ્ટ છે કે-શ્રી જિનશાનનના નામે, સંસારમાં રૂલાવનાર આશ્રવને પોષનારી ક્રિયાઓને ઉપાદેશ તરીકે વર્ણવવામાં મોજ માણનારાઓ, ખરે જ, બીચાગ અને પામર છે એવા પામરોના પ્રવાપે જેઓને રૂએ છે તેઓ પણ પોતાની બાતની 'ગુરુકર્મી' તરીકેની બહેનતને જ કરનારા છે

લોચની ઉપમારમ્તા

‘લોચ’ જેવી વસ્તુનું વિધાન કરનારા ઉપકારિઓ એ દાગ પણ મુનિઓનું એકાત હિત જ કરવાને ઇચ્છે છે

હોય, એ એવી ઉમતા વસ્તુ છે કે-જો એને કર્મક્ષયમાં સહાયક માનીને ઉત્લાસપૂર્વક આચરવામાં આવે, તો એ શરીર ઉપરની મમતાને છોડાવનાર છે નિ સગતા ભાવની ખીલવટમાં એ પ્રબલ સહાયક છે હન્ટમના આવવા આદિના અને જવા આદિના એમ ઘણા ઘણા પૂર્વકર્મ અને પશ્ચાત્કર્મ હોયોથી તે બચાવી દે છે હું ખ મહન કરવાની શક્તિ ઝેના યોગે વૃદ્ધિને પામે છે અને એ સમયના હું ખે જો નગ્ન આદિમાં રીખાતા છવોના હું જોની ચિંતા જન્મે, તો એ ચિંતાના પ્રતાપે સસાર ઉપરનો નિર્વેદ પણ તીવ્ર બને છે આમ અનેક પ્રકારે 'હોય' રૂપ કાયકલેશ નામનો તપ પણ આત્મા માટે ખૂબ ખૂબ હિતકર છે જે મુનિઓ શક્તિ હોવા છતાં પણ, આખ આદિના કટિપત નિમિત્તોથી એ અતિ આવશ્યક કાયકલેશ રૂપ તપમાં સિધ્ધિલતા સેવે છે, તેઓ નિ સગતાના સાચા આસ્વાદથી વચિત રહે છે, પુર કર્મ આદિ હોયોના ઉપાસક બને છે અને તેમની સહનશીલના વધવાને બદલે ઘટતી જાય છે હોય કાર્ય એવી વસ્તુ નથી, કે જેને આ કાલના છવો માટે અસહ્ય જ કહી શકાય ચાર માસે, છ માસે કે અતિ વૃદ્ધ માટે બાર માસે કરાવવાની આ હોયની ક્રિયા, એ કાર્ય અતિ મુરઠેલ વસ્તુ નથી સર્વને માટે માયાના વ્યાધિને કરનારી કે આપોના તેજનો નાશ કરનારી જ આ વસ્તુ હોત, તો ઉપકારિઓ એનું વિધાન જ ન કરત આ કારણે, એવા કટિપત નિમિત્તોથી એવી ઉત્તમ ક્રિયાના આસ્વાદને નહિ જેવા શ્રમ ખાતર શુભાવે, એ મોક્ષકામી મુનિવરોને માટે ઉચિત

મુડાવા અને કતરાવાનો અપવાદ

આ લોચ રૂપ ‘હાયકલેશ’ નામના તપની જાબતમાં, ઉપકારિઓએ, મુડાવાનો અને કતરાવાનો અપવાદ પણ મૂક્યો છે મહાક્રમા જેઓને ગદ્યગુપ્ત આદિ થયેલ હોય, તેઓ લોચ કરાવી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી હોતા, તો એવાં આ માટે કતરાવાનો અપવાદ છે અને અતિ ગદ્યન આદિ અવસ્થામાં મવત્સરી નજરે આવતી હોય તો મુડનનો પણ અપવાદ છે કારણ કે—સવત્સરી પ્રતિક્રમણ મમયે ગોરોમથી અધિક વાળ શિંગ ઉપર હોવા જ ન જોઈએ મસ્તક ઉપર ગદ્યગુપ્ત આદિ પીઠાવા અને અતિ ગદ્યન જેવી દશાનો અનુભવ કરતા મહાત્માઓ, આ કતરાવાના અને મુડાવાના અપવાદનું આસેવન કરી શકે છે, પણ એ અપવાદનું આસેવન કરનાર મહાત્માઓને માટે તો જાનિઓએ દુરમાં મુ છે કે—કતરાવનાર પદર પદર દિવસે કતરાવવા જોઈએ અને મુડાવનારે મહિને મહિને મુડન કરાવવું જોઈએ કારણે જ વિધિપૂર્વક આ અપવાદનું આસેવન કર નારાઓ પણ, શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં આગધક બની શકે છે, પણ જેઓ વિના કાગળે શુભચીરીઆ બનીને આ અપવાદનું આસેવન કરે છે અને અજ્ઞાનતા બચાવેને આચરે છે, તેઓ તો વિગધકભાવના જ ઉપાસક બની જાય છે વગી મુંડનના જ ઉપાસક બની જોડેલા કેટલાકો—‘તેઓ પોતે લોચ કરતા કે પ્રાવટા નથી પણ મુડન કરાવે છે’—એ વાતને છુપાવવાને માટે, જ છ માય મુધી કેશોને વધાર્યે ગળે છે અને જેઓ મુડન પછી પણ લોચ કર્યો છે—એવું

જનાવવાને માટે ચદન આદિના લેખોનું અવિહિત આચરણ કરે છે, તેઓ તો કારમા વિગધક જની જાય છે આવે. આ શ્રી જિનશાસનના ઉપાસક મુનિમા હોય, એ ખરે જ આ વિશ્વના અનેક આશ્ચર્યો પૈકીનું એક કારમુ આશ્ચર્ય જ છે, પણ કમની મતિ વિચિત્ર છે

કનિયમલીનતા

‘સલીનતા’ નામના છઠ્ઠા પ્રકારના બાહ્ય લક્ષણ વર્ણન કરતા, અનંત ઉપકારી મહાપુરુષો કરમાવે છે કે-શ્રી પીનરાગ પરમાત્માઓએ ચાર પ્રકારની સલીનતા પ્રરૂપેલી છે એક ઇદ્રિયોને ઉદેશોને, બીજી કષાયોને ઉદેશોને અને ત્રીજી યોગોને ઉદેશોને। ચોથી સલીનતા ‘વિવિજાચર્મા’ના નામથી ઓળખાય છે આ ચારેય પ્રકારની સલીનતાઓ બહુવા યોગ્ય છે ‘ઇદ્રિયસલીનતા’ એટલે ઇદ્રિયોના સાગ-નરસા વિષયો પ્રત્યે રાગ અને દ્વેષનો અભાવ શ્રોત્ર આદિ પાંચ ઇદ્રિયો, એના શબ્દ આદિ મુખ્ય પાંચ વિષયો, એ જો અનુકૂળ મળે તો તેના ઉપર રાગ નહિ કરવો અને પ્રતિકૂળ મળે તો તેના ઉપર દ્વેષ નહિ કરવો, એ ‘ઇદ્રિયસલીનતા’ કહેવાય છે અનુકૂળ શબ્દાદિ વિષયોમા રાગી બનવું અને પ્રતિકૂળ શબ્દાદિ વિષયોમા રોષાયમાન બનવું, એ ઇદ્રિયોની આધીનતા છે આવી આધીનતાને જોગવનારાઓ, ‘અનશન’ આદિનું પણ આચરણ સાચી રીતિએ નથી કરી શકતા રૂપ, રસ, ગન્ધ, રૂપશી અને શબ્દને પરવશ બનેલા પામરો, સ્વયમને સાધવામા સત્તે માટે અશક્ત જ રહેવાના છંદિ

યોની આધીનતાએ વિશ્વમા કેટલા અનર્થો મચાયા છે, એનું વર્ણન જગતના હવેની આગળ કરવું, એ તો માતા સમક્ષ મોસાળતું વર્ણન કરવા જેવું છે ઉપકારિઓ તો, ભવથી ભયભીત બનેલા અને મોક્ષની આકાંક્ષાથી ઓતપ્રોત બનેલા હવેને ઉદ્દેશીને ક્ર-માવે છે કે-

‘ વિમેષિ ચરિ સવારત્ મોહગ્રામિ ચ ક્ષમસિ ।

તત્કમ્પિયત્રય ચર્તુ, સ્થાય સ્થારણમ્ ॥ ૧ ॥ ’

એટલે કે-હે દુ ખદેવી અને મુખાકાક્ષી હવે ! ભેટું ન સારથી ભય પામતો હો અને મોક્ષપ્રાપ્તિને અભિલષતો હો, તો ઝદ્રિયોનો જથ્થ સાધવાને માટે તારા વિશાળ પુર પાથને તું સ્તુરાયમાન કરે !

કપાયસલીનતા :

બાહ્ય તપના ‘સલીનતા’ નામના અતિમ પ્રકારની ભેદના, ચાર ભેદો પૈકીનો પ્રથમ ભેદ જેમ ‘ઇન્દ્રિયસલીનતા’ છે, તેમ બીજો પ્રકાર ‘કપાયસલીનતા’ છે આ બીજા પ્રકારના સ્વરૂપને વર્ણવતા અનંત ઉપકારી પરમર્ષિઓ દર્શાવે છે કે-આ શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના શાસનમા કપાયસલીનતા એ કહેવાય ॥ કે-કપાયોના ઉદયનો નિરોધ કરવો અથવા ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા કપાયોને નિષ્ક્રિય કરવા તોષ, માન, માયા અને લોભ રૂપ કપાયોની વિષમતાને સમજતાગઓ, એ સમજી શકે તેમ છે કે-એના ઉદયથી કેવું પરિણામ આવે છે ॥ શ્રી વીતરાગદેવનું શાસન તો ક્ર-માવે છે કે-કપાયો જ આ ૪ ખમચ સસારનું મૂળ છે કપાયોની આ પ્રકારની વિષમ

તાને અમળનારા પુણ્યાત્માઓ, પ્રથમ તો કષાયોને ઉદયમા આવતા જ અટકાવવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરે છે અને તેમ છતાં પણ કદાચ કષાયો ઉદયમા આવી જાય, તો તેને નિબંધિત જાનાવવાને માટે જનર્તુ કન્વામા પાછી પાની કરતા નથી કષાયોને ઉદયમા આવતા અટકાવવાનો પ્રયત્ન-એ જેમ કષાયોની મલીનતા છે, તેમ એવો પ્રયત્ન ચાલુ છતાં કદાચ કષાયોનો ઉદય થઈ જાય, તો એનો અમલ ન થવા દેવો, એ પણ એક પ્રકારની 'કષાયસલીનતા' જ કહેવાય છે

યોગસલીનતા

‘મલીનતા’નો ત્રીજો પ્રકાર છે-‘યોગસલીનતા’।’ યોગસલીનતાનું વજુન ઠરતા, ઉપકારિઓ ફરમાવે છે કે-મન, વચન અને કાયાના અપ્રશસ્ત વ્યાપારોનો નિરોધ કુશલ મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારોનું ઉદીરણ તથા મોક્ષમાર્ગની આધના રૂપ કાર્યમા વિધિપૂર્વક ગમન એનું નામ યોગસલીનતા છે મન, વચન અને કાયાને સર્વથા રોષ દેવામા જ યોગોની સલીનતા શ્રી વીતરાગદેવના શાસનમા નથી મનાતી, એ વાત આ ઉપરથી તદ્દન અપદ્ધ થઈ જાય છે મનની, વચનની કે કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિને રોકી દેવી-એ યોગોની સલીનતામા આવે છે, પણ મન, વચન અને કાયાની શુભ પ્રવૃત્તિને રોકવી, એ યોગમલીનતામા નથી આવતું ઉપકારિઓ તો ઉપરથી એમ પણ ફરમાવે છે કે-મન, વચન અને કાયાને કુશળ વ્યાપારોમા પ્રવર્તન કરાવવું તથા મોક્ષમાર્ગની આરાધના માટે અવરયક ગણાતા

કાર્યોમા અનતજ્ઞાનિઓની આજ્ઞા મુજબ મન, વચન અને કાયાથી કામ લેવું, એ પણ યોગોની સહીનતા જ છે

વિવિજ્ઞયર્થા

હવે 'સહીનતા' નામના તપનો ચોથો પ્રકાર છે- 'વિવિજ્ઞયર્થા' આ 'વિવિજ્ઞયર્થા'નું વર્ણન કરતા, પરમે પકારી પરમર્ષિઓ કરમાવે છે કે- "શ્રી, પશુ અને પડક-નપુ સકથી રહિત એવા આરામ અને ઉદ્યાન આદિમા જે સ્થાન કરવું અને એવધીય ફલક આણિું જે મહણ કરવું, તે વિવિજ્ઞયર્થા કહેવાય છે " આથી સમજી શકાય છે- મુનિવરો માટે એવા જ સ્થાનોમા રહેવાની આજ્ઞા છે, કે જ્યાં સ્ત્રીઓ, પશુઓ અને નપુસકોનો ઉપદ્રવ ન હોય નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યના નામે જેઓ સ્ત્રીઓ સાથેના સહવાસનો પક્ષપાત કરે છે અને નવ વાડીઓ કે જે બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે અનત ઉપકારિઓએ વિહિત કરી છે-એને બીનજરૂરી તરીકે વર્ણવે છે, નેઓ અજ્ઞાન અને અનાચારની ભૂતિઓ હોવા સાથે, મહાપુરૂષ તરીકે પકાવાના કાંડમા જ જીવનની પામમાત્રીના પથે જ વિહંગનારા છે એવાઓ આડઅરી વાતોથી જ જગતના ભારિક જીવોનું ધર્મજીવન હરી લેવામા જ સ્વપરનું કલ્યાણ સમજનારા છે સાચા શાસ્ત્રો પ્રતિની શ્રદ્ધાનો સહાર કયાં વિના, એવાઓનું હિંદિમ વાગી શકે તેમ નથી એવાઓ ધર્મનો અપલાપ કરીને અને દુષ્ટિમ ધર્મની નોખનો જગહાવીને જ જીવનારા હોય છતાં પોતાની મહત્તાને કાંઈ પણ રીતિએ વધારવી, એ જ એવાઓનું

અવનધ્યેય હોય છે હાનિકર્તાલયી આઠમ્બરો કરવાની કળામાં
જોવાઓ કુશળ હોય છે અને જોથી મેવી મુત્સદીગીરીમાં જ
મહાત્માપણ બતાવી જગતને જોવાઓ મુજબ છે સાચા
મહાપુરુષો તો સી, પશુ અને નપુસકાદિના ઉપદ્રવથી
ગહિત સ્થાને જ વાસ કરવાનું પસંદ કરે છે અને તેમ છતાં
પણ જો દેવાય વિચિત્ર મયોગો ઉપસ્થિત થઈ જાય, તો
તેમથી અણીશુદ્ધ પાર ઉતરવાનો જ પ્રયાત્ન સેવે છે

આત્મ તર તપના ૬ પ્રકારો :

આ રીતિએ આપણે ‘અનશન, ઉનોદરતા, વૃત્તિસંક્ષેપ,
રુદ્રપરિત્યાગ, કાયકલેશ અને મહીનતા’—આ ૬ પ્રકારના
બાદ્ય તપોનું બહુ જ દૂકમા વર્ણન કર્યું હોયે આપણે પ્રાય
શ્ચિત્ત આદિ છ પ્રકારના આત્મ તપ તપોના સ્વરૂપને પણ જો
જ રીતિએ દૂકમા વિચારીએ ‘અનશન’ આદિ છ પ્રકારના
તપો એ જેમ બાદ્ય તપ કહેવાય છે, તેમ ‘પ્રાયશ્ચિત્ત,
વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને ઉત્સર્ગ’—આ છ
પ્રકારના તપો, એ આત્મ તર તપ કહેવાય છે

પ્રાયશ્ચિત્ત બેનાર સરવ જોએ

આત્મ તર તપના પ્રથમ પ્રકારનો, જો પ્રકારે અર્થ
કરીને, ઉપકારિઓ વર્ણવે છે કે—જે કારણથી પાપને છેદે
છે તે કારણે તેને ‘વ્યચ્છિન્ન કહેવાય ॥ અથવા જે કારણે
ચિત્તને પ્રાય કરીને શોધે છે, તે કારણે ‘વિઠ્ઠલ’ કહેવાય છે
આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે—‘પ્રાયશ્ચિત્ત’ નામનો આત્મ તર

તપનો આ પ્રથમ પ્રકાર, આત્માને લાગેલ પાપનો નાશ કરનારો છે અથવા તો પાપના વિચાર આદિથી મલિન થયેલ ચિત્તની શુદ્ધિને કરનારો છે પ્રમાદાદિથી થયેલ પાપની શુદ્ધિને માટે અથવા તો પાપના શત્રુથી મુક્તિ આપવા ચિત્તને માચી રીતિએ સુસ્થ બનાવવાને માટે, આ તપ અતિશય આવશ્યક છે આ તપની આચરણને માટે, શાનિઓએ પણ બાળની જેમ સરલ બનવું પડે છે એવા બાળલાવને પામ્યા વિના, આ તપનું સાચું આરાધન શક્ય નથી જ્યાંતિ આદિ માટે નાના નાના દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેનારા અને મહાપાપોને ગોપવી રાખનારા, આ તપની આશાતના કરીને, પાપના ક્ષયને સાધવાને બદલે, ઘોર પાપને બાધનારા જ બને છે તેમજ હૃદયની સ્વસ્થતા મેળવવાને બદલે, જો તેઓ પાપ આદિને માનનારા હોય છે, તો તેઓ પાપના કાગ્ગા શત્રુથી હૃદયની ઠારમી વિહ્વલતામાં જ શુભન પસાર કરે છે એ જ કારણે, તેઓ પોતાના મરણને અસમાધિમય બનાવીને માટે લાગે દુર્ગતિના લોહતા બની જાય છે આ તપની આરાધનાને માટે ગભીર ગીતાર્થ શુદ્ધવરના ચરણે મસ્તક સ્થાપીને, હૃદયપૂર્વક પાપના સાચા ઇકરાગની આવશ્યકતા છે સાચા હૃદયપૂર્વકના ઇકરાગ વિના, ‘પ્રાયશ્ચિત્ત’ નામના તપની સાચી આરાધના શક્ય જ નથી કોઈને હલકા પાડવાને માટે અને પોતાની મહત્તાને સ્થાપવાને માટે દમ્બપૂર્વક પ્રાયશ્ચિત્તને લેનારા, એ તો ‘પ્રાયશ્ચિત્ત’ નામના તપની આરાધના નહિ પણ વિરાધના જ કરનારા છે

પ્રાયશ્ચિત્ત દેનારની ચાલીરતા :

આ ‘પ્રાયશ્ચિત્ત’ નામના આબચતર તપની આરાધના કરનારાઓને ખાલ જેવા સરલ જનવાનું ફરમાવનાર શ્રી જિનશામન, પ્રાયશ્ચિત્ત આપનાના ગીતાર્થ ગુરૂને સાગર કરતા ય વધુ ગંભીર જનવાનું ફરમાવે છે પ્રાયશ્ચિત્ત આપ નાગ ગીતાર્થ સફગુરૂઓ દયાના સાગર હોવા સાથે પાપિ ઓના પાપોને પચાવવાને માટે પણ સાગર જેવા હોવા જોઈએ પ્રાયશ્ચિત્ત લેનારના પાપને જાણનારા સફગુરૂઓ, પ્રાયશ્ચિત્ત લેનારને એક પ્રેમાગ માતા-પિતા કરતા ય અધિક પ્રેમાગ હોવા જોઈએ સસારસાગરના નિર્ધારક નફગુરૂ જે અગ કીર જની જાય, તો એના માટે પણ શ્રી જિનશાસને ભય કર સસાર ઉપ દહ ફરમાવ્યો છે અર્થાત્-‘પ્રાયશ્ચિત્ત’ નામના તપથી જોપરવા બનેવા શિષ્યો જેમ આધુપણને પામવા છતાં પણ સસારમા રહી જાય છે, તેમ તુચ્છ દુષ્ ધના બનેલા ગુરૂઓ પણ ગુરૂતાને પામવા છતાં, પોતાની સ્વપરહિતઘાતક અગભીન્તાના યોગે, આ બીજા મ આરસાગ રમા દૂભી જાય છે

રાજશામન અને શ્રી જિનશાસન

આવી સુદૃઢ મર્યાદનો અમલ શ્રી જિનશાસનમા વિદ્ય માન છે, એને જ પ્રતાપ છે કે-ભયકર મુન્હાના કરનારાઓ પણ દુદયની સાચી નમતા સાથે, અશુભ નેત્રે, પોતાનાં મૂપામા છૂપા પણ પાપોના એકરાસને કરી, આજીવન પાપ વિનાના જની, આ સમારસાગરને તગી જાય છે રાજશા

સન જેવું કડક શાસન પણ, પાપિઓ પાસે પાપના એકગર કરાવવામા અને પાપિઓને હૃદયપૂર્વક નિષ્પાપ બનાવવામા નિષ્કુળ નિવડયું છે, ત્યારે કામળમા કામળ એવું પણ શ્રી જિનશાસન, પાપિઓને સહૃદયતાપૂર્વક પાપોના ઈકશન કરતા બનાવી, સાચા નિષ્પાપ બનાવવાનું સૌભાગ્ય લોગવે છે

આમ રાજનો પ્રમગ

શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનની પ્રાયશ્ચિત્તની પ્રણાલિકા ખરે જ અજોડ છે પાપમય સસારમા પાપી બનેલા આત્માઓ પ્રત્યે શ્રી જિનશાસન કૃપા નથી, પણ મહા હયાહુ છે 'પાપિ ઓને શિક્ષા જ કરવી જોઈએ, પાપિઓને હડધૂત જ કરવા જોઈએ, પાપિઓને નામશેષ જ કરવા જોઈએ' -આવી આવી આજ્ઞાઓ, શ્રી જૈન શાસન નથી કરતું ધર્મનાશક આદિ પાપાત્માઓને માટે, શ્રી જૈન શાસને જો કે કડકમા કડક આજ્ઞા કરી છે, છતાં એમા પણ એવા પાપાત્માઓના આત્માને માટે તો હિતબુદ્ધિનો અને ભાવદયાનો ઝરા જ વહાળ્યો કે અજ્ઞાન શાસનોના ઘાતકી શાસનોથી બચાવનારૂ જગતમા કોઈ પણ શાનન હોય, તો તે એક શ્રી જૈન શાસન જ છે આમ રાજ જેવા એકે રાજના, ચડાલ સી સાથે લોગ કરવાના અભિલાષ રૂપ પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે, તપાવેલી લોહાન પુતલી સાથે આલિંગન કરીને બળી મગવાની આજ્ઞા કરનાર કુશુરૂઓની અજ્ઞાનતાને પ્રગટ કરી, આમ રાજને એવી રીતિન આત્મઘાતથી બચાવવાનો ઉપકાર, શ્રી જૈન શાસનના સાચા પ્રભાવક ન્યાયાર્થભજવાન શ્રીમદ્ બપ્પભટ્ટીસૂરીશ્વરજી મહા

રાજા જ કરી શક્યા છે ખરે જ, ડોઈ પણ વસ્તુનું સાચું અને સર્વાંગમ પૂર્ણ નિરૂપણ શ્રી જૈન શાસન જ કરી શકે છે આમ હોવા છતાં પણ, શ્રી જૈન શાસન કારમા મિથ્યાત્વથી બચેલા આત્માઓને જ ઉચી શકે છે શ્રી જૈન શાસનની પ્રાયશ્ચિત્ત સ બધીની અને બીજી પણ અનેક મહત્તાઓને સમજવા છતાં પણ, આમ રામને પૂર્વના મિથ્યા સંસ્કારોથી શ્રી જૈન શાસન પ્રત્યે જીવનની અતિમ ક્ષણો આવે ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ રૂઢિ નથી જન્મી આમ છતાં પણ, રાજની યોગ્યતા જણાવાથી આચાર્યજીવન શ્રીમદ્ બપ્પભટ્ટીસૂરિજીએ, અત સુધી પણ ઉપકાર કરવાની વૃત્તિને તજી નથી અને અતે તે રાજને શાસનનો સાચો આરાધક બનાવીને, આ સંસારસાગરથી તેનો નિસ્તાર કર્યો છે

પ્રાયશ્ચિત્તના દસ પ્રકારો

આ પાપમય સંસારમા પાપી બનેલા એવા પણ આત્માઓના ઉદ્ધારનું સાચું કાર્ય, શ્રી જૈન શાસન જ બજાવી શકે તેમ છે આ પ્રાયશ્ચિત્તનું વિધાન પણ, શાસનના આરાધકો દ્વારા પણ થઈ જતા પાપથી, તેઓનો બચાવ કરવાને માટે જ છે જેઓ આ વિધાનનો દુરૂપયોગ કરે છે, તેવા પાપાત્માઓનો આ સંસારથી નિસ્તાર, ખરે જ દુષ્કર બને છે આ ‘પ્રાયશ્ચિત્ત’ નામના તપને શાસ્ત્રે અનેક વિભાગોમા વહેંચ્યો છે આલોચના આદિ દશ એના પ્રકારો છે આ દશ પ્રકારોનું મુખ્ય રીતિએ સાધુઓને ઉદ્દેશીને વર્ણન કર્યું છે આમ આખું જ શાસન નિર્વ્યયપ્રધાન હોઈ, એમા

લગભગ સઘળા ય વિધાનો મુનિઓને માટે કરીને, ઘટિત રીતિએ શ્રાવકોને માટે પણ ઉપયોગમા લેવાનો વિધિ છે

છે, મૂલ, અનવસ્થાન અને પારાચિત :

‘પ્રાયશ્ચિત્ત’ નામના તપના આલોચના આદિ દશ પ્રકારોમાના અતિમ આ પ્રકારો-‘છે, મૂલ, અનવસ્થાન અને પારાચિત’-સચકર છે એમાના પણ અતિમ ‘અનવસ્થાન અને પારાચિત’-આ બે વિચ્છેદને પામેલા છે ‘છે અને મૂલ’નો ઉપયોગ પણ દેશ, કાલ, વિગ્રહના અને વ્યક્તિ આદિને લેઈને યુગ જ કાળજી પૂર્વક કરવાનો છે તત્તનો કારભી રીતિએ ધાત કરનારોઓને માટે, તેઓના દીક્ષાપર્થાઓ અને ધર્મપર્થાઓ અહોગત્ર આદિથી માઈને વયો મુધીનો છે. કરવાની આશા છે જેઓ છેદથી પણ નિર્દોષ ન બની શકે, એવાઓને પુનઃ દીક્ષા અગર પુનઃ ધર્મનું આરોપણ કરી ‘મૂલ’ નામના પ્રાયશ્ચિત્તનો અમલ કરવાની આશા છે આ બે પ્રાયશ્ચિત્તોનો અમલ યોગ્ય આત્માઓને માટે જ છે, પણ અયોગ્ય આત્માઓને માટે નથી આ બે પ્રાયશ્ચિત્તોનો યથેચ્છ ઉપયોગ કરનાર કોઈના ઉદ્ધાગને બદલે અથ પાત કરનાર હોઈ, મોટે ભાગે સ્વપરહિતના કાગ્ગમા મહારક જ બને છે

આનોચના પ્રતિકુલ અને મિથ

પ્રથમના ‘આલોચના’ આદિ છ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તો પૈકીના પ્રથમના ત્રણ પ્રાય નિરતર ઉપયોગમા આવનારા છે । ધુઓ અવશ્ય કરણીય બિદ્યાપર્થા આદિ કરે એમા કોઈ

અપરાધ નથી, પરન્તુ તે જે આતિયાગીનીએ કરેલ હોય તે રીતિએ શુદ્ધ આગળ તેનું પ્રકાશન અવશ્ય કરવું જોઈએ એ નહિ કન્વામાં શુદ્ધનો અવિનય પણ થાય છે એ કાન્હે, બિશ્વાચર્યા આદિ જે કરેલ હોય તે જે રીતિએ કરેલ હોય, તે શુદ્ધ આગળ પ્રકાશિત કરવું, એનું નામ આલોચના છે આ દેવાથી, એક તો અવિનય થતો અટક છે અને બીજી એમાં કોઈ હોય થયો હોય અને કન્વાના ખ્યાલમાં ન આવ્યો હોય, તો તેનો તેને શુદ્ધ ખ્યાલ આપે, એ પણ મહા શુભ છે બીજી ‘પ્રતિક્રમણ’ નામનું પ્રાયશ્ચિત્ત તેને કહેવાય છે, કે જે પાપની શુદ્ધિ માત્ર ‘મિત્લા મિ દુષ્કર’ હૃદયપૂર્વક જાણવાથી થાય છે પ્રમાદિકથી સમિતિ અને શુભિનું વિરાધન થઈ જાય અને એ વિનાશનામાં ખાસ કોઈ મોટો અપરાધ ન થયો હોય, તો એ પાપની શુદ્ધિ ‘મિત્લા મિ દુષ્કર’ દેવાથી થાય છે જે અપનાધમાં ‘આલોચના અને પ્રતિક્રમણ’ આ બંને પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તોનો ઉપયોગ કરવો પડે, એનું નામ ‘મિત્ર’ નામનું પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે એકે દ્રિષ્ટ આદિ જીવોનો નષ્ટો આદિ થઈ ગયેલ હોય, એમાં આ ‘આલોચના અને પ્રતિક્રમણ’ આ ઉભયના ઉપયોગ રૂપ ‘મિત્ર’ એવા નામથી જોળખાતા પ્રાયશ્ચિત્તનો ઉપયોગ કરવો પડે છે શુદ્ધને જણાવવાપૂર્વક મિત્લામિ દુષ્કર દેવાથી, એવા પાપની શુદ્ધિ થઈ શકે છે

વિવેક

પ્રાયશ્ચિત્તનો ચોથો પ્રકાર ‘વિવેક’ નામનો છે વિવે

લગભગ સઘળા ચ વિધાનો મુનિઓને માટે કરીને, ઘટિત રીતિએ શ્રાવકોને માટે પણ ઉપયોગમાં લેવાનો વિધિ છે

છે, મૂન, અનવસ્થાન અને પારાચિત :

‘પ્રાયશ્ચિત્ત’ નામના તપના આલોચના આદિ દશ પ્રકારોમાંના અતિમ ચાર પ્રકારો—‘છેદ, મૂલ, અનવસ્થાન અને પારાચિત’—અમુક છે એમાંના પણ અતિમ ‘અનવસ્થાન અને પારાચિત’—આ બે વિષયોને પામેલા છે ‘છેદ અને મૂલ’નો ઉપયોગ પણ દેશ, ઝાલ, વિગ્રહના અને વ્યક્તિ આદિને જોઈને ખૂબ જ કાળજી પૂર્વક કરવાનો છે. મતનો કારમી રીતિએ ઘાત કરના ઓને માટે, તેઓના દીક્ષાપર્યાયનો અને ધર્મપથાયનો અહોનાત્ર આદિથી માડીને વર્ષો સુધીનો છે. કરવાની આજ્ઞા છે જેઓ જેદથી પણ નિર્દોષ ન બની શકે, એવાઓને પુનઃ દીક્ષા અગર પુનઃ ધર્મનું આરોપણ કરી ‘મૂલ’ નામના પ્રાયશ્ચિત્તનો અમલ કરવાની આજ્ઞા છે. આ બે પ્રાયશ્ચિત્તોનો અમલ યોગ્ય આત્માઓને માટે જ છે, પણ અયોગ્ય આત્માઓને માટે નથી. આ બે પ્રાયશ્ચિત્તોનો અયોગ્ય ઉપયોગ કરનાર, કોઈના ઉદ્ધારને બદલે અધ પાત કરનાર હોઈ, મોટે ભાગે સ્વપરહિતના કાર્યમાં સહારક જ બને છે.

આલોચના પ્રતિક્રમણ અને ત્રિશ્ર :

પ્રથમના ‘આલોચના’ આદિ છ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તો પૈકીના પ્રથમના પણ પ્રાય નિરતર ઉપયોગમાં આવનારા છે. સાધુઓ અવશ્ય કરણીય ભિક્ષાચર્યા આદિ કરે એમાં કોઈ

અપરાધ નથી, પરન્તુ તે જે સાતિયાગ રીતિએ કરેલ હોય તે રીતિએ શુદ્ધ આગળ તેનું પ્રકાશન અવશ્ય કરવું જોઈએ એ નહિ કરવામા શુદ્ધનો અવિનય પણ થાય છે એ ઠાગણે, ભિક્ષાચર્યા આદિ જે કરેલ હોય તે જે રીતિએ કરેલ હોય, તે શુદ્ધ આગળ પ્રકાશિત કરવું, એનું નામ આલોચના છે આ કરવાથી, એક તો અવિનય થતો જાટકે છે અને બીજી એમા કોઈ દોષ થયો હોય અને કળાના ખ્યાલમા ન આવ્યો હોય, તો તેનો તેને શુદ્ધ ખ્યાલ આપે, એ પણ મહા શુભ છે બીજી 'પ્રતિક્રમણ' નામનું પ્રાયશ્ચિત્ત તેને કહેવાય છે, કે જે પાપની શુદ્ધિ માત્ર 'મિચ્છા મિ દુક્કડ' હૃદયપૂર્વક જોડવાથી થાય છે પ્રમાદાદિકથી મમિતિ અને શુષ્કિતિ વિરાધન થઈ જાય અને એ વિરાધનામા ખાસ કોઈ મોટો અપરાધ ન થયો હોય, તો એ પાપની શુદ્ધિ 'મિચ્છા મિ દુક્કડ' દેવાથી થાય છે જે અપરાધમા 'આલોચના અને પ્રતિક્રમણ' આ જન્ને પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તોનો ઉપયોગ કરવો પડે, એનું નામ 'મિશ્ર' નામનું પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે એકે દ્રિય આદિ જીવોનો મધકો આદિ થઈ ગયેલ હોય, એમા આ 'આલોચના અને પ્રતિક્રમણ' આ ઉભયના ઉપયોગ ઉપ 'મિશ્ર' એવા નામથી જોળખાતા પ્રાયશ્ચિત્તનો ઉપયોગ કરવો પડે છે શુદ્ધને જણાવવાપૂર્વક મિચ્છામિ દુક્કડ દેવાથી, એવા પાપની શુદ્ધિ થઈ શકે છે

વિવેક

પ્રાયશ્ચિત્તનો ચોથો પ્રકાર 'વિવેક' નામનો છે વિવે

વિવરણ આદિમા આપ્યો છે એના અભ્યાસ દ્વારા આવકો પણ એનો ભાવાર્થ સમજવાનો પ્રયત્ન કરી શકે છે, પણ વર્તમાન સમયમા આવકોએ ધાર્મિક અભ્યાસ તરફ દુર્લ્લક્ષ્ય જ કર્યું છે અને જેઓ વર્તમાનમા અભ્યાસી બન્યા છે, તેઓમા મોટો ભાગ સ્વચ્છન્દી હોઈ, આજ્ઞા વિરૂદ્ધ અભ્યાસ કરનારો બનેલો હોવાના કારણે, અહીં આદિથી પરવારી બેઠો છે જે ગૃહસ્થો પોતા માટે હિતબુદ્ધિથી ઉપકારિઓએ નિષિદ્ધ કરેલ સૂત્રોના અભ્યાસમા જ ઉદય માને છે, તેઓ જ્ઞાનના ઉપાયક નથી પણ મોટા બંધસની છે એ અહિંતકર બંધસનતા પ્રતાપે, તેઓ માયા જ્ઞાનથી વચિત બનીને કારમા અહિંતને સાધનારા બને છે શુદ્ધિએ શાસ્ત્રશ્રવણ કરવાની આજ્ઞા છે અને તે મુજબ શ્રવણ કરે તો તેઓ ઘણું સાધી શકે, પણ એ રીતિનું આજ્ઞાપાલન ભાગ્યવાનો જ કરી શકે છે

વિનયગુણ અને આજ્ઞાની સ્થિતિ

આભ્યંતર તપના બીજા પ્રકાર તરીકે ‘વિનય’ નામનો તપ આવે છે ધર્મના મૂલ તરીકે ગણતો વિનય, એ પણ આભ્યંતર તપ છે શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમા વિનય તરીકે તેને જ ઓળખાવાય છે, કે જેના દ્વારા આડે પ્રકાશના કર્મોનો નાશ કરી શકાય ન્વાર્થને વશ દાગ્ધિકપણાથી બતાવાતી નમ્રતા, એને શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમા વિનયગુ સ્થાન નથી મળતું એટલું જ નહિ પણ, એવી નમ્રતાને તો શ્રી જિનેશ્વરદેવના શામને નિષેધેલી ॥ શ્રી જિનેશ્વરદેવે વોતું શાસન વિનયને ધર્મના મૂલ તરીકે, શુદ્ધ માત્રના કારણ

તરીકે અને મુઘળા ય કલ્યાણોના ભાજન તરીકે વર્ણવે છે
આવા ઉત્તમ કોટિના વિનય રૂપ તપનુ આસેવન સ્વચ્છદી,
સ્વેચ્છાચારી અને ઉચ્છ્રખવો માટે અશક્ય છે પોતાની
બુદ્ધિના જ મદમા છદેલા આત્માઓ, આ વિનયની ઉપાસનાને
માટે લાયક જ હોતા નથી વિનય એવો શુભ છે કે-એ એ
આત્મામા આવી જાય, તો આ મસારસાગરનો નિસ્તાન
હાયવેતમા જ છે કમનચિળી તો એ છે કે-આજના ભણેલા
ઓમાના ઘણાઓ આ શુભનુ દેવાળુ કાઢી બેઠા છે પેટ
માટે વિદ્યાના ભણનાગ અને જગતમા આગળ આવવાના
જ હેતુથી વિદ્યાન બનેલા જગતમા જેમ શાપ રૂપ છે, તેમ
આત્મલક્ષ્ય રૂપ અધ્યાત્મદષ્ટિ વિનાના તથા કેવલ માનપાન,
ખ્યાતિ અને પ્રતિષ્ઠા તથા પૂજા આદિના હેતુથી શાસ્ત્રના
અભ્યાસી બનેલા શાધુઓ પણ લાયકર શાપ રૂપ જ છે એવા
શાધુઓના શાસ્ત્રજ્ઞાનને પણ ઉપકારિઓ સ સાગ્ની વૃદ્ધિને માટે
જ જણાવે છે એવાઓ, સદાને માટે વિનયથી અરપૂર્ય
રહેવાને જ સરળએવા છે અત્ય અભ્યાસી પણ મોક્ષકામી
મુનિ જેટલો વિનયનો ઉપાસક હોય છે, તેટલો જ ઘણો
અભ્યાસી પણ માનપાનાદિનો અર્થા અવિનયનો ઉપાસક
હોય છે વિનયશૂન્ય વિદ્વાનો વૃક્ષના કુઠાની મારફત અશ્વઠ
રહેનારા હોય છે એવાઓ ઉપકારી શુરૂઓના વિનયથી પણ
પોતાની લપુતા માનનાગ હોય છે, ત્યા મયમશુભથી પઠિલ
એવા મુનિઓનો વિનય તો એમના ભાગ્યમા કયાથી જ હોય ?
વિનયશુભના વૈરી જેવી દશાના ઉપાસક વિદ્વાનો, દલ
આદિનો આશ્રય દેવામા ઘણા જ રૂઝીયાર હોય છે વિનય-

નહિ કરવાને માટે માદા બનવું હોય તો માદા બને અને
 છિદ્રગવેષક બનવું જરૂરી લાગે તો છિદ્રગવેષક પણ બને
 વિનયશુભ્રની ઉપાગના વિનાનો વિદ્વાન, એ પુસ્તકોનો કીડો
 બને એ સબવિત છે, પણ પુસ્તકમાં ફરમાવેલ શુભોનો
 ઉપાસક તો ન જ બને એવાઓને શુદ્ધભક્તિ આદિની વાતો
 બતાવવામાં કે કહેવામાં આવે, તો તેઓ કહે કે—‘ભૂતકાલના
 શુદ્ધો જેવા આજે શુદ્ધો કયા છે ?’ પોતે તો ભૂતકાલીન
 શિષ્યભાવ પામેવો છે, પણ શુદ્ધોમાં શુદ્ધતા નથી, એમ
 બતાવવામાં પણ તેઓ પાછા ન પડે ક્ષણ પહેલા દીક્ષિત
 થયેલાના ચરણમાં, ક્ષણ પછી દીક્ષિત થયેલા ચકવર્તિઓ પણ
 પોતાનું શિર બહુમાનપૂર્વક મૂકતા અને પ્રથમાદિ ક્ષણના
 દીક્ષિતનો વિનય આદિ કરવામાં સતત પ્રથમના મયમિતુ
 હર્ષન થાય કે તરત જ શિર ઝુકાવવાનું અને સેવા આપ્તિનું
 વિધાન કરતા શાસનના મુનિપણની ચર્ચાને પામવા છતાં અને
 પૂર્વની આરાધના આપ્તિના યોગે પ્રાપ્ત થયેલ જ્ઞાનાવશીયના
 ક્ષયોપશમના યોગે શાઓને સમજવા જેટલી શક્તિ પ્રાપ્ત
 થવા છતાં પણ, વિનય આદિ ગણેનું દેવાળું કાઢવા જેવી
 દશા જેઓ ધરે છે, તેઓ માટે તો એમ જ માનવું રહ્યું
 કે—તેઓના ક્ષયોપશમિક શુભો પણ મિથ્યાત્વ સહચરિત હોઈ
 દુર્ગુણ કેવળ હોવા ભોઈએ અન્યથા, પ્રજુશાસનના બલ
 હોવાનો દાવો કરનારા તેઓ, આચાર્યભગવાન આદિ વડિ
 લોના વિનય તત્ત્વ ધૃષ્ટાભરી દષ્ટિવાળા કેમ જ હોઈ શકે ?
 ખરેખર, આ ‘વિનય’ નામનો આસ્થાન્તર તપ બહુલસ સારી
 આત્માઓને માટે નથી અને વિનયથી પગવારી બેઠેવાઓ પ્રાય

શ્રિષ્ટતપની કે અન્યતપોની આનાધના કરી શકે-એવી આશા
 નહાને માટે વધ્યા -હેવાને જ સુન્દર્યેલી છે જેઓ શુવાદિ
 વડિલોનો વિનય કરવા શરમાય છે, તેઓ પ્રાયશ્ચિત્તનો સ્વી
 કાર તો કરી જ શાના શકે ? વિનય કરવામાં લઘુતા માન
 નાશઓ, પોતાના દોષોનું પ્રકાશન કરતા શરમાય, એમાં તો
 અમુકાવિત પણ શું છે ? આજના પડિત બનેલા ઉન્નતજાતો
 'ગોચરી-પાણી લાવવાની ક્રિયાઓ મૂર્ખાઓને માટે જ હોય'
 -એવું માનવા-મનાવવાની ધૃષ્ટતા પણ કરી શકે ॥ ગોચરી
 લાવની પાણી લાવવું અને શુદ્ધ, ગ્લાન, બાલ અને નૂતન
 માહિની મેવા હ વી એ વિગેરે કન્યાણુકારી ક્રિયાઓ બધે
 પડિત બનેલાઓને માટે પાપ રૂપ હોય, એવી દયાનો તેઓ
 અનુભવ કરતા હોય, એણે તેમના આકાર આદિથી લાગે
 આજના સહેલા ગણાતા મુનિઓ ત્યારે મેવા આદિથી પર
 વારી બેસીને, વડિલો આદિ પાસેથી અને પિતામુનિ આદિ
 પાસેથી પણ શિષ્ય જેવી સેવાઓ આનન્દપૂર્વક લેતા નોવાય
 છે, ત્યારે એવા વિદ્વાન મુનિઓ તરફ ગ્લાનિ આબ્યા વિ ॥
 નહેની નથી વધુમાં વધુ વિચાર કરતા એવા જ નિઃશય ઉપર
 આવવું પડે છે કે-એ બીયાનઓને વિદ્વતા પણ સારારમાં
 રૂનાવવાને માટે જ મળેલી છે શ્રી જૈન શાસનના વિદ્વાન
 મુનિઓ અને વિનયથી પરવારેલા, ક્રિયાઓમાં આળસુ અને
 એટીને પણ ટપી જાય તેવા, વસો અને પાત્રો આદિની
 મૂર્છામાં સ્વેષ્ઠમાં રહેલી માખીઓને પણ ટપી જાય એવા,
 આવશ્યક ભક્તિની ગોચરી આદિ લાવવાની ક્રિયાઓની
 આચરણ માટે ગળીઆ બળદ જેવા, માનપાનની લાલસામાં

એક તુલ્ય ગૃહસ્થને પણ દીધી જાય એવી વૃત્તિવાળા અને દગ્ધની કગાથી જ પોતાનું સારાપણું બતાવવાની વૃત્તિમાં પક્ષા દગ્ધને પણ વટલાવી શકે એવી કુશળતાને ધનનારા, આ વસ્તુનો મેળ જ મળી શકે તેમ છે નહિ પ્રભુશાસનના જ્ઞાનને પામેલા આત્માઓ, વિનય ઠગવાની વૃત્તિમાં જ રમતા હોવા જોઈએ એને બદલે બીજાનો વિનય સ્વીકારવામાં જ મહત્તા માનનારા અને યોગ્યનો પણ વિનય નહિ ઠગીને જ પોતાની મહત્તાને દર્શાવવાના પ્રયત્નમાં નથી પતી રહેલા આત્માઓ શાસ્ત્રવેદી જણાતા હોય, તો પણ માનવું કે-એ બીચારાઓ શાસ્ત્રની મુવાસવી વચિત જ રહેલા ॥

શુદ્ધિ કે બા ?

ઉપકારી પરમર્ષિઓ તો વિનયની પરંપરાએ મોક્ષ પ્રાપ્તતાને વર્ણવતા ફરમાવે છે કે-

‘વિનયકલ શુભ્રા પુરુષૂપાકલ ભુતજ્ઞનમ્ ।

જ્ઞાનસ્ય કલ્પ વિરતિ-વિરાગ્ફલ સાધવનિરોધ ॥ ૧ ॥

‘સર્વજલ તમેષા-મય તપસો નિજરાજઃ સ્થમ્ ।

તસ્માત્ ક્રિયાનિવૃત્તિ, ક્રિયાનિવૃત્તરમોપલ્ભમ્ ॥ ૨ ॥

‘યોગનિરોધાદ્રસ-તતિ-ધય સતતિપચા-માસ ।

તસ્માદ્દેવાણાં સર્વથા માનન વિનય ॥ ૩ ॥

જે ઠારણથી વિનયનું ફલ સહજરૂને એવવાની ઇચ્છા થવી એ છે, શુદ્ધની શુશ્રૂષાનું ફલ શુદ્ધજ્ઞાન છે, જ્ઞાનનું ફલ વિરતિ છે, વિનયનું ફલ આશ્રવોનો નિરોધ છે, આશ્રવનિરોધ રૂપ સવરનું ફલ તપોબળ છે, તપનું ફલ નિર્જરા છે,

નિર્જરાથી ક્રિયાની નિવૃત્તિ થાય છે, ક્રિયાની નિવૃત્તિથી
અયોગિપણની પ્રાપ્તિ થાય છે, યોગના નિરોધથી ભવની
પરમ્પરાનો ક્ષય થાય છે અને ભવની પરમ્પરાનો ક્ષય થવાથી
આત્માનો આ મ સાગથી મોક્ષ થાય છે તે કારણથી સઘ
ળા ચ કલ્યાણોર્નુ ભાજન વિનય છે વિનય ગુણથી ઉત્પન્ન
થતી આ પરમ્પરાને બાહ્યનારો જ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાનને પામ્યા
પછી પણ વિગતિનો અભિવાપી ય ન બને અગર સાધુવેષમા
નહેવા છતાં પણ અવિગતિની ક્રિયાઓમા જ ગચ્ચતો હોય,
તો તેણે પોતાને સાચા જ્ઞાની માનતા અટકી જવું જોઈએ
શુદ્ધ પ્રત્યેના શુદ્ધપાભાવથી રહિત બનેલાઓ, જ્ઞાનિઓ હોવા
છતાં વિનય વિનાના હોઈ અજ્ઞાનિઓ છે, એમ જ માનવું
રહ્યું એવા જ્ઞાનિઓ શુડના ચિત્તને પ્રસન્ન રાખવાને બદલે
ગૃહસ્થોના અને શિષ્યોના દિવને જ પ્રસન્ન રાખવાના ધધામાં
રાચનારા બની જાય છે એવાઓને શુદ્ધ આદિ પૂજ્યો કરતા,
સેવા કરનારા શિષ્યો અને તુલ્ય અનુકૂળતાઓને પોપનારા
ગૃહસ્થો ધણા પ્રિય હોય છે એવાઓ શુદ્ધોને સાચવવાની
કરજ નથી માનતા, પણ મીઠાબોલા શિષ્યો અને ગૃહસ્થોને
જ સાચવી દેવાની કરજ સમજી બેસે છે આવા ઉન્મત્તોને
શુદ્ધ આદિ પૂજ્ય વ્યક્તિઓનું અપમાન કરવામા હુ ખ નથી
થતું, પણ શિષ્યોનું કે ગૃહસ્થોનું માન નહિ સાચવવામા હુ ખ
થાય છે બરેબર, આવાઓને તો પિઠાન માધુઓ માનવા કરતા
શિષ્યોના અને ગૃહસ્થોના ભાટ માનવા, એ જ વધુ ઉચિત ॥

જ્ઞાન પદ્ય બોલો

શ્રી વિનેશ્વરદેવના શાસ્ત્રમા જ્ઞાનોદિ શુદ્ધોનો અને

જ્ઞાનાદિ ગુણોને ધનના મહર્ષિઓનો અનેક પ્રકારનો વિનય
 કૃપાઓ છે શ્રી જિનેશ્વરેવના શાસનના એ ફરમાનને
 અમદને, જેઓ વિનયની ઉપાસના કરવાનો તવસાટ અનુભ
 વતા હોય, તેઓ જ આ વિશ્વમા સાચા ભાગ્યશાળી આત્માઓ
 છે જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રત્યેની ભક્તિ વિનાનાઓ જ્ઞાનાદિ ગુણોના
 ધરનારા છે, એ નાન્યતા પણ અજ્ઞાનનામાથી જન્મેલી છે
 જ્ઞાનના સ્વરૂપમા, જ્ઞાનના લેહોમા અને જ્ઞાનના સાધનો
 આદિમા જેઓના હૃદયમા શ્રદ્ધા આદિ નથી, તેઓ જ્ઞાનના
 ઉપામક છે એવું મનાય જ કેમ ? જ્ઞાનગુણની મરકરી કર
 નારા અને જ્ઞાનિઓ, દર્શનગુણની ચેકરી કરનારા અને શુદ્ધ
 સમ્યગ્દર્શનને ધરનારા, ચારિત્ર પ્રત્યે ઉપેક્ષાભાવ આદિને
 ધરનારા અને ચારિત્રગુણના પૂજારીઓ આવી વાતો જ
 વાયડાપણાને સૂચવનારી છે એ જ રીતિએ, આચાર્યાદિ
 મહાપુરુષોનો વિનય આચરવામા જેઓ બેદરકાર છે, તેઓનું
 જ્ઞાન પણ એક ભાતિનો બોલો જ છે

દ્વિયની પાસ પ્રધારે ભક્તિ

આ વિનયના સુદૃઢ સ્વરૂપને અને એના અનેક લેહોને
 ઉપકારિઓએ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર આદિમા પ્રરૂપ્યા છે
 આ શાઓનો વિધિ મુજબ અભ્યાસ અને વિધિપૂર્વકનું
 શ્રવણ, માધુઓને અને આવકોને માટે યોગ્યતા મુજબ આવશ્યક
 છે ગુજરાતી ભાષામા પણ કવિતા રૂપે આ વિનયનો મહિમા
 ગાતા, ન્યાયાચાર્ય મહામહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ બરોવિજયજી
 ગણિવર, સમ્યક્ત્વની મહસક બોલની સજ્જાયમા કૃપાવે છે કે-

‘ પાપ ભેદે એ દસ તણોજ, વિનય કરે અનુકૂળ

સિંચે તેહ સુધાગ્નેજ ધર્મ ’ મુનુ મુન

અર્થાત્-જે આત્મા શ્રી અગ્નિ ત પગ્માત્મા આદિ
દશેયનો અનુકૂળપણે પાપ પ્રકારનો વિનય કરે છે, તે
આત્મા અમૃતગ્નસથી ધર્મવૃક્ષના મૂળનું મિચન કરે છે

વિનયના પાપ પ્રકારોના નામો અને તેનો ભાવ મમ
ભય, એ રીતિએ સ્પષ્ટ શબ્દોમા સમજાવતા, એ જ પરમર્ષિ
એ જ સ્વાધ્યાયમા ક્રમાવે છે કે—

‘ ભક્તિ બાહ્ય પ્રતિપત્તિથીજ ૯ પ્રેમ બહુમાન

શુભ્રુતિ અવગુણ નિહવાજ આશાતનની ઢાણ ’

શ્રી અગ્નિ તાદિ દશેયની બાહ્ય પ્રતિપત્તિથી ભક્તિ, ૯ પ્રેમના
પ્રેમ રૂપ બહુમાન, શુભ્રુતિ, અવગુણનું ઢાકણ અને આશા
તનાનો પરિત્યાગ, આ પાપ પ્રકારનો વિનય છે શ્રી અગ્નિ ત
આદિમા દોષની સંભાવના નથી, પણ દશમાથી અમુકમા
કર્મની હયાતિ આદિથી સ્વતંત્ર દોષની સંભાવના છે આમ
છતા પણ, બોધ રીતિએ દશેની પાપ પ્રકારની ભક્તિ કરમાવી
છે અથવા તે દોષરહિત ઉપર પણ પાપાત્માઓ તગ્નથી
કન્ધિત રીતિએ ઉભા કરવામા આવતા દોષોનું અપહરણ
કે શુભોના દોષો તરીકે કરતા વર્ણનનો પણ પ્રતિકાર, એ
પણ એક ભક્તિનો પ્રકાર છે વિનયના પાત્ર તરીકે મિદ્ધ
ચયેલ વસ્તુઓની બાહ્ય પ્રતિપત્તિથી ભક્તિ, ૯ પ્રેમના પ્રેમ
રૂપ બહુમાન, એવી વસ્તુઓના શુભોની મુતિ, સ્વતંત્ર
અવગુણોનું ઢાકણ અથવા કન્ધિત દોષોનું નિવારણ આદિ
અને આશાતનાનો પરિત્યાગ—આ સઘળો જ વિનય છે વિન

એને વેઠ માનીને જેઓ આચાર્ય આદિના દોષોનું ઉદ્ધાટન કરવાના વ્યવસાયમાં સતત રહે છે, એવા આત્માઓ પામેલા ધર્મને હારી જઈને, પુનઃ ધર્મની પ્રાપ્તિને પોતાના આત્માને માટે અને અન્યને માટે પણ દુર્લભ બનાવે છે અવિનીત આત્માને માટે, ધર્મની અને તપની લાયકાતનો નિષેધ કરતા, ઉપકારી પરમર્ષિઓ દુરભાવે છે કે—

વિષ્ણો સાદ્ગે મૂઢ, વિષ્ણો નિશ્વાણસાદ્ગો ।

વિષ્ણાઠ વિષ્ણુમુદ્દસ્ય કઞ્ચો ધમ્મો કઞ્ચો તવો ? ॥ ૧ ॥'

વિનય, એ શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમાં મૂળભૂત વસ્તુ છે અને વિનય એ નિર્વાણ એટલે મોક્ષ એનો સાધક છે જે આત્મા વિનયથી વિપ્રમુક્ત બન્યો છે, તે આત્મામાં ધર્મ પણ ક્યાથી હોય અને તપ પણ ક્યાથી હોય ? અર્થાત્-વિનયરહિત આત્માનો ધર્મ એ ધર્મ નથી અને તપ એ તપ નથી આ વિનય નામના તપ વિના ધર્મ અને તપ એ નાશ્ય નથી એ બાબત પછી એમ કહેવાની જરૂર નથી -હેતી કે-‘વિનય વિનાનો આત્મા અનશન આદિ બાહ્ય તપ તથા પ્રાથક્ષિક અને વૈયાવૃત્ય આદિ આશ્રમતર તપની આવશ્યકતા કરવા માટે નાલાયક છે’

વૈયાવૃત્યના ૩૧ સ્થાનો :

શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનની કોઈ પણ ઢિયાને માટે વિનય આવશ્યક છે, પણ વૈયાવૃત્ય જેવા તપને સાધવાને માટે તો તે ખાસ આવશ્યક છે, એમ પણ અધેક્ષાએ કહેવામાં હરખત નથી માહા મુનિની સેવા એકવીજ વૈયાવૃત્ય છે

એમ નથી, પણ આચાર્યોદિને વિધિપૂર્વક અન્ન-પાણી આદિ લાવી આપવું, એ આદિ પણ વૈયાવચ્ચ જ । ‘વૈયાવચ્ચ’ નામનો તપ, એ આશ્વત્થ તપનો ત્રીજો પ્રકાર છે. ધર્મના સાધનને માટે શ્રી જિનાગમે દરમાવેલી ક્રિયાઓની આથ જ્ઞાઓમા તત્પરપણુ, એનું નામ વૈયાવચ્ચ છે. વિધિ મુજબ આચાર્યભગવાન આદિને અન્ન આપ્તિનું સંપાદન કરવું, એ વૈયાવચ્ચનો સાવાઈ છે. વ્યાધિ, પતિવ્રત અને મિથ્યાત્વ આદિની આપત્તિના પ્રતીકાને માટે બાહ્ય દ્રવ્યની સામગ્રી અમરબલિત બને, ત્યારે પોતાની કાયા ઠાન આચાર્ય ભગવાન આપ્તિને અનુકૂળ વર્તન કરવું, એ પણ એક વૈયાવચ્ચનો જ પ્રકાર છે. આ વૈયાવચ્ચના મ્થાન દશ છે. ‘આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અધિષ્ઠ, તપસ્વી, યેશ, બ્રાહ્મણ, સાધર્મિક, બ્રહ્મ, ગણ અને સઘ’ આ દશની વૈયાવચ્ચ કરવાની ઉપદ્રિઓની આજ્ઞા છે.

પાથ નિમ્નના આચાર્ય

ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમા આચાર્યનું મ્થાન ઘણું જ મહત્ત્વનું છે. પોતે પણ નાનાચાર આદિ આચાર્યોનું સુંદર રીતિએ પાલન કરે અને અન્યો પામે પણ કરાવે, એ શ્રી જૈન શાસનમા આચાર્યપદને દીપાવી શકે છે. આચાર્યોના સુંદર પાલક અને પ્રચાન્ક હોવાના કારણે જ, ભગવાન આચાર્યમહાગણજો કૃત્યાણકારી આત્માઓને માટે નેવ્ય છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમા આચાર્ય પાથ પ્રકારના કદ્દા છે. તે તે ક્રિયાની વિશેષતાથી, તે તે ક્રિયાના

તે તે આચાર્ય કહેવાય છે ગુણશૂન્ય આત્માઓ આ સ્થાને આવે છે, તો તેઓ સ્થાનને કદ કિત કળવા દ્વારા સંસારમાં રહે છે તે તે ગુણોના ધાન્ક આચાર્યો, ‘પ્રવાજનાચાર્ય’, દિગાચાર્ય, ઉદેશનાચાર્ય, સમુદેશાનુસારાચાર્ય અને આત્માચાર્યવાચકાચાર્ય’-આ પાંચ ભેદોથી, પાંચ પ્રકારના છે સામાયિક મત આદિનુ આરોપણ કરનારા આચાર્ય ત્યારે ‘પ્રવાજનાચાર્ય’ કહેવાય છે, ત્યારે અચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર વસ્તુના અનુસારી આચાર્ય દિગાચાર્ય કહેવાય । એ જ રીતિએ, પ્રથમથી જે આચાર્ય શ્રુતનો ઉદેશ કરે છે તે ઉદેશાચાર્ય કહેવાય છે, ઉદેશ કરનાર શુદ્ધના અભાવમાં જે આચાર્ય તે જ શ્રુતનો સમુદેશ અને અનુસાર કરે છે તે આચાર્ય ‘સમુદેશાનુસારાચાર્ય’ કહેવાય છે અને જે આચાર્ય આત્માચ-ઉત્સર્ગઅપવાદલક્ષણ અર્થને કહે છે, તે પ્રવચનનો અર્થ કહેવા દ્વારા અનુબાહક-અક્ષનિષદ્યા આદિના અનુસારી હોઈ, તે ‘આત્માચાર્યવાચકાચાર્ય’ કહેવાય છે

શ્રી ઉપાધ્યાય

વૈયાવચ્ચના પ્રથમ સ્થાને શ્રી આચાર્યભગવાન આવે છે, ત્યારે બીજા સ્થાનમાં શ્રી ઉપાધ્યાયભગવાન આવે છે શ્રી આચાર્યભગવાનથી અનુસાને પામેલા સાધુઓ જેઓની પાસે અધ્યયનાદિ કરે છે, તે શ્રી ઉપાધ્યાયભગવાન કહેવાય છે શ્રી આચાર્યભગવાનની આજ્ઞામાં વર્તતા સાધુઓને સિદ્ધાન્ત-સુધાર્ણસનું પાન કરાવનારા શ્રી ઉપાધ્યાયભગવાનોના ઉપકારની અવધિ નથી એવા પુણ્યાત્માઓની વૈયાવૃત્ત્ય,

એ પણ આત્માના ઉદ્ધારનું એક સુદ-મા સુદર સાધન છે
શ્રી સ્થવિર

શ્રી સ્થવિરના વતો, એ વૈયાવચ્ચના ત્રીજા સ્થાનમા આવે છે વૃદ્ધ, એ શ્રી જૈન શાસનમા સ્થવિર તરીકે સુખ સિદ્ધ છે શ્રી જિનશાસનમા સ્થવિરો પણ ત્રણ પ્રકારના છે એક શ્રુત-સ્થવિર, બીજા પર્થોય-સ્થવિર અને ત્રીજા વય સ્થવિર શ્રી 'નમવાયાગ' નામના ત્રીજા અગસૂન સુધીના અધ્યેતા મહર્ષિ, આ શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમા શ્રુતસ્થવિર ગણાય છે શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમા શ્રી સમવાયાગ સુધીના શ્રુતવેદી જેમ શ્રુતસ્થવિર ગણાય છે, તમ વીમ આદિ વધેના દીક્ષાપર્થોયને ધનવનારા પગમર્ષિઓ પર્થોયસ્થવિર ગણાય છે અને મીતે વર્ષ આદિ વધને ધરાવનારા વય સ્થવિર ગણાય છે આવા સ્થવિર મહર્ષિઓ, ગમ્મવર્તી મુનિઓને સુદૃઢ સ્થિતિમા રાખવામા કુશળ હોય છે અનેક મુનિઓને સ્વયમમા સ્થિર રાખવાનું અને પોતાની જાતને પણ સ્વયમમા સ્થિર રાખવાનું જેઓમા સામર્થ્ય નથી, તેઓ પોતાની સ્થવિરતાને દીપાવી શકતા નથી પણ લજવે છે જગતમા જેમ વૃદ્ધ વયે પહોચેવાઓ વ્યસનાદિમા ક્ષત હોય છે, તો તેઓની આખર કુટી ઠેડીના જેટલી પણ કિમતવાળી નથી હોતી અને લોકોમા તેઓ નિદાપાત્ર બને છે, એ જ રીતિએ સુખજીનીઆ દશામાં પડીને જે સ્થવિરો મહાપ્રમાદી બની જાય છે અને પોતાની શિથિલતાથી અનેક બાળ આદિ મુનિઓને શિથિલ બનાવવામા પ્રબલ નિમિત્ત રૂપ બની જાય છે, તેઓ પોતાની

સ્થવિન્તાને લજવે છે અને સયમને વિરાધવાથી મસારમા રૂલવાની જ ડાર્થવાહી કરે છે માનપાનાદિને માટે સૂત્રોના જ્ઞાનને મેળવીને, જ્ઞાતમહત્તા મેળવવાના જ પાપમા ગમ્યા ઠર નારા, દીક્ષાપર્યાયે વધવા છતા સયમાદિ શુણ્ણોતુ દેવાગુ કાલનારા, પ્રમાદ આદિમા આનદ માનનારા અને વયોવૃદ્ધ બનવા છતા માનાદિ દોરોના સેવનમા વૃદ્ધ નહિ બનનારા, એ શ્રી જ્ઞેન શામનના અધિરો નથી જ શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમા પરિણુત અવસ્થાવાળા આત્માઓ જ સ્થવિર તરીકેની નામના મેળવી શકે છે આગમના જ્ઞાન માથે જોઈતી નમ્રતા આદિ ન આવી હોય, પર્યાય વધવા માથે સયમ આદિમા પરિણુત અવસ્થા આદિ ન પ્રાપ્ત થઈ હોય અને વયોવૃદ્ધતા આવવા માથે શુણ્ણવૃદ્ધતા ન આવી હોય, એવા આત્માઓ પોતાની જાતને સ્થવિર ગણાવવા માગતા હોય, તો તે આ શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનમા નહી શકે તેવું નથી

તપસ્વી આદિ

શ્રી આચાર્યભગવાન, શ્રી ઉપાધ્યાયભગવાન અને શ્રી સ્થવિરભગવાનની માર્શક 'તપસ્વી, રોક્ષ, ગ્વાન, નાધર્મિક, કુલ, ગણુ અને સઘ'—આ સાત પદ્ય વૈયાવૃત્યના સ્થાન છે આર ઉપવાસથી માલીને કાર્ષક ઉન ■ માસ પર્યંતનો વિદુષ્ટ તપ કરનારા તપસ્વી ગણાય છે, નજીકમા દીક્ષિત થયેલ શિક્ષાર્હને શૈક્ષ કહેવાય છે, રોગાદિથી ક્લિષ્ટ શરીરવાળા નેલને ગ્વાન કહેવાય છે, સમાનધર્મી અને બાગ પ્રકાન્ના

મ ભોગવાળા સાધર્મિક કહેવાય છે, એક જ જાતિના અનેક
જ ઠોના સમૂહને કુલ કહેવાય છે, એક આચાર્યની આજ્ઞામા
રહેનો સાધુસમુદાય ગણ્ય કહેવાય છે, કુવનો સમુદાય ગણ્ય
કહેવાય છે અને માધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાના
સમુદાયને શ્રી નમ્ર કહેવાય છે શ્રી આચાર્યભગવાન, શ્રી
ઉપાધ્યાયભગવાન અને શ્રી મધ્વિ ભગવાનની માફક, શ્રી
તપસ્વીભગવાન આદિની વૈયાવચ્ચ પણ, આત્માના ઉદ્ધારનું
અનુયમ માધન છે

પ્રમર્ગનિવારણ

શ્રી આચાર્યભગવાન આદિને અન્ન પાન વસ્ત્ર, પાન
પસતિ, પીઠ, ફલક, સસ્તાગ્રક આદિ ધર્મન મળે દેવા ઠા ।
સહાય કવ્વી, તેઓની સેવા કવ્વી, ઔષધ એટલા પ્રદ નથી
પણ પગિયલા કવ્વી અને અટવી આદિ દૂડા પઠયા હોય
તો અટવી લઘાવી દેવી, રોગથી રક્ષા હોય તો તેને
દગ કવ્વાને માટે શક્ય હોય એટલું દુઃખ અને ઉપદેશ
આદિથી વ્યથા કરવાને માટે એ સદકેવ ઉપદેશ
નહિ કવ્વો, એ સધળું મ વૈદ્યન જ નિષ્વાસ
મર્ગ આદિના પ્રસંગે, શિક્ષા તે ઉપદેશ
શક્ય ન હોય અને શિક્ષા તે ઉપદેશ
તેમ હોય, તે છતાં એટલું કે એટલું કે
શિક્ષા કરવાથી અમુક અમુક
અજ્ઞાનતાનું જ પ્રદર્શન કરવા
પુરુષાત્માઓને ઉપદેશ કે

નાનું પન્થ આગ છે, એમ શ્રી જિનેશ્વરદેવનું શાસન દરમાવે છે
આ વિષયનું વર્ણન કોઈ ખાત્ર પ્રસંગે વિસ્તારથી કરવાનું
નાથી, અત્યારે તો આ વર્ણન પ્રાસંગિક હોવાથી માત્ર એટલું
જ સૂચવીને આગળ ચાલશું કે-વૈયાવચ્ચ એ પદ્ય આશ્ચર્ય
તપનો એક પ્રકાર છે અને તે નિર્જરાનું પરમ માધન છે
અને એમાં ઉપસર્ગથી બચાવવા માટે થતી પ્રવૃત્તિનો પણ
સમાવેશ થાય છે આ ધના કપ ભક્તિ કરનારો, શક્તિ
છતાં પણ શ્વ ભક્તિની ઇરાદાપૂર્વક ઉપેક્ષા કરનારો હોય,
એ શક્ય નથી અને જો એમ હોય, તો તો કહેવું જ પડે
કે-એવાની આરાધના એ સાચી આરાધના હોવી એ
સંભવિત નથી

સ્વાધ્યાય

પ્રાચક્ષિત્ત, વિનય અને વૈયાવચ્ચ પછી સ્વાધ્યાય, ધ્યાન
અને ઉત્તમર્ગ-આ ત્રણ હવે બાકી રહે છે એનું પણ વિસ્તાર
રથી વર્ણન આગળ ઉપર પ્રસંગે કરવાનું રાખી, અત્યારે
સામાન્ય રીતિએ જોઈ લઈએ, એ આવશ્યક છે શ્રી જિનેશ્વર
દેવના શાસનમાં સ્વાધ્યાયનું સ્થાન પણ અજોડ છે વૈયાવચ્ચ
શુદ્ધ જેમ આ શાસનમાં અપ્રતિપાતી મનાય છે, તેમ
સ્વાધ્યાય પણ એક અજળ વસ્તુ મનાય છે સ્વાધ્યાયની
ઉપેક્ષા કરનારાઓ પણ, સઘળી ચ વસ્તુની ઉપેક્ષા કરનારા આ
શાસનમાં મનાય છે આ શાસનમાં સ્વાધ્યાય, એ આગધના
આદિનું પરમ માધન છે અનત ઉપકારિઓ દરમાવે છે
કે-કાલવેલાના પરિહાર રૂપ મર્યાદા અથવા તો જે જે સૂત્રનો

અધ્યાત્મ જે જે પોત્તિસિમા ઠ વાનો વિધિ હોય તે વિધિના પાલન રૂપ મયાનાનું જાતેવન કન્વા પૂર્વક અધ્યયન કરવું, એનું નામ સ્વાધ્યાય કહેવાય છે જેઓ અનતજ્ઞાનિઓએ ક્ર માવેલી મયાના પ્રત્યે બહુમાનવાળા નથી હોતા, તેઓ શાસ્ત્રનું માત્ર અધ્યયન કરવાને માટે પણ લાયક નથી એવાઓ તો, ઉપકાન્ધિઓએ ભણવા માટે બાધેલા તપ આદિ વિધિના પણ ઉત્થાપક હોય છે અમુક અમુક સૂત્ર અમુક અમુકથી જ ભણાય પણ અન્યથી ન જ ભણાય, આવી ઉપકાન્ધિઓની હિતશિક્ષાને પણ હસી કાઢવાનું પાપ કન્વું, એ મયાદાસજઠોને માટે દહિન નવી મયાદાસજઠોની મહત્ત્વા કાક્ષા જ કાઈ એવી હોય છે કે-તેઓનો સ્વાધ્યાય તેઓને માટે અને અન્યને માટે પણ બહુધા હાનિકર જ નિવડે છે પેટ માટે જ વિધાના ભણનારા આજે જેમ જગતમા શ્રાપ રૂપ નિવડયા છે, તેમ મહત્ત્વાકાક્ષાની જ સાધનાને માટે શ્રી જિનશાસનનો સ્વાધ્યાય કરનારા પણ સ્વપરના હિત માટે શ્રાપ રૂપ જ નિવડે છે મુક્તિની કામનાથી આગ્રધાતો આ સ્વાધ્યાય, સ્વપરના હિતની માધના માટે અનુપમ સાધન છે

સ્વાધ્યાયના પાત્ર નરો

આ 'સ્વાધ્યાય' નામનો આબ્ય તર તપ પાત્ર પ્રકારનો છે 'વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુત્પ્રેક્ષા અને ધર્મકથા' - આ પાત્ર સ્વાધ્યાયના પ્રકારો ■ શિષ્યોને અધ્યાપન, એનું નામ 'વાચના' છે ભણવાને માટે શિષ્ય શુરૂ પાસે વાચે, એ પણ વાચનારાને માટે 'વાચના' જ છે મન અને અર્થ-એ

ઉભયમા પડેલ સ દેહના નાશને માટે અથવા તો સમજાયેલી વસ્તુને નિશ્ચિત કળવાને માટે પ્રશ્નો પૂછવા, એ 'પૂછના' નામનો સ્વાધ્યાય છે બહેલુ બુલાર્થ ન વ્યય, એ માટે બહેલાને વિધિ મુજબ ચાક ઠરણ, એનું નામ 'પરાવર્તના' નામનો સ્વાધ્યાય છે મૂત્ર અને અર્ધનો વચનથી નહિ પણ મનથી અભ્યાસ, એનું નામ 'અતુપ્રેક્ષા' નામનો સ્વાધ્યાય છે અને 'ધર્મકથા' નામનો સ્વાધ્યાય મર્વજા પરમાત્માએ કરમાવેલા ધર્મનો ઉપદેશ આપવો એ છે ધર્મોપદેશ, સૂનાહિના અર્ધનો ઉપદેશ અને વ્યાખ્યાન આહિનો અમાવેશ, આ 'ધર્મકથા' નામના સ્વાધ્યાયમા જ થાય છે

ધ્યાન અને તેના પ્રાગે

'ધ્યાન' એ પણ આશ્વતર તપનો જ પ્રકાર છે સુવિહિતશિષ્યોમણિ આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ, ધ્યાનના આ પ્રકારો છે, એમ કૃપાવીને એનું સમીપથી વર્ણન કરતા, શ્રી હથવેકાલિક સૂત્ર ઉપર રહેલી પોતાની બૃહદ્ વૃત્તિમા કરમાવે છે કે-

રાયોમોગચ્છનામનવાહનેતુ

શ્રીમન્મમાન્યમિત્તલવિભૂષણતુ ।

દ્વિષ્ટામિત્તપમનિમાયમુપતિ મોહાદ્

ધ્યાન તત્ત્વમિતિ ત્વચ ન્તિ તગ્જ્ઞા ॥ ૧ ॥

'સદેદનમ્' હનમનમમારણૈષ

સવપ્રહારદમનવિનિશ્ચલૈષ ।

યો યાતિ તત્ત્વમુપગતિ ચ નાનુકર્યા,

ધ્યાનન્તુ રૌદ્રમિતિ ત પ્રવદન્તિ તગ્જ્ઞા ॥ ૨ ॥

દ્વાયમ' ધનમદાત્રતપાસેષુ,
 વપશ્મોભગમન-ચમદેતુચિન્તા ।
 વર્ષશ્ચિદ્વ્યુપરમચ ત્યા ચ મૂઠે
 ધ્યન તુ ધર્મમિતિ તપ્રવર્તિતિ તજ્ઞાઃ ॥ ૩ ॥

"સ્વચ્છિદ્ર્યાણિ વિષયેષુ પગલમુક્ષાણિ,
 સદ્ગુણ્ણલ્લગ્નવિકલ્પવિકારદૌર્ષ ।
 શૈભી સદા ત્રિભિરહો નિમૃતાન્નરાત્મા
 ધ્યનોત્તમ પ્રવરતુચલમિતિ વન્તિ ॥ ૪ ॥

આ ધ્યાન તપ કાર્ય સામાન્ય કૌટિનો નથી થા-
 'દોઠો દ્વારા આ ધ્યાનના સ્વરૂપને વર્ણવીને, આચાર્યભગવાન
 થી હનિભદ્રસૂનીયરણ મહાગણ એ જ ટીકામાં લખે છે કે-
 'ત્વક મમામહો ધ્યાન વિસ્તારતલુ ધ્યાનતત્કાલસેવમ્ ધ્યાન
 સંક્ષેપથી કહ્યું, વિસ્તારથી તો ધ્યાનશતકથી બહુવા ચોગ્ય
 છે આત્મ આદિ આ પ્રકારના ધ્યાનોનું વર્ણન કરતા,
 પ્રત્યેક ધ્યાનના આ ચાર ભેદ આદિ પાડીને તેનું વર્ણન,
 તેના અધિકારિઓનું વર્ણન અને કયા કયા ધ્યાનથી કયી
 કયી ગતિ થાય છે-એ આદિનું વર્ણન ઘણું જ સુંદર દોઈ,
 અવશ્ય અભ્યાસની અપેક્ષા કરે ॥ ધ્યાનના સ્વરૂપ આદિને
 બહુવાથી, આત્માને અશુભ ધ્યાનથી અલિપ્ત રાખીને ગુણ
 ધ્યાનમાં મગ્ન રાખવાનું મહેલાઈથી બની શકે છે અશુભ
 ધ્યાનથી બચવું અને શુભ ધ્યાનમાં લીન ગહેવું, એ સામા-
 ન્ય કામ નથી અશુભ ધ્યાનથી બચવાને માટે અને શુભ
 ધ્યાનમાં લીન બનવાને માટે, દેટલું સામર્થ્ય જરૂરી છે-એ
 જે સમજાય તો, આ તપની મહત્તા વિના વર્ણને પણ મમણ

શકાય તેમ છે આપણે પણ અત્રે તપનું વર્ણન પ્રાતઃગિક કરતા હોઈ, સહેપથી જ સામાન્ય ખ્યાલ આપવાના હેતુથી જ સામાન્ય સામાન્ય જ વર્ણન કરી રહ્યા છીએ એ જ રીતિએ, આ ધ્યાનનું વર્ણન પણ સહેપથી જ કરીએ છીએ ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજએ ચાર શ્લોકોથી ચારે પ્રકારના ધ્યાનનું મક્ષિપ્ત વર્ણન કર્યું છે એ મક્ષિપ્ત વર્ણનમાં પણ એ સમર્થ શાસ્ત્રકાર પરમર્ષિએ ઘણો જ સુદર ખ્યાલ આપ્યો છે એ સમર્થ શાસ્ત્રકાર પરમર્ષિ ચારે પ્રકારના ધ્યાનના સ્વરૂપનું મક્ષિપ્તથી વર્ણન કરતા ફરમાવે છે કે-તે ધ્યાનના શાતા પરમર્ષિઓએ તે તે જાતિની મનોદશાને, તે તે જાતિના ધ્યાન તરીકે વર્ણવી છે

રાજયોપલોગ, શયન, આસન અને વાહનોમાં તથા ખી, ગન્ધ, માલ્ય, મહિ, જ્વલન અને અલકારોમાં, અર્થાત્ દુનિયાદારીના ઈષ્ટ લોગોપલોગોમાં મોહના યોગે અતિશય ઈન્છાના અભિવાધને આર્તધ્યાનના સ્વરૂપ આદિને જાણનારા પરમર્ષિઓ આર્તધ્યાન તરીકે વર્ણવે છે

જે આત્મા સચ્ચેદન, દહન, ભંજન, મારણ, બન્ધ, પ્રહાન, દમન અને વિદૂતન આદિના દર્શનથી ગગ પામે છે પણ અનુકર્યાને નથી પામતો, તે આત્માની તેવી મનોદશા એ રોદ્રધ્યાનની જ સૂચક છે, એમ રોદ્રધ્યાનના સ્વરૂપ આદિને જાણનારા પરમર્ષિઓ ફરમાવે છે

જે આત્માઓ સૂનાઈની આધનામાં અને પાંચ મહાનતોના ધારણમાં મગ્ન રહે છે, જાણ અને મોક્ષ તથા એ ઉભયના હેતુઓની ચિંતામાં મરણુલ જને છે, પાંચે ઈદ્રિ

યોની સચવતા ઉપર કાગમા અકુશવાળી દશામા જ રત
 ન્હે ॥ અને ભૂત માત્ર પ્રત્યે દયાભાવથી જોતપ્રોત રહે છે,
 તે આત્માઓની દશા એ ધર્મધ્યાનની દશા છે, એમ ધર્મ
 ધ્યાનના સ્વરૂપ આદિના જ્ઞાતા પરમર્ષિઓ પ્રરૂપે છે

જે પરમર્ષિની ઇદ્રિયો વિષયોમા સકલ્પ, ઈપ્સન,
 વિકલ્પ અને વિકાર એ દોષોથી પગદ્મુખ હોય છે અને
 જે પરમર્ષિનો અતરસા મહા મન, વચન અને કાયાના
 યોગો ઉપર અજળ સચમ રાખી શકે છે, એવા પરમર્ષિ
 ઓની દશા એ શુક્લધ્યાનની દશા છે, એમ શુક્લધ્યાનના
 સ્વરૂપ આદિના જ્ઞાતા મહર્ષિઓ નિરૂપે છે

નિચાઝ ઈવામા આવે તો આટલા સામાન્ય વર્ણનથી
 પણ સમજી શકાય તેમ છે કે-ધ્યાન, એ કોઈ મામાન્ય
 વસ્તુ નથી આ ધ્યાનના બળે આત્મા પોતાની દશામા
 સુધારો કે બગાડ કરી શકે છે પ્રથમના બે ધ્યાનો આત્માની
 દશા ઘણી જ ખરાબ કરે છે આર્તધ્યાનના ઉપાસકની
 તિર્યચગતિ થાય છે અને રોદ્રધ્યાનના ઉપાસકની નરકગતિ
 થાય છે, એમ ઉપકારિઓ કુશભાવે છે પ્રથમના બે ધ્યાનો
 જેમ આત્માને અવનત બનાવે છે, તેમ ધર્મધ્યાન અને
 શુક્લધ્યાન આત્માને ખૂબ જ ઉન્નત બનાવે ॥ ધર્મધ્યાન
 આત્માને દેવગતિનો અધિકારી બનાવે છે, તેમ ઘણું ઘણું
 શુભ ફલ સમર્પિત કરે છે અને શુક્લધ્યાન આત્માના
 જન્મનો ક્ષય કરે છે શુક્લ યાનમા આત્મા અત સુધી
 બન્યો ન્હે તો મગ્ધ પછી તેને જન્મવાનું રહેતું નથી
 આ જ હેતુથી, આર્ત અને રોદ્ર ધ્યાનને તજવાનો અને

ધર્મ ધાન હા । શુદ્ધધ્યાનની ઉપાસનાનો જ ઉપકારિ
ઉપદેશ આપે છે અને ત ઉપકારિઓ મેઠઠ કોટિના શુદ્ધ
ધ્યાનને વ્યાધિ આદિના વિનાશક, હિતકર, સમાપ્તી ઉદ-
કરના અને કર્મજનના નાશક તરીકે વર્ણવે છે એ ધ્યાન
પામ્યા વિના, કોઈ પણ આત્મા શિવપદને પામ્યો ન
પામતો નથી અને પામશે પણ નહિ

વ્યુત્સર્ગ

‘વ્યુત્સર્ગ’ પણ આજ્ય તર તપનો એક પ્રકાર છે
તપને પણ ઉપકારિઓએ દ્રવ્યથી અને ભાવથી-એમ બે પ્રકારે
વર્ણવે છે ‘ગણ, શરીર, ઉપધિ અને આહાર’-આ ચાર
બેદે ૬ થી વ્યુત્સર્ગ થાય છે અને ભાવથી વ્યુત્સર્ગ કોટિના
પરિત્યાગ રૂપ હોવાથી તે ચિત્ર પ્રકારનો છે દ્રવ્ય
વ્યુત્સર્ગમાં આવતો ગણ અને દેહનો ત્યાગ, કાલે, જ્ઞાનિઓ
ક્રમાવેશ વિધિ મુજબ કરવાનો આહાર અને પાણી
અધિકતાનો અને અશુદ્ધતાનો પણ ત્યાગ કરવાનો છે
કોપાદિનો ત્યાગ પણ મહા થ કરવા યોગ્ય છે

આવા વીર બનેા

આ રીતિથી તપના વીરથી સુખ થતી, આ વીર
પ્રકારના તપના આમેવનથી કર્મની વિદારણા કરવામાં ઉદ્ય-
મનવાના કારણે ‘વીર’ તરીકેની ખ્યાતિને પામેલા લગભગ
શ્રી મહાવીરદેવ હતા શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાગવતમાં, આવા પ્રકારના
વીર જન્યા વિના કોઈ પણ આત્મા સુક્ષિપ્તપદની આધના

શકતો નથી ભગવાન શ્રી વીર તો પોતાના નામ દ્વારા પણ એ
 પરતુને સ્પષ્ટ કરે ॥ અને પ્રત્યેક શ્રી જિનેશ્વરદેવના આત્મા-
 ઓની અતિમ ભવમા તો આ દશા અનુપમ કોટિની હોય
 છે શ્રી 'વીર'ના આ અર્થને ધ્યાનમાં રાખનારા આત્માઓ
 ધ્યાન, ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ અને એવા જ બીજા શ્રી જિને-
 શ્વરદેવો અને એ તારકોના શાસન સિવાય અન્યત્ર સ્થિત જ
 નહિ કારણ કે-એવી સાચી વીરતા અન્યત્ર સંભવિત જ નથી.
 ક'યાણના કામી આત્માઓએ, સાચા વીર બનવાને માટે, આ
 જાતિની વીરતાને કેળવવાને માટે જ પ્રયત્નગ્રીભ બનવું જોઈએ,
 કે જોથી સ્વતુ અને પરતુ-એમ ઉભયના સાચા ક'યાણને
 સાધનારા બની શકાય

[-]

ગુણરાતોના ઉપતિસ્થાન

૫-મ ઉપકારી આચાર્ય ભગવાન શ્રીનંદશાન્તિસૂરીશ્વ
 રજી મહારાજએ એલા શ્રી ધર્મરત્ન નામના રૂબેથી દુકા
 પણ અર્થોથી ગભીર એવા આ શાસ્ત્રગ્રન્થ પ્રથમ નાથાને
 અવલબીને આપણે વિચાર કરી રહ્યા છીએ. પ્રથમ ગાથામાં
 પ્રથમાર્જ દ્વારા મંગલાચરણ કેળવું છે અને દ્વિતીયાર્જ દ્વારા
 અભિધેય જણાવેલ છે સળધ અને પ્રયેજનનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ
 નહિ હોવા છતાં પણ, તે સામર્થ્યગ્રન્થ છે આ ગાથાની
 વ્યાખ્યા કરતાં, એ જણાવાયું કે-સંદિગ્ધ ગાદિ ૭ પ્રકારોથી
 વ્યાખ્યા થાય છે પદોના અર્થોને જણાવવા સાથે, પદોની
 ઘટનાને સૂચવતા, ભગવાન શ્રી વર્ધમાનગુપ્તામિહને 'વી

એવા નામથી કેમ સ્તવાય છે, તે જણાવવામા આવ્યું
 આને અંગે આપણે બાહ્યાભ્યન્તર તપના પ્રકારો વિષે પણ
 કેટલોકે વિચાર કરી આવ્યા સૂત્રકાર પરમર્ષિએ, ભગવાન
 શ્રી મહાવીરદેવને, આ ગાથામા બે વિશેષણો મૂકવા પૂર્વક
 સ્તવ્યા છે, એથી પદાર્થ નામના બ્યાખ્યાપ્રકાર દ્વારા
 બૃહદ્વૃત્તિકાર પરમર્ષિએ પણ, તે વિશેષણોના અર્થોને
 સ્પષ્ટ કર્યા છે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને માટે
 વપરાયેના બે વિશેષણો પૈકી પ્રથમ વિશેષણ એ છે કે-
 “સવસ્તુગચ્ચગકુલહર ।” અર્થાત્-સકલ શુભો રૂપી
 જે રત્નો, તેના ઉત્પત્તિસ્થાન ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ છે
 આ વિશેષણ માત્ર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને જ લાગુ પડે
 છે અને અન્ય શ્રી જિનેશ્વરદેવોને લાગુ પડતું નથી એમ
 નથી શ્રી જિનેશ્વરદેવોના સ્વરૂપને જાણનારાઓ, જાણે છે
 કે-સધળા ય શ્રી જિનેશ્વરદેવોમા પરસ્પર શુભોત્ત સામ્ય
 એટલું બધું હોય છે, કે જેથી એકની સ્તવના દ્વારા પણ
 સધળા જ સ્તવાય છે આ જ કારણે, અહીં એ વાતનો
 ખ્યાલ રાખવો જોઈએ કે-જેમ સધળા ય શ્રી જિનેશ્વરદેવો
 સધળા ય શુભો રૂપી રત્નોની ઉત્પત્તિના સ્થાન રૂપ છે, તેમ
 ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ પણ સધળા ય શુભો રૂપી રત્નોની
 ઉત્પત્તિના સ્થાન રૂપ છે ક્ષમા, માદૈવ અને આર્જવ આદિ
 શુભો વિશ્વમા સુપ્રસિદ્ધ છે ક્ષમા એ ક્રોધનો પ્રતિપક્ષી શુભ
 છે, મૃદુતા એ માનનો પ્રતિપક્ષી શુભ છે અને જાન્યુતા એ
 માયાનો પ્રતિપક્ષી શુભ છે આદિ પદ્ધતી નિર્લોભતા આદિ
 શુભોનો સ્વીકાર કરી શકાય છે વિષય-કથાય રૂપ સસારથી

હતારા અને એ જ કારણે મોક્ષના જ કામી બનેલા આત્મા
ઓને, આ શુષ્કો વિના, એક ક્ષણ પણ ચાલી શકે તેમ
નથી એ જ કારણે, શ્રી જિનેશ્વરદેવો જ એવા આત્માઓને
માટે પૂજ્ય છે કારણ કે-ક્ષમા આદિ શુભરત્નોની ઉત્પ
ત્તિના સ્થાન રૂપ તે એક માત્ર શ્રી જિનેશ્વરદેવો જ છે

શુભશૂન્યતા રૂપ દરિદ્રતા

જગતમા મનાય છે કે-રત્નો પોતાના માલિકની
સથ કર દરિદ્રપણાની છાપને પણ ગાળનાર છે જગતની આ
માન્યતા દુન્યવી સામગ્રીને આગે છે શ્રી જિનેશ્વરદેવનું શાસન
તો ફરમાવે છે કે-શુભશૂન્ય આત્મા અનાદિકાળથી દરિદ્રપણાની
સુદ્રાથી સુદ્રિત છે શુભશૂન્ય આત્માની શ્રી જિનેશ્વરદેવના
શાસનમા કાઢી કોડી જેટલી પણ કિંમત નથી શુભશૂન્ય આત્મા
ઓ શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનની દ્રષ્ટિએ દરિદ્રિઓ જ ગણાય છે
ક્ષમા આદિ શુભો, કે જેનું કોઈ અવસરે પ્રસંગ પામીને વિસ્તાર
થી વર્ણન કરવાની ભાવના છે, તે શુભો આત્માની અનાદિ
કાલીન રૌદ્ર દારિદ્ર્યની સુદ્રાના વિદ્રાવક હોવાથી અને મહત્ત
કન્યાજુકલાપના કારણ હોવાથી, શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનની
દ્રષ્ટિએ એ શુભો જ સાચા ગ્તો છે ક્ષમાદિ શુભો આત્માની
શુભશૂન્યતા રૂપી દરિદ્રતાનો વિનાશ કરે છે, એટલું જ નહિ
પણ એ શુભો આત્માના સાચા, સંપૂર્ણ અને શાશ્વત સંસ્ક
ર્યને પ્રગટ કરીને, આત્માને સાચા કૃપાણોનો માલિક બનાવે
છે એવા કૃપાણોની પ્રાપ્તિ કરાવનાર પણ ક્ષમાદિ શુભો જ
છે આવા અનુપમ શુભોની પ્રાપ્તિને, દરિદ્ર નથી બચાવે

શ્રીમત બનવાની ઇચ્છા રાખતા આત્માઓ અવશ્ય ઇચ્છે
 ક્ષમાદિ ગુણોના પ્રતાપે, દરિદ્ર મટીને અનુપમ ઐશ્વર્યને પામ
 નાગ આત્માઓની ઉપામના, મોટા મોટા નરેન્દ્રો અને દેવેન્દ્રો
 પણ કરે છે આથી સમજી શકાય તેમ છે કે-દુનિયાના
 રત્નોની આ ગુણો રૂપી રત્નો સમક્ષ કશી જ કિંમત નથી
 સામાન્ય પણ ગુણરત્નને નહિ પામેલા આત્માઓને તો,
 દુનિયાદારીના રત્નો, દરિદ્રી બનાવીને અનેક દુ ખોના દરીયા
 રૂપ દુર્ગતિઓની મુસાફરી ઠગવનાન જ નિવડે ॥ દુનિયા
 દારીના રત્નોના મહુપયોગ દ્વારા જેઓ મુન્દર પ્રકારે સફળતિને
 તાપે છે, તે તેઓ જ છે, કે જેઓ ક્ષમાદિ ગુણોને જ સાચા
 રત્નો માને છે અને દુનિયાદારીના રત્નોના સગને તો અનર્થ
 રૂપ જ માને છે અર્થ અને કામ નામના પુરૂષાર્થો જેઓને
 અનર્થ રૂપ નથી લાગતા, તેઓ અર્થ દ્વારા સાધી શકાય
 એવા પણ આત્માના વાસ્તવિક હિતને સાધી જ શકતા નથી

મોહનૂત્પ

અર્થને અને કામને હિતકર પુરૂષાર્થ તરીકે માનનારા
 આત્માઓ, ધો- મિથ્યાત્વથી રીબાતા હોઈ, ક્ષમાદિ ગુણોની
 સાન્ની કિંમત સમજી શકતા નથી એવા આત્માઓમા દેખાતા
 ક્ષમા આદિ ગુણો પણ ગુણ રૂપ નથી હોતા, પણ પ્રાથ-
 દોષ રૂપ જ હોય છે ગુણોનું પશ્ચિમ ગુણ રૂપે લાવવાને
 માટે, મિથ્યાત્વની મન્દતા અને સમ્યક્ત્વની સન્મુખતા આવ
 શ્યક છે તત્ત્વદષ્ટિ આવવા માટે આ બંને વસ્તુઓ ઘણી જ
 જરૂરી છે જેઓ મિથ્યાત્વના અને સમ્યક્ત્વના ભાવને બાજુવાને

માટે ઉદયથી નથી ધનતા અને એ શબ્દોની યેકડી કરવામા જ આનંદ માને છે, તેવા આત્માઓ કદી પણ મિથ્યાત્વની મન્દતાને અને સમ્યક્ત્વની સન્મુખતાને પામી શકતા નથી મિથ્યાત્વ એ એક બય કર જાતિનો દોષ છે, જ્યારે સમ્યક્ત્વ એ આત્માનો એક અનુપમ ઠાટિનો ગુણ છે મિથ્યાત્વ નામના બય કર દોષની મન્દ અવસ્થામા અને સમ્યક્ત્વગુણની સન્મુખ અવસ્થામા, ક્ષમાદિ ગુણો ખૂબ જ હિતકર નિવડે છે મિથ્યાત્વની ગાદતામા ક્ષમાદિ ગુણોનું દર્શન શક્ય નથી, પણ એ ગુણોનું દર્શન એ પણ એક જાતિનું મોહનૃત્ય છે મોહના નાથમા મોટાઈ માનનાનાઓને ગુણમ પન્ન માનવા, એ પણ કારમા મિથ્યાત્વનું જ પ્રદર્શન ■ અરિ-તિ આદિને વધારનારી પ્રવૃત્તિઓમા નવ-પરના હિતની વાતો કરવી, એના જેવું મિથ્યાત્વનું એક પણ કારણ નૃત્ય નથી આ વસ્તુને સમજ્યા વિના, ચતુર ક્ષમાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ શક્ય જ નથી વસ્તુના ગુણ ધર્મો જ ગુણ તરીકે સેવા

‘ સકલ ગુણો રૂપી રત્નોના ઉત્પત્તિ સ્થાન ’—આ વિશેષ જનું વિવરણ કરતા, મૂલ સૂત્રકાર પરમર્ષિએ ગુણના સ્વરૂપને દર્શાવવાને માટે, ટૂંકમા પણ સુદર સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે સૂત્રકાર પરમર્ષિએ આ શાસ્ત્રગ્લની પોતાની વૃત્તિમા ફરમાવ્યું છે કે—

इह ययति गुणा वस्तुषमा शुभाशुमस्वरूपा अप्यभिधीयन्त
त । पि गुमा एव प्रयेतव्यं । तरेषां गन्तवानुपसते । तथा हि—
‘ जातौ ज्ञातौ यदु-कुटं रत्नं निगमते हि तत् ।

इत्येव मुनिय- प्राहु निविमशा-गुणमा ॥ १ ॥

આ પ્રમાણે ફરમાવીને, અનત ઉપકારી આચાર્યલગવાન શ્રીમત્ શાતિસૂરીશ્વરજી મહાનાભ ફરમાવે છે કે-વસ્તુના ધર્મેને ગુણો કહેવાય છે વસ્તુના તે ધર્મો જો શુભસ્વરૂપ હોય તો ય ગુણો કહેવાય છે અને અશુભસ્વરૂપ હોય તો ય ગુણો કહેવાય છે કારણ કે-વસ્તુના ધર્મો શુભ પણ હોય છે અને અશુભ પણ હોય છે અને વસ્તુના ધર્મોને ગુણો કહેવાય છે ! તો પણ, અહીં તો ગુણો તરીકે વસ્તુના શુભ ધર્મો જ સમજવા કારણ કે-અહીં ગુણોને રત્નોની ઉપમા આપી છે અને અશુભ ગુણોમા રત્નપણું ઘટી શકતું નથી આ જ હેતુથી, સુદર બુદ્ધિને ધરનારા ઉત્તમ પુરૂષો વિવાદરહિતપણે ફરમાવે છે કે-‘દરેક જાતિમા જો ઉત્તમ હોય છે, તે જ ખરેખર રત્ન કહેવાય છે’

શુભ ગુણ તરીકે જો,એ

આ પણ નથી સ્પષ્ટ થાય છે કે-વસ્તુના શુભાશુભ સ્વરૂપ વાળા ધર્મોને ગુણો તરીકે માનવામા હરકત નથી, પણ હિત કર તરીકે પરિણમે તેવા જ ધર્મો રૂપી ગુણો, રત્નો તરીકે ગણાઈને ઉપાદેય કોટિમા આવે છે અનત ઉપકારી શ્રી જિનેશ્વરદેવો શુભરત્નોના ઉત્પત્તિસ્થાન છે, પણ કલ્પિત ગુણો, કે જે ગુણો રત્નની ઉપમાને પામવાને નાટે લાયક જ નથી, તે ગુણોના ઉત્પત્તિસ્થાન નથી જ ગાઢ મિથ્યાદષ્ટિ આત્માઓમા રહેના ક્ષમા આદિ ગુણો પણ, ગુણનું કામ કરનારા નથી યતા, પણ પ્રાય દોષનું જ કામ કરનારા થાય છે હુમીયારી ગુણ ગણાય છે, પણ તે ચોરની નહિ સુદરતા

ગુણ ગણાય છે, પણ તે વ્યભિચારિની નહિ સત્તા ગુણ ગણાય છે, પણ તે અનીતિમાનની નહિ જલ શુણ મનાય છે, પણ તે ગુસ્સાખેરતું નહિ જ્ઞાન ગુણ ગણાય છે, પણ તે ઉદ્ધતતું નહિ શ્રીમતાર્થ શુણ ગણાય છે, પણ તે શ્રીમ તાર્થ કૃપણની નહિ ક્ષમા શુણ ગણાય છે, પણ તે દુન્યવી સ્વાર્થમા રચેલા-પચેલા દર્શિની ક્ષમા નહિ નમ્રતા શુણ ગણાય છે, પણ તે સ્વાર્થપદ્મ પ્રપચિઓની નહિ અહિંસા શુણ ગણાય છે, પણ તે યૌદ્ધગતિક પદાર્થોની સાધનાને માટે દુનિયાની દયા પેદા કરીને મામાતું પડાવી લેવાની વૃત્તિવાળા અઠંગ પ્રપચપદ્મની અહિંસા નહિ અને સત્ય શુણ ગણાય છે, પણ તે સ્વ-પરના હિતની ચિંતા વિનાના અને પોતાની નામનાને માટે અન્યનો નાશ કરવામા પણ નિર્ભક્ષિ અનેલા અનાહી આત્માતું સત્ય નહિ આવી જ રીતિએ, પ્રત્યેક શુણને માટે સમજી લેવું જોઈએ

બાહ્ય સ્વરૂપ અને દુન્યો બે.

શુણ તરીકે ગણાતા શુણોમા પણ પ્રશસ્તપણ અને અપ્રશસ્તપણ જોણ એ જેન આવશ્યક છે, તેમ દોષ તરીકે ઓળખતા દોષોમા પણ પ્રશસ્તપણ અને અપ્રશસ્તપણ જોણ એ અત્યન્ત જરૂરી છે પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્તનો વિવેક નહિ કરી શકનારા આત્માઓ, કેટલીક વાર તો, શુણના નામે પણ દોષના પૂજારી બનીને આત્માનું અહિત સાધે છે અને દોષના નામે પણ શુણના દેષી બનીને શુણસ પત્ર મહાપુરૂષોના શુણને પણ દોષ તરીકે બાહેર કરી, સ્વ-પરનું કારમું અહિત સાધે છે

ગુણો અને દોષો તરીકે મનાતા ગુણો અને દોષોમા રહેલા પ્રશસ્તપણોનો અને અપ્રશસ્તપણોનો વિચાર પણ, શ્રી જીન શાસનમા ઘણા જ વિસ્તારથી જગ્યામા આવ્યો છે એ વિચારને સમજવો એ પણ પરમ આવશ્યક છે, પણ અત્યારે એનો પ્રસંગ નહિ હોવાથી, આ ગ્રંથને એનો આછો ખ્યાલ માત્ર જ આપીને સતોષ માનવો પડશે કેટલીક વાત એવું પણ બને છે કે-બાહ્ય દૃષ્ટિએ અહિંસાદિ-વર્ણ્ય દેખાતી ક્રિયાઓ, હિંસા આદિનું કામ કરનારી હોય છે, જ્યારે બાહ્ય દૃષ્ટિએ હિંસાદિ-વર્ણ્ય દેખાતી ક્રિયાઓ અહિંમા આદિનું કામ કરનારી હોય છે આ વાતને નમજવાને માટે શ્રી જીન શાસનમા તો અનેક દૃષ્ટાંતો વિદ્યમાન છે ક્રિયામા દેખાતા રાગ-દ્વેષ જે પ્રશસ્ત કોટિના હોય છે, તો તે વીતરાગ બનવામા પણ સહાયક થાય છે કોઈ જોનારને એમ લાગે કે-આ હિંસા દ્વેષ પૂર્વકની થઈ રહી છે, પણ ઉપક્રાંતિઓએ તો શાસનની રક્ષાને માટે શુદ્ધ બુદ્ધિથી થતા એવા પણ પ્રયત્નોને અહિંસાનું ફલ આપનારા તરીકે જ જણાવ્યા છે

પરિણામભેદે દ્વયભેદ

આ બધાને નહિ સમજનારા આત્માઓ, શ્રી વિષ્ણુકુમાર આદિ શાસનના મહા પ્રભાવક પરમર્ષિઓ દ્વારા થયેલી શાસનરક્ષાની કન્યાણુકાગ્ક પ્રવૃત્તિઓની મહત્તા હજુાય-એવી રીતિએ વાતો કરીને, નિર્જગના માર્ગને પણ બધનો માર્ગ બતાવવાના જેવી કુચેષ્ટાઓને પણ આદરે છે આવાઓ જે સમજવા ઇચ્છતા હોય, તો તેમને માટે શ્રી જીનશાસને

તો ઘણી ઘણી સામગ્રી પૂરી પાડી છે નગ અને દેવ ભેવી વસ્તુઓને પણ, પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત-એમ ભેદો પાડીને ઓગખારી, અપ્રશસ્તની અકર્તવ્યતા અને પ્રશસ્તની કર્તવ્યતા, અનંત ઉપકાગિઓએ દર્શાવી છે પણ અભિનિવેશ આદિના પ્રનાયે, એ વસ્તુની મ મે આજે થયેછ વાણીવિલાસ થઈ રહ્યો છે એવા આત્માઓ શાસનની માન્યતાથી અતિથ થયા હોઈને, ભિન્ન ભિન્ન પ્રસંગે ભિન્ન ભિન્ન નિષ્પણ કરી, પોતાની જાતને કારખી ઉત્સૂજભાષી બતાવે છે ગાવા આત્માઓ પોતાનું અહિત ગાયે છે-એનું જ નહિ, પણ અનેક વિદ્યામુઓના હિતને પણ હળે છે 'પણિભવિશેષથી નિર્જ'રાની ક્રિયા પણ આશ્રવને માટે થાય છે અને આશ્રવની ક્રિયા પણ નિર્જ'ગને માટે થાય છે -આ વાત શ્રી જિનશાસનના તેવક માટે અપેક્ષ ન જ રહેવી જોઈએ

એ નિગવનાની પણ મહા નિર્જ'ગ

એક પચ્ચર્ષિ ક્ષરમાવે છે કે-

“કરમાપિ નિશિ દિસા, દિસાકરમેકવક કન્હાલે ।

અન્યત્ય નૈવ દિમા દિસાલદિનકર તિપુલ્લ ॥ ૧ ॥”

આ વસ્તુ કાળ એ પ ચર્ષિ આપણને એ જ સૂમ બાવે છે કે-એક જ પ્રકારની દિસા, કોઈને દિસાના ફલને પણ આપનારી થાય છે અને કોઈને અદિસાના ફલને પણ આપનારી થાય છે દિસાથી દિસાફલ જ મળે અને અદિસાફલ ન જ મળે, એવું એકાન્તે કહેનારાઓ ને-શાશ્વત્યનેાને ઉત્થાપનાઓ જ છે કેવળ ક્રિયા તરફ

જોતા, ને ડરનારના આશય આદિ તરફ પણ જોતા શીખવું જોઈએ. કેઈ આત્માને એક વાર કરાએવી હિમા દેવકાઉ એક વાર જ હિમાના ફલને આપે છે ઉપલક્ષણથી, એક વાર કરાએવી હિમા અનેક વાર પણ હિમાના ફલને આપે છે. કા. જુ. કે-હિમા કરતી વખતે થયેલા અધ્યવસાય ઉપર ફલનો આધાર છે. જ્યારે કેઈ કેઈ આત્મા માટે આ પ્રમાણે બને છે, ત્યારે અન્ય કેઈ તેવા પિતાહિતના જાણુ અને અજોડ વિવેકી આત્માને માટે, એક કે અનેક વાર કદુ ફલને આપે એવી હિમા પણ, જો તે અનતજ્ઞાનિઓથી વિહિત કરેલી ક્રિયા દ્વારા વિહિત રીતિએ થયેલી હોય, તો તે અહિમાના વિપુલ ફલને આપનારી નિવડે છે. આ વસ્તુને સ્પષ્ટ બતાવતા શાસ્ત્રકાંડ પરમર્ષિ એમ પણ ફરમાવે છે કે-

અવસ્ય કર્મચિજાવસ્ય મુનુમારહવ્યવેનાકુદિપ્રમાદરહિતસ્ય
 યોગ્યનામભિવ્યક્તયા કુપ્રાપ્યવસાયભાવનિર્મિતા પ્રજાદાગમન્યપીગમ્યા
 હિમન્વિ મુમત્ર-વિશ્વુમારથીનામિવર્ણ સંયમરસનીકતાવારણકરણદ્વારા
 વિશેષબોધિનીનાકમિશ્નમહાનિજરાદ્યાહિમાપ્ત્ય દશતિ

‘ જા જયમાન્સ મવ વિરાદ્યા મુતવિહિમમમસસ ।

તા હોદ નિજરજગ, અમ વસિતોદિપુત્તસસ ॥ ૧ ॥

ઉપકારી ૫ મર્ષિઓએ ફરમાવેલી આ બાતિની વસ્તુઓ દ્વારા, જે વાત પણ ધણી જ સ્પષ્ટતાથી સમજી શકાય છે કે-સૂત્રવિધિના અમલને માટે જ ઉતુક્ત અને આન્તર મુદ્ધિથી જોતપોતપણે ચતના પૂર્વક પ્રયત્ન કરતા આત્માને, એવો વિહિત પ્રયત્ન કરતા જે વિધિના થાય છે, તે નિર્જરાના જ ફલને આપનારી થાય છે કારણ કે-જોવા આત્માનું હૃદય

સુકુન્નર હોવાથી લયક્રમ પ્રમાદને આધીન થતું જ નથી અને
 શૌર્ય ધ્યાનમાં જોરાતું જ નથી એનો ઉત્તમ આત્મા, દુષ્ટ
 અધ્યવસાયના અભાવવાળો હોવાથી, એવા આત્મા દ્વારા
 વિહિત માર્ગનો અમલ કે તા નિર્મિત થયેલી પ્રાણત્યાગથી
 થતી પીડા કેવળ જે હિંસા, તે પણ તે આત્માને શ્રી કૃમ
 ગલ અને શ્રી વિષ્ણુકુમાર આદિ મહા સુનિવરોની મારફત
 શ્રી અહોરસધની પ્રત્યનીકતાના નિવારણ કારણ દ્વારા વિશેષ
 બોધિષીની પ્રાપ્તિવશથી મહા નિર્જરા કેવળ અહિંસાના
 રૂપને આપે છે શાન્તનરૂપાનો યથાવિધિ પ્રયત્ન, એ મહા
 નિર્જરાનું જ કારણ છે પ્રમાદને આધીન થયા વિના અને
 દુષ્ટ અધ્યવસાયને અવકાશ આપ્યા વિના, કેવળ સ્વ-પરના
 હિંસાની દૃષ્ટિએ પ્રત્યનીકતાના નિવારણનો પ્રયત્ન કરતા,
 સામાને પ્રાણત્યાગ જેવી લયક્રમ પણ પીડા થાય, તો ય તે
 હિંસા વસ્તુતઃ હિંસા નથી પણ અહિંસા જ છે કારણ
 કે-તેવી હિંસા પણ દુષ્ટ કર્મોની મહા નિર્જરાનું જ કારણ
 બને છે આ વસ્તુ નહિ સમજવાના યોગે તો, આજે કેટ
 લોકો, મહારના શ્રી વિષ્ણુકુમાર અને મહાત્મા શ્રી વાલી
 આદિની ઉપાદેય પ્રવૃત્તિઓને પણ, પાપના કારણભૂત મના
 વવાના અજ્ઞાન પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે વસ્તુની પ્રચસ્તતા
 અને અનશન્તતાનું નહસ્ય ન સમજાય અથવા તો અભિનિ
 વેશની આધીનતાના લોભ થઈ પડાય, તો આમ બનવું
 એ શક્ય છે એવાઓની દશા ખરેખર ખૂબ જ દયાપાત્ર છે,
 પરંતુ તે અને બીજા યોગ્ય આત્માઓના ક-યાણની અપેક્ષાને
 રાખીને, તેવી વાતોમાં નહેની સિદ્ધાન્તવિરોધતાને

બાહેર કરવાને ચૂકવું નહિ, એ મ શક્તિસંપન્ન થઈશું
આત્માઓને માટે, પરમ કર્તવ્ય રૂપ છે !

ગુણરત્નોના ઉત્પત્તિસ્થાન માધો ?

ગુણ અને દોષ-ઉભયમા પ્રચલન અને અપ્રચલત એમ
બે પ્રકારો નહેતા છે આથી ગુણોના નામે અવગુણોના
ઉપાસક ન બની જવાય તેમજ વાસ્તવિક ગુણોને દોષ રૂપ
માનીને ગુણહીન બનવાના પ્રયત્નમા ન પડી જવાય, એ
માટે ગુણ-દોષના પ્રચલત-અપ્રચલતપણાને જાણી લેવું જોઈએ
શ્રી જિનેશ્વરદેવો ગુણો રૂપી રત્નોના ઉત્પત્તિસ્થાન સમાન
છે દોષોના નિવારણને માટે અને ગુણોના પ્રગટીકરણને માટે,
અનંત ઉપદેશી શ્રી જિનેશ્વરદેવો જ સેવવા યોગ્ય છે

સૌ આચાર્યો નહિ ?

આચાર્ય મહારાજ આદિ પશુ સેવવા યોગ્ય છે, પણ
તે કયારે ? તેઓ શ્રી જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞાને સુસમર્પિત
હોય તો ! શ્રી જિનેશ્વરદેવોની વાસ્તવિક સેવા એ જ છે
કે-એ તારકોની આજ્ઞા પ્રત્યે સંપૂર્ણ બહુમાનભાવને કેળવીને,
તે આજ્ઞાના અમલને માટે જ ઉચ્ચમશીલ બનવું શ્રી જિને
શ્વરદેવોની આજ્ઞા ગુણસંપન્ન આચાર્ય મહારાજ આદિને
સેવવાની છે જ, એટલે શ્રી જિનેશ્વરદેવો સેવવા યોગ્ય છે
-એમ ઠહેવામા, સઘળા જ સેવવા યોગ્ય આત્માઓનો મમા
વેશ થઈ જાય છે શ્રી જિનેશ્વરદેવો મકલ ગુણો રૂપી જે
રત્નો, તેના ઉત્પત્તિસ્થાન સમાન ગણાય છે, તે શાથી ?
એથી જ કે-એ તારકોની આજ્ઞા પ્રત્યે જે જે પુણ્યાત્માઓ

સામાવશીલ બને છે, એ તારકેની આજ્ઞા પ્રત્યે જે જે પુરવા
તમાઓમા સાચી રૂચિ પ્રગટે છે, તે તે પુરવાતમાઓ પોતાના
આત્માના ગુણોના પ્રગટપણને અવશ્ય પામે છે આત્માના
ગુણોને પ્રગટાવવાનું એ કેાઈ પણ વાસ્તવિક અને અનુપમ
સાધન હોય, તેા તે એક માત્ર શ્રી જિનેશ્વરદેવોની આજ્ઞા
જ છે એ ઠાન્ણે, એ તારકેને સકલ ગુણો રૂપી રત્નોના
ઉત્પત્તિસ્થાન તરીકે સ્તવવા, એ યથાર્થ જ છે

નિર્મલ કેવલજ્ઞાનને ધરનારા :

ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવની સ્તવનામા, તે તારકેને
સકલ ગુણો રૂપી રત્નોના ઉત્પત્તિસ્થાન તરીકે સ્તવ્યા બાદ,
સૂત્રકાઠ પરમર્ષિ આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિસૂરીશ્વરજી
મહારાજાએ વિમલજેવજ એવા બીજા વિશેષણ દ્વારા એ
તારકેને સ્તવ્યા છે આ દ્રાણ તેઓશ્રી એ જ દુરમાલે છે
કે- 'હું તે શ્રી વર્દમાનસ્વામિને નમસ્કાઠ કરીને ઉપદેશ
આપવાને ઈચ્છુ છું, કે જે શ્રી વર્દમાનસ્વામી વિમલ કેવલ
નામના જ્ઞાનને ધરનારા છે ' પાલ્ય જ્ઞાનોમા- 'મતિજ્ઞાન,
શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મન પર્થોયજ્ઞાન' -આ ચાર જ્ઞાનો
હાયોપશમિક છે, જ્યારે કેવલજ્ઞાન એ ક્ષાયિક છે ચારે જ્ઞાનો
પોતપોતાના આવરણોની અમુક હયાતિમા પણ ઘર્ષ થકે છે,
જ્યારે કેવલજ્ઞાન પોતાને આન્ધારિત કરતા આવરણના એક
પણ અણુનો આત્માની અંધે જ્યા સુધી સંપર્ક હોય, ત્યા સુધી
પ્રગટ થતું નથી એ જ કારણે, ઉપકારિઓ એ જ્ઞાનના અવ
રૂપદર્શન આદિને માટે, એ જ્ઞાનને વિમલ આદિ તરીકે

ઓળખાવે છે વિમલનો અર્થ કરતા મૃદુલવૃત્તિકાર આચાર્ય
 ભગવાન દ્વરમાવે છે કે-તે કેવલજ્ઞાન પોતાને રોકનારા
 સઘળા ય કર્મો રૂપી રેણુના સપર્કથી રહિત હોવાના કારણે
 નિર્મલ છે, અને મૂત્ર સૂત્રકાર પરમર્ષિ પોતે પણ દ્વરમાવે
 છે કે-જ્ઞાનાવારકે કમાણુના સપર્કથી રહિત હોવાને કારણે તે
 કેવલજ્ઞાન નિર્મલ છે આનો પરમાર્થ એ છે કે-જ્ઞાનાવરણીય
 કર્મના અણુઓનો આત્માની સાથે સપર્ક હોય તે છતાં
 પણ, જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી મતિ આદિ જ્ઞાનો
 પ્રગટ થઈ શકે છે, જ્યારે કેવલજ્ઞાન તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના
 એક અણુનો પણ જ્યારે આત્માની સાથે સપર્ક નથી
 રહેતો, ત્યારે જ પ્રગટે છે

ઉત્તર દર્શનોની દશા :

આવા અનુપમ, અનત અને અપૂર્ણ આદિ વિશેષ
 જોથી વિશિષ્ટ એવા કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા વિના, કોઈ પણ
 આત્મા, અયોગી બનીને મુક્તિપદને પામ્યો ય નથી, પામ
 તો ય નથી અને પામશે પણ નહિ આ જ રીતિએ, આ
 જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના, કોઈ પણ શ્રી તીર્થંકર મહારાજાએ
 ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરી પણ નથી, કરતા પણ નથી અને
 કરશે પણ નહિ આ જ્ઞાનની શ્રદ્ધાવાળા આત્માઓને માટે જ,
 સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ અને શુદ્ધિ સહજ છે આ જ્ઞાનની
 હયાતિમા નહિ માનનારા આત્માઓ, મિથ્યાત્વનું કારમુ
 નૃત્ય કરના હોય છે દર્શનોમા એક દર્શન એવું પણ
 છે, કે જે આત્માના અસ્તિત્વને સ્વીકારતું નથી એ જ

રીતિએ, કેવલજ્ઞાનના પ્રતાપે પ્રગટતી સર્વજ્ઞતાને નહિ માન
નાર પણ દર્શન છે વળી સર્વજ્ઞતાને માનનારા પણ એવા
દર્શનો છે, કે જે દર્શનો કેવલજ્ઞાનના સાચા સ્વરૂપ આદિના
જ્ઞાનથી ગહિત હોઈને, તત્ત્વના તલસ્પર્શી નિરૂપણ માટે દરિદ્ર
દર્શાને લોગવે છે કેવલજ્ઞાની એવા વીર્યસ્થાપકના અભાવે
અન્ય દર્શનો, શાસ્ત્રોને શુદ્ધ બનાવનાર શુદ્ધ તત્ત્વવાદથી
રહિત હોવાના કારણે, સાચા તાપશુદ્ધ શાસ્ત્રો ગણાવાને માટે
દેવાળીયા જેવી દર્શાને લોગવે છે એ જ કારણે, એ દર્શનશા
સ્ત્રોને, તેઓના રચયિતાઓએ, વિધિ-નિયેધના સિદ્ધાન્તો
અને તેના પાલન માટેની ક્રિયાઓ પણ, શ્રી જૈન દર્શનમાથી
ઉછીની વીધી હોય એમ કરીને, ઘણી જ મુશીબતે પોતાના
શાસ્ત્રોને ઠપશુદ્ધ અને છેદશુદ્ધ બનાવવાની ચેષ્ટાઓ કરી છે
પણ ચોર જેવી દર્શાના પ્રતાપે, તેઓ તેમ પણ ધર્માર્થ
રીતિએ કરી શક્યા નથી શ્રી જૈન દર્શન જેવા શુદ્ધ દર્શનને
ઠાઠતાલીય ન્યાયે પામવા છતાં, દિગમ્બર મતના ઉત્પાદકે
પોતાના શાખની સફળતાને માટે, દિગમ્બરપણાના દુરાગ્રહથી
દિગમ્બરપણાને જ મુદ્દિતાના માર્ગ તરીકે બહાર કર્યું પરિણામે
અનેક કૂટ સિદ્ધાન્તોને નિરૂપવાની એ મતના પ્રસ્થાપક આદિને
ફરજ પડી અને એથી ઠપશુદ્ધિ, છેદશુદ્ધિ અને તાપશુદ્ધિ
—એમ આ ત્રણે પ્રકારની શુદ્ધિથી શુદ્ધ એવા શ્રી જિનાગમો
રૂપ સત્યશાસ્ત્રોના ઉન્નિષ્ઠને બહાર કરી આચાર્યો દ્વારા કટિપત
કરાયેલા શાસ્ત્રોથી પોતાના મતનો નિવાહ દેવાનું તક્રેટ
ઉભું કરવું પડ્યું દિગમ્બર મતે આ રીતિએ અનતજ્ઞા
નિઓએ પ્રરૂપેલા આગમો શુભાખ્યા, ત્યારે સ્થાનકવાચી

મતે અમુક જ જિનાગમોને માનવાનું કબૂલ રાખી, શ્રી જિનાગમોના સાચા પદાર્થોના સ્વીકારથી પણ વચિત ગઢે વાનું પસંદ કર્યું આ રીતિએ, તેઓ કેવલજ્ઞાનિના વચનની અવગણના કરનારા બન્યા છે અને એ કારણે તેઓ સ્વ-પરદેશી સાધવાના બદલે અશ્રેય સાધી રહ્યા છે

કેવલજ્ઞાનની મહત્તા

કેવલજ્ઞાન, એ એક એવો ઉત્તમ શુદ્ધ જ્ઞે-જ્ઞેના યોગે આત્મા સર્વવેદી બની શકે છે એ જ્ઞાનની અવગણના કરનારાઓ જનતજ્ઞાનિને માનતા જ નહિ હોવાથી, એવા એને શ્રી સર્વજ્ઞશાસ્ત્રો ઉપર ધક્કા હોતી નથી અને એથી કલ્પિત વાતોમા જ આનંદ માનનારા તેઓ, સ્વચ્છંદ દેવપના-ઓથી સત્યને વિનયવાનું પણ કારમું પાપ કરે છે મતિના વિભવમા જ રાચનારાઓ, જુલજ્ઞાનની પણ કૂર મશ્કરીઓ કરનારા હોય છે ત્યાં એવાઓ અવધિજ્ઞાન, મન પર્મવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનનો ઉપહાસ કરનારાઓ હોય, એમા તો આશ્ચર્ય જ થું છે? મતિ, કે જે સસર્ગના યોગે સારી-નરસી બની શકે છે, તેના ઉપર અધાર રાખીને તર્કન શુદ્ધ એવા કેવલજ્ઞાનને માનવા એશુ હૃદય જેઓને મર્યું નથી, તેઓ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિને માટે, પોતાની જાતને હુંશીયાર માનનારા હોવા છતાં પણ લાયક નથી જ, શ્રી જિનેશ્વરદેવોની સાચી મહત્તા કેવલજ્ઞાનને જ આભારી છે પ્રથમ વિશેષણની સાર્થકતા પણ આ બીજા વિશેષણ દ્વારા જ સાર્થક થઈ શકે તેમ છે ઉપદેશ દ્વારા સર્વ પ્રકારે સ્વતત્ત્વથી સકલ શુદ્ધ

રત્નેની દત્તપત્તિના કારણે દુષ્કર્મો ૪ બની શકે છે, કે જેઓ વિમલ દેવવજ્રાનને ધનના હોય એ જ કાળે, સકલ શુભ રત્નોનું સાગોપાય નિરૂપણ જે શામનમા છે, તે શ્રી જિન શાસ્ત્રનની સ્થાપના, શ્રી જિનેશ્વરદેવો પણ પેતાને દેવસજ્જાન ધર્મા વિના કરતા નથી

ઉત્તર ક્રિયાનું અર્થ

આટલું સમજ્યા પછી, હવે સમજાશે કે-પૂર્વાર્ધ દાસ જે વિશેષલ્લોધી વિશિષ્ટ એવા ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને નમસ્કાર કયો તા નમસ્કાર કરવામાં-‘હું નમસ્કાર કરું છું’-એમ નથી કહ્યું, પણ ‘નમસ્કાર કરીને’-એમ કહ્યું છે ‘નમસ્કાર કરીને’-એવા અર્થમાં ‘જમ આ ધાતુનો ઉપયોગ કરવો હોય, ત્યારે એ ધાતુને ‘જ્ઞા પ્રત્યય લગાડવો પડે છે અને જ્ઞા પ્રત્યય એ ઉત્તર ક્રિયાની અપેક્ષા રાખનારો હોય છે, એટલે એ પ્રત્યયનો ઉપયોગ કરનારે અવશ્ય ઉત્તર ક્રિયા કહેવાની તૈયારી જ રાખવાની હોય છે વ્યવહારમાં પણ તમે સમજો છો કે-કોઈ પણ માણસ માત્ર-‘નાહીને, ધોઈને, ખાઈને, પીઈને કે ભણીને’-આવા આવા પ્રયોગોને કરીને અટકી જતો નથી, પણ આગળ ખીણ ક્રિયા બોલીને જ અટકે છે જેમ કે-‘નાહીને દેરાસર આદિ સ્થળે ગયો, ધોઈને શુદ્ધ થયો, ખાઈને અભ્યાસ કરવા કે સામાયિક આદિ કરવા બેઠો, પીઈને તત્ત્વની ચિંતા આદિ કરવા લાગ્યો અને ભણીને આત્મહિતની સ્થાપના આદિ માટે તત્ત્વ અન્યો’ આ રીતિએ એ અપૂર્ણ વાક્યોને પૂર્ણ કરવા પડે છે એ જ

પ્રમાણે, આ મ્થળે સૂત્રકાર પરમર્ષિએ પણ—

“ હમા, માર્દવ અને આજ્ઞવ આદિ સકલ શુભો રૂપી રત્ને ન ઉત્પત્તિસ્થાન મમા અને આવશ્યકદિન કોવાના કારણે નિર્મલ એવા દેવન્દ્રાનને ધગવનારા ચગ્મ તીર્થપતિ જગવાન શ્રી મહાવીરદેવને નમ્ને”

—આ પ્રમાણે કહ્યા પછી, જરૂર આગળની ક્રિયા કહેતી જ લેઈએ અને એ જ કારણે, ઉત્તરાર્દ દ્વાગ એ પરમર્ષિ દ્વરમાયે ૭ કે—

‘ ધર્મગતના અર્થો જનોને હું ઉપદેશ આપું છું

ઉપદેશ કોને કહેવાય ?

સૂત્રકાર પરમર્ષિ આચાર્યજગવાન શ્રીમત્ શાંતિસૂરી શ્વરજી મહારાજએ, ઉત્તગર્દ દ્વાગ—‘ હું ધર્મના અર્થો જનોને ઉપદેશ આપું છું ’—આ પ્રમાણે કહ્યું, એમા ઉપદેશ આદિ અનેક વસ્તુઓ સમજવા જેવી છે એ કારણે, તેઓશ્રીએ પોતે તેમજ પરમોપકારી જૃહફવૃત્તિકાર આચાર્યજગવાન શ્રીમત્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજએ પણ તે વસ્તુઓને સમજાવી છે

આપણે ભેઈ ગયા છીએ કે—આ સૂત્રકાર પરમર્ષિએ આ શ્રી ધર્મરત્ન સૂત્ર દ્વારા ‘અભિધેય’ એટલે કહેવા યોગ્ય વસ્તુ એ એક ઉપદેશ જ રાખી ૭ એટલે ‘ઉપદેશ’ એ શું વસ્તુ છે, એ પણ સમજવું જરૂરી છે અને એ ઉપદેશ માટે અધિકારી કોણ છે, એ પણ સમજવું આવશ્યક છે ગાથાનો પદાર્થ કરી રહેલ જૃહફવૃત્તિકાર આચાર્યજગવાન ઉપદેશ આદિનો પણ અત્યારે તો ચન્દ્રાર્થ કરે છે અને પ્રત્યે પોનો ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કરવા ઉપકારી આચાર્યજગવાન ધર્મ

ઘણી વાતો કુમાવવાના છે, જે વાતો આપણે સમયે જોઈશું અત્યારે તો જેમ પૂર્વોદ્ધમા આવતા પદોનો શબ્દાર્થ જોયો, તેમ ઉત્તરોદ્ધમા આવતા પદોનો પણ શબ્દાર્થ જે રીતિએ તે ઉપક્રાંતિ આચાર્યભગવાને કર્યો છે, તે રીતિએ જોઈએ

વિતરામિ - ' પ્રયच्छामિ

આ તો સ્પષ્ટ છે કારણ કે-વિતરામિ કહીને સૂત્રકાર પરમર્ષિ-' હું આપું છું '-એમ ક્રમાવે છે શું આપવાને સૂત્ર કાર પરમર્ષિ ઇચ્છે છે, એ તો આપણે જાણી જ ચૂક્યા છીએ સૂત્રકાર પરમર્ષિ ઉપદેશ આપવાને ઇચ્છે છે 'જે ઉપદેશાય-કહેવાય, તે ઉપદેશ કહેવાય છે '-આટલું કહેવું બસ હોવા છતાં પણ, 'ઉપદેશ'ના અર્થને સ્પષ્ટ કરતા, આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ક્રમાવે દે કે-

' ઉપદેશ - હિતાહિતપ્રજ્ઞાનિજ્ઞાતિનિમિત્તવચનરચનાપ્રપચ્ચ । "

ઉપદેશ એટલે માત્ર ગમે તેમ કહેવું, એમ નથી ઉપદેશ, એ તો ઉપદેશક અને ઉપદેશ્ય-એ ઉભયના આત્માના એકાત હિતની વસ્તુ છે જેના પરિણામે સાચા ઉપદેશક અને યોગ્ય ઉપદેશ્ય, એ ઉભયનું હિત નથી હોતું, એ શુદ્ધ કોટિનો ઉપદેશ જ નથી હિતકારી પણ ઉપદેશને દેનારો જો હિતબુદ્ધિ વિનાનો હોય, તો દેનારને માટે તે હિતકર તરીકે પરિણામ નથી પામતો અને લેનાર પણ જો આત્મહિતની બુદ્ધિએ સામજનાર નથી હોતો, તો તે પણ હિતકર ઉપદેશથી પોતાનું હિત સાધી શકતો નથી આથી, ઉપદેશ જેમ હિત કે હોવો જોઈએ, તેમ ઉપદેશક અને ઉપદેશ્ય પણ હિત કામી હોવા જોઈએ, એ નિર્વિવાદ છે આ વસ્તુ, અનત ઉપ

કારી આચાર્યભગવાને ઉપદેશની આ વ્યાખ્યાને બાધીને ખૂબ જ સ્પષ્ટ કરી છે. ઉપકારી આચાર્યભગવાને ઉપદેશની સ્વરૂપ દર્શક વ્યાખ્યા કરતા કુન્માબ્યુ કે-‘હિતની પ્રવૃત્તિમા અને અહિતથી નિવૃત્તિમા નિમિત્તભૂત થતો વચનરચનાનો વિસ્તાર, એનું નામ ઉપદેશ છે.’

અહિતનિવૃત્તિ અને હિતપ્રવૃત્તિની સાથે જ
ઉપદેશનો સાથો સ મધ્ય છે

ઉપદેશની આ વ્યાખ્યા ખૂબ ખૂબ વિચારવા જેવી છે. માત્ર સુંદર પ્રકારની વાક્યરચનાઓને જ ઉપકારિઓએ ઉપદેશ તરીકે વણીવે નથી. માત્ર ગભીર વાક્યોના પ્રયોગો, એ પણ ઉપકારિઓની દૃષ્ટિએ ઉપદેશ નથી. અલકારમય શબ્દરચનાઓનો ઉચ્ચ સ્વરે ગર્ભરૂપ કરવો, એ પણ સાચા હિતચિન્તકોની દૃષ્ટિએ ઉપદેશ નથી. વાગાડખરને કે વિચિત્ર પ્રકારના વાણીવીલાસને પણ, શુદ્ધ પરિણામદર્શી પરમર્થિઓએ ઉપદેશ તરીકે નથી ઓળખાવ્યો. શ્રોતાવર્ગમા હાસ્યાદિને પેદા કરનારા વચનપ્રયોગોને પણ, મોક્ષમાર્ગના પ્રકાશકોએ ઉપદેશ તરીકે જણાવેલ નથી. હોકરજન માટે વહેતો વાણીપ્રવાહ, એ પણ ઉપદેશ નથી. આવી આવી અનેક વાતો ઉપદેશની આ વ્યાખ્યાથી સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. સુંદર પ્રકારની શબ્દરચનાઓ આદિ ઉપદેશ રૂપ ત્યાગે જ ગણાય છે, કે જ્યારે તે હિતપ્રવૃત્તિ અને અહિતનિવૃત્તિના કારણભૂત બનવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. એ સામર્થ્યથી રહિત ગમે તેવો સુંદર અને મનોરંજક પણ વાણીવિલાસ, ઉપદેશની કક્ષામાં ગણાતો

અયોગ્ય ઉપદેશકથી ય યોગ્યન વાણ

જ્ઞાનના ફલને નહિ પામેલા હોવા છતાં પણ, નુકશાનકારક નિવડવા માટે જ પ્રાપ્ત થયેલી જોલવાની શક્તિના પ્રતાપે જેઓ ઉપદેશક બની જાય છે, તેઓ એ દ્વારા પોતાનું અશક્તિ જ સાધવાની કાર્યવાહી કરનારા છે એવાઓના ઉપદેશથી જે ઠાઈ આત્માઓને લાભ થાય છે, તેમા એવા ઓનો પ્રતાપ નથી, પણ સાબળનારા આત્માઓની યોગ્યતાનો જ એ પ્રતાપ છે અયોગ્ય અને અપરિણત પણ ઉપદેશકો સારો ઉપદેશ નથી જ આપી શકતા, એવું કાંઈ છે જ નહિ 'અભવ્ય ઉપદેશકોથી પણ અનેકો તરી ગયા'— એવું જણનારા આપણે, એવું તો ન જ માની શકીએ કે— 'શ્રદ્ધાથી પરવારેલા પણ અનેક પૌદ્ગલિક હેતુથી શુદ્ધ ઉપદેશ નથી જ આપી શકતા' અનેક પૌદ્ગલિક હેતુઓ એવા છે, કે જેના પ્રતાપે કેટલાક અભવ્ય આત્માઓ પણ, અવસરે શુદ્ધ ઉપદેશ આપવાને પ્રેરાયા વિના રહેતા નથી પણ એ ઉપદેશકિયા, તેઓને પોતાના આત્માને માટે તો, પરિણામે હિતકર નિવડતી જ નથી આમ છતાં પણ, એવા ઓના એ શુદ્ધ ઉપદેશથી યોગ્ય આત્માઓને તેઓની પોતાની યોગ્યતાના પ્રતાપે જરૂર લાભ પ્રાપ્ત થાય છે

યોગ્ય ઉપદેશકથી ય અયોગ્યન અવાળ

આ જ પ્રમાણે, જે આત્માઓ શાસ્ત્રના વિધિ મુજબ ઉપદેશના અધિકારને પામેલા છે અને શુદ્ધ શ્રદ્ધાન, શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુદ્ધ ચાગિથી અલ કૃત હોઈને શુદ્ધ ઉપદેશ આપ

અહિતકર જ નિવડે છે આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે-ઉપદેશના ફલને પામવાની અભિલાષાવાળા ઉપદેશકે અને શ્રોતાએ, એમ ઉભયે પોતપોતાને માટે જરૂરી એવી લાઘ્યકાત સંપાદન કરવામાં જરા ય બેદરકાર રહેવું એ હિતકર નથી, પણ હાનિકર છે આ વાત બે ઉપદેશક અને ઉપદેશને આગળનાર સમજી જાય, તો જ ઉપદેશ એ ઉપદેશના સ્વરૂપમાં જીવી શકે તેમ છે

સંશુદ્ધિની સેવા પ્રથમ જરૂરી

ઉપદેશ દેવાની લાઘ્યકાતને મેળવવાને માટે સંશુદ્ધિની સેવા એ અતિશય જરૂરી ચીજ છે સંશુદ્ધિની સેવા દ્વારા હિતના અને અહિતના સ્વરૂપને નમજવું, એ પણ ખૂબ જ આવશ્યક છે હિતના અને અહિતના સ્વરૂપને જાણવા સાથે, હિતના અને અહિતના સાચા સાધનોને સમજવા, એ પણ અનિવાર્ય છે આ સઘળાને સંશુદ્ધિની સેવાના પ્રતાપે સમજવા સાથે, યથાશક્તિ અહિતના માર્ગોનો ત્યાગ કરવામાં અને હિતના માર્ગની ઉપાસના કરવામાં ઉજમાળ જનવાની પણ ખૂબ જ જરૂર છે આ દશાએ આત્મા પહોંચે, તો પણ સંશુદ્ધિની આજ્ઞા પૂર્વકનો અધિકાર પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યાં સુધી ઉપદેશના લોભી બની જવું એ હિતાવહ નથી લાઘ્યકાતના પ્રતાપે અધિકાર પામેવો ઉપદેશક, ઉપદેશ દ્વારા જે જાતિનું પોતાનું અને પરનું હિત સાધી શકે છે, તે જાતિનું હિત સાધવાનું, લેભાશુ ઉપદેશકોને માટે શક્ય જ નથી લેભાશુ ઉપદેશકો તો જેટલે અંશે સ્વ-પરતુ અહિત ન સાધે, તેટલું જ તેઓને માટે બહુ છે-એમ કહી શકાય

અયોગ્ય ઉપદેશથી ય યોગ્યને લાભ

જ્ઞાનના ફલને નહિ પામેલા હોવા છતાં પણ, તુલકશાનકારક નિવડવા માટે જ પ્રાપ્ત થયેલી જોલવાની શક્તિના પ્રતાપે જેઓ ઉપદેશક બની જાય છે, તેઓ એ દ્વારા પોતાનું અદ્વિત જ સાધવની કાર્યવાહી કરનારા છે એવાઓના ઉપદેશથી જે કોઈ આત્માઓને લાભ થાય છે, તેમા એવા ઓનો પ્રતાપ નથી, પણ સાક્ષળનારા આત્માઓની યોગ્યતાનો જ એ પ્રતાપ છે અયોગ્ય અને અપરિણત પણ ઉપદેશકો નારા ઉપદેશ નથી જ આપી શકતા, એવું કાંઈ છે જ નહિ ‘અભવ્ય ઉપદેશકોથી પણ અનેકો તરી ગયા’- એવું જાણનારા આપણે, એવું તો ન જ માની શકીએ કે- ‘શ્રદ્ધાથી પરવારેલા પણ અનેક પૌદ્ગલિક હેતુથી શુદ્ધ ઉપદેશ નથી જ આપી શકતા’ અનેક પૌદ્ગલિક હેતુઓ એવા છે, કે જેના પ્રતાપે કેટલાક અભવ્ય આત્માઓ પણ, અવસરે શુદ્ધ ઉપદેશ આપવાને પ્રેરાયા વિના રહેતા નથી પણ એ ઉપદેશકિયા, તેઓને પોતાના આત્માને માટે તો, પરિણામે હિતકર નિવડતી જ નથી આમ છતાં પણ, એવા ઓના એ શુદ્ધ ઉપદેશથી યોગ્ય આત્માઓને તેઓની પોતાની યોગ્યતાના પ્રતાપે જરૂર લાભ પ્રાપ્ત થાય છે

યોગ્ય ઉપદેશકો ય અયોગ્યને અનાભ

આ જ પ્રમાણે, જે આત્માઓ શાસ્ત્રના વિધિ મુજબ ઉપદેશના અધિકારને પામેલા છે અને શુદ્ધ શ્રદ્ધાન, શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુદ્ધ વાગ્મિથી અત્યંત દૃઢ હોઈને શુદ્ધ ઉપદેશ આપ

વામા પ્રવૃત્ત થયેલા છે, એવા પણ પુન્યાત્માઓના શુદ્ધ ઉપદેશને ઊવટી રીતિએ ગ્રહણ આદિ કરનારા ઓળાઓ, એવા શુદ્ધ ઉપદેશથી પણ લાભને પામવાને બદલે બચકર નુકશાનના ભાગીદાર પણ થાય છે એથી શુદ્ધ ઉપદેશકને તો સહજ પણ નુકશાન નથી, એવું જ નહિ પણ પોતાને પોતાની શુદ્ધ ઉપદેશની પ્રવૃત્તિથી એકાંતે લાભ જ છે અયોગ્ય શ્રોતાઓ માથા ઉપદેશકોથી પણ અહિન શ્રાવે એમા ઠશુ જ આશ્ચર્ય નથી ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવે જેવા અભેદ ઉપદેશકોને પામવા છતાં પણ, મનમાર્ગને નહિ પામતા ઉનમાર્ગે ચઢીને સ્વ-પરતુ કારમુ અહિત કરનારા હોય છે, તો પછી અન્ય શુદ્ધ ઉપદેશકના ઉપદેશથી સ્વ-પરતુ અહિત સાધનાના મેતાઓ જગતમા હયાતિ લોગવતા હોય, તો એમા કશુ જ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી

માથા સાધુઓ મનુરભાષી જ હોય :

જેઓ પોતા શુદ્ધ ધર્મશ્રદ્ધાનથી ગહિત છે અને ઉપદેશ પણ અશુદ્ધ જ આપવામા ઉદ્યત છે, એ આત્માઓની દશા તો ઘણી જ નિઃ છે મનમાર્ગથી વચિત રહેલા પોતે, પોતાની ગણના મનમાર્ગશ્રોમા કરાવવાની ઇચ્છાથી, પોતાના સ્વગ્રહી વિચાર, વણી અને વર્તનને મત્ત્ય તરીકે ઓળખાવવા માટે દાગિલ ઉપદેશો આપવામા મગ્ન રહે છે એવા આત્માઓ, ખરે જ, જગતના ઉનાર ગણાતા આત્માઓ છે, એમા સહજ પણ શકા નથી દુનિયામા વસતા યોગ્ય આત્માઓને પણ ધર્મધનથી વચિત રાખવાનું કાવતરું કરનારા એ કાવતરાખોર

પાપ આત્માઓ, રોમ રોમ વિષયી વ્યાપ્ત હોવા છતાં પણ, પોતાની રચના ઉપર સાકર ગણીને, યાજ તેટલું ભદ્રિક આત્માઓનું અહિત કરે છે એવા અતિ ધૂત આત્માઓ સાચા સત્જન મહાપુરુષોની પણ નિંદા કરવાનું પાપ ઘણી સદાઈથી કરે છે રોમ રોમ અમૃતથી જોનપ્રોત થયેલા પણ હિત જુદીથી જરૂરી કટુતાને ઉપયોગ માત્ર વાળીથી જ કરનારા મહર્ષિઓ, જગતના એકાત હિતકારી હોવા છતાં, એવાઓ માટે એ પાપાત્માઓ જગતને એવું સમજાવે છે કે-‘કટુ વાણીને ઉચ્ચારનારાઓમા માધુષ્ય જ કેમ હોય? સાકુઓ તો મીઠા બોલા જ હોય!’

ગૌ સાચા ઉપદેશક મહાપુરુષો એકલા મીઠા બોલા જ હોય અને અવસરે હિતકાર કટુ પણ કહેના ન હોય એ બંને જ કેમ?

એ વસ્તુ ન બંને એવી હોવા છતાં પણ, ઉન્માર્ગે વિચરનારા અને એ ગીતિએ ઉન્માર્ગે વિચરવા છતાં પણ પોતાનું ધાર્યું કરી ચકાસ-એ હેતુથી જગતના હવેને ઉન્માર્ગનો ઉપદેશ દેવામા જ મચેલા આત્માઓ-‘એમ જ બનવું જોઈએ’-એમ ભદ્રિક આત્માઓને સમજાવી રહ્યા છે આ અતિના પ્રચારકાયથી, આને તો ભદ્રિક આત્માઓમા કારમી ગેરસમજ જન્મેવી જોવાય છે એવી કારમી ગેરસમજના પ્રતાપે તો, કેટલાક ભદ્રિક આત્માઓ સાચી અને પરિણામે હિતકાર એવી પણ હિતશિક્ષાનું અપણુ જે ભાવનાથી કરવું જોઈએ, તે ભાવનાથી કરી ચકતા નથી ખરેખર, દુન્યવી માનપાનમા જ મસ્ત બનેલા આત્માઓ, આ વેષમા રહીને

ભદ્રિક દુનિયાનું જેટલું ભૂડું ન કરે, તેટલું ઘોડું જ છે તેઓની દૃષ્ટિ જગતના જીવોના વાસ્તવિક હિત તરફ હોતી નથી, પણ પાતાના માનપાનાદિ તન્ક જ હોય છે અને એથી નહોતો ભદ્રિક આત્માઓને ભમાવવાનો જ ધર્મ લઈ બેઠેલા છે, એમ કહેવું એમા જરા પણ અતિશયોક્તિ જેવું નથી આની દશામાન ક્રમી વપાય-એ કારણે પણ, પ્રત્યેક કન્યાશુકામી આત્માએ સમજી લેવું જોઈએ કે-સાચા સાધુઓ નથી તો કેવળ કદુ બોલા હોતા કે નથી તો કેવળ મીઠા બોલા હોતા પ્રભુશાસનની સેવામા જ સર્વથા સમજતા સાધુ મહારાજ તો, સ્વ-પરતુ પરિણામે જેથી હિત થનાર હોય, તેવું જ બોવનારા હોય છે એ વાત પણ વિચારવી જરૂરી છે કે-પરિણામે અહિત કરનાર વચન દેખાવમા મધુર હોય તો પણ કદુ છે અને પરિણામે હિત કરનાર વચન દેખાવમા કદુ હોવા છતાં પણ તે એકાંતે મધુર છે કદુની અને મધુરની વ્યાખ્યાને જો ઘરાબર સમજી લેવામા આવે, તો માયા નાધુઓ કદુભાષી લાગે છે તેને બદલે મધુરભાષી જ લાગે આ વાખ્યા ઘરાબર ધ્યાનમા રહે, તો કદી પ્રપચ્છીઓની પ્રપચ્ચમય વાણી અસર કરે નહિ અને એથી એ કારણે ઉન્માર્ગે ચલી જવાનો ભય રહે નહિ

ભાટવેગ અને ભાડવેગ :

જે લોકો મીઠું બોલવાની વાચટી વાતો કરનારા હોય છે, તે લોકો તો અવસર પામીને ભાટ અને ભાડ પણ સહેલાઈથી બની શક છે ધર્મની કે દેવ-શુરની તેઓને

કરી જ અપેક્ષા હોની નથી દેવ, શુદ્ધ અને ધર્મની બાળ તમા કલ્પિત મધ્યસ્થપણની વાતો કન્નાન તેઓ દેવ, શુદ્ધ અને ધર્મના સુદૃઢ સ્વરૂપને વર્ણવવાની વાત બધા આવે છે, ત્યાં પણ મધુરતાના નામે ગોટાળા વાળે છે પોતાની જાતની પ્રશ્નના આદિને કરનારાઓ આગળ તો, એ બીજાના માથે જ ભાટનો સ્વાગ સજે ■ અને પોતાની સાચી પણ ત્રુટિઓ જે મહાત્માઓના સંચારિતના યોગે ખુલ્લી પડી જાય છે, તે મહાત્માઓ પ્રત્યે શરૂ થઈ જતીને તેઓ, તે મહાત્માઓને માટે તો એવા ભાડ બને છે કે-કોઈ સામાન્ય મનુષ્યને પણ એમની ભાટવૃત્તિ તરફ ધૃષ્ટા ઉપજ્યા વિના રહે નહિ આમ હતા પણ, આજે ભાટવેડા અને ભાડવેડા કરનારાઓ તેમના પૂર્વના પુણ્યથી મુખે મહાલી રહ્યા છે, પણ તેમના કાંઈએ નજવા જેવું નથી દુનિયામાં ધણા માણસો એવા જ હોય છે, કે જેઓ પોતાની ખોટી પણ પ્રશ્ન સા સાબળીને દુલાય છે અને પોતાની તેવી પ્રશ્ન સા ચાલુ રહે એટલા ખાત પણ, ભાટવેડા કરનારાઓના ભક્ત બન્યા રહે છે એવા આત્માઓની દલા ધણી જ કહેવાપાત્ર છે, પરંતુ દુર્ગુણી સાથેના દુર્ગુણિના યોગને તોડાવવાને માટે તો, તેઓની સુદૃઢ લવિતવ્યતાની પણ અપેક્ષા રહે છે

મન્માર્ગિણી - ૮૫૮૩ સમાન

૮૫૮૩ યો તો કન્નાવે છે કે-સન્માર્ગના આસેવનને માટે અશક્ત એવા આત્માઓ પણ જો ઉપદેશમાં સન્માર્ગિણી જ પ્રકાશન કરનારા હોય, તો એવાઓ

દુનિયાના કપટરૂઝો છે અશુભના ઉદયે સન્માર્ગના
આસેવનમા અસમર્થપણ હોવું એ સબવિત છે, પણ એવાઓ
ને માર્ગના ઉપદેશમા આજ્ઞાકિત બન્યા રહે, તો એવાઓ
પણ પોતાની લાયકાત મુજબની પૂજના અધિકારી છે શુદ્ધ
ચારિત્રસપન્ન ગીતાથ મહુરૂઝોના અભાવમા, શુદ્ધ મહા
સપન્ન મહુપદેશકો, ઠગ્યાણુકામી લાટ્રિક આત્માએ ને માટે
ખરે જ સાચા ઉપકારિની ગરજ મારે છે એવા પુણ્યાત્માએ
પોતાની જાતપૂજા કરતા શાસનની પૂજાને જ મહરવની માને
છે એવાઓ પોતાની જાતપૂજાને માટે શામનના એક પણ
સિદ્ધાન્તને ઉની આચ પણ આવવા દેતા નથી પ્રસંગે
પોતાના દોષોનું પ્રકાશન કરતા પણ એવા પુણ્યાત્માએ
અચકાતા નથી એવાઓ તો, જાતના લોગે પણ શાસનના
સેવામા જ નચનાગ હોય છે એવા આત્માઓ પણ જાતના
જગતના ધન્યવાદને પાત્ર છે

આજ્ઞાપ્રેમ અને આજ્ઞાપાપન

એવા પુણ્યાત્માઓની વાક્યગ્યનાઓ સ્વ-પર ઉભય
માટે હિતકારી બને છે પોતાના દોષોને છુપાવ્યા વિના,
પુણ્યાત્માઓ, અવગરે પોતાની નિર્જલતાને કબૂલી લેવાને
સરલતા અને હિંમત ધરાવનારા હોય છે કેટલીક વાર
એવું પણ બને કે-પોતાની નિર્જલતા અગર તો જુ
કબૂલ કરી લેવાની હિંમત અને સરલતા નહિ હોવાને
કારણે, શાસનના એક વારના મમર્થ મરણક તરીકે જીવના
આત્માઓ પણ ઉન્માર્ગના ઉપદેશક બની અથ ■ આજ્ઞાપ્રેમ

અને આજ્ઞાપાલન, એ બે ભિન્ન વસ્તુઓ છે 'અજ્ઞાપિત' નો સાચો હોય, તો તે આજ્ઞાપાલન પ્રત્યે આજ્ઞાપિત રહેવું વિના રહેતો નથી' એ વાત જોમ આવી છે, તેમ જો વાત પણ સાચી જ છે કે- આજ્ઞાપ્રેમ પૂરતો હોવા છતાં પણ, કેઈ તેવા કુબંધના કારણા ઉદયને કાન્ધુ આજ્ઞાપાલનના ન્યૂનતા હોઈ શકે છે' સાચો આજ્ઞાપ્રેમ શક્ય આજ્ઞાપાલનને માટે આત્માને ઉત્તુકા બનાવ્યા વિના રહેતો નથી, પણ એવા ય કમો હોય છે, કે જેના તીવ્ર ઉદય થોળે આજ્ઞાપ્રેમની અભાવ પણ આજ્ઞાપાલક તરીકેનું સુંદર ઇવન ઇવચને માટે અશક્ય બની શકે. નથી એવા અશક્ય આજ્ઞાપ્રેમને માટે ના, તેઓનો સાચો આજ્ઞાપ્રેમ-એ પણ અજ્ઞાપિતો જ એ પ્રકાર છે, એમ કહી શકાય.

આજ્ઞાપ્રેમ વિના હિત-દ્રિ નહિ

આવી ગીતિએ જે આત્માઓ આજ્ઞાપ્રેમી દેવ છે, આજ્ઞાપ્રેમી બન્યા રહેવાની ઉમ્મદાન કારણતરણ છે અને આજ્ઞાપાલન માટેના શક્ય પ્રયત્નો - વાયા જાની નથી હોતા, તેવા આત્માઓ પણ શ્રી ક્રિષ્ણ ગુરુસાગર ઉપદેશ દ્વારા રવ-પરના હિતને સાધી રહે છે. અપારે દયાની ગીતિએ ચારિત્રને પાળનારાએ અનેતકાલે પાંડિને પણ નેવ નારાઓ નો આજ્ઞાપ્રેમથી વલિત દેવ છે, તો અવસર પૌદ્ગલિક ઇચ્છાઓની પૂર્તિ નહિ નો, આજ્ઞાપ્રેમી દેવ શક અને પોષક અને છે કાળ ઉપેન્દ્રક બનવાને માટે રવ-પરના નાચા હિતની દ્રિ અપાર દેખાવી ને.

એ હિતદષ્ટિ આત્મામા આશાપ્રેમ પ્રગટયા વિના આવતી જ નથી, એ નિર્વિવાદ વાત છે શ્રોતાઓએ પણ પોતાના આત્માના કન્યાણુ ખાતર સાચા આશાપ્રેમ ઢેળવવો. જોઈએ સાચા આશાપ્રેમને ધરનારા આવડે. પણ, જો પ્રયત્નશીલ બને તો સન્માર્ગ અને ઉન્માર્ગનો વિવેક સુંદર પ્રકારે કરી શકે છે પરંતુ જોઈએ માત્ર વેધ જોઈને જ માનવાનું અને નમવાનું ધોરણ સ્વીકારી જોશે છે, તેઓ ક્યારે કયા ઉન્માર્ગદેશકની જાગમા ફમાઈ જશે, તે કટપત્તું મુરડેલ છે આજે તો આવકવર્ગમાં પણ તરવજાન મેળવવા આદિનો પ્રયત્ન એટલો બધો ઘટી ગયો છે, કે જેના યોગે સામાન્ય સામાન્ય વાતોમા પણ આવડેનો મોટો ભાગ મુઝાઈ પડે છે પશ્ચિમી, સન્માર્ગના ઉપાસક બની રહેવાને બદલે, સન્માર્ગી અને ઉન્માર્ગી—ઉભયને સમાન માનીને જ વર્તવાની વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે

ધર્મના અર્થો જનોને ઉપદેશ

આ દશાના નિવારણને માટે, સૌએ એ તપાસતા થઈ જવું જોઈએ કે—‘અમને જે કાંઈ કહેવામા આવે છે તે મીઠું હોય કે કટું હોય, પણ અમારા માટે હિતકર છે કે અહિતકર છે?’ આત્માને માટે જે કાંઈ હિતકર હોય, તે શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય છે આ જ કાળે, ઉપદેશના સ્વરૂપને દર્શાવતા પૃહ્લવૃત્તિકાર પરમર્ષિએ એ જ વાત કુમાવી કે—જગનના જીવો ને અહિતકર માર્ગથી નિવૃત્ત થવામા અને હિતકર માર્ગમા પ્રવૃત્ત થવામા જે વચનો નિમિત્તભૂત થાય, તેવા વચનોની રચનાઓનો વિસ્તાર કરવો, એનું જ નામ માયો ઉપદેશ છે

આ શ્રી ધર્મરત્ન નામના પ્રકરણના રચયિતા આચાર્યભગવાને,
આ જ ભતિનો ઉપદેશ, આ ગ્રન્થરત્નના નિર્માણ દ્વારા
આપ્યો છે. મધ્યકાર પરમર્ષિએ જેમ-‘હુ ઉપદેશ આપું
હું’-એમ ફરમાવ્યું છે, તેમ આવો એકાન્તે કથાણકારી
ઉપદેશ પણ દેાને આપ્યો છે, ને ફરમાવ્યું છે એ વસ્તુને
જણાવના ‘જ્ઞાન’ પદ છે, કે જેને અર્થ ‘લોકોને’ એવો થાય
છે. પ ન્તુ મૂત્રકાર પરમર્ષિએ લોકોમાથી પણ અમુક
લાપકાતવાળા જનોને જ ઉપદેશ આપવાનું પમદ કર્યું છે,
એમ જ્ઞાન ના વિશેષણ તરીકે મૂકાએલા ‘દમ્ભાવસ્થિયન’
પદથી જણાય છે. અર્થાત મૂત્રકાર પરમર્ષિએ આવો એકાન્ત
કથાણકારી પણ ઉપદેશ, ધર્મ ફરત્નન અર્થો એવા જનોને
આપવાને માટે જ, આ ગ્રન્થરત્નની રચના કરી છે.

ધર્મ કોને કહેવાય ?

અહીં-‘ધર્મરત્નના અર્થ જનોને હુ ઉપદેશ આપું
હું’-એમ જણાવ્યું છે, એથી એ વાત પણ સ્પષ્ટ થઈ જાય
છે કે-અહિતથી નિવૃત્ત બનાવનાર અને હિતમા પ્રવૃત્ત
બનાવનાર ઉપદેશનું દાન કરવાને ધર્મશતા આત્માઓએ, ખીજી
દોષ જ વસ્તુનો નહિ, પણ ધર્મનો જ ઉપદેશ આપવો જોઈએ
એ વાત પણ સ્વતઃ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે-એક માત્ર ધર્મ
જ અહિતથી બચાવીને હિતને પમાડનાર છે. અહીં એ પ્રશ્ન
રહેશે થાય કે-‘ધર્મ કહેવાય કોને?’ આવા પ્રશ્નનું જ જાણે
નિનાકરણ કરતા હોય, તેમ જૃહદ્વૃત્તિકાર આચાર્યભગવાન
શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે ફરમાવે છે કે-

“દુર્ગતિપ્રવૃત્તિઃ ક્રિયાણામયતિ, મુક્તૌ ધર્મ યતિ ધર્મ ।”

જ્યાં મુખી આત્મા કર્મરેણુના સપક્ષથી યુક્ત છે, ત્યાં મુખી તેની ગતિ તો આલુ જ છે પરન્તુ જ્ઞાનિઓ દ્વરમાવે છે કે-અધર્મના આસેવનથી આત્મા દુર્ગતિને પામે છે અને ધર્મના સેવનથી આત્મા મુગતિને પામે છે ધર્મના યોગે આત્મા અન્તે એવી ગતિને પામે છે, કે જેને સિદ્ધિગતિ કહેવાય છે જે ધર્મમા આત્મ સામર્થ્ય નથી, તે ધર્મ વસ્તુતઃ ધર્મ તરીકે ઓળખાવાને માટે લાયક જ નથી દુર્ગતિમા પડતા પ્રાણિજલુને દુર્ગતિમા પડતા બચાવી લે અને મુગતિમા પહોંચાડે-એનું નામ ધર્મ છે ધર્મમા દુર્ગતિથી બચાવવાનું અને મુગતિને પમાડવાનું સામર્થ્ય હોય, તો જ તે ધર્મ વાસ્તવિક ધર્મ ગણાય બૃહદ્વૃત્તિકાર પરમર્ષિએ પોતાના આ પ્રકારના કથનની સાક્ષીમા પ્રાચીન પરમર્ષિઓના કથનની સાક્ષી પણ રજૂ કરી છે અને તે એ છે કે-

દુર્ગતિપ્રવૃત્તિઃ ક્રિયાણામયતિ ધર્મ યતિ ધર્મ ।

ધર્મે ચિંતાન શુભરથાને તસ્માદ્ ધર્મ ઇતિ રચ્યત ॥ ૧ ॥

આપત્તિનાગક ને સ પત્તિપ્રાપ્ત :

આથી સમજશે કે-ધર્મ, એ કોઈ સામાન્ય વસ્તુ નથી આત્માના અધ પાતને અટકાવવા સાથે જે ઉત્તતિનો સાધક છે, તે જ સાચો ધર્મ છે ધર્મ તો દુર્ગતિને અટકાવવાની જ તાકાત ધરાવે છે, પણ સદ્ગતિએ પહોંચાડવાનું સામર્થ્ય નથી ધરાવતો, આત્મ કહેણું એ વસ્તુસ્થિતિનું કાન્સુ અજ્ઞાન છે આવા અજ્ઞાન આત્માઓ દુરાનહને વશ થઈને જ્યારે

એમ કહેવા નૈવાર ઘાચ કે-‘ધર્મ’ સદ્ગતિએ પહોંચાડે એમ કહેવું એ ખોટું કે ‘ત્યારે તો હદ જ થઈકહેવાય અવનતિને અટકાવનાર ધર્મ ઉત્તતિસાધક ન બને, એ વસ્તુ શક્ય જ નથી અવનતિનો અવરોધક ધર્મ, જરૂર ઉન્નતિ-સાધક હોય જ છે આ જ કાન્હે, ઉપકારી મહાપુરૂષોએ ધર્મને જેમ આપત્તિનાશક તરીકે વર્ણવ્યો છે, તેમ સપત્તિપ્રાપક તરીકે પણ વર્ણવ્યો છે સુક્રિયી માડીને દુનિયાકારીનું એક સામાન્ય સુખ પણ ધર્મથી જ સાધ્ય છે, એમ ઉપકાગિઓએ ઘણી જ સ્પષ્ટતાથી વર્ણવ્યું છે

ધર્મરત્ન અર્થિપાક

આવા ઉત્તમ ધર્મને જ ઉપકાગિઓ રત્નની ઉપમા આપે છે ગ્રીક દારિદ્ર્યનો વિનાશ અને સકલ કલ્યાણોની પ્રાપ્તિ, સાચા ધર્મરત્નથી જ શક્ય છે આર્તુ ધર્મરત્ન જ જેઓને એક ઇષ્ટ હોય અને એ હેતુથી જ આત્માઓ ધર્મરત્નને શોધવાના જ સ્વભાવવાળા બનેલા હોય, તે જ આત્માઓ ધર્મરત્નના અર્થિઓ ગણાય છે ધર્મરત્નને શોધવાનો જ સ્વભાવ બની જવો, એ આમાન્ય વસ્તુ નથી ધર્મરત્ન જ એક સાચું માન્યર્થ રત્ન છે, એવું હૃદયમાં ત્યા સુધી સંપૂર્ણપણે નિશ્ચિત ન થાય, ત્યા સુધી ધર્મરત્નનું સાચું અર્થિપણુ જાગૃત થવું એ શક્ય જ નથી અને એ વિના ધર્મનો ઉપદેશ જેવો જોઈએ તેવો કાર્યગતપણુ નિવડવાનો નથી

સાધીના અર્ધમા હદી

પ્રથમ ગાથામાં-‘ધર્મરત્નના અર્થી જનોને’-એમ બતા

વનાર સામાસિક પદને જે છઠ્ઠી વિભક્તિ લગાડવામા આવે છે, એ ચોથી વિભક્તિના અર્થમા સમજવાની છે. વ્યવસ્થા રચના અભ્યાસ જેઓને હોય, તેઓ જ સમજી શકે છે કે—સાત વિભક્તિઓનો ઉપયોગ ક્યારે ક્યારે થઈ શકે છે આ સ્થાને ‘અમરચરણસ્થિમાણ’ આ પદને ચોથી વિભક્તિ લાગવી જોઈએ, છતાં છઠ્ઠી લગાડવામા આવી માટે એને ચોથીના અર્થમા સમજવી જોઈએ કારણકે પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમ મુજબ ચોથીના અર્થમા વિભક્તિ આવે છે એ વાતનું પ્રમાણ આપતાં પણ જુલુ વૃત્તિકાર આચાર્ય મહારાજ કરમાવે છે કે—

ચતુર્થ ધીરેન્દ્રસરિપદો સ્વદ્વિપદનલક્ષણ ચતુષ્પદો પદો
એટલે કે—પૂજ્ય એવા શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્રીના મહારાજના પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમા જોડે છે કે—‘ચોથી બદલે છઠ્ઠી’ થાય છે

ઉપકારી પરમર્ષિઓને પણ પૂજ્યો પ્રત્યે કેટલું બહુમાન હોય છે, એ પણ આવા ઉદ્દેશોથી ખૂબ સ્પષ્ટ છે. આને મહાપુરુષોના નામોનો પ્રયોગ પણ તુરંત શબ્દો કરનારાઓ આથી સમજે અને બહુમાનભર્યા શબ્દોનો પ્રયોગ કરતા થાય, એ ઘણું આવશ્યક છે ઉપકારિઓ પ્રત્યે બહુમાન અભાવ, એ આત્માના અધ પાતની જ એક નિશાની છે.

[૭]

બાવાર્થની મહત્તા

પરમ ઉપકારી, આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિસ

શ્વરજી મહારાજએ રચેલા, શબ્દોથી ટૂંકા છતાં અર્થોથી ગંભીર એવા આ શ્રી ધર્મરત્ન નામના શાસ્ત્રરત્નની પ્રથમ ગાથાને અવગળીને આપણે વિચાર કરી રહ્યા છીએ ‘સહિતા, પદ, પદાર્થ’, પદવિગ્રહ, ચાલના અને પ્રત્યગ્થાન’-એમ છ પ્રકારે વ્યાખ્યા થઈ શકે છે આ છ પ્રકારોમાથી ‘પદાર્થ’ નામના ત્રીજા વ્યાખ્યાપ્રકારને અનુસરીને, પ્રથમ ગાથાનાં પદોનો શબ્દાર્થ જે પ્રનાણે ઉપકારી ટીકાકાનું આચાર્ય-ભગવાને કહ્યો છે, તે પ્રમાણે આપણે જોઈ આવ્યા પ્રથમ ગાથાનો શબ્દાર્થ જણાવ્યા બાદ, ઉપકારી ટીકાનાર આચાર્ય ભગવાને એ પ્રથમ ગાથાનો ભાવાર્થ પણ ઘણી મુંઢર રીતિએ દર્શાવે છે પદના શબ્દાર્થ કહતા પદનો ભાવાર્થ વસ્તુનું ઘણું જ સ્પષ્ટીકરણ કરે છે પદના ભાવાર્થ પ્રત્યે બેઠરકાર રહેનારાઓ, વસ્તુના વર્થાર્થ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી પડે. શબ્દાર્થ જણાવવામાં જે જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે, તેના કરતા પદનો ભાવાર્થ સ્પષ્ટ કરવાને માટે વિશદ જ્ઞાનની આવશ્યકતા રહે છે એકલા શબ્દશાસ્ત્રના જ્ઞાનથી ભાવાર્થને પામી શકાતો નથી તે તે પદના તે તે ભાવને જાણીને તેની સ્પષ્ટતા કરવાને માટે, તે તે વસ્તુના સ્વરૂપાદિને દર્શાવનાર શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન હોવું, એ અનિવાર્ય છે એક એક સૂત્રના અતન્તા અર્થોને માનના-નજોને માટે, પદના ભાવાર્થની મહત્તા નાનીમુની નથી આવી અતિ ગ્રેષ્ઠ મહત્તાને ધરનાર ભાવાર્થનું નિરૂપણ થતું હોય, ત્યારે જિજ્ઞાસુઓએ અવિશેષ રિચર ચિત્ત બનવું જોઈએ એક વસ્તુનો ભાવાર્થ જે એક સ્થળે બરાબર સમજાઈ ગયો હોય છે, તો એ વસ્તુ અન્ય ટોઈ

પણ સ્થળે આવતા, તેનો ભાવાર્થ તરત જ ખ્યાલમાં
આવી જાય છે

‘જમિઝ્જ’ પદનો બાનાર્થ

અહીંથી આપણે પ્રથમ ગાથાના ભાવાર્થને વિચારવાનું
નહીં કરીએ છીએ શ્રી ધર્મરત્ન નામના શાસ્ત્રરત્નની પ્રથમ
ગાથાનું પ્રથમ પદ ‘જમિઝ્જ’ છે એનું સંસ્કૃત રૂપ ‘મલ્લ’
થાય છે નવા નો આમાન્ય અર્થ ‘નમીને’ એવો થાય
છે હવે જાઓ કે-આ પદનો ભાવાર્થ કેવી રીતે છે
આ પદના ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કરતા, જૃહસ્વૃત્તિકાર આચાર્યભગ
વાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા દ્વરમાવે છે કે-

‘નત્વતિ પૂર્વકાલામિધાયિનાર્જિતોત્તરકાલક્રિયેણ સ્વાદ્વાદર્શના
દર્શવાદિના પદેનૈકાન્તનિશ્ચયનિશ્ચયસ્તુચિસ્તારિવાપ્રવાદિમૃગયોર્મુલ્લખ્યો
ધાર્મિક, યતો નૈકાન્તેન નિશ્ચોડનિશ્ચો વા કર્તા ક્રિયાદયં કર્તુમીષ્ટ ક્રિયામેદ
જનુમશત્ તતો દ્વિતીયક્રિયાક્ષણે કર્તુરનિશ્ચયનિશ્ચયસમવપ્રગત્તાઘ્યા દ્વાર
પ્રગત્તિરિતિ’.

ત્રણ વર્તેને પ્રધાનપદો પૂર્વકાલનાર પદ

આ ત્રણ પદ, એ સ્વાદ્વાદ રૂપ શાહુલના નાહનું
સવાહી પદ છે કારણ કે-એ પદ પૂર્વકાલનું અભિધાન
કે નાર હોવા સાથે, ઉત્તરકાલની ક્રિયાને આસિપ્ત કરનાર
છે આકરણના નિયમ પ્રમાણે કૃત્તા પ્રત્યક્ષથી બનના
પદો સ્વાદ્વાદ રૂપ સિદ્ધનાદનો ગવાહ કરનાગ જ હોય
છે આ જ કારણે, કૃત્તા પ્રત્યક્ષથી બનતાં પદોમાં ત્રણ
ધર્મો સુખ્યપણે રહે છે ‘પૂર્વકાળને જણાવવો’- એ પ્રથમ

ધર્મ 'ઉત્તરક્રિયાનું આકર્ષણ કરવું'—એ બીજો ધર્મ અને એમ કરીને 'સ્વાસ્થ્ય રૂપ સિદ્ધિના નાદનું અનુસરણ કરવું'—એ ત્રીજો ધર્મ. આ ત્રણેય ધર્મોની પ્રધાનપણે ક્વનિત કરનાર પદનો પ્રયોગ કરીને, પ્રયોગ કરનાર ધર્મર્થિ વસ્તુના એકાત નિત્યવાદનો વિચાર કરનાર વાદી અને વસ્તુના એકાત અનિત્યવાદને વિસ્તારનાર પ્રવાદી, એ ઉભય રૂપ હરણીયાઓના મુખને બધ કરે છે

એ તત્ત્વ સિદ્ધાન્તોનું નકકાપાક

વસ્તુ માત્ર દ્રવ્યાર્થિક નયથી નિત્ય અને પરમાર્થિક નયથી અનિત્ય હોવાના કારણે, કોઈ પણ વસ્તુ એકાત નિત્ય પણ નથી અને એકાત અનિત્ય પણ નથી વસ્તુ સ્થિતિ આવા પ્રકારની હોવા છતાં પણ, ઘોર મિથ્યાત્વના ઉદયને લઈને, વસ્તુના સ્વરૂપનો સાચો વિચાર નહિ કરી શકનારા વાદિઓએ, વસ્તુનું એકાત નિત્ય સ્વરૂપે પણ નિરૂપણ કર્યું છે અથવા એકાત અનિત્ય સ્વરૂપે પણ નિરૂપણ કર્યું છે મિથ્યાત્વના યોગે, વસ્તુસ્વરૂપના નિરૂપણમાં અને કોનેક ઉપદ્રવો મચ્યા છે આ વિશ્વમાં, ગાંઠ મિથ્યાત્વના યોગે દુર્દમ જનેલ કેટલાક વાદિઓએ, આત્માદિ વસ્તુઓને એકાત નિત્ય પણ માની છે અને ઘટાદિ વસ્તુઓને એકાત અનિત્ય પણ માની છે એવા પણ પ્રવાદિઓ વિશ્વમાં હયાતિ લોગવે છે, કે જેઓ આત્માદિ વસ્તુઓને એકાત નિત્ય માને છે અથવા તો એકાત અનિત્ય માને છે આ પ્રકારની અવ્યવસ્થાથી વિહવગ જનેલા હરણીયા, સ્વાસ્થ્ય રૂપ

આદ્વાદ કાને કહેવાય ?

૨૧૦ રીતવા એટલે શું ?

આદ્વાદ એટલે વસ્તુના દરેક ધર્મોના અસ્તિત્વને યથાસ્થિત રૂપે સ્વીકારનારો વાદ વસ્તુના માત્ર એક જ ધર્મને સ્વીકારીને, તેના અનતા ધર્મોના અપલાપ કરવાનું પાપ, સ્વાદ્વાદ માનનારથી ચતુર્થ નથી વસ્તુના સઘળા ધર્મોના અસ્તિત્વને સ્વીકારીને, એના તે તે ધર્મનું તે તે રીતિનું નિરૂપણ કરનાર જે વાદ, એનું નામ સ્વાદ્વાદ છે. દેહાન્ત તરીકે મમજો કે-એક જ પુરૂષ કોઈનો પિતા પણ કોઈ શકે છે કોઈનો પતિ પણ કોઈ શકે છે અને કોઈનો પુત્ર વિગેરે પણ કોઈ શકે છે એક માણસ સામાન્ય દૃષ્ટિએ જેનો પિતા છે, તેનો જ તે પતિ કે પુત્ર બાદિ કોઈ શકતો નથી અને જેનો તે પતિ છે, તેનો પિતા કે પુત્ર બાદિ કોઈ શકતો નથી પોતાના મતાનોનો તે પિતા છે, પોતાની પત્નિનો તે પતિ છે અને પોતાના પિતાનો તે પુત્ર છે આ જ રીતિએ, તે મામાનો ભાણેજ અને ભાણેજનો મામા, જમાઈનો મમરો અને સસરાનો જમાઈ એ વિગેરે છે આથી એક માણસ માત્ર પિતા જ છે કે પુત્ર જ છે એમ નથી, પણ જે છે તે સઘળું છે આ રીતિએ, સઘળી ય વસ્તુઓના સઘળા ધર્મોનો, તે તે ધર્મો જે જે સ્વરૂપે હોય તે તે સ્વરૂપે તેનો, સ્વીકાર કરનારો જે વાદ, તેનું નામ સ્વાદ્વાદ છે સ્વાદ્વાદ એ અનિશ્ચિતવા નથી :

૨૧૦ ત્યારે આજે ધણાઓ સ્વાદ્વાદને અનિશ્ચિતવાદ તરીકે ઓળખાવે છે એ શું સવચ્ચ અમત્ય છે ?

૪૩ સ્થાપ્તવાદ જેવો નિશ્ચિતવાદ આ વિશ્વમા એક
 પણ વાદ નથી વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપનો, વસ્તુના ધર્મોના
 વાસ્તવિક સ્વરૂપનો જે વાદ યથાર્થ નિશ્ચય કળાવે, તે જ
 વાદને નિશ્ચિતવાદ મનાવો જોઈએ અને એવો વાદ તો
 એક માત્ર સ્થાપ્તવાદ જ છે, એ નિશ્ચય બીના કે સ્થાપ્તવાદ
 દના સ્વરૂપને નહિ અનન્યનાનાઓ અગર દુરાગ્રહિઓ વિગેરે,
 એ વાદને માત્રે સ્વસ્થ પ્રભાવો કરે, એની કશી જ કિમત
 નથી શકરાચાર્યે સ્થાપ્તવાદનું ખડન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો
 છે, પણ એ ખડન જોડું છે-એમ આજે શકરાચાર્યના
 અનુયાયિઓ પણ જાહેર કરે છે સ્થાપ્તવાદનું સ્વરૂપ, મિથ્યા
 ત્વના પ્રતાપે, શકરાચાર્ય જેવા વિદ્વાન પણ નથી તમજી
 શક્યા અને એ જ કારણે એવા વિદ્વાનને પણ સ્થાપ્તવાદનું
 કલ્પિત સ્વરૂપ ઉપજાવી ઠાલીને, પોતાના તે કલ્પિત સ્વરૂપનું
 જ ખડન કરવા દ્વારા સ્થાપ્તવાદનું ખડન કર્યું હોવાનો અનાય
 માનવો પડ્યો છે આથી, એ વાત નિશ્ચિત છે કે-સ્થાપ્તવાદ
 દને અનિશ્ચિતવાદ કહેનારા જ અનિશ્ચિતવાદિઓ છે અને
 પણ જેઓને સ્થાપ્તવાદની મહત્તા સહજ પણ અખભાઈ છે,
 તેઓ પણ એ વાતની પ્રશંસા મુજબકરે કરે છે

વિરમનાને પણ જુઓ જ કે

બાકી, આજના જૈન સમાજના પડિત ગણાતાઓમા પણ
 કેટલાક એવાઓ છે, કે જેઓ સ્થાપ્તવાદના નામે કારમી
 ધમાલ મચાવે છે એવાઓ સ્થાપ્તવાદના નામે દેવાદિ તત્ત્વોમા
 પણ ગરબાડ ઉભી કરે છે એવાઓ એવું એવું પણ બોલે

છે કે-‘સ્વાદ્વાદને માનનાર સધળાનો ય સમન્વય જ કરી શકે
છે અને એની દૃષ્ટિએ વિષમતા ચઢતી જ નથી’

નવ મુ એ ખોટું છે

સામાન્ય ખોટું નહિ પણ ભયંકર ખોટું છે સ્વાદ્
વાદ સિદ્ધાન્તના ઉપાસકો દેવાદિ તત્ત્વોમા જેટલા સુનિશ્ચિત
છે, તેટલા સુનિશ્ચિત ખીબા ઠોઈ જ નથી કુદેવોત્તુ જેટલું
સ્પષ્ટ અને સુવાસ્તવિક ખડન, સ્વાદ્વાદના ઉપાસકો ઠરી
શક્યા છે, એટલું સ્પષ્ટ અને સુવાસ્તવિક ખડન કરનારો
અન્ય કોઈ જન્મે ય નથી અને જન્મશે પણ નહિ કટિપત્ત
કર્તૃત્વવાદનું સજ્જડ ખડન કરી, ઇન્દ્રિયનું સાચું નિરૂપણ
તો સાચા સ્વાદ્વાદિઓ જ કરી શકે અનાદિ અનંત જગ
તના કરતા તરીકે ઇન્દ્રિયને ઓળખાવનારોની ખરી જડતી
તો સ્વાદ્વાદના સાચા સેવકો જ લઈ શકે માત્ર થોડા જ
શબ્દોથી-‘ઇન્દ્રિય જગતનો કર્તા ન હોઈ શકે’-એવું સજ્જડ
રીતિએ પૂરવાર કરવાની તાકાત, શ્રી સર્વજનિરૂપિત સ્વાદ્
વાદના ઉપાસકોમા જ સંભવી શકે છે આથી સ્પષ્ટપણે
સમજી શકાય તેમ છે કે-જેમા જે વિષમતા હોય છે, તેની
તે વિષમતા પણ સાચા સ્વાદ્વાદી આત્માઓની દૃષ્ટિથી
પર રહી શકતી જ નથી એમ ન હોત, તો સ્વાદ્વાદી શાસ્ત્ર
નનો જે ઉમાર્-ઉન્મૂલન રૂપ પણ ગુણ ગણાય છે, તે
સંભવી શકત જ નહિ

જગત્પતિવા ઇન્દ્રિયનિરૂપિત નથી

કલિકાલસર્વજ્ઞ, આચાર્યજગવાન શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરી

જગજી મહારાજા કૃન્નાવે છે કે-અપ્રમાણિક કર્તૃત્વવાદનો ત્યાગ કરીને, શ્રી સર્વજ્ઞશામનમા સ્થવાનુ સદ્ભાગ્ય સીને નધો સાપડતું જગતકર્તૃત્વવાદ એ એવો વાદ છે, કે જેનો મુદ્દા આત્માઓએ પહેલામા પહેલી તકે ત્યાગ કરી દેવો, એ જ વ્યાજ્ઞી ગણાય એ વાદે તો દેવતત્ત્વના સ્વરૂપને જ પરિવર્તિત કરી દીધું છે પરમાત્મા જેવા પરમાત્માને જગતના કર્તા તરીકે સ્વીકારનારાઓને, કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરીશ્રીજી મહારાજા પૂછે છે અને સમજાવે છે કે- 'તમે તમાનુશ્ચરને અનાદિસિદ્ધ માનીને તેને દેહધારી માનતા નથી, તો તમને કહેણું કહું કે- 'ઈશ્વર એ જગતનો કર્તા છે ?' તમે જો એમ કહો કે- 'ઈશ્વર જ કહું' -તો એ વાત કોઈ પણ રીતિએ મબલિત નથી કારણ કે-મુખ વિના કહેવું એ સંભવિત નથી અને દેહ વિના મુખ કોઈ શકતું નથી " આથી સ્પષ્ટ છે કે-જગતકર્તૃત્વવાદ ઈશ્વરનિરૂપિત નથી આમ છતાં પણ, એ વાદને માનનારાઓ અનેક પ્રકારની અસત્ય માન્યતાઓનો સ્વીકાર કરે છે એ અસત્ય માન્યતાઓના પ્રતાપે, તેની વિરુદ્ધમા આવતા પ્રશ્નોના યુક્તિસમત ઉત્તર દેવાની સાચી તાકાત તેઓમા હોવી, એ તો સંભવિત જ નથી, છતાં પણ તેઓ મિથ્યાત્વના ચોગે ઉન્માદ જેવી દશાની ઉપાસનાથી અનેક કપનાઓ રૂપ ઉન્માદને આવરે છે

ઈશ્વરને વિશ્વસજ્ઞનનું પ્રયોજન નથી

આ સિવાય બીજી કહેવાય પણ શું ? કા જુ કે-૮

એકલા જ ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ માનવું નહીં, એટલે- 'એ
 એકલા ઈશ્વરનો કર્તા કોણ?'-એ પ્રશ્ન હોયો જ રહે છે
 હવે અવસ્થા દોષના નિરમનને માટે એ ઈશ્વરને અનાદિ
 માની લેવાય, તો પછી ઈશ્વરના ઈશ્વરત્વનું લીલામ કરતા
 જગત્કર્તૃત્વવાદના મોહને છોડીને, જગતને જ અનાદિ માની
 લેવામા શું હરકત છે? વળી- 'એકલો ઈશ્વર પણ કોઈ
 પણ સ્થાનના અભાવમા કયા રહેતો હતો?'-એ પ્રશ્ન પણ
 હોયો જ રહે છે આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તરની પચાતમા નહિ
 પડતા, - 'કેવલ કીડાના જ હેતુથી ઈશ્વર જગતના સર્જન
 ની પ્રવૃત્તિમા પડે છે' -એમ કહેવાને જેઓ તૈયા થાય
 છે, તેઓને આપણે પૂછીએ કે- 'ઈશ્વર એ બાળ છે, કે
 જેથી એમને આપણે કીડારસિદ્ધ માની લઈએ? અનત-
 શાની અને ગગ-દોષના લેશથી પણ પર એવા ઈશ્વરને,
 બાળકની માફક કીડારસિદ્ધ માની લેવાને તૈયાર થવું, એ
 એક જગત્કર્તૃત્વવાદના કાન્મા મોહનું જ કારનું પશ્ચિમામ
 છે મિથ્યાત્વ મોહનીયનો એ સ્વભાવ જ છે કે-તે વિદ્વાનો
 પાને પણ આવી આવી જાતિના અજ્ઞાનતાભર્યા વાઢો
 જન્માવે છે અને ભદ્રિક આત્માઓના હિતનો સહાર કરે છે
ઈશ્વરે કૃપાથી જગત નજરું ન મનાય :

‘અવાગમ -ધાને રહેલ એવા પણ પગમ કડંબાથીલ
 ઈશ્વર કૃપાના યોગે જગતનું સર્જન કરવામા પ્રવર્તમાન થાય
 છે’ -આ પ્રમાણે જોણીને ખુશ થનારાઓને, આપણે પૂછીએ
 કે- ‘માત્ર એકાદી અવસ્થાને જ લોગવના ઈશ્વર કોના પ્રત્યે

કે-‘ હુ ખ પરમાત્મા આપે ૩ તે પોતાની ઈચ્છાથી નથી આપના, પણ જે જે હવે જે જે પાપ આચર્યું હોય, તે તે હવના તે તે પાપના ફલ રૂપે પરમાત્મા હુ ખ આપે છે ’ આવાઓને આપણે પૂત્રીએ કે-‘ જીવો અને જીવોનું પાપા ચરણ કોણે સંભર્યું ? ’

મ- આ તો પાછી એની એ જ દશા !

અજ્ઞાનિઓની આવી જ દુર્દશા થાય છે માયા મિદ્ધા ન્તાને નહિ પામેવાઓને માટે, જાવી જ રીતિએ હમલે ને પગલે પરામ્ત વધાનું નિમાણેલું છે આમ છતાં પણ, મિદ્ધ્યાત્વથી ઘેગએલા આત્માઓ પોતાના દુરાચરને છોડવાનું પમદ નથી કરતા, એટલે આપણી આવા આવા પ્રશ્નોની પર પાની સામે, તેઓને પ રપર બાધિત થતી પણ વાતોને ઉચ્ચારીને, મ તો પ માનવો પડે છે તેવાઓને એમ પણ કહી શકાય કે-‘ આપણી માફક ભ્યારે ઈશ્વર પણ કાઈનું બલુ-ગૂડ કરવાને માટે સ્વતન્ત્ર નથી અને હવતું સુખ અને દુ ખ એ પોતપોતાના શુભાશુભ કર્મને જ આભારી છે, તો પછી ઈશ્વરને નપુંસક જેવી કથાને જોગવતા બતાવીને, શું કામ વચમા લાવો છો ? ’ આત્મા, કર્મ અને એ ઉભયના પ્રવાહ રૂપ સયોગની અનાદિમિદ્ધા ત્રિધિતિ અને એ ત્રયેષ વસ્તુના અરૂપ આદિતુ સાચુ જ્ઞાન નહિ પામવાથી જ, આવી આવી વિષમ બાતિની પરાભવશાનો અનુભવ, બીચાગ અન્ય દર્શનકારોને કરવો પડે છે

નિર્મલતાનો જ નમૂનો

પરાજયના પરાભવને નહિ સહી શકવાથી શુભો

પરમ કર્ણાશીલ બન્યા હતા ?' આ પ્રશ્નની મામે, એ ખીચારાઓને આકાશનું જ દર્શન કરવું પડે તેમ છે કર્ણા કરનારને પણ કર્ણાપાત્ર અવશ્ય જોઈએ છે જગત હોય અને એમા હુ ખી થતા છવોનુ દર્શન થાય, ત્યારે જ કર્ણા જન્મે, અને જો એમ જ હોય, તો પછી ઇશ્વરને કરવાનું શું ? કર્ણા જન્મી માટે જગત તો હતું જ અને જ્યારે જગત હતું જ તો- 'ઇશ્વરે કૃપાના થોજે જગતનું સર્જન કયું' - એમ કહેવામા કથી બુદ્ધિશાલિતા છે ? પણ આવી બધી વાતો એવા ઉન્માદિઓ મમક્ષ ન ક તા, આપણે તેઓને એટલુ જ કહેવું ખસ છે કે- 'જો તમારા પરમ કર્ણાશીલ પરમાત્મા કેવલ કર્ણાના કારણે જ જગતના મર્જનમા પ્રવૃત્ત થાય છે, તો તો તેમણે પોતાની કર્ણાશીલતાના સ્વરક્ષણને માટે, કેવલ સુખી જગતનું જ સર્જન કરવું જોઈએ એમ નહિ કરતા હુ ખ, દૌર્ગંધ અને દુર્યોનિથી હુ ખી અને જન્માદિ કલેશથી વિહવવ જગતની રચના કરવામા, કૃપાલુ એવા પરમાત્માની કૃપાવૃત્તા કથી જાતિની ? સામાન્ય દયાશીલ આત્મા પણ કોઈના હુ ખને કતા થવામા રાહ નથી હોતો, તો પરમ કર્ણારસના માગર રૂપ ગણાતા પરમાત્મા, અમદ્ધ હુ ખોના કતા થવાની પાપપ્રવૃત્તિના સર્જક બને, એ વાત તો કોઈ પણ બુદ્ધિમાનના ગળે ઉતરે એવી નથી '

ઇશ્વરને નન્ધે કેમ લાવો છો ?

આવી દલીલોથી મુગધને, પોતાના વા ની મિદ્ધિને માટે વિહંગાની પણ વિગ્મના કળારા પામરો, બોલી પડે છે

કે-‘હુ જ પરમાત્મા આપે છે તે પોતાની ઈચ્છાથી નથી આપતા, પણ જે જે હવે જે જે પાપ આચર્યું હોય, તે તે હવના તે તે પાપના ફલ રૂપે પરમાત્મા હુ જ આપે છે’ આવાઓને આપણે પૂછીએ કે-‘હવો અને હવેાનું પાપા ચરણ કોણે સંભર્યું?’

સગ આ તો પાછી ગેની એ જ દશા!

અજ્ઞાનિઓની આવી જ દુર્દશા થાય છે માયા સિદ્ધાન્તને નહિ પામીલાઓને માટે, માવી જ ગીતિએ ડગલે ને પગલે પરામ્ત થવાનું નિર્માણેલું છે આમ છતાં પણ, મિત્ર યાત્રાથી યે ભેલા આત્માઓ પોતાના દુગમ્હને છોડવાનું પમદ નથી કરતા, એટલે આપણી આવા આવા પ્રશ્નોની પગ પગની સામે, તેઓને પરસ્પર બાધિત થતી પણ વાતોને ઉચ્ચારીને, મ તોય માનવો પડે છે તેવાઓને એમ પણ કહી શકાય કે-‘આપણી માફક જ્યારે ઈશ્વર પણ કોઈનું ભવુ-ખૂર કરવાને માટે સ્વતન્ત્ર નથી અને હવનું સુખ અને હુ જ નો પોતપોતાના શુભાશુભ કર્મને જ આભારી છે, તો પછી ઈશ્વરને નપુસક જેવી દશાને ભોગવતા બનાવીને, શું કામ વચમા લાવો છો?’ આત્મા, કર્મ અને એ ઉભયના પ્રવાહ કેપ મયોગની અનાદિસિદ્ધ ગિયતિ અને એ ત્રણેય વસ્તુના સ્વરૂપ આદિનું સાચુ જ્ઞાન નહિ પામવાથી જ, આવી આવી વિષમ વ્યતિની પગભવદશાનો અનુભવ, ખીચાગ અન્ય દર્શનકારોને કરવો પડે છે

નિર્બંધતાનો જ નમુનો

પરાજયના પરાભવને નહિ મહી શકવાથી ગુમ્મો

આવવો, એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે અને એ ગુપ્તસાથી ઉત્તેજિત થઈ ગએલા તેઓ, બાણે પોતાનું બધું જ ઠંડાપણ ખરતી નાખતા હોય તેમ કહે છે કે- ‘મહેશની જગત્સર્જનની વૃત્તિ સ્વાભાવિકી છે અને તે અવિતરકર્તૃ છે ’ અર્થાત્- ‘ઈશ્વરની આવી સ્વાભાવિકપણે થતી પ્રવૃત્તિ સામે પ્રશ્નો કરવાના હોય જ નહિ આવા ઠંડાપણ સામે, સાચા આદવાદના ઉપાસકો કરમાવે છે કે-“જો આમ જ હોય, તો જગતની સમક્ષ એવો ડિઝિમ બળવવાનું માઠી વાળો કે- ‘અમારો ઈશ્વરસર્જનવાદ સાચો છે અને એની સત્યતા અમે કેઈ પણ પરીક્ષકની સામે સાબીત કરવાને તૈયાર છીએ ’ ગાલઓ પણ ધરમા પોતાને જમતો નાચ કરી શકે છે, તેમ તમે દોઠો તમને મનકાવતો નાચ ખૂચીથી કરી શકો છો, પણ એની મોટી મોટી બહેરાતો નથી કરી શકતા જે વસ્તુ યુક્તિગમ્ય થઈ શકતી હોય, તેમા પણ યુક્તિનો અપલાપ કરવો, એના જેવી મૂર્ખતા બીજી એક પણ નથી કેવલ શ્રદ્ધાગમ્ય વાતોને તો વિવેકપૂર્ણ શ્રદ્ધાથી માનવી એ બરાબર છે, પણ યુક્તિસિદ્ધ વાતોમા પણ યુક્તિનો ઉપયોગ કરવાની મના કરવી, એ તો નિર્બંધતાનો જ નમુનો ॥ ”

સ્વાદ્વાદ દર્શનની મુસ્તિતાના

આવી આવી વિટમ્બણા તેઓની જ થાય છે, કે જેઓ સ્વાદવાદ સિદ્ધાન્તના સાચા ઉપાસકો નથી સ્વાદવાદ નિર્દાન્ત જ એક એવો સુનિશ્ચિત વાદ છે, કે જે સઘળા ય વાદોડ સુદર અને સુનિશ્ચિત સમર્થન કરી શકે છે સુદેવ, સુચર

અને સુધર્મ-એ તત્ત્વથીતું સુંદર, સરલ અને મરસ નિરૂપણ સ્થાપવાદને જ આભારી છે સ્થાપવાદના સાચા ઉપાસકોને, અવતારવાદ જેવા કુદ્ધિપત વાદોને હંભા કરીને, દેવ તત્ત્વ-વાદની વિટમ્બના નથી કરવી પડતી, એકલા માનસિક ત્યાગની જ વાતોથી સુરૂતત્ત્વની પણ વિટમ્બના નથી કરવી પડતી, અને ઉત્સર્ગ-અપવાદના સ્વરૂપને દિગ્ધ-વિદિગ્ધ કરી, હિંમા આદિમા પણ ધર્મને સ્થાપી, ધર્મ તત્ત્વની વિટમ્બના નથી કરવી પડતી છત્વર સર્વ ભાવોના સાતા છે, માટે એ તાત્કાલી બાણ બહાર કરું જ બનતું નથી, એ ઠારણે જ ઉદ્ધિરમા કર્તૃત્વ માનનારને, સ્થાપવાદ દર્શન નિષેધતું નથી અનતજ્ઞાની પરમાત્માની આજ્ઞાના વિરાધકો, વિગાધનાના પાપથી દુઃખી થાય છે અને આગધકો, આરાધનાના પ્રતાપે સુખી થાય છે, એ હેતુથી-‘સુખદ ખના કતા પરમાત્મા છે’-એમ કહેવામા પણ, શ્રી સ્થાપવાદ દર્શનને હરકત નથી પુરવ અને પાપના માર્ગોના સ્વરૂપન આદ્ય પ્રકાશક પણ પરમાત્મા હોવાથી, પરમાત્માની આજ્ઞા મુજબના પુરવમાર્ગે ચાલનારા સ્વર્ગગામી પણ બને છે અને નિષિદ્ધ એવા પાપમાર્ગે રસપૂર્વક ચાલનારા નરકગામી પણ બને છે, એથી-‘સ્વર્ગ અને નન્કાદિના દાતાર પણ પરમાત્મા જ’-એમ કહેવામા પણ સ્થાપવાદ દર્શન સમ્મત છે આ રીતિએ વિચારતા, વિવેદી આત્માઓ ઘણી સહેલાઈથી સમજી શકે તેમ છે કે-સ્થાપવાદ દર્શન જ એક એવું દર્શન છે, કે જે સઘળી ય-ન્યવસ્થાનું સુંદર પ્રતિપાદન કરી શકે છે સ્થાપવાદ દર્શન વિના, છવાદિ તત્ત્વોની સાચી વ્યવસ્થા, શક્ય જ નથી

નિત્ય-અનિત્ય બંને ય સ્વીકારાય તો

‘જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સ્રવણ, નિર્જરા, ણધ અને મોક્ષ - આ નવ તત્ત્વોના વાસ્તવિક સ્વરૂપને એકાન્તવાદી દર્શનકારો જાણતા નથી એ તો કીક, પણ અતિ આવશ્યક એવા આમાના કેટલાક તત્ત્વોના નામો પણ તેઓ જાણતા નથી તત્ત્વવાદના નિરૂપણના વિષયમાં અન્ય દર્શનો કેવી દુર્દશાને લોગવે છે, એ તો સાચા તત્ત્વ વેદિઓ જ જાણી શકે તેમ છે એકાન્તવાદી દર્શનકારોને પોતાના દર્શનોની સુંદરતાનું વર્ણન કરવાને માટે, કેવી કેવી કુનીતિઓનો સ્વીકાર કરવો પડે છે, એ પણ વિચારણીય છે જીવના સ્વરૂપમાં અનિશ્ચિત અથવા તો એકદેશીય સ્થિતિને સ્વીકારવાને લઈને, તેઓને ઘણી જ દુર્દશાને લોગવવી પડે છે જીવતત્ત્વના સ્વરૂપને જો મથાસ્થિતપણે સમજી લેવામાં આવે, તો તેથી મધળી જ વિટખનાઓ આપોઆપ નામશેષ થઈ જાય તેમ છે, પણ એને સમજવાની વૃત્તિને દુરાશય પેદા જ થવા કે નહિ, ત્યાં શું થાય ? આત્માની માફક વસ્તુ માનમાં એકાન્ત નિત્યતા અને એકાન્ત અનિત્યતા સ્વીકારનારાઓ, અનેક દોષોથી લિપ્ત થવાના યોગે, અસદ્ જૂત કલ્પનાઓના બળે જ જીવી શકે છે કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ તો, શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની સ્તવના કરના ઉચ્ચારે છે કે-

યદા ત્વ નિલ્લાનિત્યત્વ-રૂપના વસ્તુનો મવત્ ।

યથાત્મ મયવન્નિવ, તદા નોષોડતિ વચન ॥૧૧॥’

એવે કે-હે ભગવન્ ! જે પ્રમાણે આપ દેખાવો છો

તે પ્રમાણે વસ્તુની નિત્યાનિત્યત્વરૂપતા સ્વીકૃત થાય, તો દોષ પણ બાતિનો દોષ રહેતો નથી આ વસ્તુની સિદ્ધિને માટે, દૃષ્ટાન્ત આપતા પણ એ જ મહાપુરુષે કુમાન્ધુ છે કે-ગોળ એ કદનો હેતુ છે અને સુઠ એ પિત્તનું ઠાણ છે એમ હોવા છતાં પણ, ભયનો મેળાપ થવાથી એ જ હિમય દોષ રૂપ નથી હોતા, પણ ઔષધ રૂપ થઈ જાય છે આ જ રીતિએ, એ ભય ધર્મનો વસ્તુમાન્વીકાર કરાય તો દોષ રહી શકતો નથી, પણ એકાત્મના હુનમહિમા પડેલાઓ જ્યાં આ વસ્તુને સમજવાની કૌશીલ જ ન હરે, ત્યાં શું થાય ?

એના તનાની જ્ઞાનિની અનિશ્ચિતતા અને અનેકાન્તતાથી ગ્નિનો નિશ્ચિતતા

શ્રી સ્યાદ્વાદ દર્શન તો કુમાવે છે કે-તત્ત્વ માત્રની મુનિશ્ચિત વ્યવસ્થા, સ્યાદ્વાદના સ્વીકાર સિવાય મબવિત જ નથી આત્માને એકાંત નિત્ય કે એકાંત અનિત્ય માનનારાઓના મતે, 'કૃતનાશ' અને 'અકૃતાગમ' આ નામના બે દોષો શાશ્વત અવસ્થાને લોગવે છે આત્માને એકાન્ત નિત્ય માનનારાઓ તેને અપ્રવ્યુત, અનુત્પન્ન અને સ્થિર સ્વરૂપવાળો માને છે એના મતે દોષ કરનાર હતા તેને દોષ નહિ કરનાર તરીકે સ્વીકારવો પડે છે, એથી 'કૃતનાશ' નામનો દોષ આવી પડે છે અને નહિ કરનાર હતા એના ફલ તરીકે એ સુખ-હૃષ્ણનો લોકતા થતો અનુભવાય છે, એથી 'અકૃતાગમ' દોષ આવી પડે છે આત્માને જેઓ એકાન્ત

અનિત્ય માને છે, તેઓના મને પણ કરનારને કૃતનો નાશ થાય છે અને નહિ કરનારને 'અકૃતાગમ' થાય છે કારણ કે-કરનાર અન્ય અને લોગવનાર અન્ય, એવું એ બિચારાઓને માનવું પડે છે આ જ રીતિએ, આત્માને એકાન્ત નિત્ય માનનારાઓને મતે પણ મુખ-દુ ખનો લોગ નથી ઘટતો અને આત્માને એકાન્ત અનિત્ય માનનારાઓના મતે પણ મુખ-દુ ખનો લોગ નથી ઘટતો એકાન્ત નિત્યવાદિઓના મતે આત્મા એક જ સ્વરૂપમા રહેતો હોવાથી મુખ-દુ ખનો લોગ નથી ઘટતો અને એકાન્ત અનિત્યવાદિઓના મતે એક જ ક્ષણ આત્મા રહેતો હોવાથી ધર્મનો કરનાર પણ એ અને એના ક્ષેત્રનો લોગવટો કરનાર પણ એ-આ વાત ઘટી શકતી નથી આ રીતિએ, પુણ્ય-પાપ અને બન્ધ-મોક્ષ એકાન્ત નિત્ય દર્શનમા પણ નથી સંભવી શકતા અને એકાન્ત અનિત્ય દર્શનમા પણ નથી સંભવી શકતા એકાન્તવાદી દર્શનોની આવી આવી વિટંબનાઓ તો અનેક છે, ત્યારે શ્રી સ્યાદવાદદર્શન આવી અગર તો કહો કે-કેઈ પણ પ્રકારની વિટંબના માત્રથી પર છે કારણ કે-એના પ્રણેતા શ્રી સર્વજ્ઞ પરમાત્મા છે એ ઉપકારિઓએ વસ્તુ માત્રનું સ્વરૂપ જેવું છે તેવું સ્વીકારેલું છે અને કન્યા માણ્યું છે કે- 'વસ્તુ માત્ર દ્રવ્યાર્થિક નયે નિત્ય છે અને પરમાર્થાર્થિક નયે અનિત્ય છે' આ ઉભય નયનો જેમ શ્રી સ્યાદવાદ દર્શને સ્વીકાર કર્યો છે, તેમ વ્યવહાર અને નિશ્ચય તથા જ્ઞાન અને ક્રિયા-એમ અનેક પ્રકારની નયવ્યવસ્થા દ્વારા શ્રી સ્યાદવાદી દર્શને વસ્તુસ્વરૂપની વ્યવસ્થા સ્વીકૃત

કરી છે આથી, એકાન્ત આગ્રહમા પડેલા દર્શનો બધારે અનિશ્ચિત દશામા અટવાય ॥ અને અનેક ભદ્રિક આત્માઓને પ્રભિત કરે છે, ત્યારે શ્રી સ્વામીવાદ દર્શન સર્વનથ મય હોઈને વસ્તુને વસ્તુસ્વરૂપે નિરૂપવામા ખૂબ જ સુનિશ્ચિત દશા ભોગવે છે અને એવી અનુપમ દશાના યોગે, અનેક વિવેકી આત્માઓને તત્ત્વના વિષયમા સુનિશ્ચિત બનાવીને, મુક્તિપદના ભોખા બનાવે છે આ બધી બાબતોથી, એ પાત પશુ માણસામા ત્રારી રીતિએ સમજી શકાય તેમ છે કે-આવા સુદર સ્વામીવાદને અનિશ્ચિતવાદ અગર તા અબ્યવસ્થિત વાદ કહેનારાઓ પોતે જ, અનિશ્ચિત અને અવ્યવસ્થિત ભગવાણા હોઈ શકે છે

‘આમ તરીને આમ ગીગ’-એમ સ્વામીને નહિ
સ્ત્રી-રાનાર્યાં સ્ત્રી ગાય જ નહિ

હવે આપણે આપણી ચાહુ બાબત ઉપર આવીએ અને વિચારીએ તો સમજાશે કે-‘ત્વા’ પ્રત્યય દ્વાન બનતા રૂપોનો પ્રયોગ, એકાન્ત નિત્યવાદિઓ પશુ નથી કરી શકતા અને એકાન્ત અનિત્યવાદિઓ પશુ નથી કરી શકતા આ જ હેતુથી, જૈનવૃત્તિદાર અનંત ઉપકારી આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ કુમારુ છે કે-સૂત્રકાર પર મર્ષિએ પૂર્વકાલનુ અભિધાન કરનાર અને ઉત્તરકાલની ક્રિયાને આશ્રિપ્ત કરનાર તથા એ ઉભય વસ્તુના આલેખન દ્વારા સ્વામીવાદ રૂપ સિદ્ધતા નાંદવું અનુમરણ કરનાર ‘ત્વા’ એ પદનો પ્રયોગ કરીને, એકાન્ત નિત્ય વસ્તુનું સ્થાપન કરનાર

વાદી અને એકાન્ત અનિત્ય વસ્તુનું સ્થાપન કરનાર પ્રવાદી
 -એમ વાદી પ્રવાદી ઉભય રૂપ જે હરણીયા, તેઓનું મુખ
 બધ કરી દીધું છે. કાણુ કે-એકાન્તે કરીને નિત્ય અથવા
 નો અનિત્ય એવો કર્તા, જે ક્રિયાઓને કરવાને સમર્થ બની
 શકતો નથી વળી, બિન બિન કાલ્પ બિન બિન ક્રિયા કરી
 શકે છે-એમ જે માનવામાં આવે, તે ક્રિયાએકે કર્તાનો
 એક થાય, એ વાત મુનિશ્ચિત છે. આથી ખીણ ક્રિયા
 કરવાના ક્ષણમાં કર્તાને કા તો અનિત્યપણાના અભાવનો
 પ્રસંગ અથવા તો નિત્યપણાના અભાવનો પ્રસંગ આવે,
 એ પણ નિર્વિવાદ છે. આ રીતિએ, એ ઉભય વાદિઓની
 અપાકૃતિ આપોઆપ જ થઈ જાય છે. સદાને માટે એક
 જ સ્વરૂપમાં રહેનારો કર્તા, પર્માત્માથી પણ પરાવર્તિત નહિ
 થતો હોવાથી, પ્રથમ નમસ્કારની અને પછી ખીણ જે
 ઇષ્ટ હોય તે ઇષ્ટ ક્રિયાનો કર્તા, કાંઈ પણ રીતિએ બની
 શકતો નથી અને બને તા અપ્રત્યુત, અનુત્પન્ન અને સ્થિર
 રૂપ એક સ્વરૂપવાળો રહી શકતો નથી એ જ રીતિએ,
 એક જ ક્ષણની હયાતિ લોગવનારો કર્તા, બીજા ક્ષણે કરવાની
 ક્રિયાને કરવાને માટે હયાત રહી શકતો નથી અને રહે તો
 એની અનિત્યતા ટકી શકતી નથી. આ રીતિએ, ઉભયનો
 અભાવ થવા રૂપ પ્રસંગ આવનો હોવાથી, એકાન્ત નિત્ય
 વાદી કે એકાન્ત અનિત્યવાદી, આ બેમાંથી એક પણ-આમ
 કરીને પછીથી હું આમ કરીશ'-આ પ્રમાણે બોલવાનો
 હક્ક ધરાવી શકતા નથી આ બધી વાતો અહીં તો બહુ
 દૂરમાં જણાવવામાં આવી છે, પરંતુ તરવસ્વરૂપનું જ્ઞાન

સ પાદન કરવાને માટે, આ અને બીજી પણ ઘણી આને લગતી બાબતોને સમજવાને માટે પ્રયત્નશીલ બનવું જોઈએ

[૮]

શબ્દાર્થ અને ભાવાર્થ-બન્નેનું જ્ઞાન જોડવું

પ્રથમ ઉપકારી, આચાર્યભગવાન શ્રીમત શાન્તિસૂરી-
સ્વરણ મહારાજાએ રચેલા, શબ્દોથી દૂષા પણ અર્થોથી
ગમ્ભીર એવા આ શ્રી ધર્મરત્ન નામના શાસ્ત્રગ્લની પ્રથમ
આધાને અવલખીને આપણે વિચાર કરી રહ્યા છીએ પ્રથમ
આધામા પૂર્વાર્ધ દ્વારા મગલ કહેવાયું છે અને ઉત્તરાર્ધ
દ્વારા અભિધેય કહેવાયું છે સળધ અને પ્રયોજન સામર્થ્ય
ગમ્ય છે આપણે જોઈ ગયા છીએ કે-સહિતા આદિ છ
પ્રકારોથી સૂનાદિની વ્યાખ્યા કરાય છે આ છ વ્યાખ્યા
પ્રકારોમાંથી ‘પદ્યાર્થ’ નામના ત્રીજા વ્યાખ્યાપ્રકાર દ્વારા
મૂલકાર મહાત્માએ તેમ જ બૃહદ્વૃત્તિકાર આચાર્યભગવાન
શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીસ્વરણ મહારાજાએ, પ્રથમ આધાનો શબ્દાર્થ
કરેલો છે શબ્દાર્થ કરતા ભાવાર્થ, એ વધારે મહત્વની
વસ્તુ છે ભાવાર્થના જ્ઞાતા આત્માઓ, જેવા ઉત્તમ પ્રકારે
શબ્દાર્થનું પણ નિદર્શન કરાવી શકે છે, તેણે શબ્દાર્થનું નિદ
ર્શન, ભાવાર્થથી અજ્ઞાત આત્માઓ કરાવી શકતા નથી ભાવા
ર્થથી અજ્ઞાત આત્માઓ દ્વારા, શબ્દાર્થના વાસ્તવિક કોટિના
અને સુંદર નિદર્શનમાં જૂલ થવી, એ સંભવિત વસ્તુ છે
વધુમાં, વસ્તુના રહસ્યને ધામવાને માટે, કેટલીક વાર માત્ર

શુદ્ધાર્થનું જ્ઞાન નિષ્ફલ નિવડે છે તેવાઓ શુદ્ધગ્રાહી બની શકવા છતાં પણ ભાવગ્રાહી નહિ બની શકવાના યોગે, સ્વપ્રસ્ના હિતસાધક બનવાને બદલે અહિતસાધક પણ બની બંધ છે આ કારણે, વસ્તુના સ્વરૂપથી મુક્તા થવામાં શુદ્ધાર્થનું જ્ઞાન જેમ આવશ્યક છે, તેમ ભાવાર્થનું જ્ઞાન પણ આવશ્યક છે

સ્થા પાદની ઉપાસનાથી વાસ્તવિક જ્ઞાન :

આપણે અહીં પણ શુદ્ધાર્થનો વિચાર કરી લીધા બાદ, ભાવાર્થનો વિચાર કરવાનું શરૂ કર્યું છે પ્રથમ ગાથાનું પ્રથમ પદ 'નમિઙ્ગ એવું છે આ નમિઙ્ગ પદના ભાવાર્થને વિચિન્તા, આપણે જોઈ આવ્યા કે-આ પદનો પ્રયોગ કરવા દ્વારા, શાસ્ત્રકાર મહર્ષિએ, એકાન્ત નિત્યવાદી અને એકાન્ત અનિત્યવાદી-એ ઉભય પ્રકારના વાદિઓનું મુખ્ય ધન ઠર્યું છે આ પદ પૂર્વકાલની ક્રિયાને જણાવનાર, ઉત્તરકાલની ક્રિયાને આશિષ્ટ કરનાર અને સ્થાદ્વાદ રૂપ સિદ્ધનાર સંવાદી હોવાના કારણે, એકાન્તવાદિઓના એકા તવાદને મુન્દર પ્રકારે નિનાસ કરનારૂં ગણાય તે સ્વાભાવિક છે કારણ કે-એકાન્ત નિત્ય ક્રિયા એકાન્ત અનિત્ય કર્તા, એ ક્રિયાઓને કરવાને સમર્થ બની શકતો નથી આ વસ્તુને સ્પષ્ટ કરતાં આપણે અનેક વાતો વિચારી ગયા છીએ વસ્તુસ્વરૂપનું વાસ્તવિક જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવાને માટે શુદ્ધ સ્માદ્વાદના ઉપસકે બનવું, એ પરમ આવશ્યક છે મિથ્યાત્વાદિના યોગે શુદ્ધ સ્માદ્વાદના સ્વરૂપથી અજ્ઞાત રહેલા દર્શનકારો, એકાન્તવાદમાં ફસાએલા હોવાથી, આવા પદોના પણ મથા

લાવને પામી શકતા નથી પ્રયોગને પામેલ શબ્દાદિના
 સાચા લાવને પામવો, એ પણ એકાન્તવાદના ઉપાસક બને
 તો એના ભાગ્યમા લખાએલ નથી, ત્યાં એ બીયારાઓ
 ધર્મ સાચા તત્ત્વવાદને પામી શક્યા હોય, એવી તો કલ્પના
 પણ કેમ જ થઈ શકે ?

સ્વાદ્વાદ વિના શુદ્ધ દર્શનાદિનો અભાવ

એકાન્તવાદિઓનું કથન વાતમા-વાતમા વહતોંબા
 વાતને પામે છે સ્વાદ્વાદના વિરોધિઓની સઘલી જ વાતો
 માઠા મે વળ્યા આદિ જેવી જ હોય છે એવાઓ સન્મા
 નિના નાશક અને ઉન્માર્ગના પ્રચારક બને, એમા કેઈ
 પણ સુદર બુદ્ધિના ધરનારને તો આશ્ચર્ય જ નથી હોતી
 વસ્તુના અનતા ધર્મોને અપલાપ થાય, એ ગીતિએ વસ્તુના
 એક ધર્મનું નિરૂપણ કરવાનું પાપ, એકાન્તવાદિઓના કાથે
 વસ્તુનું જ એ પાપ કેઈ સામાન્ય જાતિનું પાપ નથી
 આ કારમા પાપથી બચવાને માટે, શ્રી સર્વજ્ઞ પરમાત્માઓએ
 દર્શાવેલા સ્વાદ્વાદ સિદ્ધાન્તને બરાબર સમજી લેવાની
 જરૂર છે એક પણ વચનનું ઉચ્ચારણ કરતા પહેલાં, પોતાના
 વચનને આ સિદ્ધાન્ત રૂપ કસોટી દ્વારા કબી લેવાની ઉપેક્ષા
 સેવવી, એ રવ-પરને માટે હાનિકર છે વિચારની, ઉચ્ચારની
 અને આચારની શુદ્ધિને ઈ-છતા આત્માઓએ, આ સ્વાદ્વાદ
 સિદ્ધાન્ત રૂપ સુરમગામા નિમગ્ન રહેવું, એ જાતિ આવશ્યક
 છે આવી અનુપમ સુરમગાને તણને, જેઓ એકાન્તવાદ
 રૂપ ગદાતી ગટરમા એલવાના જ શોષીન છે, તેઓ શુદ્ધ

વિચાર, શુદ્ધ ઉચ્ચાર અને શુદ્ધ આચારથી મદાને માટે દ્વર જ રહ્યા છે એવાઓ જે શુદ્ધ વિચારની, શુદ્ધ ઉચ્ચારની અને શુદ્ધ આચારની વાતો કરે છે, તે કેવલ તેઓને મિથ્યા મોહ જ છે વસ્તુના સ્વાદવાદશુદ્ધ સ્વરૂપને મનસ્યા વિના કે અનતજ્ઞાનિઓની આજ્ઞા મુજબ તેને સ્વીકાર્યા વિના, શુદ્ધ દર્શન, શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુદ્ધ ચારિત્રની વાતો, જે તો શબ્દોના મિથ્યા પ્રયોગો માત્ર જ છે આથી, કલ્યાણકામી આરમ્ભાઓએ, વીતરાગચાલનના શુદ્ધ દર્શન, શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુદ્ધ ચારિત્રની સાચી આરાધનાને ઠગવાને માટે, શુદ્ધ સ્વાદ વાદને સમજી, વસ્તુના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લઈ, અજ્ઞાનમય એકાન્તવાદના અધકારમાં ન ફગી જવાય, એની ખૂબ જ કાળજી રાખવી જાણીએ એ વિના આ સમાન્માગરના નિમ્તાને પમાડું, એ કોઈ પણ ગીતિએ શક્ય નથી

ચાર અનિરોધાનુ નિર્દર્શન :

નમિત્તજ્ઞ એ પદના ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કર્યા બાદ, સચ્ચગુણરચણકુલદ્વાર મમલક્ષ્મ અને ‘વીર - આત્રણ પડોના ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કરતા, પૃહ્લદ્વૃત્તિકાર આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ દેવે દ્રસ્યરીત્વરજી મહારાજ દ્વરમાવે છે કે- આ ત્રણ પદો દ્વારા શાસ્ત્રકાર પરમર્ષિએ, થી જિનેન્દ્રદેવોના-‘પૂજા તિશય, જ્ઞાનાતિશય, વચ્ચનાતિશય અને અપાયાપગમાતિશય’ -એ ચાર અતિશયોનુ નિર્દર્શન કરાવ્યું છે આ વસ્તુનું નિરૂપણ કરતાં તેઓગીએ જે દ્વરમાવ્યું છે, તે ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે કે- ‘સચ્ચગુણરચણકુલદ્વાર આ વિશેષણ દ્વારા

પ્રથમ સૂત્રગાથામા ઉપયોગમા લીધેલ પ્રથમ વિશેષણ
 'સચ્ચગુણરત્નકુલહર ના ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કરે છે એ ઉપકારી
 પરમર્થિ દ્રરમાવે છે કે-‘સકલગુણરત્નકુલમુદ્રમ’ આ પ્રમાણેના
 આ વિશેષણ દ્વારા, અપશ્ચિમ તીર્થાધિનાથ ભગવાન શ્રી
 મહાવીરદેવનો પૂજાતિરાય પ્રકાશિત થાય છે આવા ઉમદા
 વિશેષણથી જે આત્મા વિશિષ્ટ હોય, તે આત્મા વિશ્વપૂજ્ય
 હોય એ વાત વિવાદ વિનાની જ છે સઘળા ય ગુણરત્નોના
 ઉત્પત્તિસ્થાન સમી વિભૂતિ, વિવેકી માત્રથી પૂજ્ય હોય,
 એમા શકાને સ્થાન જ ન હોય આ ઉપકારી દ્રરમાવે છે
 કે-ગુણવન્ત આત્માઓ સુરેદ્રો, અસુરેદ્રો અને નરેદ્રો
 દ્વારા પણ પૂજ્ય જ છે સામાન્ય રીતિએ એમ કહી શકાય
 કે-સાચા સુરેદ્રપણાને, સાચા અસુરેદ્રપણાને અને સાચા નરે
 દ્રપણાને, સામાન્ય આત્માઓ નથી જ પામતા ઇદ્રપણાને અને
 ચક્રવર્તિપણાને પામનાગ આત્માઓ, અધ્યુદ્ગત પરાવર્તની
 અદરના કાલમા જ મુક્તિપના લોકતા થનારા હોય ॥ વિવેકી
 આત્માઓથી જે પૂજ્ય હોય, એ જ વિશ્વપૂજ્યની ઉપમાને
 લાયક હોઈ શકે ॥ અજ્ઞાનિઓની અને સ્વાર્થિઓની પૂજા,
 એ તો પૂજની કાટિની વસ્તુ જ નથી સુરસમુદાયના નાયક
 સુરેદ્રો, અસુરસમુદાયના નાયક અસુરેદ્રો અને મનુષ્ય
 સમુદાયના નાયક નરેદ્રો આવા ગુણવન્તોની પૂજા કરે છે,
 એ સામાન્ય પ્રકારે નથી કરતા, પણ અહ પ્રથમિકા પૂર્વક
 કરે છે ‘હું પ્રથમ’-‘હું પ્રથમ’-આવી અપૂર્વ ઉત્સાહની ઉત્તી
 ઉર્મિઓથી જોતપોત અન્ત કરણવાળા થયેલા એ મહા વિવેકી
 આત્માઓ દ્વારા કરાવા નમસ્કારના યોગે, તેઓના મસ્તક

ઉપર રહેલા સુદેવના ખુણાના વિટકોના સઘટ ધાય છે
 આ રીતિએ સાચા વિવેકને પામેલા આત્માઓ શુભવન્ત
 આત્માઓને પૂજે, એમા આશ્ચર્ય કરું જ નથી શુભી
 માત્રના પૂજારી વિવેકશીલ પુરુષાત્માઓ, સકલ શુભોની
 દરપત્તિના સ્થાનભૂત શ્રી અરિહન્તદેવોના આત્માઓની
 આવી ઉદ્ધતાભરી રીતિએ પૂજા કરે, એ સ્વાભાવિક વસ્તુ છે
પૂજારી ઇતિગેનુ આર્ધ્યશુ

આવા ઉત્તમ આત્માઓની આવી પૂજા દ્વારા, અજ્ઞાન
 આત્માઓ પણ આવા અનન્ત ઉપકારિઓની સેવા કરવાને
 લલચાય છે અને એ સેવાની લાલચના યોગે સેવા કરવાને
 ઉપસ્થિત થયેલાઓની જો ભવિતવ્યતા આદિ સુદર હોય છે,
 તો તેઓ વિવેકી બનીને સન્માર્ગના સાચા આરાધક બની
 જાય છે આ જ કારણે, આ પૂજાવિશયની મહત્તા વર્ણવાય
 છે જેઓની આવી પૂજા થાય છે, તેઓને પૂજની અપેક્ષા
 નથી હોતી અને જેઓ પૂજા કરે છે તેઓ પણ એ પૂજાને
 પોતાના પરમ કૃત્યાણના કારણભૂત માનતા હોઈને, તે પૂજા
 કરવી જ જોઈએ-એમ માનનારા હોય છે અનન્ત ઉપકારી
 અને અનન્ત જ્ઞાનના સ્વામી શ્રી અરિહન્તદેવોના સ્વરૂપથી
 સુપ્રતિષ્ઠિત આત્માઓ તો, એમ માને છે કે-વિવેકી આત્માઓ
 આવા જગદુદ્ધારકોની પૂજા કરે, એ સ્વાભાવિક વસ્તુ છે
 પણ અજ્ઞાન અને ભ્રિષ્ટ આત્માઓને માટે, આવી જાતિની
 પૂજાના પ્રસંગનું દર્શન પણ ઇહં જ આકર્ષક નિવડે છે

અન્યની સેવામાં ય શ્રી અરિહંતની સેવા

આવી અભેદ અને અનુપમ પૂજા, આવા આત્માઓને માટે જ નિર્મિત થયેલી હોય છે આવી પૂજાને પામવાની હાથકાત, શ્રી અરિહંતદેવો સિવાયના અન્ય કોઈનીય આ સસારમાં હોઈ શકવી નથી ઇંદ્રો અને સુવિવેકી નરેન્દ્રો જેવા ઉત્તમ આત્માઓ, શ્રી અરિહંતદેવોની આવી સેવા કરે, એ તો સહજ છે અન્ય પણ આત્માઓ ઇંદ્રાદિ તરફથી જે સેવાને પામે છે, તે પણ અનન્તજ્ઞાની શ્રી અરિહંતદેવોની આજ્ઞાના પાલનના પ્રતાપે જ છે એટલે એ સેવા પણ શ્રી અરિહંતદેવોની જ ગણાય છે શ્રી અરિહંતદેવોની આજ્ઞામાં વિચરતા પુણ્યાત્માઓ જે સેવાને પામે છે, તે સેવાને તેઓ પણ પોતાની સેવા નથી માનતા, પણ તે શ્રી અરિહંતદેવોની આજ્ઞાની અને પરિણામે શ્રી અરિહંતદેવોની જ સેવા છે, એમ માને છે

પૂજાતિથયની અગ્નિ એ સદ્બ્રાહ્મણની અગ્નિ

સકલ ગુણોના ઉત્પત્તિસ્થાન સમી વિષ્ણુતિથોની પૂજા, એ વિવેકી આત્માઓને માટે અસ્વાભાવિક નહિ, પરંતુ સ્વાભાવિક વસ્તુ છે વિવેકી આત્માઓને આવી વિભૂતિની ઉત્માહ્લસરી રીતિએ પૂજા કરવાને માટે ન લલચાય, તો તેમને વિવેકી તરીકે ઓળખવા કે ઓળખાવવા, એ તો વિવેકી શબ્દનો દુરુપયોગ માત્ર ગણાય સાચા વિવેકિઓ તો, સકલ

આ વસ્તુને સમજનારાઓને, ભગવાનના ‘પૂજાતિશય’નું વર્ણન અશ્વિકર નિવડતું નથી, પણ શ્વિકર જ નિવડે છે. આવા પૂજાતિશય તરફ અશ્વિ બતાવનારાઓ તો, પોતાના સફળતા તરફ જ અશ્વિ બતાવનારા છે, એમ કહેવું જોઈએ. બહુલસંસારી આત્માઓની પાસે, આવા સત્યને ઝીલવાને માટે જોઈએ હૃદય જ નથી હોતું. અથવા, જગતના અજોડ આત્માઓની જગતમા પણ અજોડ પૂજા હોવી, એ તો જે ને જે ચાર જેવી તરફ સીધી અને માની જ વાત છે.

નિરૂપણપદો મય રેરક બને.

શુભવના આત્માઓની, ઈંદ્રો અને નરેન્દ્રો જેવાઓ, આવી ઉત્સાહની રેલમહેલ કળતી પૂજા કરે, એ વાતની નિહિને માટે સાક્ષી તરીકે બૃહદ્વૃત્તિકાર આચાર્યભગવાન, પૂર્વના મહાપુરુષના કથનને રજૂ કરવા દ્વારા પુનઃ અપદ્ધ કરે છે કે-‘સર્વ’ કોઈ લોકમા શુભોથી જ ગણનાને યોગ્ય બને છે.’ દદાન્ત તરીકે મહાપુરુષે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને જ શુભવાન તરીકે રજૂ કર્યા છે અને દ્વરમાખ્યું છે કે-‘શુભાધિક ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવની સેવાને માટે સજ્રમ પામેલ છે. મુકુટ રૂપ પદ્મવ જેનું એવા ઈંદ્ર નિરંતર આચાર્ય કરે છે.’ આવા, અનેક રીતિએ જ નહિ પણ સર્વ રીતિએ સિદ્ધ થઈ શકે એવા, પૂજાતિશયના વર્ણનને પણ કદિપત વર્ણન તરીકે ઓખાવવામા જ શુદ્ધિમત્તા માનનારાઓના જેવા અણુધ્યક્ષવર્તિઓ કોઈ જ નથી, એમ કહેવામા સહજ પણ અતિશયોક્તિ હોય, એ સંસ્કૃતિચારકોને લાગે તેમ નથી દર્શિ.

એની અસાને પૂજા કરે-એની પ્રશન્તિ માનારાઓને, આવા અનુપમ શુભોને અનતની સખ્યામાં ધ નાન પ્રિયોક્તાઓની સેવા, અવધિજ્ઞાન જેવા જ્ઞાનને ધનનારા શુદ્ધ મધ્યમદષ્ટિ દ્રોષો કરે એ ન ગમે, તે સહજ છે યોગ મિથ્યાત્વના કારમાં રોગથી રીખાતા આત્માઓને, આવા વર્ણનો બુદ્ધિગમ્ય પણ ન લાગે એ સહજ છે મિથ્યાત્વની સહચરી બુદ્ધિ પણ આત્માને બેવધૂર બનાવનારી હોય છે કેટલાક ક્ષાયોપશમિક શુભો એવા પણ હોય છે, કે જે શુભો મિથ્યાત્વના સહચારી બનવાથી ભયકર હોયોની જ ગરજ મારે છે માયા શુભવન્તોની સાચી પૂજા રૂપવાને માટે પણ, આત્મામાં ઉત્તમ જાતિની નિર્મળતા પ્રગટવી એ આવશ્યક છે કોઈ ન પૂજે એથી શુભની મહત્તા ઘટતી નથી, પણ ઉત્તમ શુભના દર્શન પડી ઉત્તમ આત્માઓ શુભસંપત્તિની પૂજા કર્યા વિના ગ્રહી શકતા જ નથી આ સત્ય વસ્તુનું પ્રતિપાદન, એ જ પૂજાતિથયનું પ્રતિપાદન છે, એમ કહી શકાય આશિક પૂજાપાત્રતા ઉત્તમ શુભસપ્તા આત્માઓમાં પણ હોય છે, પણ સર્વ પૂજાતિથય તો શ્રી અરિહંતદેવના આત્માઓને જ હોય છે આ સત્ય વસ્તુનિયતિ તેઓને જ સમજાય, કે જેઓ નિર્દોષ પણે સત્યના ગવેષક બને પોતાની કલ્પનાઓને જ સત્યનો બહાર સમજનારાઓ, ભૂતકાલમાં જ સત્યને સમજ્યા નથી અને ભવિષ્યમાં પણ એવા અજ્ઞાન અને અહંકારી આત્માઓ સત્યને સમજવાના નથી, તો પછી વર્તમાનના એવાઓ માટે આત્માની કલ્પનાના દેવતાની જેમ જ હોય

પ્રતીકાર નિર્જનનું પરમ આવન

અનુપમ યુષોના સ્વરૂપથી અને વિવેકી આત્માઓના સ્વભાવથી અપરિચિત આત્માઓને આ પૂજનિશય સમજાવે, એ ધ સદાને માટે અશક્યવત્ છે તુચ્છ એવા પણ સ્વાર્થની સિદ્ધિ અનિશ્ચિત હોવા છતાં પણ, એની આશામાં પડેલા હોઠો, દુઃખીયાર અને દગ્ગી ખેલાડી, કે જે દેખાવની સુંદર અને સ્વરૂપે પ્રથમમથ ગીતિઓ દ્વારા તુચ્છ સ્વાર્થની આશાઓને આપી શકે છે, એવાની પૂઠે પડી જાય છે એવાની વાહ-વાહ ગાનારાઓને આવી અનુપમ પૂજનિશયની વાતો ન ગમે, એમાં એવાઓના દુર્ભાગ્યની કથા જ ખાવી રહી એવાઓને શુદ્ધાભાસની અજ્ઞાનિઓએ કદેક્કી ઉપાસના ગમે છે, પણ અનુપમ શુદ્ધોના ધારક તારકોની મહા વિવેકિઓ દ્વારા કરાતી ઉપાસના નથી ગમતી આ વસ્તુ તો તે જ આત્માઓને ગમે, કે જે આત્માઓની ભવિતવ્યતા સુંદર હોય મિથ્યાત્વની મદતા થયા વિના આવી અનુપમ વસ્તુઓ રૂથવી, સમજાવી અને મનાવી, એ કાર્ય શક્ય નથી કમઠજ મિથ્યાત્વ રૂપ રાગથી રીજાતા આત્માઓ આ વાતને અસભ વિત માને, એ પણ બનવાભોગ છે પણ એવાઓ ત્યારે વિરુદ્ધમાં પ્રતાપો કરવા લાગે, ત્યારે વધુ ને વધુ કથાપાનુ બનવા માથે પ્રતીભરવાન પણ બને છે ભાવદયાથી ઉભરાતા હૃદયે એવાઓનો પ્રતીકાર, એ પણ નિર્જનનું પરમ સાધન છે

સમ્ય નો પ્રવૃત્તિ ઈતરા માટે ન ધર્મ શકે

‘રાજગુણસ્તુત્યુદ્ધમ્’ આ વિશેષણ રૂપ સામાસિક પદના

આવાર્યને રૂપદ કરતા, સૂત્રકાર પરમર્ષિ આચાર્યભગવાન શ્રી શાન્તિસૂરીશ્વરજી મહારાજ, વળી એક બીજી વસ્તુને મમળાવે છે એ અનત ઉપકારી આચાર્યભગવાન દૂરભાવે છે કે—

“ સકલગુણરત્નકુલમુદ્દમિત્યનેન મમલન ગુણગુરમનુવ્રતાયકેષુ પ્રાધ્ન્યમન્યપાતિ । ઉદાઃ કથાપિ કેનાપિ ગુણેત વિચિન્તયા સ્વચ્છન્દ પ્રવૃત્તેરયોગત્ ।

આ કથન દ્વારા, સૂત્રકાર પરમર્ષિ પણ પૂજાતિશયના હેતુને જ રૂપદ કરે છે પૂજનો અતિશય બતાવે, એવી પૂજા તો તે જ આત્માઓની થાય, કે જે સર્વશ્રેષ્ઠ હોય સર્વશ્રેષ્ઠના વિના, અતિશયવતી પૂજા હોઈ શકતી જ નથી અતિશયવતી પૂજાને માટે, એક શ્રી જિનેશ્વરભગવાન જ યોગ્ય છે આ વાતને દર્શાવવાના હેતુથી, સૂત્રકાર પરમર્ષિ દૂરભાવે છે કે—ગકલગુણરત્નકુલમુદ્દમ આ વિશેષણ દ્વારા સુર, અસુર અને મનુષ્યોના નામકોમા ભગવાનનું પ્રધાનપણ કહેવામા આપ્યું છે સુર, અસુર અને નરના નામકોમાના કોઈની

કોઈ પણ શુણ્ણ દ્વારા વિકલતા હોવાના કારણે, કોઈને અગે પણ સકલ શબ્દની પ્રવૃત્તિ થઈ શકે એમ નથી ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો અને અહીં પ્રકલ્પવશાત્ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ, આ નિવાસ કોઈના પણ ગુણોને માટે વાસ્તવિક રીતિએ મકલ શબ્દનો પ્રયોગ કરી શકાય તેમ નથી સકલ ગુણો અને અન્યમા, એ વાત જ સંભવિત નથી સકલ ગુણોના માલિક તો શ્રી જિનેશ્વરદેવો જ હોય છે એ જ કારણે, એ દિદારકોની પૂજા સુરેન્દ્રો, અસુરેન્દ્રો અને નરેન્દ્રો ‘હું પ્રથમ કર’—‘હું પ્રથમ કર’—એવા ઉદાસ

પૂર્વક કરે છે આ વાતમા આશંકા, એ તો પોતાના અસ્તિત્વની આશંકા જેવી આશંકા છે આ રીતિના વર્ણનથી પણ ચરમ જિનેશ્વર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનો પૂજાતિશય જ સ્પષ્ટ થાય છે

કેવળજ્ઞાન વિના ગાસનસ્થાપના થતી નથી

વિમલજેવલમ્ આ ધ્મીજ વિશેષણ દ્વારા તો, જ્ઞાનાતિશય સમ્પન્નતાના પ્રતાપે, પ્રસિદ્ધ એવા ‘શ્રી સિદ્ધાર્થ’ નામના રાજાના કુલ રૂપ વિમલ આકાશતલને સુપ્રકાશવન્ત બનાવવાને માટે સદ્રમા મમા જિનનાથ શ્રી મહાવીર ભગવાનનો વચનાતિશય પ્રપચિત નામ વિસ્તૃત કરાય છે કારણ કે— કેવળજ્ઞાન થયા પછી ભગવાન શ્રી તીર્થકરદેવોની સફરેશના પ્રવૃત્તિ અવશ્યભાવિની હોય છે શ્રી તીર્થકરનામકર્મનું વેદન, એ જ પ્રમાણે થાય છે આ જ વાતનું સપ્રમાણ આલેખન કરતા, બૃહદ્વૃત્તિકાર આચાર્યભગવાન દ્વરમાવે છે કે—

વિમલજેવલમ્ શ્વમુના તુ જ્ઞાનાતિશયસમ્પન્નતયા પ્રસિદ્ધિઙ્ગાર્થવાચકુલવિમલનમસ્તત્તનિર્ણયિર્વનંચસ્ય જિનનાથસ્ય વચનાતિશય પ્રજ્ઞયતે યતઃ સ્વજ્ઞાને સત્યવદ્યમાર્ગિની મગવતાં તીર્થકરતાં સદ્ગેશના પ્રકૃતિ તીર્થચરનમકર્મણ હત્યમેવ વેદમાન્ત્વાત્તુ ચકુચ ધીમદ્રવાહુરવામિપાર્દ —

■ જ સદ ગેઝગદ, અમિલાણાઘ ધમ્મદેસણાદિહિ । શ્વયાદિ

આવા પ્રકારના સ્પષ્ટ ઉલ્લેખના બળે, આપણે ઘણી ઘણી વસ્તુઓનું વર્ણન કરી શકીએ સપૂર્ણ જ્ઞાનાતિશય સંપન્નતા કેવળજ્ઞાન વિના શક્ય નથી અન્ય જ્ઞાનોમા અનુપયોગ થવાનો સભવ હોવાથી, સમજના થવી એ

અસંભવિત નથી અખલનાની સંભાવનાનો પણ અભાવ તો એક દેવલજ્ઞાનમાં જ છે એક દેવલજ્ઞાન જ એવું છે, કે જે આત્માને સંપૂર્ણ જ્ઞાનાતિશયથી સંપન્ન બનાવે આ જ કારણે, શ્રી ધર્મતીર્થના સંસ્થાપક ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવો મતિ, શ્રુત અને અવધિ-આ ત્રણ નિર્મલ જ્ઞાનોને સાથે લઈને આવવા છતાં પણ અને દીક્ષિત થતાની સાથે જ થોડા મન પર્મવજ્ઞાનને ધરનાગ બનવા છતાં પણ, દેવલ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા વિના, ધર્મતીર્થનું સંસ્થાપન કરતા નથી સઘળા ય શ્રી તીર્થકરદેવોની એકવાક્યતા પણ આ જ વસ્તુને આભારી છે આ પરમ તારકો શ્રી ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરે છે, તે પણ શ્રી તીર્થકરનામકર્મના જ યોગે કરે છે, પરંતુ કોઈ પણ જાતિની ઇચ્છાથી કરતા નથી ઇચ્છા રાગિને જ હોઈ શકે છે અને દેવલજ્ઞાન રાગિને ચતુ નથી રાગ-રોષ આદિ મોહનો નાશ થયા પછી, જ્ઞાના વરણીય આદિ ધાતી કમોનો સમૂહ નાશ થયા પછીથી જ, દેવલ જ્ઞાન થાય છે, એટલે એ મોહના અભાવમાં ઇચ્છા આદિના નાટકો હોતા જ નથી શ્રી તીર્થકરનામકર્મના પ્રતાપે, ઉદાસીનભાવને ધરતા એવા પણ શ્રી અરિહતદેવો, ધર્મ તીર્થની સ્થાપના કરે છે અને એ જ કારણે, એમાં દોષનો અગર તો કૃત્રિમતાનો સર્વથા અભાવ હોય છે નેઓ લોકને પોતાનો અનુયાયી બનાવવાને માટે તીર્થસ્થાપનના કોડોને સેવતા હોય છે, તે જોયારાઓ તો, સ્વયં પણ ધર્મને પામ્યા નથી હોતા, ત્યાં ધર્મતીર્થની સ્થાપનાની તો વાત જ શી ? ધર્મતીર્થનું સંસ્થાપન દેવલજ્ઞાની સિવાય શક્ય નથી.

શ્રી તીર્થંકરનામકર્મનું વેદન

ત્રીજા ભવમા શ્રી તીર્થંકરનામકર્મની નિકાચના કરનારા શ્રીતીર્થંકરદેવના આત્માઓ, માણીમાત્રને શાસનરસિક બનાવવાની ભાવદયાથી જ ઓતપ્રોત હોય છે એ ઉત્તમ ભાવનાના અમલને માટે, મોઢની આદિ ઘાતી કર્મોના સમૂહ સહારને માટે જ તેઓ ઉદય હોય છે શ્રી તીર્થંકર થવાના ભવમા, દીક્ષિત થવા પૂર્વે, જે લોગ આદિનો લોગવટો એ તાગ્દોના આત્માઓ કર છે, તે લોગવટો પણ મોઢ આદિના વિનાશને માટે જ કરે છે, એવું શાસ્ત્રોમા સ્પષ્ટ શબ્દોમા પ્રતિ પાદન કરાએલું છે એ જ કારણે, એવા પુણ્યાત્માઓ દેવભવમા પણ સતિના સ્વાનમા વિરખિના જ ઉપાસક હોય છે આવા તાગ્દો શાસ્ત્રના પાલનમા કે માતવી લોગોમા વિરજા હોય, એમા તો પૂછવાનું જ શું હોય? ચારે ય ઘાતી કર્મોનો સમૂહ વિનાશ થયા બાદ, એ પરમ પુરૂષો, ઉત્તમોત્તમ ભાવદયા રૂપ ભાવનાના યોગે નિકાચિત કરેલ સર્વોત્તમ એવા શ્રી તીર્થંકરનામકર્મના વિપાકોદયને લોગવતા લોગવતા, ધર્મતીર્થનું સન્ધાપન કરે છે અસખ્ય ઈંદ્રો આદિની અનુપમ પૂજનો લોગવટો કરવા છતાં પણ, એ લોહોત્તર પુરૂષસિંહોનું અનુપમ ઔદાસીય પણ ઉપાસનીય હોય છે એ સન્માન આદિ જેમ અજોડ હોય છે, તેમ એ ઔદાસીન્ય પણ અજોડ જ હોય છે એ જ કારણે, બૃહદ્વૃત્તિકાર આચાર્ય ભગવાને કૃતમાળ્યુ કે—‘કેવલજ્ઞાન થયા પછી શ્રી તીર્થંકર મહારાજાઓની સફેદશના પ્રતીતિ અવશ્ય થનારી હોય છે કારણ કે—શ્રી તીર્થંકરનામકર્મનું વેદન જ એ પ્રકારનું છે’

આ વાતને તેઓ અનત ઉપકારી, શ્રુતકેવલી જગવાન શ્રી
જદ્રખાહુરવામિછ મહારાજના વચનથી મજબૂત બનાવે છે
ચૌદ પૂર્વના ધણી, યુગપ્રધાન અને નૈમિત્તિક તરીકેના પ્રભા
વકની સર્વોત્તમ પ્રસિદ્ધિને પામેલા સમર્થ શાસનપ્રભાવક
આચાર્ય જગવાન શ્રી જદ્રખાહુરવામિછ મહારાજ પ્રશ્નોત્તરના
રૂપમા દર્શાવે છે કે-

‘ શ્રી તીર્થકરદેવના આત્માઓ ત્રીજે બંને નિકાશિત
કરેલ તે શ્રી તીર્થકરનામકર્મને કેવી રીતિએ વેદે ? ’

‘ તે શ્રી તીર્થકરદેવો તે શ્રી તીર્થકરનામકર્મનું વેદન
અગ્લાનપણે ધર્મદેશના આદિથી કરે છે ’

આ બધાથી સ્પષ્ટ છે કે-શ્રી તીર્થકરદેવના આત્માઓ
ધર્મતીર્થની સ્થાપના આદિ જે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે શ્રી
તીર્થકરનામકર્મના વેદનને અંગે જ કરે છે એ ઉદ્ધારક આત્મ
ઓની સઘળી જ પ્રવૃત્તિ ઈન્ધારહિતપણે જ હોય છે અને
એકાત ઉપકારક હોય છે સર્વોત્તમ જ્ઞાનાતિશયસમ્પન્નપણી
સાથે શ્રી તીર્થકરનામકર્મનો વિષાકોદય હોવાથી, ઉપકાર
માટેની અનેકવિધ સામગ્રીઓ, તે તારકોની પાસે મૌજૂદ
હોય છે એ તારકોની વાણી પણ પાત્રીસ ગુણમયી હોય
છે કેવલજ્ઞાન થયા પછીથી જ શ્રી તીર્થકરનામકર્મનો વિષા
કોદય શરૂ થતો હોવાથી, જ્ઞાનાતિશય દ્વારા જ વચના
તિશય પ્રાપ્ત થાય છે આમ હોવાથી, વિમલવલ્લભ આ
વિશેષણ દ્વારા જ્ઞાનાતિશય અને જ્ઞાનાતિશયના યોગે આવતો
વચનાતિશય, એ ઉભય અતિશયો બરાબર સ્પષ્ટ થાય છે

સપૂર્ણ જ્ઞાન વિના સ્વતંત્રપણે બોલવાના અને કરવાના
કામમા પડે નહિ

આ વાત વધુ સ્પષ્ટ થાય, એ રીતિએ પર્ણન કરતા,
મૂલ સૂત્રકાર પરમર્ષિ આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ જ્ઞાતિસૂરી
શ્રેષ્ઠ મહારાજા કૃપાએ છે કે-

“વિમલકલ્પકમિત્યેન મગલતો જ્ઞાનાલિપ્તયર્ષપદ્મતયા તથ્યાર્થવાદિત્વમુક્તમ્ ।
તવન્તરણ સૂક્ષ્મવાદરમૂર્તામૂર્તાન્નિગાલ્પાં ચાપાતધ્યેમ મવકુમણકલ્પાત્ ।”

વિમલકેવલમ્ આ પદ દ્વારા જ્ઞાનાતિશયસંપત્તિપણાથી
ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનું તથ્યાથ વાદિપણું કહેલું છે કારણ
કે-કેવલજ્ઞાન વિના સૂક્ષ્મ તથા બાહર અને મૂર્ત તથા અમૂર્ત
આદિ પદાર્થોનું યથાતથ્યપણે ઠયન કરવું, એ અસંકલ્પ છે
કેવલજ્ઞાન દ્વારા સપૂર્ણ જ્ઞાનાતિશયથી સુક્ષ્મ અન્યા વિના,
સર્વ વિષયોમા સ્વતંત્રપણે તથ્યવાદી બનવું, એ શક્ય જ
નથી આ વસ્તુ જે આત્માને બરાબર સમજાઈ જાય, તો
તથાવિધ જ્ઞાનને સંપાદન કર્યા વિના સ્વતંત્રપણે અભિપ્રાયો
ઉચ્ચારવામા રહેલી બચકરતા પણ આપોઆપ સમજાઈ જાય
આને વિના જ્ઞાને, લગભગ દરેક બાબતમા, સ્વતંત્રપણે
અભિપ્રાય ઉચ્ચારવાની વૃત્તિ વધતી જાય છે વિના જ્ઞાને
સ્વતંત્રપણે અભિપ્રાયો ઉચ્ચારવાની વૃત્તિ, એ ધણી જ કારમી
વૃત્તિ છે અજ્ઞાનતાની સાથે જ્યારે મિથ્યાસિમાન અને મોટાઈની
ભૂખ જેવા કારમા દુર્ગુણો બળે છે, ત્યારે આત્માને તે ખૂબ
જ અધમ બનાવી દે છે અજ્ઞાની જ્ઞાની તરીકે પદાવાનો
અભિલાષ કરે, એ જ એના આત્માનો કારમો અધ પાત
[૮૫કારિઓ તો સ્પષ્ટપણે કૃપાએ છે કે-અજ્ઞાનિઓએ

અને અપજ્ઞાનિઓએ સ્વચ્છન્દપણે બોલવા-કરવાના રદામા નહિ કરાતા, જ્ઞાનિઓની આજ્ઞાથી અવિરુદ્ધપણે જ બોલવા-કરવાના કામમા લાગી જવું જોઈએ અને તજ્ઞાનિઓની આજ્ઞાનો અમલ ભલે ને શક્તિ મુજબ થાય, પણ જ્ઞાનિઓએ નિરોધેથી વસ્તુના સેવનથી તા, જરૂર જ મર્વ પ્રકારે બચવાની કાળજી રાખવી જોઈએ વસ્તુ માત્રના સ્વરૂપથી અજ્ઞાત આત્માઓ જ્યારે સ્વતન્ત્રપણે લખવા-બોલવાના નાદે ચડે છે, ત્યારે તેઓની શક્તિ અને સામગ્રી પ્રાય સન્માર્ગના નાશનું અને ઉન્માર્ગના સ્થાપનનું કામ કરવામા જ ખર્ચાય છે અને એથી પોતાની આ જાતિની પોતે માનેલી સુદર કલામા રાચનારાઓ, પોતાનું તેમ જ પરતું કારે અહિંત માધે છે

જ્ઞાનાતિશય પૂર્વકના વચનપ્રતિગયનો પ્રભાવ

અધુરા જ્ઞાની અને છુદ્દ આત્માઓની જ્યારે આ દશા હોય છે, ત્યારે શ્રી જિનેશ્વરદેવ જેવા ગભીરતા આદિ અનેકાનેક ગુણોના સ્વામી આત્માઓની દશા, કોઈ લોકોત્તર જ હોય છે નિર્મલ કોટિના મતિ, સુત અને અવવિ-એ ત્રણ જ્ઞાનોની સાથે જ અવતરતા અને દીક્ષિત થવાની સાથે જ આગ જ્ઞાનના ધણી બનનારા, એવા પણ એ સ્વ-પગ-તારક પુરુષાત્માઓ, કેવલજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી પ્રાય મૌનપણે જ વિહરીને પૃથ્વી તલને પાવન કરે છે તે તારકો એ વસ્તુને બરાબર જાણતા હોય છે કે-સૂક્ષ્મ, બાહર, મૂર્ત અને અમૂર્ત આદિ લાવેલું સ્વતન્ત્રપણે યથાનિયત પ્રતિપાદન કરવું, એ કેવલજ્ઞાન વિના શક્ય જ નથી આથી, એ તારકો ઘાતિકર્મોના સમૂહ વિનાશ

દ્વારા કેવલજ્ઞાનને પામવાની આરાધનામાં જ મસ્ત રહે છે આ આત્માઓ પોતાની આરાધનાની અવસ્થામાં પણ, દેવલોકથી કે નગ્કથી શ્રી તીર્થકર થવાના ભવમાં આવવાને માટે વ્યવે ર્યારથી જ, શ્રી તીર્થકર તરીકે ઉત્તમ ભગ્યોના આરાધ્ય બને

■ આ તારકોના સ્થવનક્રયાણુકને પણ ઈદ્રાદિ ભગ્યો ખૂબ ખૂબ આરાધે છે આ ઉદ્ધારકો સ્થવતા, જન્મતા, દીક્ષિત થતા, કેવળજ્ઞાની થતા અને નિર્વાણ પામતા પણ જગતના જીવોને માટે સુખ રૂપ થાય છે આવા ઉદ્ધારકોને માટે, કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ ક્રેરમાવે છે કે—

નાસ્તકા લપિ મોન્તે વસ્ય કન્થગર્વવન્તુ ।

પવિત્ર તસ્ય ચારિત્ર કો વા વર્મવિતુ ક્ષમ ॥ ૧ ॥

કહે છે કે—‘જે તારકોના ક્રયાણુકપર્વોમાં નરકમાં રહેલા આત્માઓ પણ જ્ઞાનન્દને પામે છે, તે તારકોના પવિત્ર ચારિત્રનું વર્ણન કરવાને માટે, કોણ મમથ થઈ શકે એમ છે ?’ આવા અદ્ભુત ચારિત્રના સ્વામી શ્રી જિનેશ્વરદેવો કેવલજ્ઞાનને પામીને, જ્ઞાનાતિશયમગ્ધજ્ઞ બનવા સાથે, વચ્ચના તિશયના સ્વામી બનીને, સૂક્ષ્મ, બાહર, મૂર્ત અને અમૂર્ત આદિ સર્વ ભાવોનું અવભાસન કરનાર, ક્રુમતવાદિઓના મદનું વિનાશક અને સન્માર્ગનું અસ્થાપક એવું ધર્મતીર્થ સ્થાપી, અનેક આત્માઓને મુક્તિપદના લોકતા બનાવે છે આ સદ્ગો ય પ્રતાપ, જ્ઞાનાતિશય પૂરકના વચ્ચનાતિશયનો છે અને એ સંપૂર્ણ કોટિનો અતિશય તો, એક માત્ર ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોને જ હોય છે

‘મારૂં એ જ સાચું - એમ ન માનો

વચનાતિશયને પમાડનાર જે જ્ઞાનાતિશય છે, તેની પ્રાપ્તિ શ્રી જિનેશ્વરદેવોને અપાયાપગમાતિશયની પ્રાપ્તિ વિના શક્ય નથી. સર્વ શ્રી જિનેશ્વરદેવોની માફક, ચરમ તીર્થપતિ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને પણ, અપાયાપગમાતિશયની પ્રાપ્તિ પછીથી જ જ્ઞાનાતિશયની પ્રાપ્તિ થઈ છે, અને તે દ્વારા વચનાતિશયની અને વચનાતિશયના યોગે પૂજાતિશયની પ્રાપ્તિ થઈ છે. ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત છે કે - સ્માદ્વાદના પાયા ઉપર બધાએજ શ્રી જૈન શાસન અનેક નયમય દર્શન છે. સઘળી જ માયી અપેક્ષાઓને સમાવવાને માટે, શ્રી જૈન શાસન સિવાયનું એક પણ શાસન સામર્થ્ય ધરાવતું નથી. સઘળામ સાચા મન્તવ્યોનો સમાવેશ, શ્રી જૈન શાસનમાં થાય છે એક પણ ખોટા મન્તવ્યને જેમ શ્રી જૈન શાસનમાં સ્થાન નથી, તેમ એક પણ સાચા મન્તવ્યને અવકાશ ન હોય - એવું પણ શ્રી જૈન શાસનમાં નથી જ કોઈ પણ આપેક્ષા નયને શ્રી જૈન શાસન અવગણતું નથી અને કોઈ પણ નિરપેક્ષ નયને શ્રી જૈન શાસન સન્માનતું નથી. આ શાસનમાં કાર્ય - કારણ ભાવેનું પણ પરસ્પરનું અનુયાયિ પણ જે જે રીતનું છે તે તે રીતનું સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. વર્ણન કરનાર આપેક્ષા પદ્ધતિથી ઘટિત રીતિએ જે જે કાર્ય - કારણ ભાવનું પ્રતિપાદન કરે, તે તે ઘટિત એવા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના કાર્ય - કારણ ભાવ સાથે વિરોધી નથી હોતું. વસ્તુઓના ક્રમે વિવિધ અપેક્ષાએ પૂર્વાનુપૂર્વીની, પશ્ચાત્તુ પૂર્વીની અને અનાનુપૂર્વીની પદ્ધતિએ વર્ણવાય છે એ વર્ણનમાં

વર્ણન કરનારની શુદ્ધ અપેક્ષા છે કે નહિ, એનો જો અવિરુદ્ધ દષ્ટિએ વિચાર કે વાત આવે, તો કૃત્રિમ વિરોધો તો સહેલાઈથી ઝમી બાધ છે આમ છતાં પણ, અપેક્ષાના નામે પોતાના કૃત્રિમ અને અઘટિત મતબંધોનું સમર્થન કરનારાઓની સાથેનો વિરોધ તો શાશ્વત રહ્યો છે, રહે છે અને રહેશે. શ્રી જૈન શાસનને પામેલો જેમ યોગ્યની સાથે સમન્વય સાધી શકે છે, તેમ અયોગ્યની માથે વિરોધ પણ ઘણો જ સુદૃઢ સાધી શકે છે. વિતરણવાદ કે શુષ્કવાદને શ્રી જૈન શાસનમાં સ્થાન નથી. શુષ્કવાદ કે વિતરણવાદના ઉપાસકો, ધર્મવાદમય શ્રી જન શાસનની ઉપાસનાને માટે લાયક નથી. મુનથ સાથે સમન્વય કરનારો, કુનંથનો નામનો જે રીતિએ કરી શકે છે, તેવો સામનો, મુનથ સાથે પણ ઝઘડનારો વાદી, નથી કરી શકતો. ‘મારૂં એ જ સાચું’—એમ માનનારો તો, શ્રી જૈન શાસનથી આપોઆપ જ બહિષ્કૃત થયેલો છે. સાચાને પોતાનું માનીને ખોટાના સ્પર્શથી પણ દૂર રહેવાને ઇચ્છનારો, શ્રી જૈન શાસનના અપેક્ષામય સ્મારકવાદનો સાચો ઉપાસક બની શકે છે. એકાન્તવાદિની માફક થયે-છ બાલનાર, વાત-વાતમાં ફેણી તોળનાર અને અસમજદારપણે શાસ્ત્રીય વસ્તુઓને બોલવા કે લખવા દ્વારા રબૂ કરનારો પોતાના આત્માનો પણ દ્રોહ જ કરે છે. આ વાતને બરાબર ધ્યાનમાં રાખીને, વસ્તુ માત્રના સ્વરૂપના વિવેકશીલ વિચારક બનવું, એ જોને માટે હિતાવહ છે.

ઘાતી કર્મોના સમૂહ નામ

આપણે પ્રસંગ એ ચાલે છે કે—જ્ઞાનાતિશયની પ્રાપ્તિ—

અપાયાપગમાતિશયની પ્રાપ્તિ વિના શક્ય નથી, એટલે
 પૂજાતિશયને, જ્ઞાનાતિશયને અને વચનાતિશયને ખતાવનાર
 અપાયાપગમાતિશયનું પણ વર્ણન કરવું જોઈએ એ વિશે
 પણો દ્વારા નહિ અતિશયોનું વર્ણન કર્યા પછી, હવે બૃહા
 વૃત્તિકાર આચાર્યજગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ
 દ્વરમાવે છે કે- શ્રી આ સાન્વય પદ્યથી સૂત્રકાર પરમ
 ચરમ જિનેશ્વર જગવાન શ્રી મહાવીરદેવના ‘અપાયાપગ
 માતિશયને સ્પષ્ટપણે નિષ્ક્રિય કરે છે આ વિશ્વમા જેટલો
 જાતિના અપાયો છે, એ જાણે અપાયોનું કારણ-એક ક
 જ છે જગતના જીવોનો કોઈ સાચો શત્રુ હોય, તો
 કર્મ જ છે એ કર્મ કોઈ એક પ્રકારનું નથી કર્મ મ
 લેઈથી આઠ પ્રકારનું છે, ત્યારે દત્તર ભેદોથી ૧૫૮ પ્રકાર
 પણ છે આ કર્મ રૂપ શત્રુસમુદાયનું મૂળ ઉખડી જાય તો
 ઉખેડવાનું કામ, જેવું સઘળા ય થી જિનેશ્વરદેવોએ ક
 છે, તેમ શ્રી મહાવીર મહારાજ, કે જે આ ચોવીમીના છે
 જિનેશ્વર છે, તેમણે પણ કહ્યું છે મઘળા ય અપાયો
 કારણભૂત કર્મશત્રુનો સમુદાય મૂળ સહિત વિયોગને પા
 જાય, એવી કાર્યવાહી કરના દ્વારા, ચરમ જિનેશ્વર જગવ
 શ્રી મહાવીરદેવ પણ અપાયાપગમાતિશયના સ્વામી બ
 છે આત્માને સસારમા પરિભ્રમણ કરાવનાર આર ઘાતિક
 ૬ બાકીના ચાર અઘાતિકર્મોનું જોર તો ઘાતિકર્મોના બળ
 ૭ ઘાતિકર્મો નિર્મૂળ થયા પછી, અઘાતિકર્મો તો બીચા
 છે સઘળા ય અપાયોમા નિગિતભૂત કોઈ હોય, તો
 ચાર ઘાતિકર્મો કે એના સમૂહ વિનાશ વિના, જ્ઞાનાતિશય

પ્રાપ્તિ શક્ય જ નથી સઘળા ય શ્રી જિનેશ્વરદેવો ચારે
 ય ધાતિકર્મોના સમૂહ વિનાશ પછીથી જ કેવલજ્ઞાનના સ્વામી
 બને છે આ જ રીતિએ, બગવાન શ્રી મહાવીરદેવ પણ ચારે
 ય ધાતિકર્મોના સમૂહ વિનાશ કર્યા બાદ જ, કેવલજ્ઞાનનું
 ઉપાર્જન કરીને, જ્ઞાનાતિશયના સ્વામી બન્યા છે બગવાન
 શ્રી મહાવીરદેવ, કર્મશત્રુના સમુદાયનો સમૂહ વિનાશ કરીને
 અપાયાપગમાતિશયના સ્વામી બન્યા છે, એ વાત 'વીર'
 એવા સાન્વય નામથી જ સ્પષ્ટ છે, એમ બૃહદ્વૃત્તિકાર
 પરમર્ષિ દર્શાવે છે

કર્મ માત્ર પાપ ક્ષય કરી દિષ્ટિએ ?

કર્મશત્રુના સમુદાયના સમૂહ વિનશથી અપાયાપગ
 માતિશય પ્રાપ્ત થાય છે, એનું કારણ--સઘળા ય અપાયોનું
 કારણ કર્મ છે, એ છે 'સઘળા ય અપાયોનું કારણ કર્મ
 છે'--એ વાતનું સમર્થન કરતા, બૃહદ્વૃત્તિકાર આચાર્ય
 બગવાન દર્શાવે છે કે--

‘નવજનમકારણાત્ સર્વમિ કર્મ બદ્ધવરણમ્ ॥’

બવજનમણું કારણ હોવાથી, સર્વ પણ કર્મ અપાયનું
 કારણ ॥ બવજનમણું કરાવવાની વાકાત, અધાતિકર્મોમા,
 ધાતિકર્મોની હયાતિ સુધી જ હયાતિ લોગવે છે ધાતિ
 કર્મોના સમૂહ વિનાશ પછીથી, અધાતિકર્મો તો માત્ર બવમાં
 રાખનારા રહે છે, પણ બવમા જનમણું જગવનાર તરીકે રહી
 શકતા નથી ધાતી ગયા પછી અધાતિને પોતાની સ્થિતિ
 પૂરી કરીને બાગ્યે જ છૂટકો છે તેમા પણ આયુધ્યકર્મની

સ્થિતિના ઠરવા બે બીજા અઘાતિકર્મો અધિક સ્થિતિવાળા હોય છે, તો કેવલીસમુદ્ધાત દ્વારા તેને સરખી નિયતિના બ નાવીને અને આયુષ્યના નાશની સાથે જ તેને નામશેષ બનાવીને, સદગા ય શ્રી જિનેશ્વરદેવો અગર તો કહો કે-કેવલજ્ઞાની મહાત્માઓ શ્રી નિર્વાણુપ ના માલિક બને છે ‘કર્મ’ માત્ર અપાય રૂપ છે’-એ વાત આ બધા વર્ણુનથી સ્પષ્ટ થાય છે ધાતિના વિનાશ પછી અઘાતી ભલે ખાસ કાઈ પણ ન શકતા હોય, તો પણ ધાતિની સાથે રહીને અઘાતી કર્મોએ પણ આત્મા ઉપર અનાદિકાળથી એાછો જૂઠ્ઠા નથી કર્યો કર્મોમા પણ શુભ-અશુભ ઉભય છે આમ છતાં પણ, સ સા રમા ભાગવામા અને રાખવામા તો, સદગા ય કર્મ કારણુ રૂપ થાય છે આ એક જ દિગ્ધિએ, ઉપકારી શાસ્ત્ર કાર મહારાજા કર્મ માત્રને પાપ રૂપ જણાવે છે આનો પણ અનર્થ ઠરનારા ન નીકળે તો સાઈ માધવ સર્વથા હેય -આ પ્રમાણે કહેનારા પરમર્ષિઓ, શુભાશ્રવને નથી બાંધતા કે નથી માનતા એવું નથી આશ્રવની હેયતાને ઉપદેશનારા પરમર્ષિઓએ, શુભાશ્રવોના કા છોલુ વર્ણુન કરીને, એ કારણોને સેવવાનો પણ ઉપદેશ આપ્યો જ છે શુભાશ્રવો શ્રી સિદ્ધિ પદને માધવામા સહાયક થતા હોઈ, સ્વ-પગના ઉપકાર બને છે, એ સાચુ હોવા છતાં પણ, એના ય અભાવ વિના આત્માની મુક્તિ જ નથી આ બધી વાતોને ધ્યાનમ રાખનારને, કર્મ માત્રને પાપ કહેનાર આગમ ઉપર અગ્રહ નહિ થાય એટલુ જ નહિ, પણ કિલ્લુ બહુમાન વધશે આગમના ઉપાસકે આગમના ઐદમ્બર્ય સુધી પહોચવું ધ

આવશ્યક છે પદાર્થ અને વાક્યાર્થમાં મુજાનારા, પણ મહાવાક્યાર્થ અને ઐદમ્પર્યાર્થ સુધી નહિ પહોચનારા, શાસ્ત્રના આસ્વાદને આખનારા નથી, પણ માત્ર બોલે જ ઉપાડનારા છે સર્વે પણ કર્મને અપામશૂત કહેનારા પૃથ્વ વૃત્તિકાન્ આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ પોતાના એ કથનના ટેકામાં તથા લાગમ -એમ કહીને, આગમનો ટેકો આપે છે આગમમાં જે કહ્યું છે, એનો ઉદ્દેશ્ય પણ તે પરમોપકારી પરમર્ષિએ અહીં કર્યો છે અને તે એ કે-

‘નર્થે જવ કમ્મ મામિજ્ઞ્ઞ જોગ મનારે’

એટલે કે-‘જે કાગલુથી સસારમાં લખાવે છે, તે કાગલુથી સર્વ કર્મ પાપ છે’

અવજ્ઞાપિતારિના મુખ્ય વિગત સચન

આ રીતિએ, ‘પદાર્થ’ નામના વ્યાખ્યાપ્રકાર દ્વારા પ્રથમ ગાથાના પૂર્વાર્દમાં આવતા ચારે ય પદોના ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કરતા, ઉપકારિઓએ શું શું કરમાવ્યું છે, એ આપણે જોઈ ગયા હવે ઉત્તરાર્દમાં આવતા ચાર પદોના ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કરતા ઉપકારિઓ શું શું કરમાવે છે, તે આપણે જોવાને ઇચ્છીએ છીએ ઉત્તરાર્દના ચાર પદોમાં પ્રથમ પદ છે- ‘ધમ્મરણવિગણ’ ! આનું સસ્કૃત રૂપ થાય છે- ‘ધમ્મરણવિગ્ન’ અને આનો અર્થ થાય છે- ‘ધર્મ રત્નના અર્ધિઓને !’ આ પદ, આની પછી આવતા ‘જગણ’ એવા પંદ્ર વિશેષણ છે મૂલ અને પૃથ્વવૃત્તિકાર પરમર્ષિ,

એ ઉભય આચાર્ય મહારાજાઓ ફરમાવે છે કે—“ આ પદ-
દ્વારા—‘ શ્રવણના અધિકારિઓનું મુખ્ય લિંગ અર્થિપણુ જ
છે ’—એમ કહેવામા આવ્યું છે ” આ શાસ્ત્રરત્નની રચના
ઉપદેશ આપવાને માટે થઈ છે, એ વાત તો પ્રથમ જ સ્પષ્ટ
થઈ ગઈ છે ઉપદેશશ્રવણના અધિકારી જનો છે, પણ તે
કયા જનો ?—એ વાતને સ્પષ્ટ કરવાને માટે જ આ વિશે
પણનો પ્રયોગ છે જ્યાં મુખી અર્થિપણુ ન આવે, ત્યાં મુખી
વાસ્તવિક કોટિનું શ્રવણ શક્ય નથી, એ વાત તો સહે-
લાઈથી સમજી શકાય તેમ છે આથી સ્પષ્ટ છે કે—ઉપદેશના
શ્રવણને માટે અધિકારી તે જ જનો હોઈ શકે, કે જેઓમા
અર્થિપણુ હોય આથી જ આ જાનને ઉપકારિઓ અહીં પણ
ફરમાવે છે કે—“ આ વિશેષણ રૂપ પદ દ્વારા—‘ શ્રવણના
અધિકારિઓનું અર્થિપણુ જ મુખ્ય લિંગ છે ’—એ પ્રમાણે
કહેવામા આવ્યું છે ”

મહાપુરુષોના કથનનું પ્રમાણ

શ્રવણના અધિકારને પ્રાપ્ત કરવાને માટે જે લિંગો જોઈએ,
તે લિંગોમા અર્થિપણુ એ મુખ્ય લિંગ છે આ વાતને જે સમ-
જવાને ઈન્છે, એને આ વાત સમજતા વાર લાગે તેમ નથી આમ
છતાંય, ઉપકારિઓ આ વાતની સિદ્ધિને માટે, પ્રમાણ તરીકે
પૂર્વના મહાપુરુષે લખેલા વચનને ધરે છે શ્રદ્ધાસમ્પન્ન આત્માઓ
માટે મહાપુરુષનું વચન એ સર્વસ્વ છે સાચા શ્રદ્ધાળુ
આત્માઓ સુકૃતપ્રિય નથી હોતા એમ નહિ, પરંતુ સુકૃત
પ્રિય એવા પણ સુશ્રદ્ધાળુ આત્માઓને માટે, મહાપુરુષનું

વચન ખૂબ જ દંતાને કળનાર નિવડયા વિના ગ્હેતુ નથી
આ કા જી, મહાપુરુષો પણ પોતાના કથનને પૂર્વના મહા
પુરુષોના કથનથી પુષ્ટ કરે છે મહાપુરુષો જે કાંઈ કરમાવે
છે, તે અનતજ્ઞાનિઓએ કરમાવેલું હોય એ જ ક્રમાવે છે
આમ હોવા છતાં પણ, એ કથનને પુરુષપુરુષોના કથનથી
મુદ્દ બનાવીને, તે ઉપકાન્તિઓ કરાતા નિરૂપણમાં મુગ્ધાણુ
ઓને એકદમ સુસ્થિર બનાવી દે છે જૃહ્મવૃત્તિકાર આચાર્ય
ભગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ કરમાવે છે
તે-‘શ્રવણના અધિકારિઓનું મુખ્ય લિંગ અર્થિપણું છે’ આ
કથનમાં પરોપકાન્તિ બજેલા શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહા
રાજનો પણ ટેકો છે જે ગાવાને, પ્રમાણ તરીકે, જૃહ્મવૃત્તિકાર
આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજએ સુવિ
હિતશિરોમણિ, સમર્થ શાસ્ત્રકાર આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્
હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના નામથી મૂકી છે, એ જ
ગાથાને-‘શ્રવણના અધિકારિઓનું મુખ્ય લિંગ અર્થિપણું
છે’-આની આ જ વાતના ટેકામાં, મૂલકાર પરમર્થિ
આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શાતિસૂરીશ્વરજી મહારાજએ પણ
‘તપા વાકુલકા’ એટલે કે-‘અને તે પ્રમાણે વૃદ્ધો કહે છે’
એમ કહીને મૂકી છે

ધર્મશ્રવણમાં ય અર્થિપણાની આનંદ્યમ્તા:

હવે આપણે એ નોંધએ કે-સમર્થ શાસ્ત્રકાર, સુવિહિત-
શિરોમણિ, સરિપુરુષ શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજએ
રચેલી આ વિષયને સ્પષ્ટ કરતી કથી ગાથા અહીં રજુ કરાઈ

છે અને એ ગાથામા શું જણાવ્યું છે! આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ રચેલી જે ગાથા અહીં પ્રમાણ તરીકે રજૂ કરવામા આવી છે, તે એવી છે કે-

“તત્પદ્મિણી ભત્તી મમયમો જો ન મુક્તરિપુટો ।

ભત્તી ર ખો લિંગોમો મમુદ્ધિમો પુરુષાણો ય ॥ ૧ ॥

આ ગાથા દ્વારા, આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા કુમારે છે કે-અધિકારી તે ગણાય છે, કે જે અર્થો હોય, સમર્થ હોય અને સૂનથી નિષિદ્ધ ન હોય વળી અર્થો તે કહેવાય છે, કે જે વિનીત હોય, સમુત્થિત હોય અને પૂછનો હોય આ ગાથા દ્વારા, સ્પષ્ટપણે સ્પષ્ટ શકાય તેમ છે કે-અધિકારી જનવાને માટેનો પ્રથમ શુભ અર્થિપણુ છે અર્થિપણુ વિના અધિકારી જનત્રુ, એ શક્ય નથી જે આત્માઓમા ધર્મનું અર્થિપણુ જ જન્મેલું નથી હોતું, તે આત્માઓને ધર્મનું શ્રવણ કરાવવાને તૈયાર થનારાઓ નિષ્કળનાને જ પામે, એમા આશ્ચર્ય પામવાને કારણ નથી એ જ કારણે, ઉપકાગિઓએ સામામા અર્થિપણુ છે કે નહિ, એ જાણવાને માટે અર્થિના લિંગોને પણ દર્શાવ્યા છે વિનય આદિ લિંગોથી અર્થિપણુ જણાય છે શાસ્ત્રે કહેવા લિંગોને જોયા પછીથી તેને અધિકારી માનીને પ્રયત્ન કરનાર મૂંઝેગાર નથી દમ્ભિઓ પણ વિનય આદિ બતાવી શકે છે, એટલે શાસ્ત્રની આજ્ઞાનુસાર વર્તનારો હોય, તો પણ તે વિરાધક થતો નથી, પણ જેઓ અર્થિપણુને જોયા વિના જ અગર તો અર્થિપણુને પેદા કર્યા વિના જ ધર્મશ્રવણ કરાવવાના દોષી બની જાય છે, તેઓ હિતબુદ્ધિ છતાં હિત સાધી શકતા

નથી આ જ કારણે આ રમોપકારી સૂત્રકાર પરમર્ષિ પણ ધર્મગતના અર્થા જનોને, ધર્મના ઉપાદાનનો અને પાલનનો ઉપદેશ આપે છે, પણ અનર્થિઓને નહિ વધુમા, ઉપદેશના અધિકારી જનોનું મુખ્ય લિંગ પણ અર્થિપણુ છે, એ વાત પણ સ્પષ્ટ શબ્દોમા જણાવે છે વ્યવહારમા પણ, અનર્થી માણસની સાથે તો વાત કરવાનું પણ પાલવતું નથી, તો પછી ધર્મ જેવી ઉત્તમ વસ્તુનું જેને શ્રવણ કરાવવું હોય, તેનામા ધર્મનું અર્થિપણુ હોવું જ જોઈએ, એ વાતમા શકા જ કેમ હોઈ શકે ? યોગ્ય આત્માઓમા અર્થિપણુ ન જન્મ્યું હોય તો પ્રથમ એ અર્થિપણુને જાગૃત કરવું, એ અતિ આવશ્યક છે ઉપકાન્ધિઓએ અર્થિપણુ ન હોય તો અર્થિપણુને જાગૃત કરવાની પણ મહેનત કરવાનું ફરમાવ્યું છે, પણ વિના અર્થિ પણુએ માત્રો ધર્મની અવગણના કરવા જેવી સ્થિતિમા મૂકાય, એવું આશ્ચર્ય હિતચિન્તકે ગજમાગે તરીકે ન જ કરવું જોઈએ, એમ ઉપકાન્ધિઓએ અનેક રીતિએ સૂચવ્યું છે મારામારનો મુદ્દર વિવેક કરી શકનાર, પ્રાણનાથ મુધીના જોખમને વહોરીને પણ ઉપકાર કરવાની અભિલાષાથી વિશિષ્ટ દેહિના પ્રયત્ન કરે, એ વાત જુદી છે બાકી, સામાન્ય રીતિએ તો, અર્થિપણુને ધરનારા જ ધર્મશ્રવણના અધિકારી છે, એ વાત નિર્વિવાદ છે

‘જન ના બહુચનનો હેતુ

સૂત્રકાર પરમર્ષિ પોતે જે ઉપદેશ આપવાને ઇચ્છે છે, તે ઉપદેશનું શ્રવણ કરવાને માટે અધિકારી કોણ છે ?-એને

ખતાવતા ફરમાવ્યું કે- ‘ ધર્મસ્તોત્રના અર્થા એવા જનો આ ઉપદેશનું શ્રવણ કરવાને માટે અધિકારી છે ’ આ રીતિએ અધિકારી તરીકે જે જનોને ઓળખાવ્યા છે, તે બહુવચનથી ઓળખાવ્યા છે અને એમ કરવામા પણ વિશિષ્ટ હેતુ રહેલો છે જાતિમા એકવચનનો પણ ઉપયોગ કરી શકાતો હોવા છતાં પણ, શાસ્ત્રકાર આચાર્યજગવાને બહુવચનનો જે પ્રયોગ કર્યો છે, તે હેતુપૂર્વક કર્યો છે આ હેતુને સ્પષ્ટ કરતા મૂલ કાર અને જૂહાવૃત્તિકાર ઉભય પરમર્થિઓએ લગભગ એક સરખું જ ફરમાવ્યું છે માત્ર જિનાગમાનુસારે એટલું પદ મૂલકાર પરમર્થિની વૃત્તિમા અધિક છે, જે જૂહાવૃત્તિકાર આચાર્યમહાશયની જૂહાવૃત્તિના કથનમા પણ અધોપત્તિથી આવી જ નમ છે આ સ્થાને, આપણે એ હેતુને સ્પષ્ટ કરવાને માટે કરવામા આવેલ જે ઉદ્દેશ વિચારવો છે, તે મૂલકારની વૃત્તિનો લઈએ છીએ એ ઉદ્દેશ એવો છે કે-

जनान्मित्यनेन बहुवचनात्तेनतदुदितम् । मैकमेवेष्टारिकमाध्वस्यो
पदेशादने प्रवर्तितव्यमपि तु सामान्येन सर्वसम्पत्तया जिनान्मानुसारेण ॥”

અધિકારિને ખતાવવામા વાપરવામા આવેલ ‘ જન ’ શબ્દને બહુવચન લગાડી, તેને બહુવચનાન્ત કરવા દ્વારા, એ વાત કહેવામાં આવી છે કે-માત્ર ઇશ્વર આદિને આશ્રયીને જ ઉપદેશદાનની પ્રવૃત્તિ કરવી, એ યોગ્ય નથી ઉપદેશદાનની પ્રવૃત્તિ તો, શ્રી જિનાગમાનુસારે સામાન્યત્વવા સર્વ સાધાનથી પ્રકારે થવી જોઈએ

ધર્મોપદેશક નિરૂપિત જોઈએ

જે શ્રી જિનાગમના અનુસારે આ વાત કહેવામા આવી

છે, તે શ્રી જિનાગમને પ્રમાણ તરીકે ટાકવામા આવ્યું છે પ્રમાણભૂત આગમવચન મૂલ-વૃત્તિકાર પરમર્ષિએ સ વાયમ -એમ કહીને ટાક્યું છે અને જૃહ્વૃત્તિકાર આચાર્ય ભગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ ' તથા વાહ મગવાન મુખમા સ્વામી '-આ પ્રમાણે કહીને ટાક્યું છે જે આગમવચન ટાક્યું છે, તે આગમનવચન એ પ્રમાણેનું છે કે-

‘ તદ્વા પુણ્યસ્ય વત્ય’ તદ્વા તુચ્છસ્ય વત્યદ્ ॥

જદ્વા તુચ્છસ્ય વત્યદ્ તદ્વા પુણ્યસ્ય વત્યદ્ ॥

નિરીક્ષતાદશક આ શ્રી જિનાગમ દ્વારા ઉપદેશના વિધિવિભાગનું સુંદરમા સુંદર પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે શ્રી તીર્થકન્દેવો, શ્રી ગણધરદેવો અને શ્રી આચાર્ય ભગવતો આદિ પુરુષપુરુષો દ્વારા સુરેશ્વરો, ચક્રવર્તિઓ અને માહલિકો આદિ પુરુષવાન આત્માઓને જે પ્રકારે ઉપદેશ અપાય છે, તે જ પ્રકારે તુચ્છને, એટલે કે-કાષ્ઠહારક આદિ દ્રમકને પણ ઉપદેશ અપાય છે પુરુષવાનને અને તુચ્છને એક જ પ્રકારે ઉપદેશ દેવામા, નિ પૃહ્તા ખૂબ જ આવશ્યક છે સાચો નિ ર્પૃહ્ત ધર્મોપદેશક જ આવી સમાનતા જાળવી શકે છે સાચી નિ ર્પૃહ્તા, એ ધર્મોપદેશકોનો મહા ગુણ છે અને એ પ્રત્યેક ધર્મોપદેશકમા અવશ્ય હોવો જોઈએ એ ગુણ વિનાનાઓ, ધર્મોપદેશના હેતુને જાળવી શકતા નથી અને પ્રસંગ પામીને ધર્મોપદેશ જેવી વસ્તુને કલકિત કરવાના ઘોર પાપને ઉપાર્જે છે ધર્મોપદેશ એક જ હેતુથી દેવાનો ॥ અને તે હેતુ-યોગ્ય આત્માઓને મ મારમાગરથી પાર ઉતારવાનો જ છે એ હેતુ સૌ દોષને મારે એક સરખો જ હોવો

જોઈએ ધર્મના ઉપદેશકને, જે કોઈ આવે એને, પ્રત્યુપકારની અપેક્ષા વિના, સસારથી નિસ્તાગ પામવાને માટે હેતુબદ્ધ સમ્યગ્દર્શનાદિનો જ ઉપદેશ આપવાનો છે અને એવો ઉપદેશ સૌ કોઈને માધારણ રીતિએ આપવાને માટે નિરપૂરતા એ અતિશય જરૂરી વસ્તુ છે

સૌને એકરૂપતાથી કહેવાની આજ્ઞા નથી

સામાન્ય પ્રકારે સર્વસાધારણને ઉપદેશ દેવાનું વિધાન, ધર્મોપદેશકમાં નિરપૂરતા જોઈએ-એનું સૂચક હોવાની સાથે, જોવો પ્રતિ એકસરખી ઉપકારબુદ્ધિ હોવી જોઈએ, એનું પણ સૂચક છે-એમ કહી શકાય પરંતુ આટલી જ વાતને પકડીને જો કોઈ એમ કહેવા માગે કે-‘સૌ કોઈ ને એક જ મરણી પદ્ધતિથી ઉપદેશ આપવો જોઈએ’ તો એને કહેવું જોઈએ કે-‘એમ કહેવું એ જરા પણ વાસ્તવિક નથી’ શ્રી આચાર્યભગવાનની દીકરી આ વાતને સ્પષ્ટપણે જણાવેલી છે આ વાતના સ્પર્શને સ્પર્શ કરતા, શ્રી આચાર્ય ભગવાનની દીકરી, દીકરી પરમર્ષિ આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શીલાકસૂરીશ્વરજી મહારાજના ફરમાવે છે કે-

यथा द्रवकास्तन्नुपवर्गमुद्ध्या प्रत्युपकारनिरपेक्षा कथयति एव
 यकवत्त्यदिरपि यथा वा चकवत्त्यति कथयत्यादरेण संवरोत्तरणहेतुमेव भिन्न
 रस्यापि अत्र च निरीहता विवक्षिता न पुनरत्र निदम-एककान्त्यैव
 कथनीयम् ।

આ ઉદ્દેશ દ્વારા, ઉપકારી આચાર્યભગવાન, એ જ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે કે-દ્રમક આદિને તેના ઉપરની

અનુગ્રહબુદ્ધિથી પ્રત્યુપકારની અપેક્ષા વિના જે પ્રમાણે સાચો ધર્મોપદેશ કહે છે, તે જ પ્રમાણે સાચો ધર્મોપદેશક ચક્રવર્તી આદિને પણ તેઓના ઉપરની અનુગ્રહબુદ્ધિથી પ્રત્યુપકારની અપેક્ષા વિના કહે ॥ અથવા સાચો ધર્મોપદેશક જે પ્રમાણે આદરપૂર્વક સમારોત્તરણના હેતુને ચક્રવર્તી આદિને કહે છે, એ જ પ્રમાણે ઇતર એટલે દ્રમક આદિને પણ સાચો ધર્મોપદેશક તેઓના ઉપરની અનુગ્રહબુદ્ધિથી પ્રત્યુપકારથી નિરપેક્ષ બનીને આદરપૂર્વક સમારથી પાર ઉતારનારા હેતુને કહે છે આ કથનમા નિગીહતા વિવક્ષિત છે, પણ આ નિયમ નથી કે-સૌને એકરૂપતાથી જ કહેવું ઉભય મર્યાદાનોપકો.

નિરપૃહતા શુણ્ણો નાથ કરી ચૂનેલા ધર્મોપદેશકો, સુખી લોકોના શિષ્ય જેવા બનીને, માત્ર તેઓને જ ધર્મોપદેશ આપી, ઇતરોને ધર્મોપદેશથી વચ્ચિત રાખવાનું અગત્ય તેમના તિરસ્કાર દ્વારા તેમને વર્મવિમુખ બનાવવા આદિનું પાપ આવરે છે, ત્યારે અજ્ઞાનિઓ સૌને એક જ સરખા શબ્દોમા કહેવાનું પાપ આવરે છે આ ઉભયમાથી એક પણ, શ્રી જિનાગમની મર્યાદાને જાળવનારો નથી શ્રી જિનાગમની મર્યાદાનો જાણી-જોઈને ભગ કરનારાઓ જ્યારે શ્રી જિનેશ્વરદેવોના ધમને ઉપદેશવાને નીકળે છે, ત્યારે ખરે જ તેઓ સ્ટેજ ઉપર નાટક ભજવતા એક્ટરો જેવા ભાગે છે એમ પણ કહી શકાય કે-નાટક ભજવનારા એક્ટરો જેટલી મર્યાદા પણ આ ભાનભૂલા ઉપદેશકો નથી જાળવી.

શકતા આવાઓ સ્વયં તરે અને પગે તારે, એ વાત જ
અમલવિત છે એવાઓ તો, સ્વયં ફૂળીને અ ધને ફૂળા
વવાનો જ ધધો કુળારા છે, એમ કહેવું પડે
એ કુશલતા પત્ર સ્વપરસદા--

અનત ઉપકારી પરમપિઓએ, ધર્મનો ઉપદેશ દેવાને
ઈચ્છતા આત્માઓને માટે, ઘણી ઘણી ક્રમે બતાવી છે, પણ
સ્વ-પરતા કલ્યાણના સાચા ખ્યાલથી પણ વિમુખ બનેલા અને
દેવના ઉપદેશક તરીકેની નામનાને માટે જ મગી રહેવાઓને
એ દરજ્જેને સમજવાની ઈચ્છા મળી પણ થતી નથી
એવાઓ સ્વયં જ ધર્મી નથી, તો પછી બીજાઓને તેઓ
સાચા ધર્મી બનાવવાને ઈચ્છે, એ પણ મલવિત નથી
એવાઓ પોતાના શ્રોતાઓને ધર્મી બનાવવાને નથી ઈચ્છતા,
પણ પોતાના ભક્તો જ બનાવવાને ઈચ્છે છે એવાઓ--'મમા
ગ્ના સુખોને મેળવવાનો આ પણ એક માર્ગ છે'--એમ
માનીને જ પ્રવર્તન કરનારા હોય છે એવાઓનું સ્વયં
જ પ્રવર્તન, પોતાની ખોટી મહત્તાને જમાવવા અને માયા
મહર્ષિઓની મહત્તાને નામશેષ કરવાને માટે જ હોય છે
એવાઓનો સન્માર્ગ સાથેનો સાચો સબધ હોતો જ નથી
કોઈ પણ રીતિએ પોતાની મહત્તા સ્થપાય અને પોતે જ
મર્વસ્વ છે એમ સૌ કોઈ માનવું થાય, એમ કન્વાને માટે
એવાઓ સ્વયં જ કરી જુટવાને તૈયાર હોય છે જેવો
પ્રમગ હોય તેવો વેધ વિગેરે કરવામા એવાઓ કુશળ બની
ભમ છે, પણ તેઓની તે કુશળતા ઘણી ખરાબ રીતિએ
સ્વ-પરતા કલ્યાણમાર્ગની સંહારક બને છે

[૯]

પ્રથમ ઉપકાગી, આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિસૂરી
શ્રી ૭ મહારાજએ ગ્યેવા, શબ્દોથી દૂકા પરન્તુ અર્થોથી
મહીર એવા આ શ્રી ધર્મરત્ન પ્રકરણ નામના શાસ્ત્રરત્નની
પ્રથમ ગાથાને અવલંબીને, આપણે વિચાર કરી ગહા છીએ
પ્રથમ ગાથાના પૂર્વોક્ત દ્વારા શાસ્ત્રકાર મહારાજએ મગલની
આશીર્વાદ કરી છે અને તેના ઉત્તરોક્ત દ્વારા અભિધેયનું
પ્રતિષ્ઠાન કરવામા આવ્યું છે સબધ અને પ્રયોજનનો
અવગ જોડેપ કરવામા આવ્યો નથી, પરન્તુ તે સામર્થ્યથી
ગમ્ય છે ' સકલ શુભગુણોના કુલગૃહ સમાન અને વિમલ
કેવલજ્ઞાનને પામેવા ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવને નમસ્કાર
કરીને, ધર્મરત્નના અર્થ જનોને હું ઉપદેશ આપું છે '-
એમ તુલકાર પરમર્ષિએ પ્રથમ ગાથામા જણાવ્યું છે આ
પ્રકારના કથનમા પણ કેવુ રહસ્ય ગહેલું છે, તે સમજવા
જેવું છે ગમ્भीર અર્થોથી ભરેલા આ શાસ્ત્રરત્નને જાંઠ
મતિવાળા પણ અર્થિઓ મમજી શકે, એ માટે મૂલકાર
આચાર્યભગવાન શ્રીમત્ શાન્તિસૂરીશ્રી ૭ મહારાજએ પાતે
જ એક વધુ છતાં સુગમ વૃત્તિને રચી છે તેમ જ આચાર્ય
ભગવાન શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્રી ૭ મહારાજએ પણ આ
શાસ્ત્રરત્નની બૃહદ્વૃત્તિને રચી છે માથા મહાત્માઓ દ્વારા
ઉપકરણરચણ હોય છે, તેનો આ પણ એક અંગ છે

સાચા ઉપદેશ
ઉપકાર માધવો, એ કાઈ સામાન્ય વસ્તુ નથી-ઉપ

કારના સ્વરૂપથી અનભિજ્ઞ આત્માઓ, ઉપકારના નામે પણ પ્રાપ્તિ અર્થેના અપકારને સાધનારા બનીને, પોતાના પણ અપકારને માધે છે. તેઓ ઉપકાર તો તે જ છે, કે જેમા સ્વના કે પન્ના-કોઈના ચ અપકારને અવકાશ નથી શ્રી જિનેશ્વરદેવોની આજ્ઞા મુજબ આચરણેની સાચા ઉપકારની પ્રવૃત્તિ પણ, પન્ને નાગે નિષ્ક્રમ નિવડે એ બને, પણ પન્ને માટે તો એ એકાન્તે ઉપકારક જ નિવડે, એ નિર્વિવાદ વાત છે. સાચા ઉપકારની પણ પ્રવૃત્તિને આજ્ઞાથી વિપરીતપણે આચરવી, એ તો સ્વ-પરના હિતનો સહાર કરવાને માટે તરપર બનવા જેવું છે. આજ્ઞાથી વિપરીતપણે આચરેલી તેવી પ્રવૃત્તિથી, એ બનવાજોગ છે કે-જો ત ચો ચ આત્માઓ ઉપર કવચિત્ ઉપકાર થઈ જાય પરંતુ તેનો આચરનાર ને આરાધકભાવથી હીન હોય છે, તો તેને તેનો લાભ થતો નથી, પણ બિનદુઃ સુકથાન વાય છે આ જ કારણ, હૃદયમા ઉપકારવૃત્તિ જન્મ્યા પછીથી પણ, કયાણના કાક્ષી આત્માઓએ, સાચા ઉપકારના અર્થે ઉપકારસાધનાના માર્ગના સ્વરૂપને પણ જાણવા પ્રત્યે એ નકાર રહેવું, એ હિનકર નથી. વિધિમાનુમાન જો એ

સદ્ધર્મનો ઉપદેશ, એ સ્વ-પન્ને માટે પરમ ઉપકાર કારક કાર્ય છે આમ છતાં પણ, ઉપદેશદાનની અનતજ્ઞાનિ ઓએ વિહિત કરેલી રીતિએ જ તે કાર્ય કરવું જોઈએ. અન્યથા ઉપકારને બદલે અપકાર પણ સધાઈ જાય કોઈ પણ ઉપકારક પ્રવૃત્તિને આચરનારમા વિધિબદ્ધમાન હોવ,

એ ચ પરમ આવશ્યક છે હૃદયમા વિધિબહુમાન હોવા છતાં પણ અવિધિ થઈ બચ એ શક્ય છે, પરંતુ વિધિબહુમાનના કારણે તે અવિધિયુક્તા પણ ક્રિયા શુદ્ધ ક્રિયાનું કારણ બને છે, ત્યારે હૃદયમા વિધિબહુમાન હોય નહિ, તો બાહ્ય દૃષ્ટિએ શુદ્ધ પણ લાગતી ક્રિયા, આત્માને તાન્નારી નિવડવાને બદલે રૂબાવનારી નિવડે એ અસંભવિત નથી આથી સ્પષ્ટ છે કે-ધર્મોપદેશ દ્વારા પણ જેઓ સ્વ-પરના દ્વિતને સાધવાને ઈચ્છતા હોય, તેઓએ ધર્મોપદેશના દાનની પ્રવૃત્તિમા પણ વિધિનો અનાજ કરના બચી જવું જોઈએ વિધિબહુમાનની બનીને ઉપકારી બનવાને ઈચ્છનારાઓ, ઉપકારી બની શકતા નથી પણ ઘણી વાર તો ભયકર કોટિના અપકારી બની જાય છે આથી જ, ધર્મોપદેશકને માટે ઉપકારિઓએ ઘણી ઘણી ફરજોને બતાવી છે, જેમાની એક ફરજનો આપણે પ્રસંગ પામીને વિચાર કરી રહ્યા છીએ

ઉત્તરાદિના પદોના એ પદો

આપણે જોઈ ગયા છીએ કે-‘સહિતા, પદ, પાઠ, પદવિનહ, ચાલના અને પ્રત્યવસ્થાન’-એ છ પ્રકારથી સૂનની વ્યાખ્યા વર્ધ થઈ છે આ છમાના ત્રીજા ‘પદાર્થ’ નામના વ્યાખ્યાપ્રકારને આગ્રહીને, બન્ને ચ વૃત્તિકાર પરમર્ષિઓએ પ્રથમ ગાથાના શબ્દાર્થને અને ભાવાર્થને દર્શાવ્યો છે તે ઉપકારિઓએ દર્શાવેલા પ્રથમ ગાથાના શબ્દાર્થને આપણે જોઈ આ ચા અને ભાવાર્થનો વિચાર ચાલે છે ભાવાર્થમા પણ પૂર્વાદનાચાર ચ પદોના ભાવાર્થને જોયા બાદ, આપણે

ઉત્તરાદ્વંના આગ પદોના લાવાર્થને જોવાનું શરૂ કર્યું છે ઉત્તરાદ્વંમાં પહેલું પદ છે—‘ધર્માચારિવચ્ચ’ અને બીજું પદ છે—જગણ । આમાં પહેલું પદ, એ બીજા પદનું વિશેષણાત્મક પદ છે કારણ કે—‘ધર્મસ્તુતના અર્થી જનોને’—એવો આ બે પદોનો અર્થ થાય છે ‘જનોને’ માટે ‘ધર્મસ્તુતના અર્થી’—એવું વિશેષણ શા માટે વાપરવામાં આવ્યું છે, એને દર્શાવતા ઉપકારિઓએ ફરમાવ્યું કે—ઉપદેશશ્રવણને માટેના અધિકારિઓનું ‘અર્થિપણ’ એ મુખ્ય લિંગ છે અર્થી પણ આત્મા મમર્થ અને સૂત્રથી અનિર્વિદ્ધ જોઈએ પરંતુ અર્થિપણ, એ એક એવી વસ્તુ છે, કે જે સામર્થ્યને કેળવવામાં અને સૂત્રથી અનિર્વિદ્ધ બનવાને માટે પ્રાપ્ત કરવી જોઈતી લાભકાતોને પ્રાપ્ત કરવામાં, ખૂબ જ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે અર્થિપણા મળી બિચાર તથા પછીથી, આપણે એ વિષે વિચાર કરવાનું શરૂ કર્યું છે કે—“જાતિમાં એક વચનનો ઉપયોગ કરી શકાય તેમ હોવા છતાં પણ, ઉપકારી સૂત્રકાર મહાત્માએ જગણ એવા બહુવચનના વપરનો જે ઉપયોગ કર્યો છે, તેનો હેતુ શો છે ?” એકવચનને રથાને બહુવચનનો ઉપયોગ કરવામાં જે હેતુ રહેલો છે, તે હેતુને મૂત્રકાર પરમર્થિએ પોતે જ સ્પષ્ટ કર્યો છે તેઓશ્રી ફરમાવે છે કે—ગાન આદિ ઐશ્વર્યસપન્ન બ્યક્તિઓને જ ઉદ્દેશીને ઉપદેશ આપવો એ યોગ્ય નથી ઉપદેશ તો ધર્મસ્તુતના અર્થી એવા મૌ કોઈને આપવો જોઈએ પછી તે ચક્રવર્તી આદિ હોય કે કઠીયારો આદિ હોય ઉપદેશદાનની પ્રવૃત્તિ તો શ્રી જિનાગ માતૃસારે સામાન્યતઃ સર્વ સાધારણ પ્રકારે થવી જોઈએ

રહેવો અને શ્રી આચાર્ય ભગવન્તો આદિ જે પ્રકારે ઈન્દ્ર, ચક્રવર્તી અને માણસિક રાજા આદિ પુણ્યવાનોને ઉપદેશ આપે છે, તે જ પ્રકારે કાષ્ઠકારક આદિ તુચ્છોને પણ ઉપદેશ આપે છે ”-આવા અર્થવાણા કરમાનનો, જોવો અર્થ કરવો કે-“સૌને એક રૂપે જ ઉપદેશ આપવો જોઈએ ”-તે તદ્દન ખોટું છે આ કરમાન તો, ધર્મોપદેશની નિરીક્ષતાનું પ્રતિપાદન કરનાર છે નિરપૃક્ષતા ગુણને પામેલો અને સાચી અનુગ્રહબુદ્ધિથી ધર્મોપદેશ દેવાને પ્રેરાએલો ધર્મોપદેશક જ, સમાગ્રસાગન્થી તગ્ધાના હેતુને યથાસ્થિતપણે ઠહી શકે છે ધર્મોપદેશના ઠાન દ્વારા જે પોતાની પૌરુષલિક કામનાઓને પૂર્ણ કરવાને ઈચ્છે છે, તેને અવમરે ધર્મોપદેશને બદલે અધર્મોપદેશને દેનારો બની જતા, વાર લાગતી નથી એ કહેવાતા ધર્મોપદેશકના વચનો, ધર્મને હણનારા અને અધર્મને પુષ્ટ કરનારા બની જાય છે એ કહેવાતા ધર્મોપદેશકો, શ્રીમન્તો આદિની ગુલામી કરનારા અને ઈતરોનો તિરસ્કાર કરનારા બની જાય છે એવાઓનું ધ્યેય-પોતાનો કે પરનો આત્મિક ઉદ્ધાર સાધવાનું હોતું નથી, પણ પોતાની તુચ્છ લાલસાઓને જ ચેન કેન મફલ બનાવવાનું હોય છે આ ઝારણે, તેઓ અસત્ય અને દલ આદિના પણ ઉપાસક બનીને, શ્રીમતો આદિના ભાટ બની જાય છે અને પોતાને કે પોતાના ભખા બનેલાઓને જે કાઈ ન સત્કારે, તેમને માટે ભાડ બની જાય છે દેખીતી રીતિએ ધર્મના કાર્યો કરવા છતાં પણ, તેઓની આવી દુર્નિશા યજ્ઞેવી હોય છે કા જુ કે-તેઓ જે દેખીતા ધર્મકાર્યો કરે છે,

તેમા પણ તેમનું ધ્યેય તો પોતાની પૌંદગલિક લાલસાઓને જ પરિપૂર્ણ બનાવવાનું હોય છે. પૌંદગલિક સ્પૃહા અને તેને ધર્મોપદેશના દાન દ્વારા સફલ બનાવવાની પ્રવૃત્તિ, એ કહેવાતા ધર્મોપદેશકને ઘણી જ અધમ મનોજ્ઞાવાળો બનાવી મૂકે છે એવાઓ ઘણા આત્માઓને અધર્મ પમાડનારા અને છે કારણકે-માધારણ માણ્યોનો તેઓ તિરસ્કાર કરે છે, પોતાને નહિ બહુમાનતા શ્રીમતો આદિનો પણ તેઓ તિરસ્કાર કરે છે અને જે શ્રીમતો આદિ નેમના ભક્ત બને છે, તેમને પણ તેઓ સન્માર્ગે નહિ દોરતા ઉન્માર્ગના જ ઉપાસકો બનાવી દે છે.

ધર્મોપદેશકની અનુભવબુદ્ધિ

ધર્મોપદેશક જેમ પૌંદગલિક સ્પૃહાથી-પ્રત્યુપકારની અપેક્ષાથી પર હોવો જોઈએ, તેમ સાચો અનુભવશીલ પણ હોવો જોઈએ. પગમ ભાગ્યવાન આત્માઓ જ, માચી અનુભવબુદ્ધિને પિછાની શકે છે અને પામી શકે છે. દેવતાઓના સ્વામી ઈન્દ્ર અને મનુષ્યલોકમા છ બહુમાન માલિક ચક્રવર્તી અગર તો માણસલોક રાજાઓ આદિ તન્ન દયાભાવ પ્રગટવો, એ સામાન્ય વસ્તુ નથી ઈન્દ્ર અને ચક્રવર્તી આદિની પાસે જે કાઈ અર્થ-કામની સામગ્રી છે, તેનાથી જે લલચાય નહિ અને આત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્તિપામવામા જ માયા ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિ છે-એવું જે સમજે નહિ, તે ઈન્દ્ર અને ચક્રવર્તી આદિ પ્રત્યે દયાળુ બને કયી રીતિએ? પૌંદગલિક સ્પૃહા પાળા આત્માઓને તો, ઈન્દ્ર અને ચક્રવર્તી આદિ ઉપામનીય

રૂપ લાગે, જ્યારે સાચા ધર્મોપદેશકને તો ઇન્દ્ર અને ચક્રવર્તી આદિ પણ દયાપાત્ર લાગે એ બીચારાઓ પણ પૌણ્ડલિક સયોગોથી સર્વથા મુક્ત બને, એવી દયાભાવના ધર્મોપદેશકમાં અવશ્ય હોવી જોઈએ આવી દયાભાવના જે પુણ્યાત્મા એના અન્તઃમા પ્રગટે છે, તેઓ કાષ્ઠહારક આદિ તુલ્યો પ્રત્યે પણ દયાળુ બન્યા વિના રહેતા જ નથી

“ સુરનર સુખ જે દુખ કરી લેખવે,
વહે શિવસુખ એક ”

આ વસ્તુ સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓને મારે દહેલી છે જ્યાં સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓ પણ આવી મનોદશાવાળા હોવા જોઈએ, ત્યાં ધર્મોપદેશકમાં એ વૃત્તિ ન હોય તો તે આવે જ કેમ? સમારથી પાર ચમાડવાની બુદ્ધિ, એ જ સાચી અનુગ્રહબુદ્ધિ છે સસારનો સુખીમા સુખી જીવ પણ, તે સસારી હોવાના કારણે ભાવદયાને પાત્ર છે અને સસારથી જેમ જેમ વધારે ને વધારે મુક્તિને યમાય, તેમ તેમ ભક્તિપાત્રતા વધતી જાય છે મુક્તિના સુખ પાસે સસારનું સુખ અત્યન્ત તુલ્ય છે એટલું જ નહિ, પણ સસારના સુખમાં લીન બનેલાઓ તો, પોતાના આત્માને અધોગતિએ પહોંચાડનારા છે આ વિગેરે વસ્તુઓ જેને સમજઈ નથી અને જેના અન્તઃમા જ્યોત્તિ નથી, તે આત્મા પણ સાચો ધર્મોપદેશક બની શકતો નથી

પુણ શાબ્દના બે અર્થો

આમ છતાં પણ, એ વાત નિશ્ચિત છે કે-પુણ્યયોગે અર્થ-કામની ઉત્તમ કોટિની સામગ્રીને પામેલાઓ, આ દુનિ-

ચામા પૂર્વ ગણાય છે ઇન્દ્રપર્ણ અને ચક્રવર્તિપણુ આદિ પુણ્ય
વાનોને જ પ્રાપ્ત થાય છે શ્રી જિનશાસનનો ધર્મોપદેશક,
અર્થાને અને કામને હેય માનનારો હોવા છતાં પણ, વિવેકી
હોવાના કારણે, તે અમુક આત્માઓ પુણ્યવાન છે અને
અમુક આત્માઓ તુચ્છ છે, એમ સમજી શકે છે તેમ જ
પ્રસંગાનુસાર એ કહી પણ શકે છે પુણ્યયોગે પ્રાપ્ત થતી
સામગ્રી, આ સના મ્હા આત્માને પૂર્વ તરીકે ઓળખાવનારી
છે, એ વાતનો સુવિવેકી આત્માઓ કદી જ ઇનકાર કરતા
નથી અહીં જ બીજો કે-ટીકાકાર પરમર્ષિ આચાર્યભગવાન
શ્રીમત્ ગીતાકસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ, 'જહા પુણ્યસ'
આદિન લાવને દેશભાવતા, પુણ્યસ એ પદના એ અર્થો
કયા છે એક પુણ્યસ અને બીજો વૃણસ ! ટીકાકાર પર
મર્ષિ દેશભાવે છે કે- પુણ્ય' શબ્દથી પુણ્યવાન અને પૂર્ણ
એમ બે ય અર્થોને લઈ શકાય છે અને એ રીતિએ 'પુણ્યસ
પદનો અર્થ 'પુણ્યવાનને' એવો પણ થઈ શકે છે અને
'પૂર્ણને' એવો પણ થઈ શકે છે

પૂર્ણ અને તુચ્છ

પુણ્યનો અર્થ 'પુણ્યવાન' એવો કરીને, ટીકાકાર
પરમર્ષિ દેશભાવે છે કે-ઇન્દ્ર, ચક્રવર્તી અને મારુહલિક રાજા
આદિને પુણ્યવાન તરીકે ઓળખવાના ॥ અને તેથી વિપ
રીત કોટિના, એટલે કે-લાકડા લાવવા આદિનું કામ કરીને
આજિવિકાને ચલાવનારા 'કાષ્ઠકારક' આદિને તુચ્છ તરીકે
ઓળખવાના ॥ 'પુણ્ય'નો અર્થ 'પૂર્ણ' એવો કરીએ તે-

પૂર્ણ કોને કહેવાય ?--એ માટે ખૂલાસો કયો છે કે-જાતિ માન, કુલવાન અને રૂપવાન આદિ પૂર્ણ છે અને તેથી વિપરીત પ્રકારના, એટલે કે-જાતિહીન, અકુવીન અને કુરૂપવાળા આત્માઓ તુચ્છ ગણાય છે અથવા તો, વિજ્ઞાન વાન પૂર્ણ ગણાય છે અને વિજ્ઞાનહીન તુચ્છ ગણાય છે વાત એ જ છે કે-ઉત્તમ જાતિ, ઉત્તમ કુલ, ઉત્તમ રૂપ, અને સુંદર જ્ઞાન આદિને ધરનારા હવે પૂર્ણ ગણાય છે, અને એથી વિપરીત અવસ્થાવાળા-હીન જાતિ, હીન કુલ, હીન રૂપ અને અજ્ઞાન આદિને ધરનારા હવે તુચ્છ ગણાય છે આ પૂર્ણ અને તુચ્છની વ્યાખ્યા, મુખ્યત્વે, શુભાશુભ કર્મફલ્યના યોગે પ્રાપ્ત થતી સામગ્રીને અવલ બીને કરવામા આવી છે પૂર્ણનો આદર અને તુચ્છનો તિરસ્કાર પેદા થવાને માટે, આ વસ્તુનો નિર્દેશ નથી એમ પણ કહી શકાય કે-જે હવે જ્ઞાનોપેત છે, જૈશ્યોપેત છે, ધનોપેત છે, ઉત્તમ જાતિને પામેલા છે, ઉત્તમ વશમા જન્મેલા છે, અલવાન છે, તેજસ્વી છે, બુદ્ધિમાન છે અને લોકમા ખ્યાતિને પામેલા છે, તે હવે પણ તે તે અપેક્ષાએ પૂર્ણ છે અને તે તે સામગ્રીથી હીન એવા જે હવે, તે તુચ્છ છે

અનુભવસિદ્ધ વાતો

જ્ઞાન, જૈશ્ય, ધન, ઉત્તમ જાતિ, ઉત્તમ વશ, અલ, તેજ, મતિ અને ખ્યાતિ આદિ વસ્તુઓ એવી છે, કે જે આદર્શીને પૂર્ણ તરીકે ઓળખાવનારી છે અને આ બધી વસ્તુઓના અભાવથી, આદર્શી જગતમા તુચ્છ તરીકે મનાય ॥ આ

વસ્તુનો સ્વીકાર કરવાની આનાકાની તે જ આત્મા કરે, કે જે આત્મા શુદ્ધ અને દોષ તથા પુણ્ય અને પાપના વિપાકને ન માનતો હોય જ્ઞાન એ એવો શુદ્ધ છે કે-તે આત્માને સર્વત્ર પૂજનું પાત્ર બનાવે છે, ત્યારે અજ્ઞાનના પ્રતાપે સર્વત્ર આત્માની લઘુતા આદિ થાય છે જ એ જ પ્રમાણે, પુણ્યથી પ્રાપ્ય ઐશ્વર્ય, ધન, મુંદર જાતિ, મુંદર વશ આદિ વસ્તુઓ પણ વિશ્વ ઉપર કામછૂંકરનારી નિવડે છે અને એશ્વર્યહીન દશા, દરિદ્રદશા અધમ જાતિ, અધમ વશ આદિના થોડે આત્માઓને હેડધૂત પણ બનવું પડે છે, એ પણ મૌના અનુભવની વાત છે તેજસ્વી અને બલવાન માણનો આગળ પ્રાય સૌને નમવું પડે છે, ત્યારે હીનતન અને નિર્મલ માણસો ત્યા-ત્યાથી તિરસ્કારને પામે છે, એ વસ્તુ પણ કાંઈ અનુભવ બહારની નથી મતિ સપક્ષ આત્માઓની સર્વત્ર સવાહ પૂછાય યે, ત્યારે મતિ હીન આત્માઓની અવગણના થાય છે સામાન્ય અગર તો હલી પણ માણસો મુંદર ખ્યાતિથી લોકોમાં પૂજાય છે અને વિપરીત ખ્યાતિથી સારા અને સગલ પણ માણસો નિંદાય છે, એ પણ વિચારકોથી અબ્બરું નથી આમ હોઈને, આવી અનુભવસિદ્ધ પણ વાતોનો ઈનકાર તો તે જ કરે, કે જેનું હૈયું ઠેકાણે ન હોય એ કે-જ્ઞાનાદિથી સપક્ષ હોવા છતાં પણ તીવ્ર અશુભોદયવાળાનો આદરના સ્થાને તિરસ્કાર પણ થાય છે, પરંતુ આવી વાતોનો નિર્દેશ તેવી અપેક્ષાઓને કાયમ રાખીને, દુનિયાના જીવોમાં બહુલતયા યતા અનુભવની દૃષ્ટિએ જ કરાય છે અત્રે એ વાત પણ સૂચવવી આવશ્યક

છે કે-આથી એમ માનવાનું નથી કે-પુણ્યથી પ્રાપ્ત વસ્તુ
એની ઈચ્છા કરવાની પ્રેરણા કરવામાં આવે છે એવી
ઈચ્છાને પેદા કરાવવાનો પ્રયત્ન, એ તો ઘણો જ અધમ પ્રયત્ન
છે આ તો માન વસ્તુસ્વરૂપ જ કહેવાય છે

આડમરિએને ચેતનછી :

જ્ઞાન, એ એક એવો ગુણ છે કે-એનો કારમા અજ્ઞા
નિએ અગર દુરાવહિએ ગિવાય, અન્ય કોઈ ઈનકાર કરી
શકતું નથી આમ છતાંય, એ વાત પણ એટલી જ નિશ્ચિત
છે કે-આ જગતમાં જ્ઞાનગુણની સાચી મહત્તાને સમજનારાઓ
તો વિરલ આત્માઓ જ છે સાચું જ્ઞાન જ્ઞાનવાન આત્મા
ઉપર અને એના માથા જ્ઞાનિએના સહવાસમાં આવનારા
આત્માઓ ઉપર પણ કેટલું બધું ઉપકારક નિવડે છે, એની તો
વાત જ વચનાતીત છે સમ્યગ્દર્શનથી શૂન્ય આત્મામાં
સાચું જ્ઞાન જન્મી જ શકતું નથી મિથ્યાદષ્ટિ આત્માઓ
તો, પોતાના મિથ્યાત્વની મન્દતાને પામ્યા વિના, જ્ઞાન
અને અજ્ઞાનનો વિભાગ પણ કરી શકતા નથી સાચો જ્ઞાન
ગુણ સદાને માટે અજ્ઞાન જગતથી અપરિચિત જ રહ્યો છે
અને એનો જ પ્રતાપ છે કે-આઠમ્બરી આત્માઓ, ઘણીજ
સહેલાઈથી અજ્ઞાન જગત ઉપર પોતાના વર્ચસ્વને જમાવીને
પુણ્યની હયાતિ મુધી કારમો અનર્થ મથાવી શકે છે પણ
એવાઓએ સમજવું જરૂરી છે કે-“જો પુણ્ય પરવાર્યું, તો
આ જ ભવમાં અજ્ઞાન જગત ઉપરનું વર્ચસ્વ ભારે પડી
જવું છે અને કદાચ પૂર્વભવમાં ગાંધેલું પાપાનુભવી પુણ્ય

ઘણું જ બળવાન હશે, તો આ ભવમા તો માનવાન આદિ બન્યું રહેશે, પણ ભવાતર અને લાભો ભવિષ્યકાળ ઘણો જ જૂઠો નિવડ્યા વિના ગહેવો નથી પછી તો, ગમે તેવું રેતા પણ, બાધેલા ઘોર પાપોનો વિયોગ ન થાય ત્યાં સુધી, શાંતિનું સ્વપ્ન પણ આવડું નથી અનિચ્છાએ પણ એવી અશાંતિના સતાપમા ચેકારું પડશે, કે જેનો પ્રતીકાર સાચા ઉપકારિઓ પણ નહિ કરી શકે એવા ઉપકારિઓ પણ શાંતિથી સહવાની મલાહ આપીને જ શાંતિ માનશે' આજના આડમ્બરિઓએ, આ વાતને ધ્યાનમાં લઈને, હજી પણ ચેતી જવા જેવું છે થઈ ગયેલી ગગર ધરાઈ પૂર્વક કંરેલી પણ બૂલને માટે, જો આના આ ભવમા જ માથો પથ્થાત્તાપ થાય અને શેષ કાળ પાર્પાનવાચક ક્રિયાઓને કરવામાં જ ઉગ્રમશીલ બનીને ગુબ્બામ, તો પણ ઘણો કાયદો થઈ જાય પરંતુ કેવળ આડમ્બરિય બનેલાઓને આ વાત સમજાવી મુશ્કેલ છે એ નહિ સમજે, તેથી પાપ તેમને છોડવાનું નથી અને એથી તેઓ ઘણા જ દુઃખી થશે, એ પણ નિર્વિવાદ વાત છે પણ એવાઓની એવી ભવિતવ્યતા હશે, તો અન્ય કોઈ ઉપાય પણ નથી

આડમ્બરિઓનો દર્દગા

આજના આડમ્બરિઓ, જ્ઞાન જગત મમસ સાચા જ્ઞાનિઓની અવગણના કરીને, પોતે આગળ આવી શકે છે, પણ ઐશ્વર્યશાલી વ્યક્તિઓ સમક્ષ તો એવાઓને પણ મર્યાદાશીલ બનવું પડે છે તેઓને ધનવન્તોની પગસી

કરવી પડે છે, ખલિહો આગળ નમ્ર જ રહેવું પડે છે, તેજસ્વી સ્થિતિઓને ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ પણ આગળ જ કરવી પડે છે અને હુશીયાર માણસોને શાસ્ત્રીને જ ચાલવું પડે છે આવાઓ પણ જ્યારે ઉત્તમ ભક્તિ, ઉત્તમ કુલ અને ઉત્તમ વશને નહિ માનવ ની ખાલી વાતો જ કરે છે, ત્યારે એવાઓને માટે, જે તેઓ દુરાશ્રદ્ધી હોય છે તો, માની જગતને એવાઓની માત્ર દયા જ ચિતવવાનું બાકી રહે છે પોતે નાથક ગનીને સૌને પોતાની આરાધના અર્પણ જ ચલાવવાની ખાતર, સારા ધારા માણસોને પણ ખરાબ કરવાના કાવત્રા કરના જ માણસ, જ્યારે 'સૌ સમાન છે અને સૌ પ્રત્યે સમાનભાવ રાખવો જોઈએ' - આવી આવી સફાઈ ભરેલી વાતો કરે છે, ત્યારે જે વાનો, વેરયા અથવા તો કુલટા દ્વારા થતી સતીપણાની વાતો જોઈલી બૂલી લાગે, એના કરતા મ વધારે બૂલી લાગે છે એવાઓ પોતાના કલિપત સિદ્ધાન્તોની સિદ્ધિને માટે, સાચા સિદ્ધાન્તોની ત્રાસે જ્યારે દલીલોનો નાથ કરે છે, ત્યારે એમનું હાઈ કેટલું નફરદાર છે, જે નાચતા મોરની પુઠ દેખાય - એમ દેખાઈ જાય છે ન મર કરો કે ન દીન બનો

શ્રી જિનેશ્વરદેવોનું શાસન પ્રતિપાદન કરે છે કે - ક્ષાયો પરામિત અને ક્ષાયિક આદિ ગુણોથી જેમ આત્મા પૂર્ણ ગણાય છે, તેમ ઔદયિક સામગ્રીથી પણ આત્મા પૂર્ણ ગણાય છે ગુણહીન આદમી જેમ તુચ્છ ગણાય છે, તેમ ઔદયિક ભાવર્યા પ્રાપ્ત થતી સામગ્રીના અભાવથી પણ આદમી તુચ્છ ગણાય છે અશુભ કર્મના યોગે આત્મા જેમ જન્મથી અન્ધ

અને બધર આદિપણે જન્મે છે, તેમ આત્મા જન્મથી અસ્પૃશ્ય આદિપણે પણ જન્મે છે આજે એવી એવી દલીલો થઈ રહી છે કે-‘અસ્પૃશ્ય ભતિઓ હોઈ જ કેમ શકે ? પશુઓ સ્પૃશ્ય અને મનુષ્યો અસ્પૃશ્ય, આ બંને જ કેમ ? પાપિઓ સ્પૃશ્ય અને સારા એવા પણ માણસો અસ્પૃશ્ય, એ કેમ જ સભાવે ?’ પરંતુ આ ભતિની દલીલોમા અજ્ઞાનો જ રાથે વિવેકિઓ એવી દલીલોમા રાત્રે નહિ : કારણ કે-કર્મના સ્વરૂપને સમજનારાઓ, એ પણ સમજે છે કે-‘ભતિ મદ અને કુલમદથી ઉન્મત્ત બનેલા આત્માઓ, એવી હીન ભતિને અને એવા હીન કુલને પામે છે હ-તે ભતિ અને તે કુલના પ્રતાપે, તે બીચારાઓને અસ્પૃશ્ય આદિ તરીકેનું ચ જીવન પસાર કરવું પડે છે’ અજ્ઞાનિઓ રોઈ રોઈને એવા જીવનને પૂર્ણ કરે છે, ત્યારે વિવેકિઓ અશુભ કર્મના વિષાકને બહીને તેને સમભાવે વેદે છે અને એ રીતિએ વેદીને, પોતાના હિતને પણ સાધી લે છે જેઓ આજે અસ્પૃશ્યોને અશુભ કર્મના વિષાકને સમભાવીને સમભાવે વેદનાની સલાહ નહિ આપતા, અમે તે રીતિએ સ્પૃશ્યોમા બળી જવાની સલાહ સમર્પિને અવ્યવસ્થા દલીલ કરે છે, તેઓ કારણ અહિંત યાચ એવો માર્ગ અખત્યાર કરી ગયા છે અશુભનો ઉદય દોઈને જ છોડનો નથી, એમ માનીને ઉત્તમ આત્માઓને ઉત્તમ ભતિ આદિનો મદ નહિ કરવાની અને અધમ ભતિ આદિમા જન્મેલાઓને અધમ ભતિ આદિથી દીન નહિ બનવાની સલાહ આપવામા જ સૌનું શ્રેય છે

અધુ સંભરી ગઈ અને અસ્પૃશ્યતા નહિ ?

‘ અસ્પૃશ્ય જાતિઓ હોઈ જ કેમ શકે ? ’—આ પ્રશ્ન જ અજ્ઞાનતાથી ભરેલા છે. જ્ઞાતીન હયાતે જોગવનો જાત્રા, શું જાતી શકતો નથી ? ત હવે પણ ચર્ચ શકે છે, નારકી પણ ચર્ચ શકે છે, પશુ પણ ચર્ચ શકે છે અને મનુષ્ય પણ ચર્ચ શકે છે. નો પછી તમે જાત્રા અસ્પૃશ્ય આજ પણ ચર્ચ શકે, એમા જ પ્રથમ પણ શું છે ? મનુષ્ય ભાવ મમાન છતાં, એક દુષ્ટી અને એક મુષ્ટી, એક રક્ત અને એક રક્ત, એક જુદામાન અને એક ભેદકર, એક વખત અને એક શ્રીતા, એક રૂપવાન અને એક કારકો, એક નાયક અને બીજા ન હી પછી તમારું, આવા આવા અનેક લોકો સંભરી શકે તો પછી અસ્પૃશ્યતા ન સંભવે—એવું કાણુ શું ? જન્મથી જન્મ હોઈ શકે, જન્મથી બધર હોઈ શકે, જન્મથી જન્મ રોઈ શકે,—એવું એવું બધું જ સંભવી શકે, પણ જન્મથી અસ્પૃશ્યતા ન સંભવી શકે, આવું જોણુ—એમા અજ્ઞાન અને દુઃશ્રવણ મિત્રાઈ બીજું મળવિત પણ શું છે ?

અજ્ઞાન અન્યથા

‘ પશુઓ સ્પૃશ્ય અને મનુષ્યો અસ્પૃશ્ય, એ બંને જ કેમ ? ’—આ પ્રશ્ન પણ એવો જ અજ્ઞાનજન્ય છે. કેટલાક મનુષ્યો બીજા માગતા ય પેર બરી શકતા નથી, જ્યારે એવા પશુઓ પણ છે, કે જેઓ દેવની માફક પૂજાય છે. હવે આવી કુતરા પણ સાદાથી જોગવે છે, જ્યારે

નણા મનુષ્યોની કપારી પેદા કરાવે એવી દશા પ્રત્યક્ષપણે અનુભવાય છે હિંસક પશુઓ પણ રાક્ષસોની પ્રીતિના પાત્ર બનેલા અનુભવાય છે, ત્યારે સાન માણસો પણ તિન્નકાર અનુભવતા દેખાય છે આથી કર્મજન્ય અવસ્થામાં નકામી અજ્ઞાનજન્ય પ્રશ્ન-પગ્મપરાને ઉશી ઠરીને જીવનતાને ભગમાવળી, એ ભયકર પાપકર્મ સિવાય બીજું કશું જ નથી પણ પોતાના કટિપત સિદ્ધાન્તોની નિશ્ચિને ને, પોતાના મનસ્વી વિચારોને ઈશ્વરપ્રેરિત તરીકે ઓમત્રાન્વૃત્ત સાહમ ઠરનાગ, આવુ આવુ જે ભયકર પાપ દુર્લભ પૂર્વક ન આવરે, તેટલું ઓછું જ છે

ગુભાગુભના ઉપનો પ્રતાપ :

‘પાપિઓ સ્પ્રશ્ય અને તારા એવા કાલ મુજબે અસ્પ્રશ્ય, એ સલાવે જ ક્રમ ?-આ પ્રશ્નને પ્રશ્ન પણ અનુભવથી વિરુદ્ધ થઈને કરવામા આવે છે અને જાણ માણસો પણ હુ ખમય જીવનને પમાન કે વા એરવછે, ત્યારે અનેક ભયકર પાપાત્માઓ પણ અનેક પ્રશ્ન ની નાનીમા મહાલતા જોવાય છે, એ શુ અપ્રત્યક્ષ ઠી જોવી માણસો મહાત્મા તરીકે પૂજાય છે અને પ્રસન્ન નજરે દેખી તરીકે જોવાખાય છે, એ શુ ઓછું અત્યક્ષ ઠી માયાપૂર્વક મૃવાલાવણ કરનારાઓ સત્યવાદી તરીકે પમાદ છે અને સ્વલ પછે સાચેસાચ કહી દેનારા અમનસની તરીકે પમાય છે એ પણ એક કૌતુક નથી ? દર્શાવે છે તરવા ઠાગ અત્યક્ષ લોકમા મેળવેલી નામનાને અજાણી રાજવાડા ને મન

પ્રકારના છવે પ્રત્યે અનુમદ્ધુદિવાળા બનીને, ધર્મોપદેશકે નિરપૃહપણે સ્વાન્તાન્ક ઉપદેશ આદરપૂર્વક આપવો જોઈએ આનો અર્થ એવો નથી કશવાનો કે-‘સૌને માટે એક જ રૂપથી ઉપદેશ આપવો’ જે જે રીતિએ ઉપદેશ આપવાથી ભાષ પામે તેમ હોય, તેને તે રીતિએ જ ઉપદેશ આપવાનો છે શરત એટલી જ છે કે-ઉપદેશ આપનારે સરપૃહ આદિ બની, પુણ્યવાનને અથવા પૂર્ણને આધીન બની જઈ, એવાઓને રૂએ એવું જોતી, પોતાનો પૌદ્ગલિક સ્વાર્થ સાધી લેવાને સજ્જ બનવાનું નથી અને દ્રમકાદિ અપૂર્ણો પ્રત્યે તિરસ્કાન્ધુદિથી ઉપદેશ આપવાનો નથી ઉભય પ્રત્યે કેવલ કલ્યાણુદિવાળા જ બનીને, ઉભયને પણ સમાર સાગળથી તારવાને માટે જ ઉપદેશ આપવાનો છે

ઉપદેશના વિધિને નહિ બાધનાન વર્મોપદેશના માટે તો મોન એ શ્રેયસ્કર છે :

ઉત્તમ પ્રકારની નિરપૃહવૃત્તિ આવવા માત્રથી પણ ઉપદેશક બની શકાતું નથી ઉપદેશક તો તે બની શકે છે, કે જે ઉપદેશક બનવાને માટે જરૂરી નિરપૃહતા આદિ ગુણોને પામ્યા બાદ, ઉપદેશના વિધિને બરાબર બાધતા હોય કેવી સભા અને કેવી વ્યક્તિને કેવો ઉપદેશ આપવો હિતકારી છે, એનું જ્ઞાન પણ ધર્મોપદેશકને હોવું ઘટે ‘અમને તો આવડે એણે કહીએ મલા કે વ્યક્તિ જોવાનું અમારે શું કામ ?’-આવું જોવાનારાઓ તો, કેવલ પોતાના અજ્ઞાનનું જ પ્રદર્શન કરનારા મહાપુરુષો તો કરમાવે છે કે-

અઘારકોવિદપરિપાદિ પદ્યહેતુદદ્યન્તનનાદત્ય પ્રાકૃતભાષયા કથન
 ■ વધિરિતરમ્યાં ચન્નયોતિ । એવં ચ પ્રવચનમ્ય ઠંભનૈવ કેવલ કર્મવચ્ચ,
 ન પુન ધ્યેયો, વિધિમગ્નનાનસ્ય મીનમેવ ધ્યેય इति સ્તુત્ત ચ—

ગાવસ્તગવચ્ચાણ ચવળાણં નો ન યાણદ વિદેષ ।

વુત્તુપિ તસ્ય ન સ્તમ ક્ષિમ્ય પુણ દેવળ કાઠ ॥ ૧ ॥

અક્ષરપડિતોની પરિપદ્ધિમા પદ્ય, હેતુ અને દદ્યન્તનો
 અનાદર કરીને, સામાન્ય ભાષા દ્વારા કથન કરવું એ અવિધિ
 છે અને પ્રાકૃત-સામાન્ય શ્રોતાઓની મહામા પદ્યની સ્થા
 પના કરવી, એ માટે હેતુઓની ઝડીયો વન્સાવવી અને
 સ્થાપિત કરેલી વસ્તુની સિદ્ધિને માટે દદ્યન્તોનો ધોધ વરસા
 વવો, એ પણ અવિધિ છે અક્ષર-પડિતોની સહામા
 એટલે કે-જે મહામા વિચારપૂર્વક મત્યાસત્યનો નિર્ણય કરી
 શકે એવા શ્રોતાઓ હોય, એવા શ્રોતાઓ સમક્ષ સામાન્ય
 ભાષા દ્વારા વર્ણન કરવાથી, એવાઓને એમ થાય કે-‘જે
 શાસનનો આ ઉપદેશક છે, તે શાસનમા જ કાર્ય તારવ
 નહિ હોય’ આમ થવાથી, પ્રવચનની હીલના જ થાય
 આ કારણે, ધર્મદેશક જે પ્રવચનનો પ્રભાવક જનીને કર્મ
 નિર્જરાનો ભાગી જનવો જોઈએ, એની જગ્યાએ પ્રવચનની
 હીલના કરનારો જનીને, કેવળ કર્મજનવનો જ ભાગીદાર થાય
 આથી સ્પષ્ટ છે કે-તેવા પડિતોની સહામા ધર્મદેશકે
 ઉન્માર્ગના ઉન્મૂલન પૂર્વક સુદરમા સુદર રીતિએ મન્માર્ગની
 સ્થાપના કરવી જોઈએ ઉન્માર્ગના ઉન્મૂલન અને સન્મા
 ર્ગના સ્થાપન માટે પદ્ય, હેતુ અને દદ્યન્તનો ઉપયોગ
 કરવો જોઈએ પ્રત્યક્ષ , એની સિદ્ધિને માટે

પક્ષ, હેતુ અને દષ્ટાન્તની અતિ આવશ્યકતા છે આ ત્રણ દ્વારા વસ્તુનું એવું સુંદર રચાપન કરવું જોઈએ, કે જેથી દુરાશક્તિના પ્રતાપે મત્યનો સ્વીકાર કરવાને માટે અસમર્થ બનેલા પડિતોને પણ, શિર ધુણાવીને કબૂલ કરવું પડે અને પ્રભુશાસનને માટે સ્વેચ્છ બોલતા પહેલા જુબ જ વિચાર કરવો પડે એથી, સત્યના પ્રેમી અને સંગ પડિતો તો, ઉન્માર્ગને તજીને મન્માર્ગના સાચા સેવક જ બની જાય આથી યોગ્ય આત્માઓના ઉદ્ધાર સાથે શાસનની પ્રભાવનાનો અને અનર્ગલ કર્મનિર્જરનો ઉપદેશક ભાગીદાર બને જેમ પડિતોની સભામા ધર્મોપદેશકે એ રીતિએ પ્રવચનના પ્રભાવક બનીને કર્મનિર્જરા કરવાની છે, તેમ સામાન્ય પ્રકારના ઓતાઓની સભામા જે રીતિએ એ લોકો સમજે તે રીતિએ વર્તવાનું છે સામાન્ય પ્રકારના ઓતાઓની સભામા, સાક્ષરી જ્ઞાપાનો ઉપયોગ અને ઠઠિન શબ્દોમા વાગાડગ્ગર આદિ કરવો, એ તો પાર્થિવને અરથાને કાલવી નાખવા જેવું છે એમ કરવાથી, સામાન્ય લોકો ધર્મને નથી પામતા, પણ જીલ્લટા ઉપદેશક પ્રતિ અરૂચિવાળા બનવાની સાથે, શાસન પ્રતિ પણ અરૂચિવાળા બને છે એવાઓની સમક્ષ વાગાડગ્ગર કરવો, એ એવાઓની દષ્ટિએ પ્રવચનની હીલના કરવા ભરામગ છે અને એથી ઉપદેશકને કર્મનો જ બન્ધ થાય છે આવા પ્રકારના ઉપદેશકને, ઉપદેશ કરવાથી કશા જ શ્રેયની પ્રાપ્તિ થતી નથી આવા વિધિના અજાણ ઉપદેશકને માટે તો, મૌન જ કલ્યાણકારી કહ્યું છે ઉપકારિઓએ તો ત્યાં સુધી ફરમાવેલું છે કે— સાવધ અને અનવધ વચ-

નોના વિશેષને જે નથી બાંધતો, તેને માટે બોલતું એ પણ
હીક નથી, તો પછી દેશના કરવાની તો વાત જ થી ?

ઉપદેશનું ધ્યેય

આ કથનથી, આપણે જે વાત પ્રથમ કહી આવી
છીએ, તે વાત ખૂબ જ સ્પષ્ટ થાય છે કે-ઉપદેશ, એ વાગા
કમળર કે વાણીવિલાસ કરવાનો પ્રસંગ નથી ઉપદેશને
અંગે, આગળ પણ, આ શાસ્ત્રરત્નમા ઘણું ઘણું વર્ણન
આવવાનું છે, છતાં જ પ્રસંગ પામીને અહીં પણ કહેવાય
છે ઉપદેશ, એ પાઠિત્યના પ્રદર્શનને માટેની વસ્તુ નથી
અથવા તો જેમ તેમ પતાવી દેવા જેવી પણ વસ્તુ નથી પરંતુ
એ તો સ્વ-પરના સાચા કાર્યાણને માધવાને માટેની કિંમતીમા
કિંમતી વસ્તુ છે વિધિનો અબજ અને પૌદ્ગલિક લાલસાથી
રીખાતો ઉપદેશક, પરમ કટ્યાણકારી એવી પણ વસ્તુથી,
પ્રવચનની પ્રભાવના કરવાને સ્થાને પ્રવચનની હીલના કર
નારો બને છે અને નિર્જરાના કારણને બધનું કારણ બનાવે
છે ઉપદેશકે ઉપદેશ સામળના જે યોગ્ય હોય તો તે ધર્મ
કેમ પામે, એ જ એક દ્રષ્ટિથી ઉપદેશ કરવાનો છે જેવી
જેવી સભા બને જેવી જેવી વ્યક્તિ, જે જે પ્રકારે ધર્મ
પામે તેમ હોય તે તે પ્રકારે, ઉપદેશ દેવાનો છે પુણ્યવાન
કે પૂર્ણને માત્ર રાજી કરવાને માટેનું કે સામાન્ય લોકોને
હિતારી પાડવાનું સાધન ઉપદેશને બનાવવો, એ ઘણું જ
ભયકર છે પુણ્યવાન કે સામાન્ય અને પૂર્ણ કે અપૂર્ણ
—સૌ કોઈ ધર્મ પામે, એ જ એક ધ્યેય ઉપદેશનું રહેવું

જોઈએ ચક્રવર્તી આદિ પુણ્યશાલિઓ કે લાકડા વેચીને પેટ ભરનારા આદિ દ્રમકો પણ, સ સાચી પાર ઉતારનાર ધર્મને કેમ પામે, એ જ એક વૃત્તિથી આદ્યપૂર્વક જ એ ઉભયને ઉપદેશ આપવાનો છે એ જ રીતિએ, જ્ઞાન આદિથી પૂર્ણને કે એના અભાવથી તુચ્છની ગણનામા આવતા આત્માઓને પણ તેઓ ધર્મ પામે, એ જાતિના આદ્યથી ઉપદેશ આપવાનો છે આનો અર્થ એવો નથી કરવાનો કે-‘ઉભય કોટિના આત્માઓને એકરૂપે ઉપદેશ આપવો’-પણ જે જે રીતિએ તેઓ બોધ પામે, તે તે રીતિએ તેઓને શાસ્ત્રાનુસારી ઉપદેશ આપવાનું વિધાન છે

જામ આદિને ઉપદેશ દેવાની ગીતિ

બુદ્ધિમાન આત્માઓને તેમની બુદ્ધિ વિકસે અને તેઓ ધર્માભિમુખ આદિ થાય, એ રીતિએ નિપુણપણે ઉપદેશ આપવો જોઈએ અને સામાન્ય બુદ્ધિવાળા આત્માઓ જે ગીતિએ વસ્તુને ગ્રહણ કરીને ધર્મની સન્મુખ આદિ થાય, એ રીતિએ ઉપદેશ આપવો જોઈએ ગભ્ભ આદિ પુણ્યવાનને ઉપદેશ આપવાનો પ્રસંગ આવે, ત્યારે ઉપકારિઓ દ્વરમાવે છે કે-એના કન્યાણ આદિ ખાતર, એના અભિપ્રાયને અનુસરી અનુસરીને ઉપદેશ આપવો એ હિતાવહ છે અન્યથા, એ ભય કર પરિણામને આણનારો પણ થાય ઉપદેશ કે બહુ જોઈએ કે-આ રાજા અભિગૃહીત મિથ્યાદષ્ટિ છે, અનભિગૃહીત મિથ્યાદષ્ટિ છે કે સાશયિક મિથ્યાદષ્ટિ છે ? વળી અભિગૃહીત મિથ્યાદષ્ટિ છે, તો તે પોતાની મેળે જ તેવો

કર્મવિદારક તરીકે પ્રશસ્યો છે કારણ કે-આવો જ ઉપ-
 દેશક ધર્મ યથા દ્વારા, જ્ઞાનાવગ્ધીય આદિ આઠ કર્મોથી બદ્ધ
 અથવા તો રનેહ રૂપ બેઠી આદિથી બદ્ધ થયેલા આત્માઓને
 કર્મ રૂપ બન્ધનથી અથવા તો કર્મથી જન્ય રનેહ આદિના
 બન્ધનથી છોડાવી શકે છે આ બધું સમજાય, તો જરૂર એ
 પણ સમજાય કે-શ્રી જિનેશ્વરદેવના શાસનનો સાચો ઉપદેશક
 એટલે સાચો જગદુદ્ધારક પરન્તુ એ સ્થાને પહોંચવાને માટે
 ઘણી ઘણી લાયકાતોની જરૂર છે એ લાયકાતો આખ્યા
 વિના, એ લાયકાતોને કેળવવાને માટે ઉદ્યમશીલ બન્યા
 વિના, કેવળ માનપાનાદિની લાલસાને આધીન બની જઈ,
 ઉપદેશક બની બેસવું, તે તો શાસનની હીલના કરનારા
 બનીને સ્વ-પરના હિતના સહારક બનવા જેવું છે

રૂપિદેશક પ્રજાગર્નાદિથી ખૂબ બેધર

‘અમરવજિમાળ’ અને ‘જ્ઞાણ એવા પ્રથમ ગાથાના
 ઉત્તરાર્દના પહેલા બે પદોના, ‘પદાર્થ’ નામના ત્રીજા
 આખ્યાપ્રકાર દ્વારા ભાવાર્થને દર્શાવીને, હવે પ્રથમ ગાથાના
 ઉત્તરાર્દના ત્રીજા અને ચોથા પદના ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કરે
 છે તે બે પદો છે-‘વિગરમિ સ્વપ્સા’ આતુ સસ્કૃતમા થાય
 છે-વિગમ્યુત્તરેશ। આના આશયને સ્પષ્ટ કરતા, સૂત્રકાર
 પરમર્ષિ આચાર્યલગવાન શ્રીમત્ શાન્તિસૂરીશ્વરજી મહારાજ
 દ્વરમાવે છે કે-આ શાસ્ત્રની રચના કરવા દ્વારા હું ધર્મ-
 જ્ઞાનના અર્થ જનોને ઉપદેશ આપવાને પ્રવર્તમાન થયો
 છું, પણ તે-જ્ઞાનપ્રાપ્તિથી નહિ, પરને અભિભવ પમાડવાની

ઈન્દ્રાથી પણ નહિ અને કોઈ પણ વસ્તુના ઉપાજનને માટે પણ નહિ । આ રીતિએ તે પરમર્ષિ સ્પષ્ટ કરે છે કે-ધર્મો પદેશક ન તો પ્રજાગર્વથી પ્રેરાએલો હોવો જોઈએ, ન તો અન્યને પરાભવ પમાડવાનું તેનું ધ્યેય હોવું જોઈએ અને ન તો કોઈ પૌદ્ગલિક લાલચાની સિદ્ધિનો તેનો હેતુ હોવો જોઈએ પ્રજાગર્વ, પરાભિભવ ॥ ઈન્દ્રા અને પૌદ્ગલિક સામગ્રીની ગ્રહણ, એ ત્રણેય ધર્મોપદેશકને માટે તો સર્વથા ત્યાજ્ય છે આ ત્રણ વસ્તુઓ એવી ॥ કે-એને આધીન બનેલો ધર્મોપદેશક, સાચો ધર્મોપદેશક બ ॥ કે રહી શકતો નથી જાવસરે તે સંગ્માર્ગનો સહારક અને ઉન્માર્ગનો ઉપાસક બની જાય છે આ વિષયમાં આપણે શરૂમાં જ વિસ્તારથી વિચારી ગયા છીએ, એટલે અહીં આગ્રહેથી જ પતાવી દઈએ છીએ -

અનુબલ્ભુદિધી ઉપદેશાનન

હવે સૂતકાર પરમર્ષિ અને જૃહદ્વૃત્તિકાર આચાર્ય ભગવાન, એ વાતને પણ સ્પષ્ટ કરે છે કે-ન્યારે પ્રજાગર્વ આદિ ગુણમાથી એક પણ હેતુ ઉપદેશદાનના આ પ્રવર્તનમાં નથી, તો પછી ઉપદેશદાનના આ પ્રવર્તનમાં કયો વિશિષ્ટ હેતુ રહેલો છે ? સ્વ-મરની અનુબલ્ભુદિધી જ આ ઉપદેશ દાનની પ્રવૃત્તિ આરભાઈ છે, એને દશાવતા જૃહદ્વૃત્તિકાર આચાર્ય ભગવાન કુરમાવે છે કે-

“ કવં તુ નમોઽજત્ત્વ સદ્મમાગમાસાવત્પર્યવતિત મહાન ના
 દાન-દમન્દોદ્યવાસ્પન્તિ ? દશનુવહુદ્ધ્યા પરેવામાદમનથ ।

‘કેવી રીતિએ આ સસારારણ્યમાં અનાદિ કાલથી પરિભ્રમણ કરી રહેલા, આ જન્તુઓ સદ્ધર્મ રૂપ માર્ગને પામીને, કદી પણ નાશ ન પામે એવા મહાનન્દ રૂપ મુક્તિના અમન્દ આનન્દના સન્દોહને પ્રાપ્ત કરશે ?’—આ પ્રમાણેની પર આત્માઓ ઉપરની અનુગ્રહબુદ્ધિ અને એ દ્વારા પોતાના આત્મા ઉપર પણ અનુગ્રહ કરવાની, બુદ્ધિ, એ જ આ ઉપદેશ આપવાનો હેતુ છે. મૂલકાગ પરમર્ષિએ પણ આ જ વસ્તુ દર્શાવી છે. માત્ર અપયંવસિત મહાનન્દ રૂપ મુક્તિ પદના અમ ક આનન્દસન્દોહના સ્થાને “સાવર્ણ્યવચિત શિવધર્મે” આ પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે એ પ્રમાણે કહીને, એ પરમેશ્વર કારી પરમર્ષિ એમ દર્શાવે છે કે—‘સસારારણ્યમાં બટકતો આ જન્તુઓ સદ્ધર્મમાર્ગને પામીને કેવી રીતિએ સાદિ અને અપયંવસિત એવા શિવમુખને પામશે ?’ આથી સમજી શકાશે કે—ઉભયના ઠયનનો ભાવ તો એક જ છે. આદિવાણુ પણ અન્ત વિનાનું મુખ :

કદી પણ નાશ ન પામે એવા મહાનન્દ રૂપ અમન્દ આનન્દનો સન્દોહ, એ જ શિવમુખ. શિવમુખ, તેને પામનારા બધા જીવોને માટે જેમ આદિવાણુ છે, તેમ અન્ત વિનાનું પણ છે એ જ કાલે, એ મુખને સાદિ અને અપયંવસિત કહેવાય છે જે જીવ મુક્તિને અપારે પામી ત્યાં જ એને માટે એ મુખની આજિ યાય છે, માટે જો સાદિ કહેવાય છે અને મુક્તિ પામ્યા પછી આત્માનું મુખ : સસારમાં સસરણુ નદિ દોનાથી નવા કિં મુક્તિનું મુખ પ્રદા કાયમ રહેનારું. એનું અપયંવસિત કહેવાય છે.

પરોપકારના સ્વોપકાર :

આથી પણ સ્પષ્ટ થશે કે-ઉપદેશ, એ પ્રજાના મનનું નાટક નથી, પરના પરાભવને ઠરવાને માટેનું સ્થૂરસ્થાન નથી અથવા તો પૌદ્ગલિક લાલસાઓને પોષવાનું અને તેને પાર ખાડવાનું સાધન નથી, પણ કેવલ સસારના અનાદિથી પરિશ્રમણ કરતા આત્માઓને સદ્ગર્ભને પમાડીને, શિવસુખના લોકતા કરવા રૂપ પરમ પરમોપકારનું ઉચ્ચામા ઉચ્ચી ક્રાંતિનું સાધન છે એ દ્વારા, આત્મા ઉપર પણ સાચો અનુગ્રહ કરવાનું પણ સાધન છે ‘પરના ઉપર અનુગ્રહ કરવાથી પોતાના ઉપર અનુગ્રહ કયો રીતિએ થાય ?’-આવો પ્રશ્ન ઉઠવો એ સહજ છે, એમ માનીને આ પરમોપકારી પરમર્ષિઓ, પ્રાચીન પરમર્ષિઓએ જે દુરમાન્યું છે-તેને રજૂ કરવા દ્વારા, એ પ્રશ્નનું સમાધાન સમર્પે છે અને તે ઉપકારી પરમર્ષિઓએ દુરમાન્યું છે કે-

“જુદમાર્ગોવિદેશેન, ય સર્વાનામનુગ્રહમ્ ।

કરોતિ નિતરાં તેન સ્વસ્વાપ્સૌ મદાર ॥ ૧ ॥”

જે કોઈ પુણ્યાત્મા અધિકારને પામવા પૂર્વક શુદ્ધ માર્ગના ઉપદેશ દ્વારા સર્વો ઉપર અનુગ્રહને કરે છે, તેણે અતિશયપણે પોતાના ઉપર પણ આ મહાન અનુગ્રહ કયો છે આવા વચનના બળે, પરોપકાર એ પણ સ્વોપકાર જ છે, એમ કહી શકાય છે

માયા પરોપકારિઓ :

આ જ એક પરોપકાર એવો છે, કે જેમા દોષનો

એક લેશ પણ નથી અને લાભ અનુપમ કોટિનો છે
 સદ્ગુણો ઉપદેશ જ સાચો અને મહાન પરોપકાર છે કોઈ
 પણ આત્માને મનમાર્ગની પ્રાપ્તિમા કોઈ પણ પ્રકારે સાચી
 અનુચિતબુદ્ધિથી નિમિત્તબૂત થવું, એ ઉત્તમમા ઉત્તમ
 કોટિનો પરોપકાર છે આવો પરોપકાર જ સ્વોપકાર સાથે
 રહે છે આવો પરોપકાર સ્વોપકારને માધ્યા વિના રહેતો નથી
 એ પણ ધ્યાનમા રાખવું જોઈએ કે-સ્વોપકારથી વિરૂદ્ધ પરો-
 પકાર, એ સાચો પરોપકાર જ નથી વિવેકિએ પરોપકાર
 પણ એવો જ કરવો જોઈએ, કે જે પરોપકાર આત્માનું
 મહનો બાધક ન હોય આવા પરોપકારનું સ્વરૂપ પણ
 આ ૫ દર્શનરથ આત્માઓ અને કેવલ દુનિયાદારીના જ
 હાથાઓથી સદાને માટે અપરિચિત છે આ જ કાળે, એ
 ખીચારાઓ ઉપકારના નામે પણ સ્વ-પરનો અપકાર કરવાનું
 કારણ પાપ આવરી રહ્યા છે એવાઓના પ્રતાપે ભાવમા
 જોનો નાશક સન્નિપાત વિશ્વમા બ્યાપી રહ્યો છે આવા
 સન્નિપાતથી રીબાઈ રહેલાઓને, જો શ્રી જિનેશ દેવો અથવા
 તો એ જગદુદ્ધારકોની આજ્ઞા સુજળ વિશ્વ વામા જ સ્વ-
 પરનો ઉદ્ધાર માનના આત્માઓ રૂપ સાચા વૈદ્યો મળી જાય
 છે, તો જ તેઓ કરમા વિનાશથી પોતાની થો વતા સુજળ
 બચી જાય છે પણ આ સસારમા જેવા યાવિદાવક સાચા
 વૈદ્યરાજોનો સુયોગ મળવો, એ પણ દુષ્કર છે એવો સુયોગ
 મળ્યા છતાં પણ, તેઓ પી સલાહ રૂચી અને તેને જાન
 તમા મૂકવી, એ એથી પણ દુષ્કર છે એ જ કાળે
 દુખના દેવી અને સુખના પ્રેમીએ પણ આત્માઓ

નાશને માટે અને સુખની પ્રાપ્તિને માટે તરફડીઆ મારવા છતાં પણ, હું ખના વિનાશને અને સુખની પ્રાપ્તિને સાધી શકતા નથી આથી, ક'યાણકામિઓએ તો શ્રી જિનેશ્વર દેવોને અને એ તારકોની આજ્ઞામા જ વિચરતા નિર્નંધોને સમર્પિત થઈ જવું, એ જ એક ક'યાણસાધનાનો અનુપમ માર્ગ છે

વર્મદેરાકને એકાન્તે લાભ

શુદ્ધ ધર્મ એટલે અનંત ઉપકારી અને અજોડ ઉદ્ધારક એવા શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ પ્રરૂપેલો ધર્મ એ ધર્મના ઉપદેશ દ્વારા, અન્ય આત્માઓ ઉપર અનુગ્રહ કરવા દ્વારા પોતાનો પણ અનુગ્રહ કરી ગ્રહેલા પરમર્ષિઓના ઉપદેશથી, શ્રોતાને કહાચ તેની લાચકાતના અભાવે ધર્મની પ્રાપ્તિ ન પણ થાય, તો પણ અનુગ્રહબુદ્ધિથી બરેલા તે પરમર્ષિઓને તો જરૂર ધર્મ જ થાય છે આ વસ્તુને દર્શાવતા, પૂર્વધર તરીકે સુવિખ્યાત પરમ ઉપકારી શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિજી મહા રાજ નામના વાચકચ દ્ર દેખાવે છે કે—

ન મવતિ ધર્મ ઓહુ, સર્વસૈવાતતો હિતધવળા ।

મુગ્ધોઽનુગ્રહબુદ્ધિઃ, વસ્તુસ્ત્વજાતતો મવતિ ॥ ૧ ॥

હિતના અવણથી સઘળા ય શ્રોતાઓને એકાન્તથી ધર્મ નથી થનો, પણ અનુગ્રહબુદ્ધિથી જોલતા વક્તાને તો એકાન્તથી ધર્મ થાય છે અનુગ્રહબુદ્ધિથી યથાવિધિ ધર્મોપદેશને દેનારા આત્માઓને કૃણ મળવું અગર ન મળવું, એ શ્રોતાઓને થતા લાભના પ્રમાણ ઉપર નિર્ભર નથી સઘળા

જ શ્રોતાઓને એકાન્તે ધર્મ થાય-એ ન બને, તો ય
અનુશ્ચયબુદ્ધિવાળા અને યથાવિધિ ધર્મોપદેશને દેનારા આત્મા
ને તો એકાન્તે ધર્મ થાય છે આ વસ્તુને સમજીને ધર્મો
પદેશકે યોગ્યલિઙ્ગ સ્પૃહાનો સર્વથા ભક્તિજ્ઞાન કરવાને
સત્પર જની જીવું ભેદજે કાગલુ કે-એ સ્પૃહાને જેઓ
આધીન જની જાય છે, તેઓમા સાચી અનુશ્ચયબુદ્ધિ હોય
છે, તો પણ તે પ્રાય ભાગી જાય છે અનુશ્ચયબુદ્ધિ ભાગી
મયા પછી તો, ઉપદેશક, માયો ઉપદેશક નહિ રહેતા,
નાટકીઓ જનીને સ્વ-પરને સંચારના મુસાફર બનાવવાનું જ
ધોર પાપ કરે છે

ચાલના અને પ્રત્યવસ્થાન

હવે ઉદ્દેશ છેલ્લે બૃહદ્વૃત્તિમાર આચાર્યભગવાન
શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીપરજી મહારાજા દ્વન્ધાવે છે કે-આ પ્રમાણે
'ભાવાર્થ' માથે આજોજે આચાર્ય' કહેવાય ગયેલો છે '
અને મૂલકા-મહર્ષિ' દ્વન્ધાવે છે કે-આ પ્રમાણે ભાવાર્થ
મહિતા પદાર્થ' કહેવાયો ' આ રીતિજે-મહિતા, પદ
અને પદાર્થ'-આ નામના પણ વ્યાખ્યાના પ્રકારોનો ઉપ
યોગ થઈ ગયો 'ય-વિચર' નામના વોયા વ્યાખ્યાપ્રકારનો
પણ ઉપયોગ સમાસાદિવાળા પદોને દર્શાવના કરવામા આવ્યો
છે, એટલે અહીં તેને પૃથક્પણે દર્શાવો નથી હવે 'ચાલના
અને પ્રત્યવસ્થાન'-આ નામના વ્યાખ્યાના પ્રકારોનો પણ
ઉપયોગ, મહા-અભાધાન કરીને અનંત ઉપકારી મૂલસૂત્રકાર
પરમર્ષિ શ્રીજીમનાચાર્યભગવાન શ્રીવિસૂરીપરજી મહારાજા-

જાએ દર્શાવ્યો છે વસ્તુનો સ્પષ્ટ અવબોધ થાય, એ રીતિનાં
 ૩ કા-સમાધાનો, એનું જ નામ 'ચાલના અને પ્રત્યવસ્થાન'
 છે ૨ કા-સમાધાન રૂપ ચાલના અને પ્રત્યવસ્થાન કરતા,
 એ અનંત ઉપકારી આચાર્યભગવાન હરમાવે છે કે .

“ કાચ ચાલના-મનુ સકલગુણરત્નકુલગૃહમિત્યુક્તે વિમલકેવલમિત્ય
 પાર્યજમ્, કેવલજ્ઞાનસ્વાર્પિ ગુણત્વાત્ સકલશબ્દસ્ય ચ સર્વસમગ્રહાર્યસ્વાદિ
 ત્વપ્રોચ્યતે-સત્ગુણેષુ પ્રાધાન્યોપદર્શનાર્યમસ્ય પૃથગુપન્યાષ સત્યસ્મિન્નર-
 પરમપદપ્રાપ્તેદસ્યતં શ્વાય ગાયી લોકેડપિ યયા— જાદ્વળા ભામાતા
 નશિષ્ઠોડપ્યાયનઃ ” ફરગદૌ ।

ચાલના એટલે આશકા એને ઉત્પત્ત કરતા, એ ઉપ
 કારી આચાર્યભગવાન હરમાવે છે કે-‘સકલગુણરત્નકુલગૃહમ્’
 આ પ્રમાણે ॥ વિશેષજ્ઞને કહ્યા પછીથી, ‘વિમલકેવલમ્’ આ
 પ્રમાણેના વિશેષજ્ઞનો ઉપયોગ અર્થે વિનાનો છે, અર્થાત્
 -‘સકલ ગુણરત્નોના કુલગૃહ સમાન ભગવાન છે’-એમ
 કહ્યા પછીથી, ‘ભગવાન વિમલ કેવલજ્ઞાનને ધરનારા છે’-
 એવું કહેવાની જરૂર રહેતી નથી કારણ કે-કેવલજ્ઞાન પણ
 શુદ્ધ છે અને ‘સકલ’ શબ્દ સર્વ ગુણોનો સશ્લેષ કરવાના
 અર્થમાં છે આથી સ્પષ્ટ છે કે-‘ભગવાન સકલ ગુણરત્નોના
 કુલગૃહ સમાન છે’-એમ કહેવાથી, કેવલજ્ઞાન રૂપ ગુણના
 પણ ભગવાન સ્વામી છે, એમ કહેવાઈ જ નામ છે, એટલે
 ‘વિમલ કેવલને ધરનારા’-આવું વિશેષજ્ઞ ઉપયોગ વિનાનું
 જ છે આ થઈ ચાલના, એટલે કે-આશકા આ આશકાનું
 પ્રત્યવસ્થાન એટલે સમાધાન કરવાને માટે, ‘અપ્રોચ્યત એમ
 કહેવામાં આવ્યું છે અર્થાત્-આ શકાનું સમાધાન કરતા

જનત ઉપકારી, આચાર્યભગવાન ચાવનાવિભાગને અને
 મન્યવશ્યાનવિભાગને, 'કાલગોષ્ઠ' દ્વારા બહુ પાડીને દર્શાવે
 છે કે- 'જાણના સકલ ગુણનોના કુલગૃહ મમાન છે '
 એ પ્રમાણે કહેવામા, - 'ભગવાન વિમલ દેવલજ્ઞાનને
 ધારા છે ' એ વાત પણ એ કે કહેવાઈ જાય છે, હતા
 પણ હેતુપૂર્વક એ બીજી વિશેષણ આપવામા આવ્યું છે
 અને તે હેતુ એ છે કે-મધ્યે ગુણોમા 'દેવલજ્ઞાન રૂપનુ
 પ્રધાનપણ દર્શાવવું । અર્થાત્-સર્વ ગુણોમા 'દેવલજ્ઞાન' ગુણના
 પ્રધાનપણને દર્શાવવાને માટે ' વિમલ દેવલજ્ઞાનને ધરનારા '
 આ વિશેષણનો પૃથગ્ કથન્યાસ કરવામા આવ્યો છે
 દેવલજ્ઞાનની પ્રધાનતા એ કારણે છે કે-એ ગુણની પ્રાપ્તિ
 થયા પછી પરમ પાત્રી પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે આ કારણે,
 એની પ્રધાનતાને દર્શાવવાને માટે, બીજા વિશેષણનો મિશ્ર
 ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે હોકમા પણ આવો ન્યાય
 દેખાય છે જેમ કે-હોકમા કહેવાય છે કે- ' પ્રાદક્ષણ આવેલા
 છે અને વશિષ્ઠ પણ આવેલ છે ' વશિષ્ઠ પ્રાદક્ષણ છે અને
 એથી- ' પ્રાદક્ષણ આવ્યા છે ' -એમ કહેવાથી વશિષ્ઠ પણ
 આવી જયાતુ કહેવાઈ જતું હતું એમ છતાં પણ, સર્વ
 પ્રાદક્ષણોમા વશિષ્ઠની વિશિષ્ટતાને બતાવવાને માટે જેમ એમનું
 નામ વિશિષ્ટ રીતિએ લેવાય છે, તેવી જ રીતિએ દેવલજ્ઞાન
 પણ ગુણ હોવાથી સર્વ ગુણોમા તેનો પણ સમાવેશ થઈ
 જતો હતો, એમ છતાં પણ એ ગુણની પ્રધાનતાને દર્શાવવાને
 માટે એને મિશ્ર પાત્રીને કહેવામા આવ્યો છે આ પ્રકારે મમા
 દ્વારા કહેવાય

વ્યાખ્યા કરતા સાધના નોંધવાની જરૂર

આ રીતિએ, ‘ચાલના અને પ્રત્યવસ્થાન’ નામના વ્યખ્યાના પ્રકારો દ્વારા, ઉપકારી આચાર્યભગવંતોએ ઘણી ઘણી વાતો સ્પષ્ટ કરી છે. આ વ્યાખ્યાના પ્રકારોનો ઉપયોગ, જ્ઞાનની વિશદતાની અપેક્ષાની સાથે પ્રતિભાની પણ ખૂબ અપેક્ષા રાખે છે. સામાન્ય જ્ઞાનિએ અને પ્રતિભાથી પરવારેલાઓને આ વ્યાખ્યાનો ઉપયોગ કરવા ભય છે, તો ઘણી જ ઘપ્પડો ખાઈ ભય છે કેટલાકે પૂર્વ પક્ષને વિસ્તારીને પછી ને તેનો ઉત્તર આપવામા નબળા બની ભય છે, તો તેઓ સાચી વસ્તુને સ્પષ્ટ કરવાને બદલે, ઉન્માર્ગનું ખૂબ પોષણ કરનારા બની ભય છે. આથી, આ વ્યાખ્યાના પ્રકારોનો ઉપયોગ કરનારાઓએ ખૂબ જ સાવધાન રહેવું જોઈએ. જેઓ શાસ્ત્રોના વિશદ જ્ઞાન વિના અને પ્રતિભા ન હોવા છતાં પણ, વિદ્વાને બતાવવાને માટે સ્વતંત્રપણે આ વ્યાખ્યાના પ્રકારોનો ઉપયોગ કરવામા પ્રવૃત્ત થાય છે, તેઓ ઘણી વાર અનિચ્છા છતાં પણ ઉત્સૂત્રભાષી બનીને, પોતાનું અહિત સાધવા સાથે શ્રોતાઓને પણ ઉન્માર્ગે દોરી ભય છે. પહેલી સાર્થકતાને કરવાનો કાવો ક નારા કેટલાકે, ‘પ્રથમ પદ પછી બીજું પદ કેમ મૂકયું ?’-એ બતાવવાને માટે પૂર્વ પક્ષને સમજાડ કરી, ઉત્તર પક્ષ કરવામા કારમા પણ બની ભય છે. આથી શ્રોતાઓ અહિત આદિ બનીને, ખૂબ જ વિદુરવ બની ભય છે. વ્યાખ્યા લાયક જ કરવાની હોય છે, પરંતુ નાલાયકો પણ ન્યારે લાચર સ્થાને ચી બેસે છે, ત્યારે જ આવું પરિણામ આવે છે.

આ રીતિએ, વ્યાખ્યાના છએ પ્રકારો દ્વારા આ પ્રથમ ગાથાનું વર્ણન પૂર્ણ થાય છે હવે ‘હું ઉપદેશ આપું છું’—આમ કહેવા દ્વારા સૂત્રકાર પરમર્ષિએ ઉપદેશ આપવાની જે પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તે પ્રતિજ્ઞાથી પ્રતિજ્ઞાત વસ્તુને કહેવાની અભિલાષાવાળા સૂત્રકાર પરમર્ષિ, પ્રસ્તાવના કરતા થકા બીજી ગાથા કહે છે એ બીજી ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર પરમર્ષિ શું દર્શાવે છે, એની અવસરે વાત

